

ISSN 2307-7891

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК BULLETIN

«Көптілді білім беру және шетел тілдері филологиясы» сериясы

АЛМАТЫ

ISSN 2307-7891

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Abai Kazakh national pedagogical university

Көптілді білім беру институты
Институт полиязычного образования
Institute of multilingual education

ХАБАРШЫ

ВЕСТНИК

BULLETIN

«Көптілді білім беру және шетел тілдері филологиясы» сериясы

Серия «Полиязычное образование и иностранная филология»

Series «Multilingual education and philology of foreign languages»

№ 1 (13)

2016

АЛМАТЫ

БАС РЕДАКТОР

Т.Т.АЯПОВА - ф.ғ.д., профессор

БАС РЕДАКТОР ОРЫНБАСАРЛАРЫ:

Асқарова С.А. – ф.ғ.к., доцент

Баданбекқызы З. – ф.ғ.к., доцент

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Абуов Ж.А. - ф.ғ.д., профессор

Мирзоев К.И. - ф.ғ.д., профессор

Мусаева К.С. - п.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУның профессоры

Букабаева Б..Е. - ф.ғ.к.

Кемелбекова З.А. - ф.ғ.к.

Али Али Шабан – PhD Каир (Египет)

Дэвис Брент – PhD (АҚШ)

Дэвид Ландис – PhD (АҚШ)

Фатима Шнан-Давен - PhD Экс-Марсель университеті (Франция)

Наср М.Ариф – PhD, Араб Эмириаты

Әлімсейіт Әбілғазы – ф.ғ.д., профессор Шыңжаң университеті филология институты (ҚХР)

Иноятова У.И. – п.ғ.д., Низами атындағы ТГПУ (Ташкент, Өзбекстан Республикасы)

Кенан Коч – PhD (Турция)

М. Яуманн – магистр (ФРГ) ДААД орталығы

НӨМІРГЕ ЖАУАПТЫ ТҰЛҒА:

Асқарова С.А. – ф.ғ.к., доцент

ЖАУАПТЫ ХАТШЫ:

Султанбекова С.С. - аға оқытушы

Журнал Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігіне 12.02.2013 жылы тіркеліп, №13343-Ж куәлігі берілді.

Шығарылу мерзімі жылына 4 рет. Периодичность 4 раза в год.

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Т.Т. АЯПОВА - д.ф.н., профессор

ЗАМЕСТИТЕЛИ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

Баданбекқызы З. – к.ф.н., доцент

Аскарова С.А. – ф.ғ.к., доцент

СОСТАВ РЕДАКЦИОННОГО СОВЕТА:

Абуов Ж. А. -д.ф.н., профессор

Мирзоев К.И. - д.ф.н., профессор

Мусаева К.С. - к.п.н., профессор КазНПУ имени Абая

БукабаеваБ.Е. - к.ф.н.

Кемелбекова З.А. - к.ф.н.

Али Али Шабан - PhD Каир (Египет)

Дэвис Брент – PhD (США)

Дэвид Ландис – PhD (США)

Фатима Шнан–Давен - PhD Университета Экс-Марсель (Франция)

Наср М.Ариф – PhD, Арабские эмираты

Әлімсейіт Әбілғазы – д.ф.н., профессор Шинжанский институт филологии (КНР)

Иноятова У.И. – д.п.н., ТГПУ им Низами (Ташкент, Республика Узбекистан)

Кенан Коч – PhD (Турция)

М.Яуманн – магистр (ФРГ) Центр ДААД

ОТВЕТСТВЕННЫЙ ЗА ВЫПУСК ЖУРНАЛА:

Аскарова С.А. – ф.ғ.к., доцент

ОТВЕТСТВЕННЫЙ СЕКРЕТАРЬ:

Султанбекова С.С. - старший преподаватель

Журнал зарегистрирован в Министерстве культуры и информации Республики Казахстан 12 февраля 2013 г. № 13343-Ж

Периодичность 4 раза в год.

EDITOR-IN-CHIEF

Tanat T. Ayapova - Doctor of Philological Sciences, Professor

EDITOR-IN-CHIEF'S ASSISTANTS:

Zaure.Badanbekkyzy -Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

Saule A. Askarova- Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

EDITORIAL STAFF:

Zhumagaly A.Abuov -Doctor of Philological Sciences, Professor

Knyaz I. Mirzoyev- Doctor of Philological Sciences, Professor

Kultay S. Musayeva- Candidate of Pedagogical Sciences, Professor

Bakhytkul E. Bukabayeva- Candidate of Philological Sciences

Zada A. Kemelbekova- Candidate of Philological Sciences

Ali Ali Shaban- PhD Kair (Egypt)

Davis Brent - PhD (USA)

David Landis- PhD (USA)

Fatima Shnah- Daven- PhD of Ex-Marseille University (France)

Nasr M. Arif- PhD, Executive Director of Dar al-Islam Institute (Arab Emirates)

Alimseyit Abilkazy- PhD, Professor of Jingjiang Institute of Phology (China)

Inoyatova U.I. – Doctor of Philological, Nizami TSPU (Tashkent, Uzbekistan Republic)

Kenan Koch- PhD (Turkey)

M. Yauman- Master Degree, DAAD center (Germany)

Saule A. Askarova is responsible for this issue.

EXECUTIVE SECRETARY:

Saulegul S. Sultanbekova- senior teacher

Journal is registered at the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan

(Certificate № 13343-J) 2013, February 12

4 issues per year

ШЕТЕЛ ТІЛІНДЕ БІЛІМ БЕРУ ИНОЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

УДК: 378.016:811.111

ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУДА МЕДИАФИЛЬМДЕРДІ ПАЙДАЛАНУ ӘДІСІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Бекбосынов А.М. – Абай атындағы ҚазҰПУ

6М011900 – «Шет тілі: «екі шет тілі» мамандығының 2 курс магистранты, angmassalik@gmail.com

Ғылыми жетекшісі: **Абуов Ж.А.** – Абай атындағы ҚазҰПУ,

Кәсіби бағыттағы тілдер кафедрасының меңгерушісі, ф.ғ.д., профессор, Zh.abuov@mail.ru

Қазіргі заманда гуманитарлық пәндерді оқытудың сапасын арттырудың басты бағыты ретінде, дәріс беру үрдісінде электрондық және мультимедиялық оқыту құралдарын пайдалану алға қойылған. Сонымен қатар интернет арқылы бейне материалдарды дәріс өткізу мақсатында қолдану қашықтықтан оқыту технологиясының ажырамас бөлігі болып табылады. Қазір көптеген Жоғары оқу орындарында аудиториялық оқыту және дәріс беру барысында ақпараттық технологияларды пайдалану жүзеге асырылуда. Ақпараттық технологияларға бейне материалдар, электрондық кітаптар және басқа да техникалық құралдардың көмегімен жүргізілетін істерді айтуға болады.

Түйін сөздер: сандық технологиялар, компьютерлер, DVD-ойнатқыштар, презентациялар, лингво, видеомәтін, аутентикалық, мультимедиялық жоба, анимация, фильмдер.

Бұл мақалада жазылған басты ой, техникалық құралдар мен көрнекі мультимедиялық материалдарды қолдану арқылы, ақпаратты оқушыларға көру және есту қабілеттерін толығымен пайдалану арқылы, дәріс өткізу сапасын дәстүрлі әдістермен салыстырғанда анағұрлым жоғары екенін, қазіргі қызметтегі ұстаздарға және де болашақта кәсібін білім беру саласымен байланыстыруға бел буған мамандарға арналады.

Кіріспе

Жаңа заман бізден терең білімді талап етеді. Жалпы адамзаттың сауаттылық деңгейі арта түсуде. Адамзат тарихында жазудың пайда болуы сияқты, қазіргі таңда ақпаратты жеткізу мен сақтаудың жаңа формасы пайда болды. Кез келген мектепте, ЖОО-да тіпті үйде сандық технологиялардың қарқынды даму дәуірінде компьютерлер немесе DVD-ойнатқыштар сынды маңызды көмекші құралдарсыз күнделікті өмірді елестету оңай емес. Алайда, барлық қазіргі заманғы техникалық құралдарды тек қана ойын-сауық мақсатында ғана емес, сонымен қатар оқыту процесінде де тиімді пайдалануға мүмкіндік бар екенін атап өткен жөн. Осы ретте сауаттылықтың жаңа түрі пайда болуда. Ол – сандық сауаттылық. Осыған орай инновациялық технологияларды өз қажеттілігіне пайдалану үшін адам бойында белгілі-бір машықтар болуы керек. Осылайша, сандық сауаттылық 21 ғасырда өмір сүретін адамның ажырамас бөлшегіне айналады.

Талдау бөлімі

Жоғары оқу орындарында қызмет ететін ұстаздар жаңа технологияларға жататын аудио-видео көріністерді (презентациялар, кино үзінділер, видео жаттығулар) аудиториялық дәрістерде қолдануы, университет оқушылары студенттер үшін көп ақпаратты айқын түсінуіне, көрнекі лингво географиялық ақпаратты алуға, видеомәтін жаттығуларында тілдік және мәтіндік жорамалдау машықтарын қалыптастыруға және де бейне көріністен соң тілдік дағдыларын дамытуға септігін тигізеді. Сонымен қатар, дәріс өткізу процесінде видео мәтіндерді қолдану мен көрнекі презентацияларды ұсыну оқу құралы ретінде қиялды, абстрактілік ойлауды, оқытылатын оқу материалына және пәнге қызықтырушылықты арттырады. [1, 49 бет]

Көп арналар арқылы ақпаратты алу (есту, көру, қабылдау) өңірлік географиялық және лингвистикалық материалдарды қабылдауға оң әсер етеді. Осы арқылы студенттердің коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруда қолайлы жағдай пайда болады.

Дәріске алдын ала дайындалу кезеңінде фильмдерді таңдау және соған байланысты сабақ жоспарын жобалау ұстаз тарапынан аса мұқияттылықты талап ететін, өте қиын әрі ұзақ уақытты процес. Алайда, дәріске қажетті материалдар толығымен жинақталып, қорытынды қалпына келтірілсе, әзірленген видео материалдарды оқытушы ұзақ мерзім бойы өз қажеттілігінше пайдалануына болады. Бұл ретте ең бастысы жинақталған видео материалдар сабақ тақырыбы ауқымында болуы шарт.

Тағы бір маңызды мәселе, аутентикалық видео мәтіндерді дидактикалық тұрғыда дайындау дәрежесі. Оқу үрдісінде пайдаланылатын материалдар оқушылардың дайындық деңгейіне сәйкес келуі басты шарттардың бірі болып табылады. Олай болмаған жағдайда, дәрістің жемісті болуы белгісіз.

Осыған орай шет тілін оқыту процесінде аутентикалық (шынайы өмірлік деректер нәтижесінде қалыптасқан материалдар) материалдарды іріктеу ең маңызды критерий болып отыр. Қазіргі таңда осы өлшемдер өте анық айқындалуда. Мәселен, А.Е.Чикунованың пайымдауынша практикалық жұмыста келесі маңызды мәселелерді дұрыс тапқан дұрыс. Олар видео мәтіннің көрерменге ұсынар жаңалығы, танымдық құндылығы, салалас пәндерге қатысты жаңалығы, жүйелілігі және дәйектілігі, репрезентативтілігі және тағы басқа.[2, 138-144 беттер]

Видео мәтіндерді қолданудың ұтымды қыры, ақпаратты жоғары көрнекілікте көрсету, яғни, ашық көркемдеулер және анимацияланған процестер оқушылар тарапынан көбірек назар аудартып, қарастырылатын тақырыпқа байланысты қызығушылық тудырады. Сондай-ақ, бұл әдіс жаңа материалды түсіндіруге кететін уақытты үнемдейді. Қарапайым мысал келтіретін болсақ, дәрістік материалдың мазмұны бүкіл бір сабақ уақытын алса, ал оқу видеофильмдері - 20 минут қана уақыт алады және де тәжірибелік жұмысқа нұсқауды көркем визуалды бейнемен жеткізуге мүмкіндік береді.

Видео мәтіндерді дайындау барысында «multimedia scrapbook» бағдарламасын пайдалану ұстазға керекті ақпаратты жинауға көмегін тигізеді. [3, 138-144 беттер] Бұл бағдарлама ағылшын тілінен аударғанда «мультимедиялық жоба» деген мағынаны білдіреді. Пайдалану үрдісінде мультимедиялық ресурстардың жиынтығын ұсынады. Скрэпбукта мәтіндік материалдармен қатар, фото, аудио және видео көріністерге байланысты пайдалы нұсқаулар бар. Скрэпбуктың барлық қажетті файлдарын әр ұстаз немесе оқушы өз керегінше алып, шет тілін оқып меңгеруіне мүмкіншілігі бар.

Шет тілін оқытуда аутентикалық видео материалдар арқылы осы күндердің актуальды жаңалықтарын ұсынған жөн. Техникалық тұрғыдан алғанда оқытушы тарапынан аудиторияға ұсынылып отырған видео көрініс үзінді ретінде тоқтатылып (бейне ойнатқыштағы PLAY/PAUSE түймешесі), қайтадан жалғастыруға қолайлы болғаны дұрыс. Оған мысал, екі немесе үш қысқаша бөлімдерден тұратын бейне көріністер. Мұндай материалдар сабақ өткізу үрдісін жеңілдетері сөзсіз. Өйткені бейне көріністі паузаға қойып, келген жерге дейінгі оқушылардың түсінгенін анықтап алуға мүмкіншілік пайда болады және орын алған жаңа сөздерге анықтама беруге болады. Педагогикалық әдістеме тұрғысынан алғанда бұл тәсіл өте өзекті болып табылады және бұл әдістің болашағы зор.

Шетел тілін оқыту процесін жеңілдету және жетілдіру үшін сабақта техникалық құралдарды, соның ішінде, бейнефильмдерді пайдаланудың дидактика тұрғысынан да, экономика тұрғысынан да маңызы зор:

Бейнефильмдер оқушының фонетикалық, лексикалық, грамматикалық материалды жақсы меңгеруіне, оны интенсивті түрде бекітуге көмектеседі.

Бейнефильмдер оқытушыға оқу-тәрбие жұмысын өмір шындығына жанастыруға мүмкіндік береді. Сабақта бейнефильмдерді қолдану нәтижесінде оқушылар өздері меңгерген оқушының фонетикалық, лексикалық, грамматикалық материалдарды өз ойларын айтып жеткізу үшін қолданады.

Бейнефильмдер тыңдап-түсінуде кездесетін қиындықтарды жеңуге, оқушының бойында тыңдап-түсіну іскерлігі мен дағдыларын қалыптастыруға жәрдемдеседі.

Сабақта бейнефильмдерді қолдану оқу сапасын жоғарылатады, оқушының шетел тілін үйренуге қызығушылығын арттырады. Сабақта қолданылатын бейнефильмдердің түрлері: деректі бейне фильмдер, көркем фильм, комедия, тіл меңгеруге арналған фильмдер, жарнамалық және коммерциялық фильмдер. Сабақта бейнефильмдерді қолданғанда ескерілетін жағдайлар: бейнефильмдерді жоспарға сай іріктеу, тақырыпқа сәйкес таңдау, фильмнің көлемін ескеру, қысқа болуын қадағалау, сюжеттің оқушы үшін қызықты әрі логикасы болуы шарт, баяндалу тілінің жатықтығына көңіл бөлу.

Фильмді көрсету әдістері де әр түрлі. Оқушылар фильмді дауысын шығармай дыбыссыз не болмаса кинодан қажетті үзіндіні көру арқылы мұғалімнің берген тапсырмасын орындайды. Оқушының өздік-терінен жұмыс белсенділігін арттыру үшін бейнефильмдерді көрсету арқылы әңгіме, мазмұндама

ұйымдастыруға болады. Сонда ғана оқушы тіл ұстартып, шығармашылық қабілетін көрсете алады, коммуникацияға бейімделеді.

Жоғары оқу орнында дәріс беру барысында бейнефильмдерді пайдаланудың басты мақсаты оқушылардың коммуникативтік құзыретінің дамуына жол ашу болып табылады. Себебі, коммуникативтік құзыретті дамыта отырып ұстаздар оқушылардың мәдени және кәсіби қарым-қатынастарының пайда болуына зор ықпалын тигізеді. Ал, осы мақсатты жүзеге асыру үшін оқыту әдісінің мазмұнына, оқу пәніне байланысты құрал-жабдықтардың болуына және оны пайдалану әдістемесіне зор көңіл бөлген жөн.

В.И. Писаренконың пікірінше, оқыту үрдісінде бейнефильмдерді пайдаланудың басты себептері мыналар:

1. Бейнефильмдердің кең таралымдылығы немесе басқаша айтсақ қол жетімділігі;
2. Оқытушының видео мәтіндерді пайдалануға септігін тигізетін белгілі-бір тәжірибесінің болуы;
3. Оқытушының шығармашылық дамуына да сабақ беру үрдісінде видео мәтіндерді пайдалану өз ықпалын тигізеді.

Шет тілін оқыту барысында бейнефильмдерді пайдалану кең таралымға ие болса да, оның әдістемелік тұрғысы әлі айтарлықтай деңгейге жете қойған жоқ.

Тәжірибе бөлімі

Шет тілін оқыту процесіне жарамды бейне фильмдерді төртке бөліп қарастыруға болады.

Біріншіден, ол арнайы дайындалған шет тілі пәніне байланысты құрастырылған оқыту әдістемелік бейне фильмдер. Ең бастысы, бұндай бейне фильмдер оқушылардың білім деңгейлерін ескере отырып құрастырылған. Бір кемшілігі, арнайы бейне материалдарды аутентикалық материалдарға жатқызуға болмайды. Тағы бір кемшілігі, арнайы лицензияланған оқу видео материалдары айтарлықтай қымбат оқу құралдары қатарында.

Екіншісі, қолданыста бар видео материалдар. Яғни, қол жетімді және жалға алуға болатын бейне фильмдер. Бұған: бейне фильмдер, комедиялық телешоулар, табиғатқа байланысты түсірілген көркем фильмдер, оқыту программалары және тағы басқалары жатады. Бұл жағдайда фильм таңдау барысында оқушылардың деңгейімен сабақ тақырыбы ауқымына сәйкес келетін бейне таспаны алған дұрыс. Және де авторлық құқықты бұзбаған жөн.

Үшіншісі, теледидар экранынан бейне таспаға түсірілген фильмдерді айтамыз. Халықаралық тілде бұны off-air programs деп атайды. Яғни эфирден жазылған бағдарлама деген түсініктеме береді. Мысалы: жаңалықтар бағдарламасы, бейне фильмдер және ғылыми-танымдық бейне фильмдер. Бұл жағдайда ұстаздар оқушылардың білім деңгейлерін ескеріп және фильм хронометражын дәріске бөлінген уақыт ауқымына дәлдегені жөн. Басты артықшылығы кез-келген ұстаз өзіне ұнаған бағдарламаны бейне таспаға жазып алып сабақ беру үрдісінде оқушыларға ұсыну мүмкіншілігіне ие болуы. Сондай-ақ бұл дәріс беру әдісін аутентикалық видео материалдар қатарына қосуға болады. Ал, аутентикалық видео мәтіндердің басты артықшылығы сабақ беру үрдісінде аудиторияда «тепе-теңдекті» сақтайды. Белгілі ғалымдар, М.К. Филлипс пен С.С. Шеттлесвертнің пікірлерінше «ұстаз бұдан-былай аудиторияда дискуссия барысында жалғыз даусыз беделді тұлға емес, оқушылардың кәсіби тұрғыдан құзыретін есепке алады» деп айтқан.

Дж.Лонерган оқыту бейне материалдарының төртінші түрін белгілеген. Ол – оқушылар мен оқытушылардың өздігінен бейне таспаға түсірген материалдары. Оқыту процесінде видео камераны пайдаланудың бірнеше жолдары бар. Біріншіден, видео камера арқылы, оқушылардың немесе оқытушының сабақ беру үрдісінде шет тілінде сөйлеу және жаңа материалдарды түсіндіру процесін таспаға жазу. Екіншіден, видео камераны қажетті бір материалды таспаға түсіріп артынша оқу процесінде қажетінше пайдалануға болатындығы. Және де үшіншісі, бұл ең кереметі видео камера арқылы оқушылар өздері басты рөлдерге қатысып бейне фильм түсіруі. Оператор қызметін орындап немесе фильмде рөл ойнау оқушылардан белгілі-бір жауапкершілікті талап етеді және де соның арқысында оқушылар шет тілін меңгеруде жоғары нәтижеге жетеді.

Бұл жобанның стратегияларын пайдалану жаңа оқу материалдарындағы оқиға мен құбылыстарды оқушылар өздері байқап, талдап, зерттеп, ойларын еркін жеткізе алады. Демек, білім оқушыларға даяр күйінде берілмей, әр оқушының өзінің ой еңбегін қажет ететін тапсырмаларды орындауы арқылы қол жеткізуге болатын нысан ретінде ұсынылады. Әр оқушы өз ойын еркін түрде ортаға салуына мүмкіншілігі ашылады. Оқушы бойындағы танымдық қабілетінің, шығармашылық ойлау жүйесінің дамуына жол ашылады. Білім беру формалары жаңа заман талабына сай өзгеріп, жаңарып отырса, болашақ ұрпаққа

әсері мен ықпалы ерекше болады. Жаңа инновациялық әдіс- тәсілдер теориялық тұрғыдан дәлелденіп, іс жүзінде жақсы нәтижелер көрсетіп келеді.

Сонымен қатар, сабақты видео көріністерді пайдалану арқылы өткізу ұстаздар тарапынан синхронды және диахронды аударма дағдыларының болуын талап етеді. Дәрісті осылай ұйымдастыру оқушыларды актуальды ақпаратты түсінуге өздігінен ынталандырады, ал өз кезегінде мұғалім шет тілін пайдалана отырып нұсқаушы рөлін атқара алады. [4]

Қорытынды

Қорытындалай келе, ең бастысы, студент – дәрістің маңыздылығын, өзектілігін түсінеді, қызығушылығы артады; лектор оқушыға қажет болған жағдайда анықтама береді.

1. Семенов Д.И., Чибисова О.В. Использование аутентичных видеоматериалов при обучении английскому языку. // Международный журнал экспериментального образования. – 2010. – №4. – 49 бет.

2. Чукунова А.Е. Критерии отбора аутентичных видеоматериалов для студентов экономических специальностей в процессе обучения английскому языку // Известия Уральского государственного университета. Сер. 1, Проблемы образования, науки и культуры. – 2010. – №3.

3. Сысоев П.В., Евстигнеев М.Н. Методика обучения иностранному языку с использованием новых информационно-коммуникационных Интернет-технологий. – Москва: «Глосса-пресс», Ростов-на-Дону: «Феникс» 2010, 138-148 бет.

4. Солгалов Г.Д., Айвазян Н.Р. Использование аутентичных видеоматериалов при обучении студентов английскому языку // Культура и образование. – Ноябрь 2014. - № 11.

Резюме

Бекбосынов А.М. – магистрант 2 курса по специальности 6М011900

«Иностранный язык «два иностранных языка», angmassalik@gmail.com

Научный руководитель: Абуов Ж.А. – д.ф.н., профессор, заведующий кафедрой профессионально-ориентированных языков КазНПУ им.Абая, Zh.abuov@mail.ru

Методы и положительные стороны применения видео материалов в обучении иностранным языкам

В статье обсуждаются преимущества использования информационных технологий в обучении иностранным языкам в ВУЗах. Показана их роль в индивидуализации обучения. Рассматриваются вопросы, связанные с изменением функций преподавателя, с применением видеоматериалов для изучения иностранного языка и культуры его носителей.

Ключевые слова: цифровые технологии, компьютеры, DVD плееры, презентации, лингво, видео урок, аутентичный, мультимедийный проект, анимация, фильмы.

Summary

Bekbossynov Askar – 2nd course master, specialty of «Foreign language «two foreign languages» 6M011900, angmassalik@gmail.com

Scientific supervisor: Abuov Z.A.–Chair of professionally-oriented languages in KazNPU named after Abai, doctor of Philological Sciences, Professor

Methods and positive aspects of using video materials in teaching foreign languages

There are many benefits to using video in education as shown in several decades of research. In some cases, video can be as good as an instructor in communicating facts or demonstrating procedures to assist in mastery learning where a student can view complex clinical or mechanical procedures as many times as they need to. This article is dedicated to the students and teachers who want to achieve greater efficiency in learning and teaching foreign languages. In this article considered in detail the following positive aspects of the impact of video materials in the learning process: increased student motivation, enhanced learning experience, higher marks, development potential for deeper learning of the subject development potential for deeper learning of the subject, development of learner autonomy, enhanced team working and communication skills, a source of evidence relating to skills for interviews, learning resources for future cohorts to use, opportunities for staff development.

Key words: digital technology, computers, DVD Player, presentation, lingual office, video preview, authentic, multimedia project, animation, films

УДК 378.016:811.111

ШЕТ ТІЛІН КӘСІБИ-БАҒЫТТА ОҚЫТУ

Үсекенова Ж.Н. – Абай атындағы ҚазҰПУ

6M011900 – Шет тілі: екі шет тілі мамандығының 1-курс магистранты, janarka_jan9393@mail.ru

Ғылыми жетекші: Минаева Н.М. – п.ғ.к. Абай атындағы ҚазҰПУ

кәсіби бағыттағы тілдер кафедрасының доценті

Бұл мақалада шет тілін кәсіби-бағытта оқыту мазмұнының құрылымдық ерекшеліктері қарастырылады. Қазіргі қоғам жағдайында болашақ жас мамандарға қойылып отырған талаптарға сай шет тілін жетік, кәсіби деңгейде меңгеру мәселесі алдыңғы орында тұр. Кәсіби-бағыттағы шет тілін оқытуда білім алушылардың кәсіби маман ретіндегі жеке қасиеттерінің дамуы, лингвистикалық және кәсіби білімге негізделген арнайы біліктерінің қалыптасуы үлкен маңызға ие.

Түйін сөздер: кәсіби іс-әрекет, жаһандану, кәсіби қатысым, мәдениетаралық қатысым, әлеуметтік-мәдени білім, бәсекелестікке қабілеттілік.

Қазіргі жаһандану заманында қоғам түрлі маман иелерін дайындау саласында жаңа тұрғыларды талап етіп отыр. Жоғары оқу орнының бітірушілері тек өз саласында ғана жақсы білім алып қоймай, сонымен қатар мобильді, белсенді және шет тілін жетік меңгерген болуы қажет, айта кететін жайт қарапайым тұрмыстық жағдайда емес, кәсіби деңгейде игеруі шарт.

Тілдік емес мамандық бойынша оқитын студенттерге шет тілін оқытудың мақсаты болашақ кәсіби іс-әрекетінде тілді тәжірибе жүзінде толыққанды қолдана алатындай дәрежеге жету болып табылады. Кәсіби-бағытта оқыту тек оқу материалы мазмұнының кәсіби-бағыттылығын ғана емес, оған қоса кәсіби біліктілікті қалыптастыратын кәсіби-бағыттағы іс-әрекетті де қарастырады. Қазіргі заманғы бітірушіге кәсіби мәтіндерді жай ғана оқып, аудару жеткіліксіз, ол түрлі қарым-қатынас ортасынды шет тілін қолдана алуы қажет.

Кәсіби-бағыттағы қарым-қатынас ресми және бейресми жағдайларда, шет елдік әріптестермен пікір алмасу, жиналыстарда, конференцияларда, ұжымдық талқылау кезінде сөз сөйлеу, ресми хат жазу түрінде жүзеге асуы мүмкін. Сондықтан шет тілін оқыту мазмұны кәсіби және қарым-қатынасқа бағытталған болуы керек. Тілдік емес мамандықтарда оқитын студенттерге шет тілін оқыту мақсатын нақты анықтау қажет. Студенттердің пәнге қызығушылығы олар алған білімдерінің қолдану аясын нақты білген жағдайда, сол білім мен біліктерінің болашақта қандай болмасын кәсіп саласында жетістікке жетуіне септігін тигізетініне көзі жеткен жағдайда ғана артады.

Кәсіби-бағыттағы оқыту шет тілі мен профильдік пәндерді интеграциялауды, оқу материалы мазмұнын мұқият таңдауды қажет етеді. Оқу материалы қай кәсіп саласы болмасын, сол сала бойынша соңғы жетістіктерге бағытталған, өз кезегінде білім алушылардың кәсіби қызығушылығына қатысты ғылыми жаңалықтарды бейнелейтін, оларға кәсіби өсуге мүмкіндік беретіндей болуы шарт [1].

Кәсіби-бағыттағы шет тілін оқыту келесі міндеттерді шешуге бағытталуы керек:

– Сөйлеу іс-әрекеті түрлері (айтылым, тыңдалым, оқылым, жазылым) бойынша коммуникативтік қабілетті дамыту. Диалог жүргізу дағдыларын табысты меңгерудің негізі әр түрлі тақырыптарға сұхбат жүргізе алу қабілетінде, кәсіби түрде ақпарат алмаса алуда жатыр. Монолог түрінде сөйлеу жарыссөзде өз ойын еркін білдіре алуды, белгілі тақырып бойынша көпшілік алдында сөз сөйлей алу қабілетін ұсынады. Тыңдалымды оқытудың мақсаты сұхбаттасушының шет тілінде білдірген ойын түсініп, қабылдай алуында. Ал оқылымға үйретудің соңғы нәтижесі түрлі жанрдағы басылымдарды, соның ішінде кәсіби әдебиетті оқи алу қабілетінде болып отыр. Жазылымға үйретудің мақсатына оқығанға пікір жаза алу, аудару, іскерлік хат жаза алу, келісім жасай алу қабілетін арттыру жатады [2].

– Белгілі бір тілдік білімді меңгеру (фонетикалық құбылыс, грамматикалық формалар, сөз туындау ережелері, лексикалық бірлік жайлы білімдер). Бұл тілдік білім оқыту үдерісінің барлық кезеңінде меңгеріледі, себебі әр қарым-қатынас тақырыбы мен жағдайы белгілі бір тілдік және сөйлеу құралдарымен байланысты.

– Әлеуметтік-мәдени білімді қалыптастыру. Бұл білім алушыларға оқып отырған тілде сөйлеуші ұлттың мәдениетімен танысып, шет тілдік ортаға бейімделуге, қарым-қатынас барысында кездесетін түсінбеушіліктен құтылуға көмектеседі.

– Белгілі бір кәсіби лексикалық бірлік жүйесін, кәсіби терминдерді шет тілінде меңгеру. Кәсіби тілді оқу болашақ маманға қажетті көп мөлшерде терминдерді, кәсіби ұғымдарды меңгеруді талап етеді. Дегенмен жоғары оқу орнында шет тілін оқытуға арналған уақыт барысында барлық кәсіби терминдерді оқып меңгеру мүмкін емес. Сол себепті студенттердің кәсіби сөздіктермен, глоссарийлермен, анықтамалық нұсқаулықтармен жұмыс істеу қабілетін дамыту маңызды болып табылады [3].

Шет тілін кәсіби-бағытта оқытудың негізі оның кәсіби пәндермен қосымша кәсіби білім мен жеке тұлғаның кәсіби қасиеттерін қалыптастыру мақсатында интеграциялануында жатыр. Міне осы жерде жоғары оқу орындарында мұндай оқытуды жүзеге асыруда қиындықтар туындайды. Шет тілін оқытатын оқытушылардың лингвистикалық және педагогикалық білімі болғанымен, оларда оқытып отырған мамандық бойынша кәсіби білімі жоқ. Осыған орай оқытушылар психологиялық, лингвистикалық, әдістемелік қиындықтарға тап болады. Сонымен қатар қазіргі заманғы оқулықтар мен оқу құралдарының болмауы тағы бір мәселе. Бұл оқытуда да, үйренуде де ыңғайсыздық пен қиындықтар туғызады.

Сөзсіз кәсіби-бағыттағы шет тілінің оқытушысы мамандықтың негізін, базалық кәсіптік лексикасын меңгеріп, кәсіби терминологияға бағытталуы қажет. Себебі кәсіби даярсыздық мәтіндерді бұрыс аударуға, ақпараттың мазмұнын толық аша алмауына ықпал етеді.

Бұл қиындықтарды шешудің бірнеше жолдары бар:

- сабақ барысында мамандыққа қатысты негізгі ұғымдарды қамтитын материалдарды пайдалану;
- шет тілі сабағында студенттер өз мамандықтары бойынша теориялық алған білімдерін практикалық мәселелерді шешуде қолдана алатындай жағдай туғызу;
- студенттерге мәлім, бірақ басқа қырынан ұсынылған материалдарды қолдану;
- сабаққа дайындалу барысында және сабақ үстінде («командалық оқыту») кәсіби пән оқытушыларының көмегін пайдалану.

Оқытушы қандай әдіс қолданса да, одан мамандық бойынша кәсіби біліммен қарулану, оқыту үрдісін жетілдіру, студенттердің алған білімін шет тілі саласында, кәсіби жүйеде тәжірибе жүзінде қолдана алуына қызығушылық таныту, кәсібилік, оқыту барысында шығармашылық тұрғы талап етіледі.

Жоғарыда айтылған мәселелерге орай кәсіби-бағыттағы шет тілін оқытудың теориясын жасауда М.В. Ляховицкийдің қосқан үлесі орасан зор. Ол шет тілін оқытуда оқу материалының кәсіби-бағыттылық ұстанымының негізін қалаған. Ғалым келесі бағыттарды анықтап көрсетті:

- арнайы кәсіби мәтіндермен жұмыс істеу;
- ауызекі сөйлеуді дамытуға арналған кәсіби тақырыптарды оқу;
- сәйкес мамандыққа қатысты сөздік қорын дамыту;
- білім алушыларға арналған грамматикалық және лексикалық материалдарды игеруге арналған оқу құралын құрастыру [4].

Тілдер оқытылмайтын оқу орнында кәсіптік-бағытта шет тілін оқыту келесідей компоненттерді енгізеді, атап айтсақ мамандықты игерудегі тіл құралы және кәсіби қарым-қатынас орнату. Шет тілін оқыту тәсілі жөнінде айта келе, ең алдымен әлеуметтік қоғамда тілге сұраныс қандай деген сұраққа тоқтала кеткен жөн сияқты. Е.И. Соловова пікірі бойынша: бұрынғы кездері шет тілін оқыту экономикалық, саяси, халықаралық байланыс сипаттарымен ерекшеленсе, қазіргі таңда халықаралық ғылыми, техникалық және мәдени бірлестіктер тұрғысынан қаралмақ. Сонымен қатар дамыған технологиялар жүйесімен негізгі мәселелер шешілмек. Яғни шет тілін жетік меңгерген кезде ғана заманауи бәсекелестікке бейім тұра аламыз. Болашақ маманның кәсіби біліктілігіндегі шет тілін меңгеру қабілетін оның құралы ретінде қарастыра келіп, Е.В. Рощина: кәсіби-бағытта тілді оқыту кезінде екі бағыттағы байланыс орнайды деп атап көрсеткен, яғни студенттің арнайы білім алуға деген құлшынысы мен тілді жетік меңгеру қабілеті. Оның ойы бойынша: шет тілі, шет тілін оқытпайтын жоғары оқу орындарындағы кәсіби және әлеуметтік бағыттың таптырмас құралы болмақ. Автордың пікірі бойынша осы жүйені жүзеге асыру үшін келесідей талаптар орындалғаны жөн:

- өзге тілде сөйлеу мәнерінің мақсатын нақты анықтап алу;
- осы саланың әлеуметтік және кәсіби бағытын білу;
- жеке тапсырмалар беру арқылы студенттің қабілетін білу;
- жекеленген тапсырмалар кезінде студенттердің қабілетін дамыту;
- оқыту ортасында жанға жайлы, жағымды психологиялық орта қалыптастыру [5].

Е.А. Шатурнаяның пікірі бойынша келесідей талаптарды орындағанда ғана кәсіби-бағытта білім беру және дамыту жоғары деңгейде болмақ. Яғни:

- егер біз осы үрдісті жеке тұлғалық негізде құрсак;
- егер шет тілін оқытудың кәсіби-бағыттылық мәні ситуативті-тематикалық негізде құралса;
- егер оқыту негізінде аутентивті материалдар қолданылса.

Кәсіби шет тілін ауызша оқыту барысында кәсіби қарым-қатынастың сөйлесу үрдісі жүзеге асырылады. Сондықтан оқу үрдісінде типтік жағдайлар ескерілуі қажет. Өйткені олар кәсіби байланыстарға ғана тән болмақ. Олар мотивациялық қажеттіліктерді шет тілдік қарым-қатынас жасауда қолданылады, сондықтан шет тілін кәсіби-бағытта оқыту кезінде тек қана эффективті тиімді түрлерді қарастырып қана қоймай, тәжірибе ретінде әртүрлі тілдік оқу, сөйлесу шараларды, рөлдік ойындарды қолданған жөн. Ол кәсіби шет тілді ортаның имитациясын арттырады. Сонымен қатар шет тілдік қарым-қатынас жасауда студенттің мотивациясын жігерлендіреді. Осындай әдістерден кейін ғана сөйлесу түрлері мен сөйлесу мәнеріндегі тактикалар қалыптасады. Е.А. Шатурная пікірі бойынша оқыту келесідей принциптер негізінде қалыптасуы қажет:

– этап бойынша (аталмыш тұжырым бойынша студент ең алдымен оқу- сөйлесу жағдайымен, ал одан кейін рөлдік ойындарға бет бұруы қажет);

- оқу сипатының белсенділігі, жан-жақтылығы, ситуативті-тематикалық оқу үрдістерінің қалыптасуы;
- оқудың кәсіби бағдары, пән аралық координациялар, мотивациялар, мәдени аралық қарым-қатынастар;

- студенттің жеке-психологиялық ерекшеліктерін ескеру [6].

Жоғарыда аталған тұжырымдарды орындай келе студент келесідей қабілеттерін көрсете алады:

- берілген жағдайда адекватты сөйлеу түрлерін таңдап, қолдану;
- кәсіби тақырыптарда әңгіме жүргізу, жұптасып, топ болып жұмыс жасап, өз ойларын еркін жеткізу;
- әңгімелесу жағдайында әріптесін тыңдай білу, оның коммуникативтілігін түсіну, сөйлесу барысында байланыс мақсатына қол жеткізу.

Кәсіби-бағыттағы оқыту аясында студенттің шет тілін меңгеру қабілетін келесідей критерийлер арқылы білуге болады:

- кәсіби тілдік білімді меңгеру (грамматикалық құрылымыды білу, лексикалық бағытты меңгеру);
- кәсіби сөйлесу қарым-қатынасына дайындығы (кәсіби-бағыттағы лексиканың барлық түрлерін білу, өз ойын барлық тіл құралдары арқылы жеткізе білу);
- шығармашылық кәсіби деңгейге дайындығы (мотивация, оқушының танымдық және шығармашылық белсенділігі).

Жоғарыда аталған пікірлерді сараптай келе жоғары оқу орындарында кәсіби-бағыттағы шет тілін үйрету үлкен жауапкершілікті талап етеді. Оған селқос қарауға болмайды. Бұл бағдарламалар адамзаттың соңғы жетістіктерімен ұштасып жатуы қажет, яғни ғылыми жетістіктерді дер кезінде анықтау керек. Кәсіби маман дайындау үшін кәсіби түрде жаңа технологиялармен ұштастыра отырып, жаңа тіл мүмкіндіктері заман талаптарына, сұраныстарына ие болғаны дұрыс. Студенттің шет тілін меңгеру сапасы мен деңгейі сұраныс пен белгілі бір мақсатқа ұмтылу барысында жүзеге асырылмақ. Студентті оның болашақ мамандығына сай етіп даярлауда студенттің жеке басының мүмкіндіктерін ескеру қажет.

1. Образцов П.И. Профессионально-ориентированное обучение иностранному языку. П.И. Образцов, О.Ю. Иванова. – Орел: ОГУ, 2005.

2. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика. – Москва, 2007.

3. Поляков О.Г. Профильно-ориентированное обучение английскому языку и лингвистические факторы, влияющие на проектирование курса. Иностранные языки в школе 2004. №2.

4. Ляховицкий М.В. Технические средства в обучении иностранным языкам. – М.: Просвещение, 1981.

5. Роцина Е.В. Университет оқыту жүйесіндегі шет тілінің оқу пәні ретіндегі функциялары. Арнайы емес факультеттердегі шет тілдері: ЖОО аралық жинақ. – Ленинград баспасы, 1978.

6. Шатурная Е.А. Автореферат. Ауызына шет тілін үйрету әдістемесінде оқу-сөйлеу, рөлдік ойындар қолдану: ағылшын тілі, тіл оқытпайтын ЖОО, мамандық 080504 «Мемлекеттік және муниципалдық басқару».

Резюме

Усеменова Ж.Н. – магистрантка 1 курса

по специальности 6М011900 Иностранный язык: два иностранных языка, janarka_jan9393@mail.ru

Научный руководитель: Минаева Н.М. – к.п.н., доцент

кафедры профессионально-ориентированных языков КазНПУ им. Абая

Профессионально-ориентированное обучение иностранному языку

В данной статье рассматриваются структурные особенности содержания профессионально-ориентированного обучения иностранного языка. В связи с требованиями современного общества, проблема молодых специалистов свободно владеющих иностранным языком на профессиональном уровне приобретает в современных условиях особую актуальность. Также рассмотрено развитие личностных качеств, специальных навыков обучающихся, основанных на профессиональных и лингвистических знаниях, которое имеет большое значение в профессионально-ориентированного обучения иностранного языка.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, глобализация, профессиональная коммуникация, межкультурная коммуникация, социокультурное знание, конкурентоспособность.

Summary

Zhanar Ussekenova – 1st course master of specialty

of 6M011900 Foreign language: two foreign languages, janarka_jan9393@mail.ru

Scientific supervisor: Minayeva N.M. – Candidate of pedagogical science, associate professor
of the chair of professionally-oriented languages at Abai KazNPU

Professionally-oriented foreign language teaching

This article deals with the structural features of the content of the professionally-oriented foreign language teaching. In connection with the requirements of modern society, the problem of the young specialists who are fluent in a foreign language at the professional level is topical issue. The development of the personal qualities, special skills of students, based on professional and linguistic knowledge which is of great importance in professionally-oriented foreign language teaching is shown.

Key words: professional activities, globalization, professional communication, intercultural communication, socio-cultural knowledge, competitiveness

УКД 378.016:811.111+811.512.122

ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДА АНА ТІЛІНІҢ ӘСЕРІ

Баймұратова И.А. – аға оқытушы әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің аға оқытушысы

Ғұмарова Ш.Б. – аға оқытушы әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің аға оқытушысы

Сабырбаева Н.Қ. – аға оқытушы әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің аға оқытушысы

Бұл мақалада шетел тілін оқыту мақсатында екі тілді салыстыра талдау мәселесі қарастырылады. Күнделікті практикалық жұмыста көз жеткізіп жүргендей, тіл үйренуде жіберілетін қателіктерге талдау жасасақ, сол тілдік қателіктердің көпшілігі олардың ана тілінде жоқ формалардан кететінін байқаймыз. Демек, шетел тілінде бар, ал ана тілінде жоқ грамматикалық категорияларға аса мән беріп оқыту шет ел тілін үйренушілер тап болатын тілдік қиындықтарды алдын ала анықтауға мүмкіндік береді. Ал жалпы шетел тілін үйренуде кездесетін қателіктерге келетін болсақ, бұл күрделі және баса назар аударып қарайтын мәселе деуге болады. Кез келген шетел тілін үйрену оның фонетикалық жүйесін меңгеруден басталады. Сондықтан мақалада ағылшын тілі мен қазақ тілінің дыбыстық жүйесі салыстыра қарастырылып, әсіресе қазақ тілінде жоқ немесе дыбысталу жолдары басқаша болатын дыбыстарға аса назар аударылады. Мұндау талдау жұмысы тіл үйренушіге қиынға соғатын және соның нәтижесінде қате жіберуге тап болатын фонетикалық құбылыстарға арналған жаттығу жұмыстарын құрастыру жоспарланады.

Түйін сөздер: салыстыра талдау, тілдік бақылау, шетел тілін үйрену, тілдік қателер мен қиындықтар, тілдік дағдылар, тіл үйренушілер, ана тілінің әсері.

Структуралық лингвистикада екі тілді салыстыра талдау жасау шетел тілін үйренушілерге кездесетін тілдік қиындықтарды алдын ала анықтауға мүмкіндік береді деген пікірге шетел тілі мамандарының арасында бірыңғай көзқарас жоқ деуге болады. Бірқатар әдістемешілер шетел тілін үйренуде кездесетін

қиындықтар мен соның нәтижесінде жіберілетін тілдік қателіктерді ана тілінің әсерімен байланыстырса, екінші бір тіл мамандары ана тіліне қатыссыз, тіл үйрену процесінің белгілі бір сатысына тән тілдік қателіктер жіберіледі деген пікір айтады. Ал жалпы шетел тілін үйренуде кездесетін қателіктерге келетін болсақ, бұл күрделі және баса назар аударып қарайтын мәселе деуге болады. Өйткені тіл үйренудің қай сатысында болмасын, тіл үйренушінің тілдік біліктілігін, берілген бағдарламаны меңгергендігін, тілдік деңгейін тексеру арқылы, яғни бақылаудың нәтижесі жіберген лексика грамматикалық қателерге қарап бағаланады. Сонымен осы бақылау, білім деңгейін тексеру барысында тіл үйренушіге шетел тілін үйренгенде қандай тілдік категорияны меңгеру қиынға соғатыны да осы тілдік бақылау жұмысында жіберілетін қателері арқылы анықталып, соған орай жаттығу жұмыстарын құрастыру жоспарланады. Сондықтан тіл үйренушінің шетел тілін үйренуде жеткен жетістігі мен кемшін жатқан жақтарын оқытушы осы тілдік қателіктер арқылы бағдарлап отырады. Әрине, шетел тілін үйренуде кездесетін қиындықтар жіберілетін қателер арқылы көрініс табады. Шетел тілін оқыту практикасы дәлелдегендей, тілдік қателердің табиғаты да әртүрлі, сондықтан оларды топтарға жіктеп қарастыруға болады, ал кейде белгілі бір топқа жатқызу қиындыққа соғатын кездері де кездесіп жатады. Тілдік қателіктерге талдау жасау шетел тілін үйренуші үшін де, үйретуші үшін де тіл үйренудегі назар аударатын басты нәрселердің бірі екені күмән туғызбайды. Тіл үйренудің әр сатысында жіберілген қателерге дер кезінде назар аударып, оның себептеріне талдау жасап отырғанда ғана шетел тілін үйренушінің білім деңгейінің сатысы мен бағасы жақсарып, жетістікке жететінін айтпағанда, алдағы уақытта ондай қателерді болдырмауға, сол қате жіберілген тілдік категорияны жақсы меңгеруге септігін тигізетіні сөзсіз. Шетел тілін оқыту тәжірибесінде тіл үйренушінің тілдік қателіктеріне талдау жасағанда олардың көп жағдайда өзінің ана тілінде жоқ грамматикалық категорияларды меңгеруі қиынға соғатынын немесе ана тілінің әсерінен жіберілетін қателердің пайыздық мөлшері басым болатынына көз жеткіздік. Сөзіміз дәлелді болу үшін практикалық сабақ кезінде жүргізілген талдау нәтижесін келтірген дұрыс болар. Тілдік қателерге талдау жасау мақсатында шетел тілінің негізін жеткілікті білетін, яғни шетел тілін үйренудің оқу, жазу, тыңдау, сөйлеу сияқты тілдік дағдыларды біршама меңгерген, өз мамандығы саласында орташа деңгейде әңгіме дүкен құра алатын магистрлік топтар арасында жүргізілген бақылау жұмыстарының нәтижесі алынды. Магистрлерге оқуға мәтін беріліп, сол оқыған мәтіннің қысқаша мазмұнын өз сөзімен жазбаша жеткізу тапсырылды. Лексика-грамматикалық конструкцияларды қолдануға ешқандай шек қойылған жоқ. Жазбаша тапсырманы тексеріп, жіберілген қателердің алдымен түріне, яғни лексикалық немесе грамматикалық қате екендігі анықталды. (Қателерді бұлай жіктеу қиындық туғызбайды). Содан соң қателер төмендегідей жанама топтарға жіктелді. (Талдауға тек қате жіберілген сөз тіркестері іріктеліп алынды)

1. It is a acute problem (an acute problem)
the report was listened to with a great interest (great interest)
new discovery was achieved by a technology (by a technology)
it is an only reason where (the only reason)
we spent there one month for a field practice (a month)
there was a good conditions for them (good conditions)
2. The discovery was recognized by this scientists (this scientist)
several sample were taken for experiments (several samples)
the obtain data were compared (obtained data)
five mice were injected others mice (other mice)
3. I hope it shall suit you (it will)
he spokeed that (he spoke)
problems which shall have to be solved (will have)
he offered me his help with putting it into practice if we shall accept (if we accepted)
young scientist who investigate stem cells (who investigates)
4. would you like to admit (would you mind admitting)
I should be very liked (glad)
5. we do friends (make friends)
soon I got news of them (heard from them)
growing of plants were observed (the growth of plants was)
he talked at the conference about the results his research. (he spoke at the conference about the results of his research)
6. if you offer there (if you offer it there)
in the experiment used samples of chosen plants (samples of chosen plants are

used in the experiment)

he met yesterday his colleagues (he met his colleagues yesterday)

in the discussion were mentioned useful ideas (useful idea was mentioned in the discussion)

Осы көрсетілген қателерге назар аударсақ, олар табиғаты жағынан әртүрлі: морфологиялық қателер (this scientists, several sample, the obtain data, others mice), синтаксистік қателер (it shall, he speaked, which shall have, if we shall accept, who investigate), белгілі бір контекске қатысты сөздің мағынасы (кейде формасы) дұрыс қолданылмаған жағдайлары (would you like to admit, do friends, I got news of them, I should be very liked, he talked), сөйлем мүшелерінің орын тәртібін дұрыс қояуда кеткен қателер (if you offer there, he met yesterday his colleagues, in the experiment used samples of chosen plants, in the discussion were mentioned useful ideas) кездеседі. Ал осы қателердің себептеріне талдау жасасақ, олардың басым пайызы ана тілінің әсерінен екендігі байқалады. Мысалы, бірінші топтағы қателер артикльді дұрыс қолданбаудың нәтижесінде жіберілген қателер. Бұның себебі де түсінікті, өйткені қазақ тілінде зат есімнің артикль категориясы жоқ, сондықтан да әсіресе түсінігін еркін түрде жазуға берілген тапсырмада зат есімге қатысты қолданылатын артикль, оның белгілі, белгісіздік формалары назардан тыс қалады. Сондай-ақ қазақ тілді тіл үйренушілерде жиі кездесетін және қиындық туғызатын синтаксистік қателер сөйлем мүшелерінің орын тәртібі болып табылады. Бұндай қателердің де себебін сол қазақ тілді шетел тілін үйренушінің ана тілінің әсерінен іздеуге болады. Өйткені қазақ тілінің бай морфологиялық формаларының арқасында сөйлем мүшелері сөйлемде қалай орналасса да (қазақ тілінде сөйлем мүшелері ағылшын тіліне қарағанда еркін түрде орналасады), оның мағынасына нұқсан келмейді және өзгермейді. Ал ағылшын тілінде керісінше, сөйлемнің мағынасы сөйлем мүшелерінің орын тәртібімен тікелей байланысты, сондықтан олардың орын тәртібі қатаң сақталуы керек. Осындай екі тілдің арасындағы үлкен структуралық айырмашылық тіл үйренуші үшін оны меңгеруде қиындық туғызады, соның нәтижесінде қате жіберіледі, яғни ағылшын тіліндегі сөйлемді өзі қалыптасып, дағдыланған ана (қазақ) тілінің структурасына ұқсастырып аударарды немесе құрастырады. Сонымен қатар кейде ағылшын тілінің лексикалық, грамматикалық заңдылықтарын біле тұра дұрыс назар аудармаудың нәтижесінде жіберілетін қателер де кездеседі. Ондай қателерді шетел тілін үйренуші өзі де тез байқап, өз бетінше жөндей алады. Осы келтірілген шектеулі мысалдар арқылы жалпы бір тұжырым жасап, үзілді кесілді тұжырым жасау қиын. Дегенмен, жоғарыда атап өткендей, шетел тілін үйретуде ана тілінің әсерін жоққа шығара алмаймыз және ана тілінде жоқ грамматикалық категорияларды меңгеру қиынға соғатыны және сол айырмашылықтың себебінен қате көбірек кететіні күнделікті студенттермен жүргізілетін практикалық жұмыс барысында көз жеткізуге болады. Сондықтан шетел тілін үйренгенде де, үйреткенде де осы екі тілдің структуралық айырмашылығына баса назар аударып, қатенің себептеріне де талдау жасай отырып, оны болдырмаудың жолдарын дұрыс табу шетел тілін саналы түрде меңгеруге септігін тигізумен қатар, аз мерзімде көп нәрсені білу арқылы уақыт ұтатыны күмән келтірмейді. Сонымен қатар осындай екі тілді салыстыра талдау жасау оқу процесіне қажетті талдық материалды іріктеу, жаңа материалды бекітуге арналған жаттығу жұмыстарын құрастырғанда ал ең бастысы оқу бағдарламасын құрастырғанда өтілетін материалды жүйелеу жұмысында басшылыққа алынса, тіл үйренуші үшін баса назар аударуға қажет.

1. Djrnyei, Z and Kormos. 1998. *Problem solving mechanisms in L2 communication: Studies in second language Acquisition*, 20.3.

2. Harmer, J. 1997. *The practice of English Language teaching*. London. Longman.

3. Haycroft J. 1978. *An introduction to English Language teaching*. London. Longman.

4. Krashen, S. 1981. *Second language Acquisition and second language learning*. Oxford: Pergamon.

5. Melgyes, p. 1994. *The non-native teacher*. London: Macmillan Publishers LTD.

6. Schweers, W. 1999. *using L1 in the L2 classroom*. *English Teaching Forum*, 37,2.

Резюме

Баймуратова И.А. – ст. преподаватель КазНУ им.Аль-Фараби

Гумарова Ш.Б. – ст. преподаватель КазНУ им.Аль-Фараби

Сабырбаева Н.К. – ст.преподаватель КазНУ им.Аль-Фараби

Влияние родного языка в обучении иностранному языку

В данной статье рассматриваются звуковые системы в английском и казахском языках в сопоставительном плане в учебных целях. Обучение любого языка начинается с изучением фонетической системы изучаемого языка. В повседневной практике убеждаемся, что большое количество языковых ошибок у студентов в изучении иностранного языка в данном случае в правописании и произношении букв и звуков из-за фонетических явлений изучаемого языка которые нет на родном языке обучающего или отличаются от него. Поэтому сопоставительный анализ двух языков, изучаемого иностранного и родного языков студенте способствует систематизировать

ознакомление звуковых систем английского языка в зависимости от трудности для казахоязычной аудитории в учебных целях.

Ключевые слова: сравнительный анализ, языковой контроль, изучение иностранных языков, языковые трудности и ошибки, языковые навыки, изучающих язык, влияние родного языка.

Summary

Baimuratova I.A. – a senior teacher of Al-Farabi Kazakh National University

Gumarova Sh.B. – a senior teacher of Al-Farabi Kazakh National University

Sabyrbayeva N.K. – a senior teacher of Al-Farabi Kazakh National University

Influence of mother tongue in Teaching a Foreign Language

The article is devoted to the contrastive analysis of phonetic systems of English and Kazakh for the purpose of teaching English. As we know learning any target language should be begun with learning its phonetic systems. In this article the main attention is given to the English sounds which are not in Kazakh or there is difference in pronunciation, articulation from their corresponding ones in Kazakh. Such a kind of analysis ensure foreign language teachers to select language materials and exercises for consolidation them taking into consideration and predicting the difficulties which learners encounter while learning English.

Key words: comparative analysis, linguistic control, learning foreign languages, language difficulties and mistakes, language skills, language learners, the influence of the native language

УДК 378.016:811.111:004

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУ ҮРДСІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ДАМУДА ҮЙДЕН ОҚУ МӘТІНДЕРІН ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ

Тенизбаева Н.М. – С.Д. Асфендияров атындағы Қазақ Ұлттық Медицина Университеті латын тілін ағылшын тілінде дәріс беру оқытушысы

Алматы қ., 050000, Толе би көшесі 94 nazym.tenizbaeva@mail.ru

Пак Г.Н. – ағылшын тілінің оқытушысы Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық Қатынастар және Әлем тілдері Университеті екі шет тілі магистрі
Алматы қ., Мұратбаев көшесі 200 gauhar-2008@mail.ru

Ергешова Н.Д. – ағылшын тілінің оқытушысы Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық Қатынастар және Әлем тілдері Университеті екі шет тілі магистрі
Алматы қ., Мұратбаев көшесі 200 nigalini2008@mail.ru

Бұл мақалада заманауи шет тілін оқытудың негізгі студенттердің бойында мәдениетаралық коммуникативті құзіреттілікті қалыптастыру және оны әрі қарай дамыту болып табылады. Қазіргі заманның талабы бойынша әрбір оқу пәні бойынша білім, білік және дағдыны ғана игеру студент құзіреттілігі үшін жеткіліксіз, жеке тұлғаның қалыптасуында ең тиімді жол жаңа тұлғаны қамтитын, қабілет, білім, икем, дағды, тәжірибе, көзқарас болып табылады. Бұл факторлар шет тілі сабағы мен студенттердің шетел тілін игеруге деген талаптардың өзгеруіне әсер етті. Яғни студенттер қарым-қатынас модельдерін, мәдениеттік стереотиптерді, мәдениет образдары мен символдарын білулері керек. Бұл студенттердің үйде оқу мәтіндері арқылы өзге мәдениет өкілдерінің тілін түсініп, емін еркін сөйлесуін қамтамасыз ете алады. Жоғарыда аталып өткен мақсатқа жету үшін ең алдымен, студенттердің тілдік құзіреттілігін дамытуға көңіл бөлінуі керек, атап айтқанда берілген тақырып көлемінде оқу, сөйлеу, жазу және тыңдап түсінуде мәдениетаралық қарым – қатынас құруға жаттықтыру қажет.

Түйін сөздер: Коммуникативтік құзіреттілік, сыни ойлау, кейс стади, шығармашылық тұлға, ақпараттық-технологиялық құзіреттілігі, мәдениетаралық қатынас.

Шетел тілдерін үйде оқыту кітаптарын студенттердің коммуникативтік құзіреттілігін дамытуда пайдалану әдісі мен теориясының маңызды бағыттарының бірі – үйге берілген сабақ проблемасын шешудің маңыздылығы, студенттердің өз бетінше ізденуге үйрету болып табылады. Шетел тілі сабақтарына қойылатын негізгі мақсаттар мен олардың теорияларына сәйкес құрылу принциптеріне, сабақ типтері мен түрлеріне, жаңашыл педагогтардың сабақ бойынша тәжірибелеріне талдау жасадық.

Ақпараттық-технологиялық құзыреттілігі - өз бетінше іздей білу, талдау, таңдап алып өзгерте білу, ақпараттық технологияны игеру. Тұлғаның өзін-өзі дамыту құзыреттілігі – өзіндік қадір – қасиет сезімін ұйымдастыра білу, өз мүмкіндігін нақты даму жоспарларымен салыстыра білу. Қазіргі уақытта халықтардың, тілдер мен мәдениеттердің ығысуы шеріктеу шағына жетті десе де болар. Өз кезегінде бұл мәдениет аралық қатынасты күнделікті қарым-қатынастың құрамдас бөлігіне айналдырып, шет тілді игеруді жаңа басым деңгейге көтерді.

Сабақ барысында тілдік құзіреттілікті дамыту студенттердің лексико-грамматикалық білімдерін тақырып бойынша ұсынылған жағдаяттарда қолдану арқылы іске асады.

Сонымен студенттердің коммуникативтік құзіреттілігін дамыту әдісі ретінде төмендегідей талаптарға сай келеді:

- ақпаратты терең игереді, өйткені оны ой елегінен өткізеді;
- студент, тілді оқып үйрену ниетін арттырады;
- студенттің жеке тұлғасына тікелей әсер етіп, танымдық, шығармашылық қабілетін оятады;
- топ студенттерімен жасалатын жұмысты түрлі формада (жұптық, топтық, ұжымдық) өткізуді қамтамасыз етеді;
- сыни ойлауды белсендіреді;
- ынтымақтастықпен әрекет етуге үйретеді;
- тындау дағдысын қалыптастырып, өзгені тындай алады.

Қазіргі оқу үрдісіне қойылатын басты талаптардың бірі - шығармашылық тұлғаны қапыптастыру. Мұндай жетістікке жету үшін алдымен студенттердің танымдық ізденістерін тиімді ұйымдастыру қажет. Студенттерге берілген «The kite runner» үйден оқу кітабы бойынша тапсырмалардың түрлерін мысал келтірейік. Бұл тапсырмалар арқылы студенттің коммуникативтік құзіреттілігін дамыту, әсіресе өз бетінше ізденіп білім алуға үйрету басты назарда болады.

Дискуссия

1. Кітап “*Hope is knowing that people, like kites, are made to be lifted up*” нақыл сөзбен басталады. Студенттер өз ойларымен алмасады.

2. Халед Хусейни (автор) қандай тақырыптарды қозғады? Қандай кітаптардың авторы?

3. **Сызбаны толтырыңыз**

NAME	DO YOU LIKE THIS CHARACTER OR NOT?	WHY?	DO YOU HAVE ANY ADVICE FOR THEM?	COMMENT ABOUT THE NARRATION.
Hassan				
Amir				
Rahim Khan				
Baba				
Assef				
Layla				

4. General Questions

1. What is the population of Afghanistan? (approximately 32 million)
2. How many major ethnic groups are there in Afghanistan? (8)
3. What are the official languages of Afghanistan? (Pashtu and Dari)
4. What is the major religion in Afghanistan? (Islam)
5. Which two ethnic groups are the largest in Afghanistan? (Pashtuns and Tajiks)
6. What is the main language of the Pashtuns? (Pashtu)
7. Why are the Pashtuns so influential in Afghanistan? (large role in government)
8. Approximately how many Tajiks are there in Afghanistan? (27%)
- * 25-30%?
- * 12-17%?
- * 5-10%?
9. Where do most hazards reside? (central afghan mountain region/hazarajat)

10. According to the handout, which ethnic groups were historically best known for farming? (Uzbeks and Turkmen)
11. Which ethnic groups are best known as nomads or for camel breeding?(aimaqs)
12. In the film, Amir was a _____ and Hassan was a _____. (Pashtun, hazara)

5. Case study

“Under the Taliban, I knew I could be trapped, kidnapped, and killed. but I counted it a privilege to help my people forge a new Afghanistan.” - Skeena Yacoobi.

For more than twenty years, Sakena Yacoobi has risked her life to teach women and children in Afghanistan. In the face of a brutally oppressive Taliban regime, she secretly used education to reclaim Islam—believing that if people had access to the verses themselves, they would see its underlying messages of peace, justice, and equality. Her story is that of a woman of faith seeking to transform her country. Yacoobi was struck by the trauma and dislocation being caused by the war in Afghanistan. Believing that long-term change was needed for Afghanistan’s displaced population, she founded the Afghan Institute of Learning in 1995; the same year that the Taliban came to power. Today, AIL trains 350,000 women and children in leadership, literacy, health, and marketable skills every year, while simultaneously teaching them how to negotiate constructive relationships with men in a patriarchal society. At its core, her vision mixes faith with the transformative power of education, believing that religious knowledge leads to greater equality in society. What is your attitude to ,Sakena Yacoobi?

Кейс технологиясы мазмұны жағынан да, формасы жағынан да жақсылап ойластырып, нақты ұйымдастыру қажет. Студенттердің берілген кейсті жақсы орындалатынына сенімді болуы керек.

6. Critical thinking (сыни ойлау):

1. Is Skeena a human rights defender?
2. If so, use the worksheet in handout 4.5 to document which human right(s) Skeena defends.
3. Did Skeena have a personal responsibility to the girls of Afghanistan? Why? Why not?
4. Why do you think Skeena Yacoobi risked her life daily to educate women and children?
5. What does this case study tell us about the importance of education?
6. What do Skeena’s actions tell you about the power of the individual?
7. When we see homeless children or children in orphanages in our own communities who don’t have regular schooling, do we have a personal responsibility to volunteer our time to teach them? Can we? Does everyone have the ability to empower and educate? How?
8. Would you consider Skeena a heroine? Why or why not?
9. What steps can you take to become a local hero/heroine in your own community? In your state? In the world?

Сын тұрғысынан ойлауда студент болжайды, зерттеп, қорытып, өз ойын жеткізеді, негізін ашады, сұрыптайды, талқылайды, сын көзбен қарайды, пікірін дәлелдейді, пікір алмасады, ортақ пікірге келеді, мақсатқа жетеді, өзін-өзі басқарады, топпен жұмыс істеуге үйренеді, жан дүниесін өзгертеді, ойлауды дамытады, қызығушылықты дамытады, қызығушылықты арттырады, кез-келген сабақты меңгертеді, студент өзін-өзі тәрбиелейді.

7. Writing

Write interview questions for the author and /or for the main characters. Pretend you're a talk show host and have invited the characters to speak. Stage the show before the class.

Оқыту технологияларын сабақта тиімді қолдану студенттердің білім сапасын арттырып қана қой-

майды, оларды жеке тұлға ретінде қалыптастыруға әсерін тигізеді. Инновациялық әдіс-тәсілдерді мән-мағыналарына, ерекшеліктеріне қарай таңдап қолдана білсек, балаға білім беруде ұтарымыз анық. Ол міндетті түрде мейірбандық, шығармашылық атмосферасында өтіп, студенттердің бойында қуаныш және қанағаттану сезімін тудыруы керек. Студент жоғарыда берілген тапсырмалар барысында өзін неғұрлым еркін сезінсе, сыни ойлау барысында ол соғұрлым белсенді және бастамашыл болады. Уақыт өте оның кез келген дискуссияда өз ойын еркін жеткізеді деген сенімділігі арта түседі.

«Жеті жұрттың тілін біл, жеті жұрттың қамын же» дейтін бабаларымыз тілдің құдіреттілігін ертеден-ақ айқындап берген. Ел ертеңіне алаңдайтын болашақ тұтқасын ұстайтын саналы да білімді ұрпағымыздың қалыптасуына тілдің әсері мол. Өнер атаулының ішіндегі ең құдіреттісі сөз өнері, сөйлеу өнері екендігін студентке сезіндіре отырып, ағылшын тілі сабағында қазақ тілімен шетел тілін сабақтастыра отырып, студенттің өз тілін қастерлеуге, өзге тілді білуге, үйренуге деген талпынысын арттырамын. Сонымен ойы терең, сөзі өткір, өзіндік пікір болжамы қалыптасқан жеке тұлғаны тәрбиелеуде тіл үйренудің заман қажеттілігінен туындағаны анық.

1. Кунанбаева Салима Сагиевна / Современное иноязычное образование: методология и теория. – Алматы, 2005.
2. Самыкова В.В. и другие. Интерактивные методы обучения демократии. Т., 2004.
3. Левитан, К.М. О содержании понятия "коммуникативная компетентность". Перевод и межкультурная коммуникация. / К.М. Левитан. – Екатеринбург.: Издательство АБМ, 2001. – №2. – 89-91б
4. Пассов, Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – М., 1991.
5. "Underground woman" available online at <http://www.tanenbaum.org/peacemakers/yacoobi.aspx>
6. The kite runner by Khaled Hosseini 2003,
7. Azad, F. (2004). Dialogue with Khaled Hosseini. Lemar-Aftaab, 3(4), June. Retrieved January 10, 2005, from http://afghanmagazine.com/2004_06/profile/khosseini.shtml

Резюме

Тенизбаева Н.М. – преподаватель латинского языка на английском языке,
Казахский Национальный Медицинский Университет им. С.Д. Асфендиярова,
г. Алматы 050000, ул. Толе би 94, nazym.tenizbaeva@mail.ru

Пак Г.Н. – преподаватель английского языка,
Казахский Университет Международных Отношений и Мировых Языков
им. Абылай хана, магистр иностранный язык: два иностранных языка,
г. Алматы ул. Муратбаева 200 gauhar-2008@mail.ru

Ергешова Н.Д. – преподаватель английского языка, Казахский Университет Международных
Отношений и Мировых Языков им. Абылай хана, магистр иностранный язык: два иностранных языка
г. Алматы ул. Муратбаева 200 nigalini2008@mail.ru

Эффективное использование текстов по домашнему чтению для развития коммуникативных компетенции студентов на занятиях английского языка

В данной статье рассматривается формирование и развитие межкультурной коммуникативной компетенции студентов, которая является основной целью иноязычного образования. По требованию современности владение только знанием и навыками по каждому предмету не является достаточным для развития компетенции, наиболее эффективным способом для формирования личности является, способность, знания, навыки, приспособленность, умения, опыт и взгляды. Эти факторы повлияли на урок иностранного языка и требованию к студентам в изучении иностранного языка. Студенты обучающиеся должны знать модели общения, культурные стереотипы, образы и символы культуры. Чтение текстов по домашнему чтению обеспечивает понимание речи представителей другой культуры, свободное общение. Для достижения выше названной цели прежде всего особое внимание должно быть уделено на развитие языковой компетентности студентов, а именно тренировать межкультурного общения по заданной теме по чтению, говорению, письму и аудированию.

Ключевые слова: Коммуникативная компетенция, критическое мышление, кейс-стади, творческое обучение, информационно-технологическая компетентность, межкультурная коммуникация.

Summary

Tenizbaeva Nazymkhan Mankeevna – a teacher of Latin in English, Kazakh Asfendiyarov National Medical University, Almaty 050000, Tole bi Street 94, nazym.tenizbaeva@mail.ru

Pak Gaukhar Nurlybayevna – a teacher of English language, Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Muratbaev Street 200, Master of Foreign Languages: two Foreign Languages, gauhar-2008@mail.ru

Yergeshova Nigora Dzhunismetovna – a teacher of English language, Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages, Master of Economics, Almaty, Muratbaev Street 200 nigalini2008@mail.ru

Efficient use of texts for home reading for the development of communicative competence of students in the English classes

The authors of this article consider the main purpose of teaching a foreign language of students' intercultural communicative competence and its further development. At the request of modernity in each academic subject knowledge and skills is not sufficient for the development of student competence of the individual, including the most effective way in the formation of a new abilities, knowledge, skills, experience and attitude. These factors in foreign language classes has affected the requirements for students to learn a foreign language. Students need to know the culture of images and symbols, communication patterns and cultural stereotypes. Students understand culture of foreign country and can provide free conversation through home reading. To achieve the previous goals the attention should be paid to the development of reading, speaking, writing and listening to intercultural communication training.

Key words: Communicative competence, critical thinking, case study, creative learning, informational-technological competence, cross - cultural communication.

УДК 378.016:811.111

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСТАРДЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ҚОЛДАНУ

Тенизбаева Н.М. – С.Д. Асфендияров атындағы Қазақ Ұлттық Медицина Университеті, латын тілін ағылшын тілінде дәріс беру оқытушысы
Алматы қ., 050000, Толе би көшесі 94 nazym.tenizbaeva@mail.ru

Тенизбаев Е.Н. – ағылшын тілінің оқытушысы, Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық Қатынастар және Әлем тілдері Университеті, екі шет тілі магистрі
Алматы қ., Мұратбаев көшесі 200 yersayen90@mail.ru

Тенизбаева Н.А. – ағылшын тілінің оқытушысы, Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық Қатынастар және Әлем тілдері Университеті, экономика магистрі
Алматы қ., Мұратбаев көшесі 200 adi.nur@mail.ru

Бұл мақала студенттердің шетел тіліне қызығушылығын арттыруға интернет-ресурстары септігін тигізетін әдісі жайында. Аталмыш мақалада авторлар қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар студенттердің мәдениетаралық құзыреттілігін қалыптастыруға, шетел тілінде мұғалімі дайындығын жақсартуға, осы негізгі тәсілдерінің бірі болып табылатын жұмыстар ұсынамыз. Мақала ақпараттық интернет-ресурстары пайдаланып сипаттамалары инновациялық технологиялардың көмегімен сабақ артықшылықтар, сипаттамаларын және мысал ретінде MS Power Point ұсынылады.

Түйін сөздер: Ақпараттық коммуникациялық құзыреттілік, ақпараттық және коммуникациялық технологиялар, инновациялар, компьютерлік сауаттылық, мультимедиялық презентация

Шетел тілін жаңаша оқыту соңғы жылдары жоғары қарқынға ие болды. Ұстаздардың сабақты жобалаудағы жауапкершілігі студенттердің шетел тілінде нәтижелі тілдік қарым-қатынас және әлеуметтік мәдени құзыреттілігін қалыптастыруына мүмкіншіліктер туғызады. Олар аз уақытта жаңа технология жәрдеміне үлкен жетістіктерге жете алады. Оқудың дәстүрлі үрдісіне инновациялық технологияларды және интернет-ресурстарды ендіру, оқытушылар мен студенттерге дәстүрлі формаларды және әдістерді жетілдіруге мүмкіндік береді, сонымен қатар жаңаларды да, атап айтқанда: тренингтер, дөңгелек үстелдер, пресс-конференциялар және т.б. Оқытушылардың біліктілігі олардың педагогикалық қарым-қатынас-

та жағдаят жасауда көрінеді, онда оқытушылар да, студенттер де таңдау және бақылау мүмкіншілігіне ие болады. Инновация дегеніміз тек қана жаңалық енгізу ғана емес, сонымен қатар жаңаны дәстүрлі оқу – тәрбие үрдісіне қолдана білу [1, 10 б.].

Білім беру үрдісінде интернет – ресурстарын жаңа ақпараттық технологияларды қолдану мәселесі өзекті мәселелердің қатарынан орын алуда. Шетел тілін оқытудың мақсаты субъектінің мәдениетаралық қарым-қатынас біліктілігін қалыптастыру десек, онда сол шетел тілін оқытуда жаңа ақпараттық технологияларды және интернет – ресурстарды қолдану шетел тілін оқытудың мақсатынан туындап отырған қажеттілік болмақ [1, 12 б.].

Білім беру үрдісін ақпараттандыруда төмендегідей әдістемелік, педагогикалық міндеттерді шешуге болады:

- білім беруде көлемді ақпаратқа қол жеткізе алу; білім алуға мотивацияның жоғарылауы; өз бетінше жұмыс істеу; өзін-өзі бақылау және т.б.

- жеке тұлғаны жетілдіру (тұлғаның ой тұлғаның ой-өрісі, эстетикалық тәрбие, зерттеу жұмысымен шұғылдану іскерлігін дамыту, ақпараттық мәдениетін қалыптастыру және т.б.)

- әлуеметтік – мәдени тапсырысты жүзеге асыру (компьютерлік біліктілікті қалыптастыру, белгілі бір сала бойынша маман дайындау және т.б.)

- оқу- тәрбие жұмысын жетілдіру (білім берудің сапасы мен тиімділігін арттыру, танымдық әрекеттің мотивін қамтамасыз ету, пәнаралық байланыстарды тереңдету және т.б.) [2, 45 б.].

Сөз арқауы интернет – ресурстарын және компьютерлік технологияны пайдалана отырып, шетел тілі сабағында интернет жүйесін қолдану мәселесі болмақ. Жаһанданған интернет жүйесін қолдану негізінде, тіл үйренушілердің сөз әрекетінің төрт түрінде де біліктілігін қалыптастыруға болады, жүйе материалдарын қолдану арқылы олардың оқу, жазу іскерлігі мен дағдыларын қалыптастыруға, сөздік қорын байытуға мүмкіндік туады. Интернет ресурстарын және жүйесін пайдалана отырып, тілін үйренуші елдің өкілдерімен байланысқа түсе алады. Бұл әрине әлеуметтік – мәдени құзіреттілікті дамытады. Студенттердің шетел тілін үйренуге деген ынтасын арттыру олардың төмендегі шараларға қатысуы негізінде жасалынады: диспуттар, байқаулар, олимпиадалар және т.б.

- электрондық пошта (e-mail), телеконференция, видеоконференция;

- жеке ақпараттарды жарыққа шығару мүмкіндігі немесе басқаша айтқанда - Web серверге жеке шығару;

- ақпараттық каталогтар (Yahoo, InfoSeek / UltraSmart, Galaxy) іздеу жүйесі (Alta, Vista, HotBob, Open Text), жүйе ішіндегі әңгіме (Chat) [3, 12 б.].

Шетел тілі сабағында компьютермен жұмыс жасай отырып, студенттер психологиялық тұрғыдан да жеңілдіктерге ие болады. Атап айтқанда, студенттердің жасаған әрбір жұмысына берілетін бағаның, олардың жасаған қатесін қайталаулар негізінде көрсете отырып, яғни жұмыс нәтижесін мақұлдап немесе белгілі бір дәрежеде қоштамай, өз пікірін білдіріп отыратын оқытушының тікелей қатыспауы, студенттерге өз бетінше жұмыс жасап, өзіне сенімді болуын қамтамасыз етеді. Бұдан оқытушының шетел тілі сабағындағы орнын жоққа шығару деген түсінік туындамауы керек. Керісінше, оқытушы тіл үйренушілердің жеке тұлға ретінде өз тапсырмаларын орындап, жұмыс қортындысын белгілейтін әлеуметтік-психологиялық жағдай туындата алатын, олардың жұмысына бағыт-бағдар беретін бірден-бір субъект [3, 67 б.].

Қазіргі уақытта шетел тілін оқытудың коммуникативтігі, интерактивтілігі, аутенттігі тілді үйрену үрдісінің мәдени контексте болуы үстемдікке ие болуда. Аталған ұстанымдар коммуникативтілік қабілетінің компоненті ретінде мәдениетаралық біліктілікті дамытудың алғышартын жасайды. Шетел тілін дәстүрлі оқытуда тіл үйренушілер тілдік жаттығуларды жасап, қажетті материалды жаттаумен ғана шектеледі. Яғни, ол төмендегідей көрініске ие болады: «сөздік қор яғни, ол төмендегідей көрініске ие болады: «сөздік қор + қажетті құрылым = тіл». Алайда, тілдік құрылымды жаттаумен шектелу, тілді қарым-қатынас құралы ретінде меңгеруге толық мүмкіндік бермейді [59, 68 б.]. Шетел тілінде тілдік қарым-қатынасқа үйрету үшін шынайы, өмірлік жағдаяттар туындату қажет. Ол студенттердің қажетті материалды меңгеруіне және соған сәйкес мінез-құлқын қалыптастыруға жағдай жасайды. Аталған мәселені шешуде Интернет жүйесі айтарлықтай маңызға ие. Біз дәстүрлі шетел тілі сабағына тағы да сипаттама жасайық. Көп жағдайда шетел тілін оқыту үрдісінде оқытушы студенттің ойын басқарады, яғни, бағыт беру немесе жетекшілік етуден гөрі, ол басшылық қызметіне ауысады. Бұл әрекет, психологтар көрсеткендей, студенттердің ойлау процесін тежейді. Мысалы, дөңгелек үстел, пікірталас мәселесін оқытушы өзі дайындап, жоспарды беріп, студенттерден сөйлеу барысында тек соған сүйенуін талап етеді. Яғни, өз ойын айтуда тұлғаға еркіндік берілмейді [3, 69 б.].

Студент мәселені түсінбей, өзіне қажетті ақпаратты ала алмай, мәселені шешуге шығармашылық тұрғыдан келу мүмкіншілігінен айырылып, өзінше ой қорытып, оны тұжырымдау және қызықты пікірлер айта алу қабілетіне ие бола алмайды. Ал мәселені шешуде жаңа ой, құнды пікір айту өте маңызды. Және ол міндетті түрде қорытындыланып, көрініске ие болар болса, оның нәтижесі жоғары болмақ. Шетел тілін оқыту технологиясының тиімділігінің көрсеткіштері мыналар:

- Оқушылардың моральдық психологиялық, интеллектуалдық және жас ерекшеліктерін ескеру.
- Оқуға жағымды көңіл-күй қалыптастыру.
- Ұстаз және студент арасындағы сөз алмасу, ғылыми қарым-қатынас және әріптестік принципін орнықтыру.
- Студенттердің еске сақтау қабілеті мен шығармашылық деңгейін көтеру арқылы белсенділігін арттыру.

- Оқуды игеруге мультимедиялық және басқа да техникалық арсеналды кең іске қосу.
- Сабақтардың бітуімен студенттердің келешекке қанағаттануының қорытынды нәтижесі.

Білім беру технологиясының үш түрлі типі бар. Олар дәстүрлік, инновациялық және ақпараттық. Бастысы – технологияның жиынтығы емес, оның дәрежесі [4,14 б.]

Студенттердің әртүрлі ақпарат көздерін, ресурстарын пайдалану арқылы компьютерлік технологияның көмегімен өздерінің дербес ізденуі арқылы тілді игеруге кәсіби шеберлігін шыңдайды. Жаңа ақпараттық технологияға әртүрлі ақпараттарды электрондық әдіспен енгізу, сақтау және беру болып табылады. Оларды оқу процесінде пайдалану ерекшелігіне сай мына төмендегідей топтастыруға болады:

Компьютерлік оқу бағдарламалары (электрондық оқулықтар, тренажерлар, тьюторлар, лабораториялық жаттығулар, тест жүйесі). Мультимедиялық технологияға сай оқу жүйесі компьютер, видеотехника, оптикалық дискінің жиындысын пайдалану арқылы жүргізіледі. Интеллектуалдық және эксперттік жүйе. Ақпарат жиынтығы базасының қалыптасуы. Электрондық пошта, телеконференция, шоғырлы не аймақтық байланыс жүйесін біріктіретін телекоммуникациялық қондырғылар. Электронды кітапханалар. Бұл технологиялар білім саласында оларды пайдаланудан гөрі тезірек дамиды. Жоғары оқу орындарында көбіне – көп электрондық почталар жиі пайдаланылады. Қазіргі кезде аудиоақпарат алмасу, видеоақпарат алмасу, виртуалды аудиторлық тақта, тақырыптық ақпарат енгізілген клавиатуралар, файлды алмасу, көпжақты конференциялар өткізу кеңінен таралған көпке белгілі компьютерлік видеоконференция байланыстың әдістемесіне жатқызылады. Бұл технологиялар ағылшын тілін біршама меңгерген студенттердің еншісі болып табылады. Өйткені бұл материалдар тек ағылшын тілінде ғана беріледі. Компьютер жүйесі оқу процесін жетілдіру құралы болып табылады [4,74 б.].

Дегенмен, Интернет жүйесіндегі оқуға байланысты ақпараттар сирек, аз, жүйеленбеген. Оқу процесін аралық байланыс арқылы басқару электрондық почта арқылы материалдар қабылдау, жіберу, курс және диплом жұмыстарын көшіру, интерактивтік хабарлар алмасу арқылы жүргізіледі. Бүгінде бұл технологиялар оқытудан гөрі жаңа дамушылық маңызға ие [5,4 б.].

Қорыта айтқанда, интернет ресурстарын және инновациялық технологияларды сабақта қолдану – бұл оның нәтижелілігіне қолайлы жағдайды жасаудың бірден-бір жолы, ал ол өз кезегінде бірлесе жұмыс жасауға, адами қарым-қатынастарға себепкер болады. Оқытуға жанашыл көзқарасты қолдану, тәжірибеге бағытталған оқытудың үлкен жетістігі болып табылады, сондай-ақ оның сапасы алынған білімнің нақты жағдайда мақсатқа жетумен қатар өмірдің сапасын көтеруде үлкен сұранысты қанағаттандыруды қамтамасыз етеді [5,77 б.].

1. Gonzales, D. Teaching and learning through chat: a taxonomy of education chat for EFL/ESL

2. Сергеева М.Э. Новые информационные технологии в обучении английскому языку //Педагог. – 2005. – №2. – С.162-166.

3. Сысоев П.В., Евстигнеев М.Н. Современные учебные Интернет-ресурсы в обучении иностранному языку. //ИЯШ. –№6. – 2008. – С-2-9.

4. Vladimirova L.P. New information technologies in teaching foreign languages. – 2007.

5. Dontsov D. English on the computer. Study, translate, speak. – М., 2007.

Резюме

Тенизбаева Н. М. – преподаватель латинского языка на английском языке, Казахский Национальный Медицинский Университет им.С.Д. Асфендиярова, г. Алматы 050000, ул. Толе би 94 nazym.tenizbaeva@mail.ru

Тенизбаев Е.Н. – преподаватель английского языка, Казахский Университет Международных Отношений и Мировых Языков им. Абылай хана, магистр Иностранного языка: два иностранных языка, г. Алматы ул Мұратбаева 200 yersayen90@mail.ru

Тенизбаева Н.А. – преподаватель английского языка, Казахский Университет Международных Отношений и Мировых Языков им. Абылай хана, магистр экономики, adi.nur@mail.ru

Использование интернет-ресурсов для формирования социо-культурной компетенции студентов на уроках английского языка

Авторы статьи рассматривают ИКТ как основу новой парадигмы в иноязычном образовании, направленную на развитие учащихся как субъектов современного информационного общества. Приводится ряд работ, в которых формирование ИК компетенции является одной из основных направлений совершенствования подготовки

педагогических кадров по иностранному языку. В статье приводятся характеристики урока ИЯ с использованием ИКТ и в качестве примера рассматриваются презентации MS PowerPoint, которые обладают рядом преимуществ и свойств, отличающих их от традиционных средств представления наглядности.

Ключевые слова: Информационно-коммуникативная компетенция, информационно-коммуникативные технологии, инновационная деятельность, компьютерная грамотность, мультимедийная презентация

Summary

Tenizbaeva N.M. – a teacher of Latin in English,

Kazakh Asfendiyarov National Medical University, Almaty 050000, Tole bi Street 94, nazym.tenizbaeva@mail.ru

Tenizbaev Y.N. – a teacher of English language, Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Muratbaev Street 200, Master of Foreign Languages: two Foreign Languages, versayen90@mail.ru

Tenizbaeva N.A. – a teacher of English language, Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages, Master of Economics, Almaty, Muratbaev Street 200 adi.nur@mail.ru

Internet resources to develop social and cultural competence of students in English lessons

The authors of this article consider ICT as a basis of modern foreign language teaching paradigm, which is aimed to develop learners as the subjects of the informational society. The article presents a number of scientific studies where the formation of ICT competency is one of the main ways to improve training of FL teachers. The characteristics of FL lesson with the usage of ICT are described, and MS Power Point presentation is considered as the main tool, which provides many advantages that differentiate such lesson from traditional visual aids.

Key words: Informational-communicative competence, informational communicative technology, innovation, computer literacy, multimedia presentation.

УДК 378.016.8111.111.006

РОЛЬ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ИЗУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В НЕЯЗЫКОВОМ ВУЗЕ

Ахундова Туран Рауфқызы(PhD)

Азербайжан, Баку turan-huseynova@mail.ru

Статья посвящена роли инновационных технологий в изучении английского языка в неязыковом вузе. В данной статье говорится об использовании информационных технологий, которая раскрывает огромные возможности компьютера как средства обучения, мультимедийные обучающие программы имеют огромные преимущества перед традиционными методами обучения. Они позволяют тренировать различные виды речевой деятельности и сочетать их в различных комбинациях; помогают создать коммуникативные ситуации, автоматизировать языковые и речевые действия; способствуют реализации индивидуального подхода и интенсификации самостоятельной работы студента.

Ключевые слова: инновационные методы, интернет-обучение, мультимедийные программы, коммуникативная компетенция, аутентичность.

Интеграция Азербайджана в европейское и мировое пространство, высокие требования нового федерального образовательного стандарта высшего профессионального образования к уровню владения английским языком студентов неязыкового вуза, необходимость формирования общекультурной и профессиональной компетенций привели к активному внедрению современных информационных и коммуникационных технологий в систему высшего образования.

XXI век – век информатизации, несомненно, вносит свои коррективы в традиционное преподавание иностранных языков. И наша задача – научиться правильно и эффективно использовать современные информационные технологии в образовательном процессе в рамках высшей школы.

Современные информационные и коммуникационные технологии позволяют решить ряд педагогических задач, направленных на активизацию учебной деятельности и развития культуры самостоятельной работы студентов.

В последние годы всё чаще поднимается вопрос о применении новых информационных технологий в вузах страны. Основной целью обучения иностранным языкам является формирование и развитие коммуникативной культуры студентов, обучение практическому овладению иностранным языком.

Реализация целей и задач каждого направления ориентирована на стимулирование интеллектуально-эмоционального развития личности, способной осуществлять самостоятельную познавательную – коммуникативную деятельность как в учебной, так и в профессиональной сферах [1, с. 45-46].

Разработка и внедрение инновационных технологий заставляет специалистов по-новому осмыслить роль и место иностранных языков в жизни общества.

Построение инновационно-технологической модели обучения английскому языку внеязыковом вузе страны предполагает определенные этапы работы:

1. Создание новых образовательных технологий в целях интеграции мирового образовательного пространства.

2. Разработка методов и технологической модели интернет-учебников.

3. Внедрение дистанционного обучения иностранным языкам (электронные учебники).

Современный неязыковой вуз в Азербайджане в своей образовательной политике делает акцент на интересы личности общества и государства. На первое место ставятся такие качества личности как индивидуальность, самостоятельность, образованность, неординарность и инициативность. Процесс обучения английскому языку в неязыковом вузе обладает огромным потенциалом, способным внести весомый вклад в развитие человека как индивидуальности [2, с.3]. В настоящее время требуется высокий уровень профессиональной подготовки студентов. Компетентностная парадигма в высшем образовании меняет систему ценностей и предполагает наличие концепции образования и внедрение инновационных педагогических технологий.

Более интенсивно стали внедряться в учебный процесс новые информационные технологии, такие как Интернет, аудио и видеокомплексы, мультимедийные обучающие компьютерные программы.

Мультимедийные технологии являются совокупностью различных способов обучения: текстов, графических изображений, музыки, видео и мультипликации в интерактивном режиме. Новая учебная среда создает дополнительные возможности для развития креативности студентов, стимулирует их любознательность, прививает интерес к научной деятельности.

Современные мультимедийные программы представляют собой эффективное средство оптимизации условий умственного труда. Формы работы с компьютерными обучающими программами на занятиях английского языка включают изучение лексики, отработку произношения, обучение монологической и диалогической речи, обучение письму, обучение грамматике. На занятиях по английскому языку, используя информационные ресурсы сети Интернет, интегрируя их в учебный процесс, можно более эффективно решать целый ряд дидактических задач:

- формировать навыки и умения чтения, непосредственно используя материалы сети разной степени сложности;
- совершенствовать умения аудирования на основе аутентичных звуковых текстов сети Интернет, также подготовленных преподавателем;
- совершенствовать умения письменной речи, индивидуально или письменно составляя ответы партнерам, участвуя в подготовке рефератов, сочинений, других эпистолярных продуктов совместной деятельности партнеров;
- пополнять свой словарный запас, лексикой современного английского языка, отражающего определенный этап развития культуры народа, социального, экономического и политического устройства общества;
- знакомиться с культуроведческими знаниями, включающими в себя речевой этикет, особенности речевого поведения различных народов в условиях общения, особенности культуры, традиций страны изучаемого языка;
- формировать устойчивую мотивацию иноязычной деятельности студентов на занятиях на основе систематического использования аутентичных материалов, обсуждения не только вопросов к текстам учебника, но и актуальных проблем, интересующих всех и каждого [3, с. 7-17]. Для студентов неязыкового вуза в процессе обучения английскому языку, мультимедийные технологии являются способом, при помощи которого они расширяют свои представления об окружающем мире. Использование мультимедийных технологий обеспечивает более полную и точную информацию об изучаемых явлениях и объектах. Это повышает качество обучения, позволяет удовлетворять и развивать познавательные интересы студентов, повышает наглядность обучения, позволяя использовать тяжело доступный материал или тот, который нельзя использовать без компьютера. Работа студентов становится более интенсивной, что позволяет повысить темп изучения учебного материала и увеличить объем самостоятельной работы на занятиях и после них.

Как показывает практика, мультимедийные программы наилучшим образом соответствуют структуре учебного процесса. Они максимально приближают процесс обучения английскому языку к реальным условиям, наиболее полно удовлетворяют дидактическим требованиям. В этих программах используются методические приемы, позволяющие производить ознакомление, тренировку и контроль.

Эффективное использование мультимедийных технологий в учебно-воспитательном процессе возможно лишь при условии, что соответствующие технологии гармонично и обоснованно интегрируются в данный процесс и обеспечивают новые возможности как преподавателю, так и студентам.

Для эффективного использования мультимедийных технологий необходимо создать такие условия, чтобы обеспечить формирование социальной и познавательной активности как основных личностных характеристик обучаемого. Программы должны носить диалоговый характер для развития самостоятельности студентов. В целях последующей самореализации студентов необходимо развитие их способностей и гармоничной индивидуальности личности.

Следует отметить, что использование мультимедийных технологий не может обеспечить существенного педагогического эффекта без учителя, поскольку эти технологии — только способы обучения, эффективность которых зависит от умения преподавателя использовать их для достижения определенных педагогических целей на основе глубокого изучения всех возможностей. Не удивительно, что не все преподаватели оказались готовы к широкому внедрению компьютеров в обучение английскому языку в неязыковом вузе.

В организации работы вышеупомянутого неязыкового вуза все еще доминирует традиционный подход к обучению, который не способствует в должной мере формированию способов умственной деятельности и умению использовать предыдущие знания и опыт для усвоения нового учебного материала. Существующие традиционные подходы к обучению недостаточно развивают навыки самостоятельной познавательной деятельности. Другим недостатком застоявшейся системы образования является тот факт, что одной из основных целей определяется подготовка необходимого обществу квалифицированного участника производственного процесса. Все остальные потенциальные способности личности, в том числе и творческие, практически остаются невостребованными [4, с.3-10].

Воспитание творческой личности — задача всей системы образования, поскольку в процессе познавательной творческой деятельности студент осознает свою значимость, реализует себя как личность. Для формирования креативности как личностного качества необходимо создать специально организованную среду, которая обеспечит многостороннее системное влияние. Необходимо дать возможность студентам работать по индивидуальному плану. Для этого логично вводить элементы дистанционного обучения, базирующиеся на использовании мультимедийных технологий.

Современность предъявляет все более высокие требования к обучению практическому владению английскому языку в повседневном общении и профессиональной сфере. Объемы информации растут, и часто рутинные способы ее передачи, хранения и обработки являются неэффективными. Использование информационных технологий раскрывает огромные возможности компьютера как средства обучения. Мультимедийные обучающие программы имеют огромные преимущества перед традиционными методами обучения. Они позволяют тренировать различные виды речевой деятельности и сочетать их в различных комбинациях; помогают создать коммуникативные ситуации, автоматизировать языковые и речевые действия; способствуют реализации индивидуального подхода и интенсификации самостоятельной работы студента.

Использование новых информационных технологий в обучении английскому языку, несомненно, несет в себе огромный педагогический потенциал, являясь одним из средств, превращающих обучение английскому языку в живой творческий процесс.

Резюме: Статья посвящена текущим проблемам, связанные с использованием компьютера и современных мультимедийных технологий в преподавании в изучении английского языка. Особое внимание уделяется инновационным методам обучения.

1. Соловова Е.М. *Вопросы теории и практики английского языка*. — М., 2002.
2. *Педагогика и психология высшей школы*. — Ростов-на-Дону: Феникс, 1998.
3. Тарасов Е.Ф. *Межкультурное общение — новая онтология анализа языкового сознания. Этнокультурная специфика языкового сознания*. — М., 1996.
4. Полат Е.С. *Метод проектов на уроках иностранного языка* / Е.С. Полат // *Иностранные языки в школе*. — 2000. — №2.

5. Борохович Л.Ю. *Инновационные технологии в обучении иностранному языку [Электронный ресурс]* / Л.Ю. Борохович. 2012.
6. Копылова В.В. *Методика проектной работы на уроках английского языка* / В.В. Копылова. – М.: Глобус. 2007.
7. Гусейнзаде Г.Д. *Обучение речевой коммуникации на иностранном языке*. – Баку: Мутарджим, 2001.
8. Исмаилова Д.А. *Методика обучения диалогической речи современного английского языка на начальных курсах языковых вузов (1-11 курсов)*. – Баку: Мутарджим, 2002.
9. Казиева М.Ю. *Реальное общение как средство повышения результативности обучения иностранным языкам: Автореф. дис. канд. пед. наук*. – М., 1988.

Түйіндеме

Ахундова Туран Рауфқызы - PhD (Азербайжан, Баку)

Тілді тереңдетіп оқытылмайтын ЖОО-да ағылшын тілін оқытудағы инновациялық технологияның рөлі

Мақалада, ағылшын тілін оқытатын және ағылшын тілін оқытпайтын ЖОО-ғы ағылшын тілінің рөлін айқындаған. Сонымен қатар, компьютер арқылы тілді үйретудің әдіс-тәсілдері жан-жақты қамтылып, осы тәсілдер арқылы студенттердің тілді дамытуда әр түрлі жағдаяттардан шығуға, тілді үйрену барысында сөздік қорын дамытуға және де өз бетімен жұмыс жасауға бейімделу негіздері сөз болған.

Түйін сөздер: инновациялық әдістер, ғаламтор арқылы үйрену, мультимедиялық бағдарлама, коммуникативтік компетенция.

Summary

Akhundova Turan Raufqizi (PhD.student)

The role of innovative technologies in English Language Teaching in non-linguistic university

The article focuses on the role of innovative technologies in learning English in non-linguistic University. This article refers to the use of information technology, which opens a huge opportunity of computer as an instructional tool, multimedia training programs have huge advantages over traditional training methods. They allow to train different types of speech activity and to combine them in various combinations; help to create communicative situations, to automate language and speech actions; contribute to the realization of individual approach and intensification of independent work of the student.

Key words: innovation methods, internet-education, multimedia programs, communicative competence, authenticity.

377.016:811.111

ШЕТ ТІЛДІК БІЛІМ БЕРУДЕ ЖОБАЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ҚОЛДАНУ ТИІМДІЛІГІ

Халманова К.К. – Абай атындағы ҚазҰПУ

6M011900 Шетел тілі: екі шетел тілі мамандығының 2 курс магистранты, karlygash_75@bk.ru

Еліміздің егемендік алып, басқа елдермен саяси, экономикалық және мәдени байланыстарға түсуі шет тілін оқытудың маңыздылығын көрсетіп, оның мақсатын анықтап берді. Шет тілін оқыту барысында оқушыларды өздеріне жат әлемді түсіне білуге үйрету керек. Олар өз әлемін, тілін, мәдениетін білмей, мәдениетаралық қарым-қатынас біліктілігіне қол жеткізу мүмкін емес. Басқа тілді қоғамда, мәдениетте өз орнын таба білу үшін сол елдің тілін ғана меңгеру аз, сол тілде сөйлейтін халықтың мәдениетін де меңгеру керек. Оқушылар жаңа шығармашылық іс-әрекетке, жаңа ақпараттық технологияларды үйренуге, жеке тұлғалық және мәдениетаралық қарым-қатынаста туындайтын қарама-қайшылықты болдырмауға және оларды шешуге икемді болуы қажет. Осыларды шешуде көркем мәтіндерді, жаңа технологияларды қолданудың маңызы зор.

Түйін сөздер: мәдениет, қарым-қатынас, мәдениетаралық қарым-қатынас, құзырлылық, мәдениетаралық құзырлылық, когнитивтік-коммуникативтік қызмет, лингводидактика, лингвомәдениеттану.

Шетел тілін жаңаша оқыту соңғы жылдары жоғары қарқынға ие болды. Ұстаздардың сабақты жобалаудағы жауапкершілігі студенттердің шетел тілінде нәтижелі тілдік қарым-қатынас жасауына мүмкіншіліктер туғызады. Олар аз уақытта жаңа технология жәрдеміне үлкен жетістіктерге жете алады. Оқудың дәстүрлі үрдісіне инновациялық технологияны ендіру, оқытушылар мен студенттерге дәстүрлі формаларды және әдістерді жетілдіруге мүмкіндік береді, сонымен қатар жаңаларды да, атап айтқанда:

тренингтер, дөңгелек үстелдер, пресс-конференциялар және т.б. Оқытушылардың біліктілігі олардың педогогикалық қарым-қатынаста жағдаят жасауда көрінеді, онда оқытушылар да, студенттер де таңдау және бақылау мүмкіншілігіне ие болады. “Жобалау технологиясы” дегеніміз тек ғана жаңалық енгізу емес, сонымен қатар жаңаны дәстүрлі оқу-тәрбие үрдісіне қолдана білу. [306 с.]

Білім беру үрдісінде жаңа ақпараттық технологияларды қолдану мәселесі өзекті мәселелердің қатарынан орын алуда. Шетел тілін оқытудың мақсаты субъектінің мәдениетаралық қарым-қатынас біліктілігін қалыптастыру десек, онда сол шетел тілін оқытуда жаңа ақпараттық технологияларды қолдану шетел тілін оқытудың мақсатынан туындап отырған қажеттілік болмақ.

Білім беру үрдісін ақпараттандыруда төмендегідей әдістемелік, педагогикалық міндеттерді шешуге болады:

- білім беруде көлемді ақпаратқа қол жеткізе алу; білім алуға мотивацияның жоғарылауы; өз бетінше жұмыс істеу; өзін-өзі бақылау және т. б.

- жеке тұлғаны жетілдіру (тұлғаның ой-өрісі, эстетикалық тәрбие, зерттеу жұмысымен шұғылдану іскерлігін дамыту, ақпараттық мәдениетін қалыптастыру және т. б.

- әлеуметтік тапсырысты жүзеге асыру (компьютерлік біліктілікті қалыптастыру, белгілі бір сала бойынша маман дайындау және т. б.) [34 с.]

- оқу-тәрбие жұмысын жетілдіру (білім берудің сапасы мен тиімділігін арттыру, танымдық әрекеттің мотивін қамтамасыз ету, пәнаралық байланыстарды тереңдету және т. б.

Сөз арқауы компьютерлік технологияны пайдалана отырып, шетел тілі сабағында интернет жүйесін қолдану мәселесі болмақ. Жаһанданған интернет жүйесін қолдану негізінде, тіл үйренушілердің сөз әрекетінің төрт түрінде де біліктілігін қалыптастыруға болады, жүйе материалдарын қолдану арқылы олардың оқу, жазу іскерлігі мен дағдыларын қалыптастыруға, сөздік қорын байытуға мүмкіндік туады. Интернет жүйесін пайдалана отырып, тілін үйренуші елдің өкілдерімен байланысқа түсе алады.

Студенттердің шетел тілін үйренуге деген ынтасын арттыру олардың төмендегі шараларға қатысуы негізінде жасалынады: диспуттар, байқаулар, олимпиадалар және т. б.

«Интернет» деген термин ағылшынның «international net» деген сөзінен, аудармасында «халықаралық байланыс» деген ұғымды береді. Интернет жүйесі арқылы тіл үйренуші тіл өкілімен тура, тікелей байланысқа түсе алады, шетел тілі сабағында Интернетке қосылу арқылы шынайы қарым-қатынас үлгісін жасауға болады. [38 с.] Табиғи тілдік ортада тілді қарым-қатынас құралы ретінде қолдана отырып, тіл үйренушілер айтылымдарға спонтанды түрде, түрлі тілдік формулаларды қолдана отырып, жылдам жауап беруге дағдыланады.

Интернет жүйесінің келесі ақпараттық қоры мен ресурстарын шетел тілі сабағында пайдалану бірден-бір тиімді болмақ:

- электрондық пошта (e-mail), телеконференция, видеоконференция;
- жеке ақпараттарды жарыққа шығару мүмкіндігі немесе басқаша айтқанда Web;
- серверге жеке шығару;
- ақпараттық каталогтар (Yahoo, InfoSeek/ UltraSmart, Galaxy) іздеу жүйесі (Altta, Vista, HotBob, Open Text), жүйе ішіндегі әңгіме (Chat).

Шетел тілі сабағында компьютермен жұмыс жасай отырып, студенттер психологиялық тұрғыдан да жеңілдіктерге ие болады. Атап айтқанда, студенттердің жасаған әрбір жұмысына берілетін бағаның, олардың жасаған қатесін қайталаулар негізінде көрсете отырып, яғни жұмыс нәтижесін мақұлдап немесе белгілі бір дәрежеде қоштамай, өз пікірін білдіріп отыратын оқытушының тікелей қатыспауы, студенттерге өз бетінше жұмыс жасап, өзіне сенімділік болуын қамтамасыз етеді. Бұдан оқытушының шетел тілі сабағындағы орнын жоққа шығару деген түсінік туындамауы керек.

Керісінше, оқытушы тіл үйренушілердің жеке тұлға ретінде өз тапсырмаларын орындап, жұмыс қорытындысын белгілейтін әлеуметтік-психологиялық жағдай туындата алатын, олардың жұмысына бағыт-бағдар беретін бірден-бір субъект.

Қазіргі уақытта шетел тілін оқытудың коммуникативтігі, интерактивтілігі, аутенттігі тілді үйрену үрдісінің мәдени контексте болуы үстемдікке ие болуда. Аталған ұстанымдар коммуникативтілік қабілетінің компоненті ретінде мәдениетаралық біліктілікті дамытудың алғышартын жасайды. Шетел тілін дәстүрлі оқытуда тіл үйренушілер тілдік жаттығуларды жасап, қажетті материалды жаттаумен ғана шектеледі. Яғни, ол төмендегідей көрініске ие болады: «сөздік қор + қажетті құрылым = тіл». [37 с.] Алайда, тілдік құрылымды жаттаумен шектелу, тілді қарым-қатынас құралы ретінде меңгеруге толық мүмкіндік бермейді. Шетел тілінде тілдік қарым-қатынасқа үйрету үшін шынайы, өмірлік жағдаяттар туындату қажет. Ол студенттердің қажетті материалды меңгеруіне және соған сәйкес мінез-құлқын

қалыптастыруға жағдай жасайды. Аталған мәселені шешуде Интернет жүйесі айтарлықтай маңызға ие. Біз дәстүрлі шетел тілі сабағына тағы да сипаттама жасайық. Көп жағдайда шетел тілін оқыту үрдісінде оқытушы студент ойын басқарады, яғни, бағыт беру немесе жетекшілік етуден гөрі, ол басшылық қызметіне ауысады. Бұл әрекет, психологтар көрсеткендей, студенттердің ойлау процесін тежейді. Мысалы, дөңгелек үстел, пікірталас мәселесін оқытушы өзі дайындап, жоспарды беріп, студенттен сөйлеу барысында тек соған сүйенуін талап етеді. Яғни, өз ойын айтуда тұлғаға еркіндік берілмейді. [286 б.]

Студент мәселені түсінбей, өзіне қажетті ақпаратты ала-алмай, мәселені шешуге шығармашылық тұрғыдан келу мүмкіншілігінен айрылып, өзінше ой қорытып, оны тұжырымдау және қызықты пікірлер айта алу қабілетіне ие бола алмайды. Ал мәселені шешуде жаңа ой, құнды пікір айту өте маңызды. Және ол міндетті түрде қорытындыланып, көрініске ие болар болса, оның нәтижесі жоғары болмақ. Шетел тілін оқыту технологиясының тиімділігінің көрсеткіштері мыналар:

- Студенттердің моральдық психологиялық, интеллектуалдық және жас ерекшеліктерін ескеру.
- Оқуға жағымды көңіл-күй қалыптастыру.
- Ұстаз бен студент арасында сөз алмасу, ғылыми қарым-қатынас және әріптестік принципін орнықтыру.
- Студенттердің еске сақтау қабілеті мен творчестволық деңгейін көтеру арқылы белсенділігін арттыру.

- Оқуды игеруге мультимедиялық және басқа да техникалық арсеналды кең іске қосу.
- Сабақтардың бітуімен студенттердің келешекке қанағаттануының қорытынды нәтижесі.
- Білім беру технологиясының үш түрлі типі бар. Олар дәстүрлік, инновациялық және Ақпараттық.

Бастысы – технологияның жиынтығы емес, оның дәрежесі.

Студенттің әртүрлі ақпарат көздерін, ресурстарын пайдалану арқылы компьютерлік технологияның көмегімен өздерінің дербес ізденуі арқылы тілді игеруге кәсіби шеберлігін шыңдайды. Жаңа ақпараттық технологияға әртүрлі ақпараттарды электрондық әдіспен енгізу, сақтау және беру болып табылады. Оларды оқу процесінде пайдалану ерекшелігіне сай мына төмендегідей топтастыруға болады: [309 б.]

Компьютерлік оқу бағдарламалары (электрондық оқулықтар, тренажерлар, тьюторлар, лабораториялық жаттығулар, тест жүйесі). Мультимедиялық технологияға сай оқу жүйесі компьютер, видеотехника, оптикалық дискінің жиындысын пайдалану арқылы жүргізіледі. Интеллектуалдық және эксперттік жүйе. Ақпарат жиынтығы базасының қалыптасуы. Электрондық пошта, телеконференция, шоғырлы не аймақтық байланыс жүйесін біріктіретін телекоммуникациялық қондырғылар. Электронды кітапханалар. Бұл технологиялар білім саласында оларды пайдаланудан гөрі тезірек дамиды. Жоғары оқу орындарында көбіне – көп электрондық почталар жиі пайдаланылады. Қазіргі кезде аудиоақпарат алмасу, видеоақпарат алмасу, виртуалды аудиторлық такта, тақырыптық ақпарат енгізілген клавиатуралар, файлды алмасу, көпжақты конференциялар өткізу кеңнен таралған көпке белгілі компьютерлік видеоконференц байланыстың әдістемесіне жатқызылады. Бұл технологиялар ағылшын тілін біршама меңгерген студенттің еншісі болып табылады. Өйткені бұл материалдар тек ағылшын тілінде ғана беріледі. [196 б.] Компьютер жүйесі оқу процесін жетілдіру құралы болып табылады. Дегенмен, Интернет жүйесіндегі оқуға байланысты ақпараттар сирек, аз, жүйеленбеген. Оқу процесін аралық байланыс арқылы басқару электрондық почта арқылы материалдар қабылдау, жіберу, курс және диплом жұмыстарын көшіру, интерактивтік хабарлар алмасу арқылы жүргізіледі. Бүгінде бұл технологиялар оқытудан гөрі жаңа дамушылық маңызға ие. Дегенмен, түрлі ақпараттық ағымды пайдалану арқылы шет тілін меңгеруге талпыныс келешек медик-студенттерге өздерінің жан-жақты дамып, сауатты маман ретінде қалыптасуына игі ықпал етеді. Студенттердің техникалық білімінің кәсіби бағдарламаға сәйкес шет тілін меңгере отырып игеруі, олардың осы мақсатта жүйелі түрде технологиялық ақпараттарды және педагогикалық технологияны пайдалана отырып үнемі дайындығын арттыруына, ізденуіне байланысты. Жаңа педагогикалық технология студенттерді шет тілін меңгеруге жеке бағыттап, даярлық кезінде олардың қарым – қабілетін ескеруге мүмкіндік береді. Технологияның методикаға қарағанда айырмашылығы мынада: оқуды жобалау тәжірибені қорытындылау негізінде емес, оқуды ғылыми тұрғыдан негіздеуге бағытталған. [286 б.]

Технология нәтиженің тұрақтылығына негізделген. Оқудың жағдайы мен түрлі факторларына қарамайды. Жеке іскерлік тұрғысынан педагогикалық технология жоғары нәтижеге жету үшін оқу процесіне эмпирикалық инновацияны пайдалану арқылы ғылымды игеруге дидактикалық білімнің қасиетін нақтылау. Ол үшін оқудың мазмұнын, әдісін, оқу процесін ұйымдастыру формасын, оқу құралын жетілдіру қажет.

Интернет – технологияның мәселелерін зерттеушілер кез келген педагогикалық технология ақпараттық екенін баса көрсетеді. Ақпараттық технология оқу процесіне кеңінен компьютерлік технологияны

пайдаланумен ерекшеленеді. Оқуда жаңа ақпараттық технологияны пайдалану негізгі педагогикалық технологияның негізгі принциптерін қанағаттандырады. Шет тілін кәсіби бағдар ретінде оқып үйренуде жаңа педагогикалық және телекоммуникациялық технологияларды пайдалану бүгінгі күнгі білім жетілдірудің инновациялық түрі болып табылады.

Педагогикалық технология деп оқудың сапасын жақсарту және жобалық қорытындыға жету мақсатында оқытушы мен студенттер біріккен технологиялық іс-қимылын айтады. [309 б.]

Қорыта айтқанда, инновациялық технологияларды сабақта қолдану – бұл оның нәтижелігіне қолайлы жағдайды жасаудың бірден-бір жолы, ал ол өз кезегінде бірлесе жұмыс жасауға, адами қарым-қатынастарға себепкер болады. Оқытуға жаңашыл көзқарасты қолдану, тәжірибеге бағытталған оқытудың үлкен жетістігі болып табылады, сондай-ақ оның сапасы алынған білімнің нақты жағдайда мақсатқа жетумен қатар өмірдің сапасын көтеруде үлкен сұранысты қанағаттандыруды қамтамасыз етеді.

1. Бурак А.П. *Translating culture: перевод и межкультурная коммуникация: учебное пособие.* – М.: Р.Валент, 2002. – 306 с.

2. Абдыгаппарова С.К. *Культурное многообразие. Практикум по межкультурной коммуникации: учебное пособие на английском языке.* – Алматы: КазУМОиМЯ им. Абылай хана, 2002. – Ч. 1. – 34 с.

3. Абдыгаппарова С.К. *Язык и культура. Практикум по межкультурной коммуникации: учебное пособие на английском языке.* – Алматы: КазУМОиМЯ им. Абылай хана, 2002. – Ч.2. – 38 с.

4. Абдыгаппарова С.К. *Американские и Казахстанские культурные ценности. Практикум по межкультурной коммуникации: учебное пособие на английском языке.* – Алматы: КазУМОиМЯ им. Абылай хана, 2002. – Ч. 3. – 37 с.

5. Авакова Р. *Фразеологиялық семантика.* – Алматы, 2002. – 286 б.

6. Салқынбай А. *Тарихи сөзжасам.* – Алматы: Қаз. Университеті, 1999. – 309 б.

7. Смағұлова Г.Н. *Мағыналас фразеологизмдердің ұлттық-мәдени аспектілері.* – Алматы: Ғылым, 1998. – 196 б.

8. Воробьев В.В. *Лингвистика. Теория и методы.* – Москва: Изд. РУДН, 1997. – 331 с.

9. Авакова Р. *Фразеологиялық семантика.* – Алматы, 2002. – 286 б.

10. Салқынбай А. *Тарихи сөзжасам.* – Алматы: Қаз. Университеті, 1999. – 309 б.

Резюме

Халманова К.К. – магистрантка 2 курса

по специальности 6М011900 Иностранный язык: два иностранных языка Каз НПУ, karlygash_75@bk.ru

Значимость проектной технологии в обучении иностранному языку

Суверенитет страны, политические, экономические и культурные отношения с другими странами, падение в важности изучения иностранного языка, чтобы определить свою цель. В ходе изучения иностранного языка, чтобы научить студентов понимать мир им чужд. Они мир их родном языке, зная культуру, невозможно добиться межкультурных навыков общения. Другой язык, чтобы быть в состоянии найти свое место в обществе, в культуре, чтобы выучить язык той страны, в изучении культуры людей, говорящих на одном языке. Студенты изучают новые творческие мероприятия и новые информационные технологии, личных и межкультурных отношений, чтобы предотвратить конфликт, возникающий из-за необходимости быть гибким и решить их. Литературные тексты, связанные с этими вещами, о важности использования новых технологий.

Ключевые слова: культуры, коммуникации, межкультурная коммуникация, компетентность, культурной компетентности, познавательные услуги связи, лингвистика.

Summary

Khalmanova K.K. – 2nd course master

of the specialty Foreign Language: two foreign languages, karlygash_75@bk.ru

Significance of project technology in Teaching a Foreign Language

The sovereignty of the country, political, economic and cultural relations with other countries, the fall in the importance of learning a foreign language, to define its purpose. In the course of learning a foreign language to teach students to understand the world alien to them. They are a world of their own language, knowing the culture, it is impossible to achieve intercultural communication skills. Other language in order to be able to find their place in society, in culture to learn the language of the country to the study of the culture of the people who speak the same language. Students learn new creative activities and new information technologies, personal and intercultural relations to prevent conflict arising from the need to be flexible and to solve them. Literary texts dealing with these things, the importance of the use of new technologies.

Key words: culture, communication, intercultural communication, competence, cultural competence, cognitive communication services, linguadidactics, linguistics.

УДК 37.9

СТУДЕНТТЕРДІҢ КӘСІБИ-KOMМУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ АУДИО-ЛИНГВАЛДЫ ӘДІС

Тыналина А.К. – Абай атындағы ҚазҰПУ

6M011900 – Шет тілі: Екі шет тілі мамандығының 2 курс магистранты, zamo4ek1917@mail.ru

Ғылыми жетекші: **Убниязова Ш.А.** – PhD, Абай атындағы ҚазҰПУ

Кәсіби бағыттағы тілдер кафедрасының аға оқытушысы

Қазақстан Республикасының президенті Н.Ә. Назарбаев «Инновациялар мен оқу-білімді жетілдіру арқылы білім экономикасына» деген тақырыпта оқыған лекциясында: «Осы заманғы әлем жаһандану кезеңін – адамзаттың біртұтас ақпарат және коммуникациялар кеңістігінде жан-жақты бірігу, бүкіл планетаның біртұтас экономикалық рынокқа айналуы дәуірін бастан кешіруде» дей отырып, білім беру сапасын ұдайы жетілдіру маңыздылығына мән беруде [1. 28]. Бүгінгі күні Қазақстан Республикасының білім беру реформасы бойынша білімді, ойлы және өнерлі тұлғаны қалыптастыруға бағытталған және қазіргі білім беру жүйесі негізінде студенттердің танымдық белсенділігін дамытатын оқытудың дәстүрлі емес, жаңа белсенді және инновациялық әдістерді енгізу шетел тілін оқытудың негізгі мәселелерінің бірі болып табылады.

Түйін сөздер. Шет тілін оқыту, кәсіби-коммуникативтік құзыреттілік, аудио-лингвалды әдіс, оқыту технологиясы.

Білім берудің дәстүрлі әдісінен оқу процесінде студенттердің пәнге деген қызығушылығын арттыратын білім берудің жаңа белсенді әдісіне көшу керек. Бұл тапсырманы оқыту үдерісінде тек жаңа технологияларды қолдану арқылы жүзеге асыруға болады. Білім беру ісі, соның ішінде жоғары мектепте білім беру, маман дайындау ісіне бағытталғандықтан білім беруді күрделі деңгейде жүргізуді қажет етеді. Білім беру жоғары оқу орындарында оқу үдерісіндегі оқытушы мен студенттің өзара коммуникативтік қызметінің деңгейлігіне тікелей бағынады. Өйткені, жоғары мектеп пен орта мектепте білім берудің ерекшеліктері көптеп саналады.

Қазіргі кезде жаңа шетел тілін оқытудың жаңа технологияларымен қатар, бұрыннан келе жатқан әдістер мен технологиялар қолданылып келеді. Біз бұл зерттеу жұмысымызда 1950-60 жылдары Америкада Мичегеган университетінің Леонард Блоомфильд бастаған лингвистер арқылы бірінші рет таныстырылып, әлі күнге дейін қолданылып келе жатқан шетел тілін оқытудың аудио-лингвалды әдісін талдауды жөн көрдік. *Аудио-лингвалды әдіс* басқаша да атаулары бар: *audio-lingual method, Army Method* немесе *New Key* деп аталады, Америкада соғыс кезінде қолданыс тапқаны туралы В. Литтлуд мынадай анықтама берген: «*The audio-lingual method, Army Method, or New Key, is a style of teaching used in teaching foreign languages. It is based on behaviorist theory, which professes that certain traits of living things, and in this case humans, could be trained through a system of reinforcement – correct use of a trait would receive positive feedback while incorrect use of that trait would receive negative feedback*» [2].

Қазіргі кезде жаңа шетел тілін оқытудың жаңа технологияларымен қатар, бұрыннан келе жатқан әдістер мен технологиялар қолданылып келеді. Біз бұл зерттеу жұмысымызда 1950-60 жылдары Америкада Мичиган университетінің Леонард Блоомфильд бастаған лингвистер арқылы бірінші рет таныстырылып, әлі күнге дейін қолданылып келе жатқан шетел тілі оқытудың аудио-лингвалды әдісін талдауды жөн көрдік. *Аудио-лингвалды әдіс* басқаша да атаулары бар: *audio-lingual method, Army Method* немесе *New Key* деп аталады.

Бұл әдістің анықтамасы бихевиоризм теориясымен бірге пайда болды. Бұл әдісті ерекшелігі шетел тілі аудиториясында тек қана шетел тілі ғана қолданылады. Студенттердің білім деңгейі, жасы, басқа да психологиялық, педагогикалық факторларға қарамастан шетел тілінде сабақ жүргізіледі.

Бұл әдістің анықтамасы бихебиоризм теориясымен бірге пайда болды. Бұл әдісті ерекшелігі шетел тілі аудиториясында тек қана шетел тілі ғана қолданылады. Студенттердің білім деңгейі, жасы, басқа да психологиялық, педагогикалық факторларға қарамастан шет тілінде сабақ жүргізіледі. Бұл әдіс бойынша студенттерге шет тілі тыңдалым арқылы таныстырылады, кейін студенттер шет тілін түсініп игере бастағаннан кейін жазылым, оқылым әрекеті де қолданыла бастайды. Студенттер тек қана шет тілін қолданады, және ана тілін қолдануға болмайды. Аудио-лингвалды әдістің тағы бір ерекшелігі ол шет тілін оқытудағы Direct Method-ке де ұқсайды өйткені бұл әдісте де студенттер тек шетел тілінде сөйлейді, бірақ екеуінің айырмашылығы аудио-лингвалды әдіс кезінде көбінесе грамматикаға ғана назар аударылады, және грамматикалық ережелер шетел тілінде түсіндіріледі. Көбінесе грамматикалық ерекшеліктер мұғалімнен кейін қайталау арқылы жүзеге асады [2].

Бұған дәлел Стевиктің келесі анықтамасынан көре аламыз: «This way of language teaching is similar to the Direct Method. Like the Direct Method, the Audiolingual Method does not use the students' native language. For example, if you are in an English class in Kazakh, the teacher only speaks English, and no Kazakh. However, unlike the Direct Method, the Audiolingual Method does not teach vocabulary. Rather, the teacher drills grammar. In the Audiolingual method, grammar is most important for the student. In other words, the student must repeat grammar patterns after the teacher. The students do not learn lots of vocabulary. This method also uses psychology. The students get a reward for speaking correctly. They get punishment if they speak incorrectly; because it is based on habit formation, which is established by stimulus, response and reinforcement. It gives priority to speaking the target language, and using the native language is not allowed» [3].

Осы аталған ерекшелігі мен қолданысы бойынша аудио-лингвалды әдісті ғалымдар көп сынады. Мысалы көптеген әдіскерлер, грамматиканы бұлай оқытудың психологиялық, педагогикалық қиыншылықтары көп екенін, білімгерге грамматиканы түсіндірместен, қайталау арқылы машықтандыру қиыншылық келтіретіні туралы көп айтылған. Алайда, бұл әдіс әлі күнге дейін шетел тілін оқытуда қолданылып келе жатқан әдістердің бірі.

Аудио-лингвалды әдіс, сонымен қатар Grammar-Translation Method-ке қарама-қарсы қолданыстағы әдіс. Grammar-Translation Method әдісі бойынша грамматика аударылу арқылы түсіндіріледі, грамматика теориясы мен мысалдар аударма арқылы беріледі. Белгілі бір грамматиканы машықтандыру үшін алдымен сөйлемнің аудармасы ана тілінде беріледі, сосын ол шет тіліне аударылады. Әрине бұл әдіс те көп сыналған әдістердің бірі. Дегенмен, бұл әдіс те қолданыстағы танымал әдістердің бірі, шетел тілін оқыту әдістемесінде қолдануға болады.

Бұл екі әдістің ұқсастықтары грамматикаға бағытталған, тілді меңгеруге, бихевиоризм заңдылықтарына байланысты қолданыс тапқан әдістер. Тағы бір ұқсастығы бұл әдістер тілдің фонологиялық, лексикалық, синтактикалық қабаттарын да қамтиды.

Аудио-лингвалды әдісті қолдану барысында студенттің кәсіби-коммуникативтік құзыреттілігінің қалыптасуы практикалық тәжірибенің жинақталуы нәтижесінде және оның салаларын, сөз тіркесі мен сөйлемнің жасалу жолдары мен тәсілдерін, түрлерін, өзіне тән ерекшеліктерін барлап-бақылаудың, сараптап-пайымдаудың негізінде жүзеге асады. Мәселен, мынандай тапсырмалар мысалы берілген суреттер мен мәтіндерді оқи отырып студентті санасында сақталған білімді ой елегінен өткізіп, пайдалануға және лингво-коммуникативтік құзыреттілігін дағдыландырады:

Look at the picture of Tornado coming. Tornado is a violent storm with very strong circular winds over a small area. A tornado is about to strike this family's farm. It is moving quickly towards them, but they have already noticed that it is coming. The mother has taken the baby, the father has called the children. The boys are carrying some of the animals: a cat and 3 puppies. The family is rushing to the storm cellar, where they will be safe under the ground. When the tornado hits, they'll be sitting in the storm cellar. They won't be moving around; they'll be hiding in the safest part of the cellar. The mother will still be holding the baby, but the animals will probably be running around, making noise. Each person will be listening to the sounds of the storm. They'll hear chickens squaking and they'll hear the wind blowing. They'll all be thinking about the farm and asking themselves questions about it:

'What will the farm look like when we come out of the storm cellar?'

'Will the house still be standing?'

'Will the barn still be standing?'

'Will the animals be alive?'

'Will it be raining very hard?'

Can you answer these question?

Мәтін соңында берілген сұрақтар арқылы студент тек мәтін туралы және өз ойынан мағлұмат беріп қана қоймай, сұрақтарға жауап беруде жаңа мәліметтерді ой елегінен өткізе отырып, бойына сіңіреді.

Бұл мәтіннің негізгі мақсаты келер шақ формаларын қолдана отырып, лексикалық материалдар бекітуге арналған. Сонымен қатар бұл мәтіндегі біздің елімізде кездеспейтін, тек көбінесе Америкада кездесетін күшті құйынды жел - «торнадо» туралы мағлұмат берілген. Яғни, бұл тапсырма арқылы студенттерге далалық жерлерде тұратын Америка тұрғындарының «торнадо» желі кезіндегі алдын алу шаралары, олардың жер асты үйлері дайын болатынын және торнадо кезінде сол үйлерге тездетіп жасырыну арқылы аман қала алатындары туралы ақпараттар ала алады.

Осы орайда, ағылшын тілінде берілген материалды тіл білімінің салаларымен, яғни, бұл ретте грамматикамен тоғыстыра оқытуда аталған ұстанымның рөлі айрықша болды. Бұл ұстаным оқыту үрдісінде студенттің білімдер жүйесін тұтас қабылдауына, білімді шоғырландыру арқылы кәсіби ойлауды қалыптастыруға, интеллектуалды дамуына көмектеседі, әрі сөйлеу қабілетін дамытады.

Әдетте, әңгімелесушілер бірін-бірі көріп тұрады немесе дауыс жететіндеу алшақтығы болуы мүмкін.

Сөйлеуге үйрету, әдетте, **монолог** және **диалог** түрінде іске асырылады. Монолог және диалог түрінде сөйлеу іскерлігі, біліктілігі қарым-қатынас әрекетінің, ақпараттық, регулятивтік, әдептік және сезімдік – бақылау сияқты атқаратын қызметіне байланысты анықталады.

Монолог – студенттер мәтіндердің мазмұны туралы өз ойын, көз қарасын білдіру үшін жеке тәжірибелеріне және суреттер тізбектерімен тағы басқа көрнекіліктеріне сүйене отырып, суреттеу, хабарлауды қолданып, мәлімдемелер жасайды.

Диалог – студенттер қысқа және толық жауап беру түрлерін қолдана отырып, құттықтау, шақыру, кешірім сұрау, бір нәрсе жайлы керек мәліметті сұрап білу немесе айту, талқылаған деректерді анықтау, оларға баға беруге дағдыланады. Диалогтық сөйлеу әңгімелесушілерді өз ара қысқа сөз алмасуы, түзілетін сөйлемнің құрылымы толық болмауы мен ерекшеленеді. Сөйлесу арқылы тек қана ақпарат жүрісі орындалып қалмастан, әңгімелесушілер арасындағы бір-біріне деген ықпалда жасалынады, яғни өзара бағыт бағдар көрсете отырып, олар бір-бірінің іс-әрекет қылықтарын үйлестіруге не өзгертуге тырысады. Лингвистикалық жоспар бойынша ауызша әңгімелеп жеткізудің 3 түрлі формасын ұсынуға болады: монологті, диалогті және полилогті. Ауыз екі тілде сөйлеу психологиялық жобада да белгілі бір қызығушылықты ұсынады. Ауызекі тілде сөйлеу психологиясында кибернетика саласындағы ойдың әсерінен бір жүйеге келтірілген екі коммуникативтік үрдіс табанды түрде танылуда, олар түсіне отырып тыңдау және сөйлеу. Студент өзіне тиісті пәндерді жан-жақты меңгеріп алғысы келеді және де шетел тілін жетік меңгеруі арнайы әдебиеттерді оқығанда оған баға жетпес көмегін көрсетеді. Ауызша сөйлеуге үйрету барысында студенттерді сөйлеу әрекетінің екі түріне үйреткен жөн. Олар түсіне отырып тыңдау және сөйлеу. Бұлардың әрқайсысы өзіне тиісті жаттығуларды жүргізуді талап етеді.

Біз зерттеу жұмысымызда студенттердің кәсіби-коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруда осы әдістің тиімді тұстарын пайдалана отырып, тиімді әдістер мен тәсілдер түрін қолдануды басты назарға алдық. Әдетте, сөйлеу әрекетін дамытатын диалог пен монологтің әр түрлі қырлары мен тиімділігіне ерекше назар аудардық.

1. Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы. -2002.
2. Littlewood, W. (1992). *Teaching Oral Communication: A Methodological Framework*. Oxford: Blackwell.
3. Stevick, E. (1998). *Working with Teaching Methods: What's at Stake?* Boston: Heinle&Heinle.

Резюме

Тыналина А.К. – магистрантка 2 курса по специальности 6М011900

Иностранный язык: два иностранных языка КазНПУ им. Абая, zamo4ek1917@mail.ru

Научный руководитель: Убниязова Ш.А. – PhD, старший преподаватель кафедры профессионально-ориентированных языков КазНПУ им. Абая

Аудио-лингвальный метод в формировании профессионально-коммуникативной компетентности у студентов

В данной статье рассматривается аудио-лингвальный метод в образовательном процессе РК. Формирование коммуникативной компетенции студентов приобретается во время обучения в высшем учебном заведении соответствующей направленности с использованием таких методов как, аудио-лингвальный метод. В лекции Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева под названием «К экономике знаний через инновации и образование»: «Современный мир переживает период глобализации - эпоху всестороннего объединения

человечества в едином пространстве информации и коммуникаций, превращения всей планеты в единый экономический рынок» постоянно придает важное значение качеству обучения. На сегодняшний день по реформе обучения Республики Казахстан направлено на формирование образованной, умной и творческой личности и на основе современного метода обучения студенты развивают познавательную активность не только в традиционном обучении, но и основными проблемами считаются внести в обучение иностранному языку новые активные и инновационные методы.

Ключевые слова: Обучение иностранному языку, профессионально-коммуникативная компетентность, аудио-лингвальный метод, технология обучения

Summary

Aida Tynalina – 2nd course master specialty of
Foreign language: two foreign languages, zamo4ek1917@mail.ru
Scientific supervisor: **Ubniyazova Sh.** – senior teacher
of professionally-oriented languages KazNPU named after Abai

Audio-lingual method in formation students' professional- communicative Competence

This article touches upon audio-lingual method in the educational process of RK. Formation students' communicative competences are based on during the preparation of students in higher institution in the field with the use of definite methods as: audio-lingual method. In his lecture titled "To the knowledge economy through innovation and education": "The modern world is going through a period of globalization - the era of unification of mankind in the global information and communications sphere, the transformation of the planet into a single economic market" President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev consistently emphasizes the importance of the quality of education. Today, the education reform of the Republic of Kazakhstan is aimed at the formation of educated, intelligent and creative person. Based on modern teaching methods, students develop research skills not only using the traditional training. The main issue of integrating new active and innovative methods in foreign language learning still remains.

Key words: Learning a foreign language, professional communicative competence, audio-lingual method, learning technology

УДК 378.016:811.111

ШЕТТІЛДІК БІЛІМ БЕРУДЕ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗІРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жұмағұлова Р.Қ. – 2 курс магистранты Абай атындағы ҚазҰПУ
Шетел тілі: екі шетел тілі

Еліміздің күннен-күнге дүние жүзі елдерімен қарым-қатынасы дамып жатқаны айқын байқалады. Халықаралық қатынастар біршама дамып, шетел тілін оқыту адам өмірінің маңызды бір құралы болуда. Ол өз кезегінде әлеуметтік-экономикалық, ғылыми-техникалық және жалпы мәдени үрдісінің белсенді факторына айналды. Осының бәрі де оқыту пәні ретінде шетел тілінің мәртебесін жоғарлатқаны белгілі. Шетел тілінде қарым-қатынас орнатуда әрдайым ол тілді тұтынушының қолданысына, мәдениетіне сай қабылдауы қажет. Ал, бұл өз кезегінде тілде құзырлы сөйлесіп әрі соған сай әрекетте болуды талап етеді. Студенттерге тілдік, лингво-елтану және әлеуметтік мәдени білімі мен қабілеттерін және де психологиялық даярлығын меңгертуде коммуникативті құзіреттіліктің өзара байланысты және қалыптасқан құрылымдары негізінде оқыту коммуникативтік біліктіліктерді дамытатыны сөзсіз. Құзіреттілік – оқушылардың іс-әрекеттің әмбебап тәсілдерін меңгеруінен көрінетін білім нәтижесі деп Қазақстан Республикасы Жалпыға міндетті мемлекеттік стандарттың жобасында да анықтама берілген.

Түйін сөздер: құзіреттіліктер, коммуникативтік құзіреттілік, әлеуметтік-психологиялық қабілеттілік, жеке тұлға, оқыту технологиялары.

Педагогикалық білім берудің алдында баланың жан дүниесін түсініп, қабылдауға қабілетті, диалог негізінде өзара қатынас құра алатын, ашық қарым-қатынас жасау икемділігі бар, оқушылармен біріккен іс-әрекет барысында позитивті педагогикалық қарым-қатынас жасай білетін, мектептің оқу-тәрбие үдерісінде эмоционалдық жайлылықты қамтамасыз ете білетін мамандарды даярлау міндеті тұр.

Бұл тұрғыдан педагогикалық өзара әрекеттесуге көп көңіл бөліне бастауда. Гуманистік педагогика өзара түсінісуге қол жеткізетін педагогикалық ықпал жасауды тиімді тәсіл деп таниды. Гуманистік педагогика субъектілері позицияларын коммуникацияның базалық формасы болып табылатын диалог арқылы үйлестіреді.

Оқушылармен ізгіліктік тұрғыдан қарым-қатынас жасай алатын және өздерінің кәсіби қызметін жоғары деңгейде ұйымдастыра алатын педагогтарға деген қажеттілік болашақ мұғалімдердің коммуникативтік құзіреттілігін мақсатты бағытта дамытудың бірқатар өзекті мәселелерін туындатады (А.А. Бодалев, В.А. Кан-Калик, А.А. Леонтьев, Н.В. Кузьмина, Н.Е. Щуркова және т.б.) Коммуникативтік құзіреттілікті көпқұрылымды компонент ретінде зерттей келе, айта кеткенде: сөйлеу әрекеті, тілдік және әлеуметтік-мәдени, Е.М. Кузьмина және В.М. Соколов осы құрылымдардың негізгі екі тұрғыда қарастырады-негізгі тілдік және коммуникативтік әрекеттік [1]. Ғалымдар аталмыш құрылымдарды әрі қарай зерттей келе коммуникативтік құзіреттілікті үш блоктан құралаатынын айтады: теориялық (тұлғааралық қатысымнан хабардар болуы), практикалық (коммуникативтік біліктілік), және де жеке тұлғалық (жеке тұлғаның қатысым орнатудағы қасиеттері мен ерекшеліктері). Және де осы блоктардың әрқайсысына тән ұйымдастыру құрылымы бар. Айта кетсек, коммуникативтік құзіреттіліктің теориялық блогында негізгі коммуникативтік тапсырмалар, әдістер, деңгейлер, стильдер, әрекеттер жайлы білімі болуы. Практикалық блокқа әлеуметтік-психологиялық, логикалық-шығармашылық және сөйлеу коммуникативтік қабілеттіліктер кіреді. Жеке тұлғалық блогына толыққанды қатысым жасау, көпшіл болу, ойлау жүйіріктігі мен жеке эмпатиясы болуы керек. Ал жеке тұлғаның қатысымның белсенді субъекті ретінде қалған қасиеттері мен ерекшеліктері, басқа авторлар еңбектеріне сүйенсек, тұлғаның өз бойында болып тек қатысым барысында дамиды немесе осы аталмыш үш блоктан туындайды [2]. Коммуникативтік құзіреттілікті қалыптастырудың психологиялық ерекшеліктері жайлы Л.Ф.Федунова еңбектерінен біле аламыз, Коммуникативтік құзіреттілік тұлғаның қарым-қатынасқа түскенде белгілі бір аймақта нәтижелі, мазмұнды қытысым құрауға қажетті ішкі біліктіліктер жүйесі ретінде қарастырылады [3]. Қарым-қатынас орнатуда тұлғаның құзырлылығын оның адами инвариантты қасиеттері әрі тарихи, мәдени қалыптасқан қасиеттерін көрсетеді.

Қазіргі уақытта коммуникативтік құзіреттіліктің дамуы бірнеше бағыттардың бірлесе, біріктеле келе жүзеге асатынын көрсетеді. Мұның ішінде коммуникативтік құзіреттілікті тәжірибе негізінде қалыптастыру үшін қатысым түрлерін жұмыс, рөлдік және тұлғааралық деп бөліп қарастырған жөн. Бұлай қатысым түрлеріне бөлу себебіміз серіктестердің психологиялық қашықтықты сақтауы болып табылады, яғни «мен-сен қарым қатынаста». Мұнда серіктес өзін жақын адам ретінде сезінеді, соның нәтижесінде қатысым сенімді, шын жүреппен айтылады, себебі серіктестер бір-біріне сенім арта алатынын, ішкі сезімдерімен бөлісе алатынын көрсетеді.

Қатысымға түсуде құзырлылық дегеніміз әртүрлі психологиялық қашықтықта (жақын және бөгде адаммен) қарым-қатынас жасай білу деп білеміз. Негізгі қиындықтар сөйлеу әрекетінің екпінділігімен байланысты болуында – яғни жағдайдың өзіндік ерекшелігі мен серіктестің мінезіне қарамастан [4]. Жалпақ тілмен айтқанда, қатысымдағы құзырлылық жақты бір ғана жағдайды жетік біліп қолдану емес, оны орнына сай мазмұнды қатысым құрау. Психологиялық жағдайларда мазмұнды, мағыналы өзгеріп, таңдау қатысым орнатуға құзырлы адамның құзіреттілігінің негізгі көрсеткіші болып табылады.

Коммуникативтік құзіреттілік серіктестердің үш дәрежелі мазмұндылығының негізінде жүзеге асады: қатысымдық, интерактивтік және перцептивтік. Осыған орай, қатысымдағы құзырлылықтар жайлы айтуға болады. Жеке тұлға мағыналы, әрі толыққанды қатысым орнату үшін кең әрі бай психологиялық жағдайлардың түрлерін меңгеруі қажет [5]. Олар өз кезегінде серіктестердің қатысымдарында ойларын түбегейлі жеткізуіне негіз болады.

Жеке тұлғаның қарым-қатынас субъекті ретінде қалыптастыруы оның коммуникативтік құзіреттілігі дәрежесімен байланысты. Ал коммуникативтік құзіреттілік келесі біліктіліктерден қалыптасады:

- ✓ Қатысымға түскелі тұрған коммуникативтік жағдайға әлеуметтік-психологиялық болжау жасай білу.
- ✓ Қарым-қатынас үрдісін әлеуметтік-психологиялық тұрғыда жағдайдың өзіндік ерекшеліктеріне сай жобалау.
- ✓ Қарым-қатынас үрдісін әлеуметтік-психологиялық тұрғыда басқара алу.

Осы аталмыш біліктіліктерге тоқтала кетсек, болжау жасау коммуникативтік жағдайларды негізгі коммуникативтік нұсқауларды анализдеу негізінде қалыптасады.

Серіктестің коммуникативтік нұсқаулары дегеніміз қатысым орнату үрдісінде жеке тұлғаның өзін-өзі ұстау ерекшелігі. Ал нұсқаулар дәрежесі келесі жағдайлардың көмегімен анықталады:

- ✓ Серіктестің пән-тақырыптық қызығушылықтары.

- ✓ Серіктестің түрлі жағдаяттарға эмоциялық бағалауы.
- ✓ Қарым-қатынас формасына қатынасы.
- ✓ Коммуникативтік қатысым жүйесіне серіктестердің қатысу деңгейі.

Соңғысы серіктестің темпераменті, оның қызығушылықтары мен қатысым формасын эмоционалды бағалау сияқты коммуникативтік қатынасуды жиілігін зерттеу барысында білінеді.

Коммуникативтік құзіреттіліктің осындай ерекшеліктеріне орай зерттегенде оны біртұтас жүйелі-интегративті үрдіс ретінде қарау саналы болар еді, ол келесі құрылымдардан қалыптасады:

Коммуникативті диагностикалық-орындалмақшы болған коммуникативтік әрекеттің әлеуметтік-психологиялық жағдайын диагностикалау; тұлғаның қатысым барысында әлеуметтік, әлеуметтік-психологиялық және де басқа болуы мүмкін кедергілерді анықтау;

Коммуникативтік-бағдарламалық – қатысым орнатуға бағдарлама, сөз, стиль, дистанцияларын ұйымдастыру.

Коммуникативтік-ұйымдастырушы – серіктестердің зейінін, коммуникативтік белсенділігін ұйымдастыру.

Коммуникативтік-орындаушылық – коммуникативтік жағдайды зерттеп бағалау, жағдайдың әрі қарай дамуын болжау).

Аталған әрбір құрылым арнайы әлеуметтік техникалық анализдеуді қажет етеді. Алайда, зерттеу шектері коммуникативтік-орындаушылық бөлігін ғана қамти алады. Ол жеке тұлғаның коммуникативтік-орындаушылық шеберлігі деп қарастырылады.

Жеке тұлғаның коммуникативтік-орындаушылық шеберлігі екі тұтас бола тұра айтарлықтай жеке тақырыпқа сай, мазмұнды, қатысым мақсатына бағытталған, коммуникативтік ойды жүзеге асырушы коммуникативтік құрылымды құрастыру. Коммуникативтік-орындаушылық шеберлігі негізінде жеке тұлғаның өзіндік біліктіліктері көрініс табады, айтар болсақ: өзін-өзі эмоционалды-психологиялық басқару, яғни өзіндік психофизикалық органикалық басқару нәтижесінде жеке тұлға әлеуметтік-психологиялық жағдайда толыққанды коммуникативтік-орындаушылық әрекетін жүзеге асырады [6]. Эмоционалды психологиялық өзін-өзі басқару қандай да бір жағдайға сәйкес өз қатысымын ұйымдастыруды қамтамасыз етеді. Мұндағы қатысым жағдайына эмоционалды дайындалу дегеніміз қарым қатынас жағдайында әдеттегі эмоциясын түрлендіре түсуін білдіреді. Эмоционалды-психологиялық өзін-өзі басқару әрекетті перцептивтік және экспрессивтік біліктіліктер көмегімен біртұтас, толыққанды ете түседі. Олар оған қоса коммуникативтік шеберліктің негізгі құрылымдық бөлігі болып табылады. Ол қарым-қатынас орнатудағы қатысым барысының бірден және белсенді өзгертуінде, серіктестердің эмоциялық бағыттауы мен оны өзгерту қабілетінде көрініс табады.

Жеке тұлғаның перцептивтік біліктіліктері өзінің қабылдауы мен оны ұйымдастыру қабілетінен көрінеді: қатысым серіктесінің әлеуметтік-психологиялық ойын дұрыс бағалап анықтау; қажетті байланыс құрау; қатысым орнату жолын, жағдайын бірден болжау. Осылар жеке тұлғаның қатысым барысында эмоционалды-психологиялық көңіл-күйін дұрыс анықтауға негіз болады, кей жағдайда тіпті қатысым мақсатына жетудегі кедергілерді болдырмауын болжап, алдын алады [7].

Коммуникативтік құзіреттілік қарым-қатынас жасаудың ережелері мен заңдылықтарын білу, оның технологиясын жетік меңгеру кең мағыналы түсінік болып табылатын «жеке тұлғаның коммуникативті әлеуетінің» құрылымдық бөлігі болады.

Бірқатар педагогтар мен психологтардың (И.А.Зязюн, А.Н.Леонтьев, К.М.Левитан) еңбектеріне сүйенсек, жеке тұлғаның коммуникативтік мәдениеті келесі қасиеттер жүйесінен тұрады:

- шығармашылық ойлау;
- сөйлеу әрекеті мәдениеті;
- қатым барысында өзін-өзі психоэмоционалды тұрғыда басқару;
- ишара мәдениеті;
- қатысым серіктесінің коммуникативтік әрекеттерін түсіну мәдениеті;
- эмоция мәдениеті.

Жеке тұлғаның коммуникативтік мәдениеті коммуникативтік құзіреттілік сияқты бостан бос болмайды, ол ақырындап қалыптасады. Оның қалыптасу негізі болып тұлғаның қарым-қатынас жасау тәжірибесі болады. Коммуникативтік құзіреттілікті қалыптастыру негізгі көздері ретінде халық мәдениетінің әлеуметтік қалыптасқан нормаларынан хабардар болу, халық мәдениетінің қолданыстағы қатысым тілін білу, өнерді ұғыну тәжірибесі болуы саналады. Әлеуметтік нормативті тәжірибе дегеніміз жеке тұлғаның коммуникативтік құзіреттілігінің когнитивтік компонентінің негізі болып табылады [8].

Тәжірибе жеке тұлғаның коммуникативтік құзіреттілігі құрылымындағы ерекше жайттардың бірі. Бір жағынан әлеуметтендірілген болып, кірістірілген немесе сіңіп кеткен нормалар мен құндылықтардан

тұрса, келесі жағынан ол жекелендірілген болады, яғни тұлғаның өміріндегі қатысымдарға байланысты психологиялық жағдайлар мен жеке коммуникативтік қабілеттіліктерге негізделеді. Қатысым барысында жүзеге асатын жеке тұлғаның әлеуметтік дамуын және қатысым жағдайына сәйкес кертатпалық пен олардың ерекшелігін қамтамасыз етуші әлеуметтену мен индивидуализация үрдістері осы тәжірибенің динамикалық аспектіні құрайды. Қатысым барысында ең маңызды жайттардың бірі болып әлеуметтік рөлдерді білу, яғни ұйымдастырушы мен қатысушы. Осылайша коммуникативтік құзіреттілік алдымен жеке тұлғаның өзіндік дамуын қажет етеді.

Қазіргі уақытта коммуникативтік құзіреттілікті қалыптастыру мен дамыту үшін оқу үрдісі өз әрекеттері негізінде даму мен өзін-өзі дамыту, және құзырлықты бағалау өзін-өзі бағалау, өзін-өзі анализдеу жолымен жүзеге асуы қажет. Коммуникативтік біліктіліктерді меңгерудің маңызды бір жолы ол түрлі жағдайларда өз әрекетін ойында елестетіп, алдымен болжап жоспарлау арқылы оңайырақ әрі ұтымды болады [9]. Өз әрекетін ойында жоспарлау кәдімгі ағыстағы коммуникативтік әрекеттің негізгі құрылымды бөлігі болып табылады. Адамның миы немесе ойында әрекет жасай білу құзырлы коммуникативті әрекеттің негізгі ерекшелігі болатын «кенеттен басқаруды» меңгертуге қолдануға болады.

Адам ойы арқылы болуы мүмкін коммуникативтік жағдайларды елестете отырып басқа адамдардың әрекеттерін мұқият бақылап, мәдени мұрасын меңгеру негізінде коммуникативтік әрекетін өзінің ішкі басқару құралдарын реттей алуы керек. Жеке тұлғаның коммуникативтік біліктілігін жоғарылату мәселесін шешу барысында оның бойындағы бар құралдардың барлығына да көңіл бөлу керек.

Студенттердің коммуникативтік қабілеттіліктерін дамыту мен оның психологиялық жағдайы жеке тұлғаның өзіндік коммуникативті қасиеттерін шебер қолдануды үйрену және кәсіби аясында коммуникативтік мүмкіндіктерін кеңейту. Адамның жеке коммуникативтік қабілеттіліктерін дамыту негізінен студенттік жаста дамытуына тиімді болады. Себебі, коммуникативтік ерекшеліктері белгілі бір дәрежеде қалыптасқан болады және әрі қарай дамытуға негізгі базасы бар болады. Сонда да студенттің өзінің де әрі қарай мүмкіндіктерін кеңейтуге қызығушылығы мен ынтасы болуы керек.

ЖОО қазіргі таңда студенттердің кәсіби шеберлігін арттыруда психологиялық технологияларды қолдану мен олардың қолданысын дамыту қарқынды жүруде. Студенттердің коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастыруда олардың әрқайсысы қарым-қатынас орнатудың коммуникативті біліктіліктерін үйренуге, коммуникативті құзырлы маман болуға, коммуникативтік-сөйлеу белсендігін меңгеруге құштарлығын оятарлықтай ұйымдастыру керек. Осылайша студент өзі жайлы тереңірек біліп, басқаларды да оңай түсініп, осы білім негізінде жаңалық ойлап тауып, мамандығында дұрыс қолдана алатын болады.

Жоғары оқу орындарында студенттердің коммуникативті құзіреттілігін қалыптастыру оқыту жағдаяттары негізінде құрастырылған. Онымен қоса студенттердің коммуникативті құзіреттілігін қалыптастыру келесі жағдайларға байланысты жүзеге асады:

- Сыртқы:

А) Студенттермен орындалатын кәсіби оқыту формаларының кез келген түрінде жоғары оқу орны мұғалімдері бір қабілеттілікті мақсатқа бағдарлап оқытуды белгілеу.

Б) Сабақтарда студенттердің өз болашақ кәсіптеріне байланысты ғылыми-теориялық негіздерімен таныстыру.

В) Сабақтарда оқытудың белсенді әлеуметтік психологиялық формаларын қолдану.

Г) Студенттерді психологиялық тұрғыдағы арнайы курстарға қатыстыру.

Д) Студенттерді ортасы кең әлеуметтік қарым-қатынас жүйесіне кірістіру.

- Ішкі:

А) Студенттердің ашық, өзіне сенімді, табанды, өз ойын толыққанды жеткізе алатын жеке қасиеттерінің болуы.

Б) өзінің беделіне сенуі, өзіне оңтайлы қарауы.

В) қатысымға түсуге қажеттілік болуы.

Осылайша, коммуникативтік құзіреттілікті нәтижеге бағытталған, толыққанды коммуникативті әрекеттерді басқарушы ішкі жүйе ретінде қарастырған жөн. Ал бағалай үрдісі болса алдымен өзін-өзі бағалау негізінде жүргізіледі, және де даму барысы коммуникативтік қарым-қатынастарды ұйымдастыру құралдарымен өзін-өзі дамыту үрдісімен жүзеге асады.

1. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика: учеб. пособие для студ. лингв. унгов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений. - 3-е изд., стер. - М.: Издательский центр «Академия», 2006. - 336 б.

2. Голованова И.А. Пути формирования межкультурной коммуникативной компетенции на факультете повышения лингвистической квалификации // Актуальные проблемы межкультурной коммуникации. – М.: МГЛУ, 1999.
3. Грушевицкая Т.Г., Попков В.Д., Садохин А.П. Основы межкультурной коммуникации: учебник для вузов / Под ред. А.П. Садохина. – М.: ЮНИТИДАНА, 2002. – 352 б.
4. Кобзева Н. А. Коммуникативная компетенция как базисная категория современной теории и практики обучения // Молодой ученый. – 2011. – №3. Т.2. – 118-121 бб.
5. Буртовая Н.Б. Коммуникативная компетентность личности и социально-психологические факторы ее развития: на примере студентов – будущих педагогов-психологов. – дисс... канд. псих. . наук. – Томск, 2004. – 176 б.
6. Емельянов Ю.Н. Активное социально-психологическое обучение. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1985. – 168 б.
7. Зимняя И.А. Педагогическая психология: Учебное пособие. – Ростов-на-Дону: Изд-во «Феникс», 1997. 480 б.
8. Климов Е.А. Психология профессионального само-определения. – Ростов-на-Дону: Изд-во «Феникс», 1996.
9. Куницина В.Н., Казаринова Н.В., Погорьша В.М. Межличностное общение. Учебник для вузов. – СПб.: Питер, 2001. – 544 б.

Резюме

Жумагулова Р.К. – магистрант 2 курса КазНПУ им.Абая
Иностранный язык: два иностранных языка

Психологические особенности формирования коммуникативной компетенции в иноязычном образовании

Наше государство становится все более открытым в мировое сообщество. Расширяются международные связи и иностранный язык становится реально востребованным в деятельности человека. Он становится действительным фактором социально-экономического, научно-технического и общекультурного прогресса. Все это, несомненно, повышает статус иностранного языка как учебного предмета. Язык партнера следует постоянно воспринимать с учетом той культуры, в которой он живет и носителем которой является. Это требует определенной компетенции как в языке, так и в связанном с ним поведении. Безусловно, только взаимосвязанное нормирование всех составляющих коммуникативной компетенции при обучении обеспечит развитие коммуникативных умений в основных видах речевой деятельности в процессе овладения студентами языковыми, лингвострановедческими и социокультурными знаниями, навыками и психологическим настроением.

Ключевые слова: компетенции, коммуникативная компетенция, социопсихологические навыки, индивидуальность, технологии обучения.

Summary

Zhumagulova R.K. – 2nd year master Abai KazNPU
Foreign language: two foreign languages

Psychological Features Of Formation Of The Communicative Competence In Foreign Language Education

Our Government is becoming more open to the world community. The international context, foreign language becomes really in demand in human activity. It becomes a valid factor in socio-economic, scientific-technical and cultural progress. All this undoubtedly increases the status of the foreign language as a school subject. It should be a permanent partner of the language but understand the culture in which he lives and works. This requires a certain expertise both in language and in the associated behavior. Of course, only interconnected rationing all components of communicative competence in teaching will ensure the development of communicative skills in speech activity in the process of mastering the language, students and socio-cultural country study knowledge, skills and mental attitude.

Keywords: competences, communicative competence, sociopsychological abilities, individual, teaching technologies.

УДК 378.01:811.111'373

ШЕТЕЛ ТІЛІН ҮЙРЕТУ ҮДЕРІСІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ ҚҰЗЫРЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГИЯЛЫҚ БІРЛІКТЕР

Сактаганова К.К. – Абай атындағы ҚазҰПУ

«6М011900- шетел тілі: екі шет тілі» мамандығының 2- курс магистранты kamajay.sk@mail.ru

Ғылыми жетекші: **Таутенбаева А.А.** – п.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ

кәсіби шетел тілі коммуникациясы кафедрасының аға оқытушы. aina_tau@mail.ru

Аталған мақалада шетел тілін үйрену үдерісінде коммуникативті бағыттағы негіз ұсынылды. Ол дегеніміз - шетел тілін үйренуші тұлғаның тілге деген құштарлығы, белсенділік әрекеті, өз бетінше жұмыс істей алу еркі. Тіл – ұлт ерекшеліктерінің бірі, ұлт мәдениетінің бір формасы. Сондықтан онда әрбір халықтың, ұлттың ұлттық сана-сезімінің, ойлау тәсілінің, мінез-құлқының нысаналары сақталады. Қазіргі өмір талабы – оқу және тәрбие үдерісін түбегейлі өзгерту, яғни шетел тілін үйрету үдерісінде студенттердің әлеуметтік-мәдени құзыретін қалыптастыруда лексикалық-фразеологиялық бірліктерін қарастырады. Әр тілдің өзіндік ерекшеліктеріне сәйкес фразеологизмдерді бір тілден екінші тілге аударғанда, мағынасын дұрыс жеткізу қажет.

Түйін сөздер: құзырет, әлеуметтік құзырет, әлеуметтік – мәдени құзырет, қабілеттілік, кәсіби, лексико-фразеологиялық бірліктер, фразеологизм, лингвистика.

Тіл - өмірдің сәулесі, қоғамдық құбылыстардың айнасы сияқты. Қоғамда болып жатқан өзгеріс, жаңалықтардың бәрі әуелі тілден орын тебеді де, содан соң халық мұрасына айналады. XX-ғасыр соңында тілді меңгеру сапасына қойылған әлеуметтік талаптарға жауап бере алу үшін ұтымды әдістемені іздеу керектігі айқындалды. Бұл бүгінгі әлеуметтік-тарихи жағдайлармен негізделген шетел тілін оқыту әдістемесінің алға дамуын көрсетеді. Жоғарыда айтылғандай, өткен ғасырдың 90-жылдарында тілді мәдениетаралық қатысым құралы ретіне оқытуды талап ету, қатысымдық әдістеменің қалыптасып болмастан жаңа әдіске орын беруі, әдістеме эволюциясында мәдениетаралық-қатысымдық кезеңнің басталуына себепкер болды [1].

Педагогика ғылымында «құзыреттілік» ұғымын қабілеттілік, біліктілік, икемділік ұғымдарымен үйлесімді қарастыратын ғалымдардың бірі Ә.М. Құдайқұлов «қабілеттілік – белгілі бір қаракетті нәтижелі орындайтындай тұлғаның жеке дара ерекшелігі, - деп тұжырымдайды. Ол қаракетті жылдам, тұрақты, сапалы орындаудың әдіс-тәсілдерімен сипатталады. Оның жоғары деңгейі – шығармашылық, таланттық, дарындылық, данышпандықпен және бәсекелестікпен ерекшеленеді» [3]. Л.М. Митина «құзіреттілік» ұғымына «білім, дағды, білік, сонымен қатар тәжірибеде, тілдесімде жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуда қолданылатын тәсілдері», - деген анықтама береді. [4]

Білім алушы қоғамның болашағы, сондықтан ол өз жаратылысын, қабілеті мен мүмкіндіктерін мектеп қабырғасында басқалармен қарым-қатынас үстінде ғана дамытып алады.

Әлеуметтік құзырет – адамның қоғамдағы, ортадағы басқа адамдармен өзара байланысын сипаттаушы құзыреті.

Әлеуметтік - мәдени құзіреттілік (сол тілде сөйлейтін халықтардың әлеуметтік - мәдени портреті).

Әлеуметтік-мәдени құзыреттілік – тіл халық мәдениетінің құрамдас бөлігі, мәдениетті тасымалдаушы құрал деп түсініп, үйреніп жатқан тілде сөйлейтін халықтың әдет-ғұрпын, этикетін, әлеуметтік стереотиптерін, тарихын, мәдениетін қоса меңгеріп, қарым-қатынас барысында оларды қолдана білу қабілеті [5].

Әлеуметтік-мәдени құзіреттілік тіл үйренушіге:

а) өздері оқып үйренетін мәдениеттер мен өркениеттер типтері және соларға сәйкес коммуникативтік нормалар мен тілдесім формаларын білуге;

ә) бейтаныс мәдени қауымдастықтағы әлеуметтік-мәдени стратегияны анықтауға;

б) қазіргі заманғы мәдениетаралық тілдесім жағдайында өзара әрекеттесудің тиісті, қажет формаларын таңдауға мүмкіндік береді.

Демек, жеке білім алушының басты белгілері болып табылатын оның мінез құлқы, басқа білім алушыларға, табиғатқа қатынасы, білім алушының болмысы, білім алуы, өзіндей білім алушылармен қатынасқа түсу арқылы қалыптасады. Осы орайда білім алушылардың лексико-фразеологиялық сөз байлығының рөлі өте маңызды.

Жалпы тақырыпқа тоқталатын болсам, фразеологизмдер - әр тілдің бөлінбес бір бөлшегі, белгілі бір заңдылығына байланысты, өзіне тән мағына беретін екі немесе одан да көп сөзден тұратын бірлікті айтамыз. Қазіргі ағылшын тілінде фразеологизмдердің шығу тарихы әр түрлі. Оларды шығу тарихына қарай үш түрге бөлуге болады:

- 1) бұрыннан келе жатқан фразеологизмдер;
- 2) басқа шет тілінен енген фразеологизмдер;
- 3) американдық ағылшын тілінен енген фразеологизмдер.

Қазақ тілі мен ағылшын тілі екі түрлі тілдік шығу тегіне жататындықтан, олардың фразеологизмдерінің ішкі құрылымы да екі бөлек болады. Фразеологизмдерді ағылшын тілінен қазақ тіліне аударғанда көптеген өзгерістерді және айырмашылықтарды көре аламыз. Мысалы: to bring smb. to his milk - ес жинату “өз-өзіне келу”, be deeply occupied doing smth. – жан-тәнімен кіпсі, lose the power of speech – сөйлеуге мұршасы болмай, keep one’s tongue between one’s teeth – тіл қатпай, have a ready tongue – аузының желі бар, cast smth. full in smb’s teeth – бетіне басы, be quietly cutting smb’s throat – мақтамен

бауыздай, exalt smb. to the sky – төбесін көкке жеткізу, wag one's tongue – аузымен орақ орып, пішен шабу, have a sharp tongue – тілдің майын ағызу, stop smb's mouth – аузына қақпақ болу, the apple of someone's eyes – көзінің қарашығы болу. Әр тілдің өзіндік ерекшеліктеріне сәйкес фразеологизмдерді бір тілден екінші тілге аударғанда, мағынасын дұрыс жеткізу қажет [6].

Фразеологизмдердің өз алдына дербес лингвистика саласы екендігін танытатын негізінен үш түрлі басты белгісі бар. Олар: 1) даяр қалпында жұмсалып белгісі; 2) мағына тұтастығы; 3) тіркес тиянақтылығы. Фразеологизм дегеніміз – құрамындағы сыңарлары өте тұрақты болып келетін, қолданысқа әрдайым дайын тұратын тұрақты сөз тіркесі. Еркін сөз тіркесі дегеніміз – сөздердің емін-еркін тіркелуінен жасалатын тіркестер. Еркін сөз тіркестері құрылымы жағынан фразеологиялық тіркестермен ұқсас келеді. Еркін сөз тіркестері фразеологиялық тіркестердің көптеген түрлерінің жасалуына негіз болады. Екінші сөзбен айтқанда фразеологиялық тіркестердің ішінде еркін сөз тіркесінің құрылымы, үлгісі бойынша жасалғандары ұшыраса береді. Мұны мына мысалдарды салыстырудан көруге болады: шалқасынан жату – шалқасынан түсу; таудан биік – сүттен ақ, судан таза; есік пен терезенің арасында – қас пен көздің арасында; қол жуып – қол қусырып, ағылшын тілінде: to keep in hand - to keep in mind; to draw the picture – to blacken the picture; to fall from the tree – to fall from the moon; to be on the seventh floor – to be on the seventh heaven және т.б. Бұлардың алдыңғылары – еркін сөз тіркестері де, соңғылары – еркін сөз тіркестерінің құрылымдық үлгілері бойынша жасалған фразеологиялық тіркестер.

Алайда, фразеологиялық сөз тіркестері мен еркін сөз тіркестерінің арасында түбірлі айырмашылықтар бар. Жеке сөздердің даяр тұрған бірлік ретінде сөйлем құрамына енетіні сияқты, фразеологиялық бірліктер де бұрыннан жасалып қойған, даяр тұрған бірліктер ретінде еркін сөз тіркесінің немесе сөйлемнің құрамына енеді. Мысалы: *one's blood freezes* – жаны мұрнының ұшына келу; *one's hair stands on end* – төбе шашы тік тұру; *to walk on air* – көңілінің қанаты алып ұшу тәрізді фразеологиялық тіркестер олардың құрамындағы жеке сыңарлардың (сөздердің) сөйлеу кезінде емін-еркін тіркесуінен жасалған тіркестер емес, бұрыннан тіркесіп қойған, әбден қалыптасқан, даяр тұрған тіркестер ретінде қолданылады.

Ағылшын тіліндегі фразеологиялық бірліктерді қазақ тіліне аударудың тәсілдері. Фразеологизмдер – лингвистиканың үлкен бір саласы. Фразеологияның тілде атқаратын рөлі айрықша. Өйткені, тұрақты тіркестер – халқымыздың ұлттық ерекшелігін бойына сіңірген басты мәдени байлығымыздың бірі. Тілдерді салыстыра қарастыру аударма мәселесінің ең құрамдас бөлігі. Бұл мәселені дұрыс шешудің бір жолы фразеологизмдердің табиғатын терең түсінуде жатыр. Оның түрлерін, соған орай көркем туындыда атқаратын қызметін жеке ұғып алмай тұрып, екінші бір тілге аудару жөнінде сөз болуы мүмкін емес. Тіпті кей жағдайда бүтін бір фразеологиялық мағынаның, бүтін бір фразеологиялық түсініктің екінші бір тілде мүлде кездеспеуі мүмкін. Ұлттық оюуы қою фразеологиялық бірліктер әсіресе ұлттың өзіне ғана тән қасиетін көрсететін салт-дәстүрі, мәдениеті, тұрмысы, тарихы мен географиясы, жер, су аттарын білдіретін ұғымдар аударманы күрт қиындата түседі. Жалпы аудармамен айналысқан бірде бір ғалым, бірде бір тіл мамандары фразеология мәселесін аттап өте алған емес. Ол заңды да. Сонымен фразеология аудармасын зерттеуде А.В. Федоров, И.Я.Рецкер, Н.Л. Шадрин, В.Н. Комиссаров және т.б. Қазақ ғалымдарының арасында І.К. Кеңесбаев, М.Қ. Қаратаев, С.О. Талжанов, М.Б. Балақаев, Ө.Айтбаев және т.б. еңбектерін ерекше атап өтуге болады. Біздің қарастырайық деп отырған қазақ әдеби тіліндегі және ағылшын тілінің құрамындағы фразеологизмдердің құрамы, құрамындағы сыңарлардың кірігуі тіркесуі, семантикалық байланысы жағынан бір-бірінен айырмаланатын ерекшеліктері өте көп, бірақ та аударма процесі кезінде фразеологизмдердің (тіркесу нысаны, құрамында неше сөз бар екендігі) айтарлықтай рөл атқармайды, тәржімалаушылардың назарын аударатын – түп нұсқа тілдегі фразеологизмдердің ұлттық ерекшеліктеріне көңіл бөле отырып, семантикалық құрылымының аударма тілде берілуі.

Сондықтан аударма тәжірибесінде фразеологизмдердің мағынасын дәлме дәл жеткізуде сөзбе-сөз (калька) тәсілі, толық балама, жартылай балама, түсіндірме арқылы т.б. аударма тәсілдерін қолдануға болады.

1. Сөзбе-сөз (калька) тәсілі тілдік бірліктің (сөздің, сөз тіркесінің) сыртқы нысанын, ішкі мазмұнын, нақтырақ, сол қалпында аудару дегенді білдіреді. Мысалы: *not to believe one's own eyes (ears)* - өз көзіне өзі сенбеу; *fish begins to stink at the head* – балық басынан шіриді; *to lead a cat and dog life* – ит пен мысықша өмір сүру; *to get up one's wrong foot* – сол аяғымен тұру; *black gold* – кара алтын; *a black list* – кара тізім, бұл фразеологизмдердің калькаланған қазақшасы мейлінше тұрақталған әрі қазіргі тілдік қорда жиі кездеседі. Калька тәсілімен аудару кезінде аудармашы түпнұсқадағы тілдік бірліктердің түр-түрпатына, өзге халықтардың мәдениетіне қатысы бар екенін естен шығарып алады, және кей жағдайларда мән-мағынасы түсініксіз болып шығады. Сондықтан да бұларды мағынасына қарай, балама

болатын сөз тіркестерін, егер ондай тіркестер болмаса, мағынасын бере аларлық жеке сөздермен немесе еркін сөз тіркестерімен аударуға болады.

2. Түсіндірме арқылы аудару тәсілі. Мысалы: *come to one's own autumn* - өзіне тиісті жазасын алу; *have something one's conscience* - өз кінәсін сезу (түсіну); *addict oneself to vice* – жаман әдетке салыну; немесе қазақ тілінде: ала жібін аттамау – *be honest and descent*; ашпа жалап күйде өмір сүру – *live from hand to mouth*; ауызынан ақ ит кіріп қара ит шығу – *use foul (bad) language*; таңды көзбен атыру – *to spend the night until morning*; қосағымен қоса ағару – *live a happy life*.

3. Толық балама – екі бейнелік сәйкестік болған жағдайда, яғни толық сәйкес келуі. Мысалы: *play with fire* – отпен ойнау; *aspersion smb's name* – біреудің атына кір келтіру; *to set a fire* – от салу; *the rotten apple injures its neighbours* – бір қарын майды бір құмалақ шірітеді; *to addle one's brain* – бірденемен миын ашыту; немесе қазақ тілінде көздің ағы мен қарасы – *the apple of one's eye*; көзден жарық көңілден таса – *out of sight out of mind*; көзі ағару – *lose one's sight*.

Алайда фразеологиялық тіркестерді салыстыра зерттеуде мағыналық және тұтастығы, бейнелілігі, яғни толық сәйкестігі сирек кездесетіні байқалады. Тіл- тілдегі фразеологиялық бірліктердің сәйкес мәндес келуі, аударманың жатық болуына көп септігін тигізеді және аударманың жұмысын едәуір жеңілдетеді.

4. Жартылай балама – дәл сол мағынаны басқаша бейнелеуіш құралымен беру тәсілі, яғни мағыналас тіркестер. Мысалы: *abuse somebody left and right* – жерден алып жерге салу; *commit adultery* – жұбайының көзіне шөп салу; *aspersion smb's character* – біреудің абыройын айрандай төгу; *to give somebody a foot* – аяғынан шалу; *to play the baby* – балалыққа салыну немесе балалық жасау; немесе қазақ тілінде: ақ пен қараны айыру – *tell good from evil*; екі беті анардай – *red cheeks* [7].

Қорыта келгенде Англия мен Қазақстанның мәдениеті алуан түрлі және әр мәдениетінің ерекше өзгешеліктері мен терең тамыры бар. Екі тілдің өзіндік ұлттық реңін бейнелейтін ерекшеліктерді сол тілдегі лексико-фразеологиялық бірліктерді салыстыру арқылы байқауға болады. Өйткені тілде қолданылатын лексико-фразеологиялық бірліктер сол халықтың ұлттық құндылығын сол халыққа тән мінез бен менталитетін көрсетеді. Ағылшын тіліндегі осындай лексика-фразеологиялық бірліктерді оқып үйрену арқылы біздің студенттеріміз еріксіз-ақ мәдениеттер диалогының қатысушысы болады. Сонымен қоса оларды өз ана тіліндегі лексико-фразеологиялық бірліктермен салыстырады, ұқсастықтары мен ерекшеліктерін таба білу екі өзге халықтың өзіне тән ғана қасиеттерін зерделеуге ықпал етеді.

Осыған орай, жеке білім алушыларға бағытталған технологияны қолданып, әр студентке өзінің білім деңгейіне сай тапсырмалар дайындай отырып, студенттердің лексико-фразеологиялық сөз байлығын дамыту арқылы әлеуметтік-мәдени құзыретті қалыптастыруға мүмкіндік аламыз.

1. Құнанбаева С.С. Қазіргі шеттілдік білім берудің теориясы мен практикасы. – Алматы, 2011 ж.
2. Қадашева Қ. Қазақ тілі: оқытудың тиімді әдістемелері. – Алматы: ҚазМЗА, 2000. – 76-б, 167 бет
3. Ә.М.Құдайқұлов Творчестволық және бәсекелестік қабілеттілік. – Алматы: Школа XXI века, 2006. – 76 б.
4. Митина Л.М. Психология профессионального развития учителя. // 1998 г.
5. <http://pismoref.ru/1120401657.html>
6. “Қазақша-орысша фразеологиялық сөздік” Х.Қ.Қожахметова. – Алматы: Мектеп, 1988.
7. “Англо-русский фразеологический словарь” А.В.Кунин. 1989 г.

Резюме

Сактаганова К.К. – магистрантка 2 курса

по специальности «6М011900- иностранный язык: два иностранных языка» КазНПУ им.Абая. kamajay.sk@mail.ru

Научный руководитель: Таутенбаева А.А. – к.п.н., старший преподаватель

кафедры профессиональной иноязычной коммуникации КазНПУ im.Abaya.aina_tau@mail.ru

Лексико-фразеологические единицы в формировании социо-культурной компетенции студентов в процессе обучения иностранному языку

Данная статья рассматривает систему принципов формирования социокультурной компетенции, что имеет особое значение для достижения основных целей обучения иностранному языку и культуре обучаемого языка. Работа раскрывает суть выделенных принципов, которые можно использовать на занятиях по иностранному языку, и доказывает их эффективность для формирования социокультурной компетенции.

Ключевые слова: компетенция, социальная компетенция, социо-культурная компетенция, навыки, профессиональный, лексико-фразеологические единицы, фразеологизм, лингвистика.

Summary

Saktaganova K.K. – 2nd course master of specialty

«6M011900- foreign languages: two foreign languages» at Abai KazNPU, kamajay.sk@mail.ru.

Scientific supervisor: **Tautenbaeva A.A.** – candidate of pedagogical sciences,
senior teacher at the chair of Professional Foreign language communication, aina_tau@mail.ru

Lexical-phraseological units in the formation of sociocultural competence of students in teaching foreign languages

This article deals with the system of the principles of formation of sociocultural competence that has special value for achievement of main objectives of learning a foreign language and culture. The work reveals an essence of the allocated principles, which can be used in the classroom for foreign language, and prove their effectiveness for formation of sociocultural competence.

Key words: competence, social competence, social-cultural competence, skills, professional, lexico-phraseological units, phraseology, linguistics.

ӘОЖ 378.016:811.11:165

ШЕТЕЛ ТІЛІН ҮЙРЕТУДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ ТАНЫМДЫҚ-КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ (C1, C2 ДЕҢГЕЙІНДЕ)

Бикеева Д.М. – Абай атындағы ҚазҰПУ

6M011900 - Шет тілі: екі шет тілі мамандығының 2 курс магистранты, dinarochka26@mail.ru

Мақалада студенттердің танымдық-коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру C1, C2 деңгейінде талқыланады. Ұлттық білім беру жүйелерінің жаңа үлгісін қалыптастыру біздің елімізде, сондай-ақ алыс және жақын шет ел мемлекеттерінде ең өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Халықаралық стандарттың негізгі желісі, яғни өзегі жалпыеуропалық құзырлылықта сипатталған шетел тілін деңгейлеп оқыту болып табылады.

Түйін сөздер: халықаралық стандарт, шетел тілі, тілді түбегейлі меңгеру, коммуникативтік процестер, Еуропа-лық жүйе, құзырлылық, мәдениетаралық қарым-қатынас, коммуникативтік құзырлылық, ұлттық білім беру жүйесі, оқыту процесі.

Бүгінгі таңда шетел тілін оқытудың басты мақсаттарының бірі-мәдениетаралық қарым-қатынасқа қабілетті, шетел тілін сол тілде сөйлеуші ұлттық тілдік және әлеуметтік - мәдени ерекшеліктеріне сай, дұрыс қолдана алатын, білімді де мәдениетті мамандар даярлау болып табылады. Ол үшін ең алдымен отандық білім және ғылымды дамыту қажет. Әрбір қазақстандық қызметкер, болашақ білікті кадрлар – бүгінгі студенттер, оқушылар мен жастар білімді болуы тиіс.

Адамзат баласының өз ұрпағын оқыту мен тәрбиелеудегі ең озық, тиімді әдістерін тәжірибелерін жалғастырып тың жаңалықтар іздеу, классикалық педагогиканың озық үлгілерін жаңашылдықпен дамыту қашанда жалғаса бермек. Қазіргі таңда жеке тұлғаны қалыптастыру жеке тұлғаның өзі арқылы, оның іс-әрекетін ұйымдастыру арқылы ойлау дағдыларын дамыта отырып жүзеге асырылады. Білім - жолы қиында қастерлі жол. Білім берудегі мақсат тек білімді кәсіби мамандандырылған адам дайындау ғана емес, рухани дүниесі бай және адамгершілігі зор, қоғамдық өмірдің барлық аясында ұлттық құндылықтарды бағалауға және дамытуға қабілетті тұлғаны қалыптастыру керек екенін баса айтқан жөн. Біртұтас әлемдік қауымдастықты қалыптастыру үрдістері мен интеграциялық қалыптастыру үдерістері, халықара-лық қарым-қатынас салаларының кеңеюі сияқты ғаламдық процестер қатарына халықаралық ынтымақ-тастықты ғылыми білім-беру тұрғысынан қамтамасыз ету мен қарым-қатынас салаларында мәдениетара-лық байланысты арттыру мәселесін білім беру жүйесінің, атап айтқанда Қазақстан Республикасы оқу орындарының басым міндеттерінің біріне айналдырып отыр. Болашақ жастарды оқыту, тәрбие беру, қазіргі өмір ағысына бейімдеу ұстаз алдында тұрған ең басты міндет.

Қазіргі таңда білім беру жүйелерін модернизациялау процесі ортақ бір идеяға, пікірге бағытталған, ол-бірыңғай білім беру кеңістігін қалыптастыру болып табылады. Еуропалық одақтастық елдерінде мұндай кеңістікті жасауда аз күш жұмсалып жатқан жоқ, дегенмен бұл елдерде қолданылатын тілдердің

эрауандығына байланысты ортақ нәтижеге қол жеткізілмей отыр. Мұндай жауапты бастамаларда әр түрлі тілдер қолданысы жекелеген мемлекет деңгейінде, сондай-ақ түрлі халықаралық қоғамдастықтар деңгейінде де шынайы қиындықтар келтіруде. Осындай кедергілерді болдырмау әрекеттері шетел тілін меңгерудің жалпыеуропалық құзырлылығы түрінде халықаралық стандарттың қалыптасуына негіз болды.

Халықаралық стандарт ресми түрде 2001 жылы Еуропа Кеңесінің шешімімен қабылданды. Стандартта тілдерді оқытудың қазіргі заманғы процесінің негізгі белгілері жинақталған, дегенмен бұл процесті нақты басқару мен белгілі бір лингвистикалық теорияға сүйену мәселелері қарастырылмаған. Халықаралық стандарттың негізгі желісі, яғни өзегі жалпыеуропалық құзырлылықта сипатталған деңгейлеп оқыту болып табылады. [1]

Ал деңгейлеп оқыту негізі іс-әрекет тұрғысынан алынып, онда білім алушы іс-әрекеттің субъектісі, яғни белгілі бір жағдайларда, белгілі бір ситуацияда және белгілі бір саладағы міндеттерді шешуші ретінде қарастырылады.

Қазақстан Республикасының көпұлтты сипаты мен жалпы білім беретін орта мектептерінде тілдерді оқыту мен үйретудің өзіндік ерекшелігі ескерілді және тілдерді деңгейлік меңгерудің Еуропалық жүйесі сарапталды. Соған орай.

Біріншіден, Еуропалық жүйеге сәйкестелген тілдік деңгейлер жалпы білім беретін орта мектептің бастауыш сыныптары бойынша сараланды. Екіншіден, бастапқы деңгейдің екі кезеңі айқындалды. Үшіншіден, бастапқы тілдік деңгей түйінді құзыреттерге негізделді.

Бесіншіден, оқушының білім, білік, дағдыларына қойылатын талаптар бастапқы деңгей бойынша сөйлесім әрекетінің бес түрі негізінде айқындалды.

Алтыншыдан, әр сыныптағы бағдарлама материалдары тілдік бөлім, қатысымдық-сөйлесімдік бөлім және мәдениетаралық қарым-қатынас бөлімі бойынша сараланып ұсынылды.

Оқыту процесін іс-әрекет тұрғысынан сипаттау төмендегідей ұғымдарды қолдануды қарастырады: құзырлылық, контекст, сөйлеу әрекеті, коммуникативтік іс-әрекет түрлері, коммуникативтік процестер, мәтін, қарым-қатынас саласы, стратегия және міндет. Бұл ұғымдар өзара байланыста болады және олардың көмегімен шетел тілін меңгеру деңгейлері тігінен және көлденінен сипатталады. Тігінен меңгеру А1 деңгейінен (дебютанттар-талапкерлер) С2 деңгейіне (“тілді түбегейлі меңгеру”) жету болып табылады. [2] Көлденінен оқытуда коммуникативтік іс-әрекет пен коммуникативтік құзырлылық сипатталады.

Деңгейлеп оқытудың, біздің ойымызша, бірқатар артықшылық жақтары бар:

- шетел тілін меңгеру барысында басты мақсатқа жету жолдарының әрбір деңгей үшін нақты бөлінуі және оқыту сабақтастығының шынайы қамтамасыз етілуі;
- әрбір деңгей үшін құрастырылған аутентті оқу-әдістемелік кешендер мен тесттердің қолданылуы;
- шетел тілін меңгеру деңгейіне қарай оқылатын тіл елінің халықаралық деңгейде мойындалған сертификатын алу мүмкіндігі.

Жаңа үлгінің негізгі мәнін төмендегідей кесте түрінде көрсетуге болады.

Курс	Тілдік (мамандандырылған) ЖОО	Көп бейінді тілдік емес ЖОО
4	C2, LSP, LAP	LSP
3	C2, LSP	
2	C1	
1	B2	B2

1 кесте - Қазақстан Республикасындағы шетел тілінде жоғары білім беру деңгейлері

C1 - Effective Operational Proficiency	C2 - Mastery
Үлкен көлемде берілетін кең ауқымды мәтіндерді түсініп, ой түйіп жұмыс жасай алады. Кез-келген жерде қиналмай өз ойын толыққанды жеткізе алады. Академиялық және арнайы кәсіби-мақсатта тиімді білімін көрсетіп, ойын жеткізе алады. Әр түрлі қиын тақырыптарда саналы түрде арнайы ұйымдастырылған қабілетімен кешенді мәселелер бойынша күрделі құрылымды хабарлама жасай алады.	Оқыған мәтінді де, жазылған хабарламаны да, естіген кез келген хабарларды онан әрі тез, қиыншылықсыз түсінеді. Әр түрлі ақпараттардан, ұсынылған хабарламалардан түйін шығарып, мазмұнды қорытынды жасай алады. Арнайы дайындықсыз-ақ кез келген күрделі жағдайларда өз ойын дәлелденген ақпараттармен еркін түрде жеткізе алады.

2 - кесте - күтілетін нәтиже

Тілдік жоғарғы оқу орнының студенті оқуды B2 (FCE) деңгейінен бастап, C1 (CAE) және CPE (Certificate of Proficiency in English) түріндегі халықаралық сертификаттаумен қорытындылатын C2 деңгейіне жетеді. ЖОО түлектеріне семестрлер бойынша оқыту деңгейлерін төмендегідей бөлуге болады:

- 1- семестр - B2,
- 2 - семестр - C1,
- 3 - семестр - C1-2,
- 4 - семестр - C2 + CPE форматындағы емтиханға дайындық.

Оқу процесін ұйымдастырудың тиімділігі:

- түлектердің шетел тілін жоғары деңгейде меңгеріп шығуларын қалыптастырады;
- жоғары курс студенттерін тек шетел тілінде оқытуға мүмкіндік береді (теориялық фонетика, теориялық грамматика, лексикология, тіл тарихы, елтану, оқылатын тіл елінің әдебиеті, аударма теориясы т.б.).

Халықаралық стандарттың деңгейлік моделі Қазақстандағы білім беру мекемелерінің жүйесіне қарай жобаланып, гипертекст желісі түрінде оқу орнының білім беру түріне қарай белгілі бір деңгейлер саны бөлінді. Бұл, бір жағынан, халықаралық сертификаттауға, екінші жағынан, келесі жоғарғы деңгейге өтуге негізделген. [3] Жалпы білім беретін орта мектептерге қорытынды емтиханымен бірге үш деңгей (A1,A2,B1) ұсынылды. Мысалы, ағылшын тілінен PET (Preliminary English Test) талаптары негізінде емтихан тапсыру. Бұл жағдайда тілдік жоғары оқу орнының студенті оқуды B2 деңгейінен бастап, CPE (Certificate of Proficiency in English) түріндегі халықаралық сертификаттаумен қорытындылатын C2 деңгейіне жетеді. Ал бұл өз кезегінде ЖОО түлектеріне оқуды магистратурада, оның ішінде шет елде жалғастыруына мүмкіндік береді. [4] Кредиттік технология негізінде деңгейлеп оқытуға көшу шетел тілін оқыту процесінде бірқатар өзгерістер жасауды қажет етті, атап айтсақ, оқылатын тіл елінің шарттарына сай, оқытудың жаңа, тиімдірек технологиясын ендіру, оқу процесін жүргізуде жаңа іс-құжаттар дайындау, оқытушылардың кәсіби біліктілігін арттыру.

Жоғары оқу орындарының “Шетел тілдері” бағыты мәдениетаралық қарым-қатынастың жазбаша дағдысын қалыптастырудың негізгі белгілеріне мыналар тән:

а) сөйлеу құралдарының спецификалық құралдары (жазбаша түрде жиі қолданылатынын бәрі ауызша түрде қолданылмайды);

б) ауызша түрге қарағанда құрылымдық қиындығы толылықрақ;

в) құру кезіндегі үлкен сана-сезім, өйткені жазушы адам ойлану мүмкіндігі бар және алдын ала жоспарлау, ал оқып жатқан адамда ойлану мүмкіндігі бар;

г) толымдылық және ашықтық, өйткені сөйлеушімен қарым-қатынас жиі жоғалады және берілген ситуациямен міндетті түрде қарым-қатынас;

д) басқа да интонациялық белгілердің, актуалды бөлініудің тәсілдері. [5] Мысалы, сөз тәртібі. Әбден мүмкін жазбаша түрдің негізгі ауызша сөйлеудің белгіленген түрінің болуы (Б.В. Биляев), ал сөйлеу қызметінің формасы психологиялық, лингвистік жоспарлармен коммуникация теориясы жағынан ерекшеленеді. Осының барлығы оқу процесінде көрініс таппауы мүмкін емес.[6]

Оқу жылдарына қарай шетел тілін деңгейлеп оқыту бағыты дұрыс екендігін тәжірибе көрсетіп отыр және ол өз нәтижелерін беруде:

1. Шетел тілдерін деңгейлеп оқытуға көшу оқыту мазмұнында, технологиясы мен әдіс-тәсілдерінде көптеген өзгерістер ала келді.

2. Аралық бақылау мен қорытынды бақылауда халықаралық білім беру кеңістігіндегі емтихан материалдары мен оқу құралдарын пайдалану, оқу процесін сол талаптарға сай ұйымдастыру оқу сапасын арттыруға ықпал етті.

3. Деңгейлеп оқытуға көшу шетел тілдерін оқыту әдістемесінде ғылым саласы ретінде жаңа белестерге жол ашып, оқу сапасын арттыруға тікелей мүмкіндік берді.

1. Назарбаев Н.Ә. «Инновациялар мен оқу-білімді жетілдіру арқылы білім экономикасына» лекция, 2011ж.

2. Абдыгаппарова С.К. Культурное многообразие. Практикум по межкультурной коммуникации, (часть 1) Учебное пособие на английском языке. – Алматы: КазУМОиМЯ им. Абылай хана, 2002 г. – 34 с.

3. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / учебное пособие. – М.:Высшая школа,1999. – 234 с. Stevenson D.C. American Life and Institutions. Stuttgart, 1987.

4. Абдыгаппарова С.К. Культурное многообразие. Практикум по межкультурной коммуникации, (часть 1) Учебное пособие на английском языке. – Алматы: КазУМОиМЯ им. Абылай хана, 2002 г. – 34 с.

5. Бабанский Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса: Методические основы. – М.: Педагогика, 1982. – С.192. Стернин И.А.

6. Коммуникативное поведение в структуре национальной культуры // Этнокультурная специфика языкового сознания. – М., 1996. – С.97-112 27. Беспалько В.П.

Резюме

Бикеева Д.М. – магистрантка 2 курса по специальности 6М011900

Два иностранных языка, dinarochka26@mail.ru

Формирование когнитивно-коммуникативных навыков у студентов в обучении иностранному языку (уровень C1, C2)

В данной статье рассмотрена важность формирования когнитивно-коммуникативных навыков у студентов в обучении иностранному языку согласно уровням C1, C2. Одним из важных вопросов является формирование новой модели национальной системы образования в нашей стране, а также ближнего и дальнего зарубежья. Основным направлением международного стандарта, является обучение иностранному языку согласно уровням общеевропейской компетенций.

Ключевые слова: международный стандарт, иностранный язык, тщательное владение языком, коммуникативные процессы, Европейский стандарт, компетенция, межкультурная коммуникация, коммуникативная компетенция, национальная система образования, процесс обучения.

Summary

Bikeeva D.M. – master of the specialty of foreign language: two foreign languages at Abay KazNPU, dinarochka26@mail.ru

Formation of cognitive communicative skills of students in foreign language teaching (level C1, C2)

This article about formation of cognitive and communicative skills of the students in learning a foreign language according to the levels C1 and C2. One important issue is the formation of a new model of the national education system in our country, as well as near and far abroad. The main focus of the international standard, is learning a foreign language according to the levels of the Common European Framework.

Keywords: international standard, a foreign language, a thorough command of the language, communication processes, the European standard, competence, intercultural communication, communicative competence, national system education, the learning process.

ӘОЖ 372.65 943 271

ЖАСЫ ҰЛҒАЙҒАН АДАМДАРҒА БІЛІМ БЕРУДЕГІ ҚОЛДАНЫЛАТЫН ӘДІСТЕР

Беркинбаева Г.О., Қ.М. Адырбеков – Абай атындағы ҚазҰПУ, оқытушы

Gulnazken@mail.ru: 87022647619

Жылдан-жылға әлемдегі халық саны көбейіп жатқанына қарамастан, жасы ұлғайған кісілердің білім алу жолдары, оның қалай іске асырылғандығы туралы, неліктен ол адамдар білім алудың орнына дербес тәжірибені қалады немесе жасы ұлғайған сайын білімнің олардың өмірлеріндегі рөлі туралы мәлімет өте аз. Бұл мақалада осы сұрақтарды жеке дара талқылап, керекті әдістерді ұсындық. Жасы ұлғайған адамдарға білім берерде ұстанатын бірнеше әдістерді пайдалану жолдары ұсынылды. Технология дамыған сайын білім беру үрдісі де уақыт өте келе кезегінде дамып келеді.

Түйін сөздер: әдістер, ізденуші, тәжірибе, үйретуші, практика, дәріс, топтық жұмыс.

Anahtar kelimeler: yöntemler, öğrenci, tecrube, öğretmen, pratik, ders, çalışmak, grupta iş.

Мақсаты: Біздің басты мақсатымыз, жасы ұлғайған адамдарды ізденуші деп қарау, олардың біліктілігін арттыру жолында әсер ететін жайттарды зерттеу және сол жолда жұмсалған қажыр-қайраттың әсерін анықтау. Сонымен қатар, біз жасы ұлғайған адамдардың «Білім алу» дегенді қалай түсінетіндігін анықтағымыз келді.

Міне, бұл мақсат бізді өмір бойы білім алу қағидасын қайта қарастыруға жол ашты. Кейбір адамдар тек қана жұмысқа қажетті білімді алып қояды, соған қарамастан, әлеуметтік дебаттар және қарама-қатынастық дамуларға қатысудың берері мол.

Өмір бойы білім алу. Біз білім беруді ең үлкен төрт кезеңге бөліп қарастырамыз. Бұл кезеңдер бұрыннан белгілі.

- Бірінші кезең – балалық шақ.
- Екінші кезең – жеткіншектік шақ.
- Үшінші кезең – ересектік шақ.
- Төртінші кезең – кәрілік шақ.

Осы кезеңдерге байланысты сауалнамалар, сұрақ-жауаптармен қоса төрт маңызды тақырып талқыға салынды. Олар:

- ❖ Өткізілген тәжірибенің бұзылуы және ауысуының әсері.
- ❖ Ұзақ уақыт бойы білім алудың әсері.
- ❖ Университетте білім алудың әсері.
- ❖ Жеке білім алудың әсері.

Тағы да айта кетерім, әр тұлғаға әр кезеңнің әсері әр түрлі.

Бірақ бұл өмір бойы білім алу немесе оқу үдерісінің де өзіндік әдістемелік проблемалары жоқ емес. Атап айтар болсақ, кәрі жастағы адамдардың көбінесе есте сақтау қабілеті нашар болады. Міне сол себептен де осы жайтты ескере отырып, қажетті әдістерді қолдану керек.

Жасы ұлғайған адамдардың тәжірибесін, жұмысынан алған біліктілігін ескере отырып, оқытуда келесі әдістерді қолданудың жан-жақты пайдалары бар. Әдістерге келместен бұрын, үйретуші - ұстаздың бойында мына қасиеттер болғаны жақсы [1].

Дәрісті үйреткенде, диалог оқығанда үйренушілермен бір жастағы секілді өткізу керек.

- ✓ Үйренушілердің пікірлерін тыңдай отырып үйрету.
- ✓ Рөл ауыса отырып оқыту.
- ✓ Үйренушілерге тұлға ретінде сену және қабылдау.

Үйретуде жетістікке жету үшін, әр білім алушының есімін білу айтпаса да түсінікті жайт [2]. Сыныпта көптеген білім алушылар болса да бұл өте маңызды. Көптеген университет мамандары осы әдісті мақұлдауда. Мәселен, Флорида Мемлекеттік Университетінің мамандары білім алушылардың жеке куәліктерінің көшірмесінің де болғанын құптауда. Ал енді әдістер жайлы айтар болсақ:

Байланыс құра білу қабілеті

Білім алушылардың өздеріне деген сенімдерін арттыру – ең басты міндет. Белгілі тақырып беру арқылы сөйлеуге мүмкіндік беру. Егер осы тақырыпқа байланысты өз ойын еркін жеткізе алса міндеттің жартысы орындалды деген сөз. Содан кейін қателікпен жұмыс жасау керек. Өз қателерімен жұмыс жасай отырып, келешекте ондай қателік жібермеуге дағдылана бастайды.

Тәжірибе

Практика (гр. praxis – практика жасау) – ойлана әрекет жасау дегенді білдіреді. Білім ала отырып, іс жасау өте көп ұсынылатын және жасы ұлғайған білім алушыларға берер пайдасы мол [3]. Білім алушылар алған білімдерінің іске асыру үдерісін көруге өте қызығады.

Сөйлемді сауатты құра білу

Білім алушылардың берілген сөздерден сөйлем құрай білуі. Слайдтар жасау жасы ұлғайған адамдар үшін ең көрнекі құралдардың бірі болып табылады. Осы әдіс мамандары, білім алушылардың өз біліктерімен сөйлем құраумен айналысса, өз қателерін таба отырып үлкен жетістікке жетеді деп есептейді. Егерде білім алушылар зерттеліп отырған мәселеден қате табатын болса, оны жөндеу арқылы келешекте сол мәселеге байланысты қате жібермеуге тырысады. Мәселен:

- a) I do playing football now ➡ Қате
- b) I am playing football now ➡ Дұрыс

(a) Қате сөйлем, өйткені біз «do» сөзін *ауыспалы осы шақта* қолданамыз. Ал, бұл сөйлемде «now» сөзі де айтылған. Міне сондықтан да бұл сөйлем *нақ осы шақта* тұрғаны үшін, «am» көмекші етістігін қолданамыз (b).

Топпен жұмыс жасау

Топпен жұмыс жасаудың пайдасы – әлеуметпен жұмыс жасау қабілетін арттырады. Әлеуметпен жұмыс жасай алатын адам өз мамандығының білікті шебері бола алады. Әсіресе жұмысты бастаған кезде басқа адамдармен тіл табыса білу өте маңызды. Топпен жұмыс жасау – үлкен тәжірибені арттырады және дәстүрлерді үйренуге жол ашады.

Жасалынған сұрақ-жауап сауалнамаларға талдау жасай отырып, олардың неліктен жұмыстан босап қалғаны (мысалы: қысқартуға ұшыраудың себебі, бәсекелестіктің туындауына байланысты, зейнеткерлік жасына жетуі т.с.с.) туралы мәліметтер жиналды. Жұмыссыздардың 80% маркеттерде жұмыс жасап,

тазалықшы қызметтерін атқаруда. Қатысқандардың 64% жеке жұмыс жасауда. Жұмысты бітірудің басты себебі қысқартуға ұшырау немесе денсаулыққа байланысты болды. Бұл шешімдердің де өзіндік пайдалары бар. Уақыттың көбеюі білімге деген ынта-жігерді оятып, білім алып жүргендер де жоқ емес. Ал қатысқандардың мемлекеттік бағдарламаларға баруларының басты себебі, білім алу емес, жұмысқа керекті құжатты алу. Осылай әрекет ете отырып, жұмыстағы лауазымды көтеруге мүмкіндік туады.

Жұмыстан босатылу, жеке қабілеттерді дамытуға жол ашады. Атап айтар болсақ, алғашқы 3-10 жылға дейін адам көлік жүргізуді меңгеріп алады, бизнес жасауға әріптес таба алады.

Біздің жүргізген ізденісіміз мемлекеттік бағдарламалардың пайдасының өз бетінше ізденгеннен гөрі әсерлі екенін көрсетті.

Маңызды тұжырымдар

Негізгі ізденісті қорытындылай келе, өмір бойы оқу, білім алу, елімізде жылдан-жылға қолға алынып келеді. Өмір бойы білім алумен қатар жұмыс жасаудың, мемлекеттің экономикалық дамуына қосар үлесі зор. Алайда осыған қарамастан күннен күнге жұмыссыздар саны ұлғая түсуде.

Жұмыстан босатылған немесе зейнеткерлікке шыққан адамдардың міндетті түрде үйде отыру керек деген қағида жоқ. Әлеуметтік өмірлер әр түрлі болып келеді. Осы жайтты ескере отырып, оқытудың да уақытын белгілеу шарт. Қазіргі таңда елу жастан асқан адамдарды жасы ұлғайған адамдар санатына жатқызуға толық негіз бар. Ең басты айғақ, көп адамдар сол жас шамасында зейнеткерлік жасқа енеді. Алайда, кей адамдар ол уақыттан кейін де жұмыс жасай беруді қалайды, әрине тәжірибесі барлар. Сол себепті оқытушылар бағдарлама жасаған кезде, айтылған ойларды ескергені абзал.

1. Егорова В.А. *Формирование гуманистической направленности профессионального самовоспитания курсантов военных вузов: Автореф. ... канд. пед. наук.: 20.01.04. – Алматы, 2009. – 24 бет.*

2. Загвязинский В.И. *О путях разработки теории активного обучения в высшей школе. – В кн.: Методология и методы исследования проблем педагогики высшей школы. – Тюмень. -1980. – 5-16 бет.*

3. Выготский Л.С. *Развитие высших психических функций. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1960. – 500 бет.*

Резюме

Беркинбаева Г.О., Адырбеков К.М. – КазНПУ им Абая, преподаватель

Использование методов в обучении пожилых людей

Несмотря на то что год за годом людей на земле становится всё больше и больше, пути образования пожилых людей, как проходит процесс их образования, почему они выбрали путь личного опыта а не учиться или же какую роль играет образование в их личной жизни, вот об этом информации очень мало. В этой статье мы рассмотрим эти вопросы предлагая нужные методы. Было предложено как можно использовать некоторые методы преподавания. Так как за каждым годом технологии улучшаются и способы преподавания тоже надо улучшить.

Ключевые слова: методы, стажер, опыт, учитель, практика, урок, лекция, работа группой.

Summary

Berkinbaeva G.O., Adyrbekov K.M. – teacher, Abai KazNPU

Usage of methods in teaching adults

Despite the fact that year after year, people in the world become more and more, the ways of education of older people as the process of their education become harder, why they have chosen the path of personal experience rather than to study, or what role is great education in their personal lives, that's about it very little information. In this article we will look at these issues by offering the necessary methods. It was suggested how to use some of the methods of teaching. Since every year the technology and methods of teaching developing must also be improved.

Keywords: methods, experience, the teacher, practice, lesson, lecture, group work.

378.016:811.111

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНА ОТЫРЫП СТУДЕНТТЕРДІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ

Токсанбаева С.А. – Абай атындағы ҚазҰПУ

6M011900 – Екі шет тілі мамандығының 2 курс магистранты, salta-20.09@mail.ru

Ғылыми жетекші: Убниязова Ш.А. – Абай атындағы ҚазҰПУ

Кәсіби бағыттағы тілдер кафедрасының PhD, аға оқытушысы, ubniyazova@inbox.ru

XXI ғасырда білім саласындағы қарқынды даму мен модернизация жеке тұлғаның интеллектуалды және эмоционалды тұрғыда шығармашылығын дамытуға бағытталған жаңа технологияларды енгізуді талап етеді. Ондай технологиялар қатарына дамытушылық, жобалау, проблемалық оқыту, деңгейлеп оқыту, тестілеу, ойын, өзге тіл мәдениетіне бағыттап оқыту, топтық оқыту, өзін-өзі оқыту мен автономия, интеграция, сонымен қатар денсаулыққа пайдалы, ғылыми, ақпараттық коммуникативті, жеке тұлғаға бағытталған оқыту технологиялары жатады. Осындай мақсатта оқыту жалпы үйрену әрекеттері оқыту стандартының негізгі компоненттерінің бірі болып табылады. Ол баланың психикалық дамуының құрамы оның қалыптасқан ғылыми әлем бейнесін анықтаушы өзінің интеллектуалды әрекетін басқара алу танымымен түсіндіріледі.

Түйін сөздер: шеттілдік білім беру, инновациялық технологиялар, интеллектуалды дамыту, шығармашылық ойлау, психикалық даму, жеке тұлғаға бағытталған оқыту.

Еліміздің даму стратегияларының негізгі міндеттерін жүзеге асыруда білім беру жүйесінің үлесі орасан зор. Еліміздің келешегі деп сенер ұрпағымызға сапалы білім мен ұлағатты тәрбие беру мақсатында шеттілдік білім беру реформасында өзгерістер енгізілуде. Қазіргі таңда кез келген мемлекеттің даму деңгейін оның тек табиғи байлықтары емес, интеллектуалдық және шығармашылық потенциясы, ғылым мен өндірісте технологияларды жетік меңгеріп оны өндіре білуіне байланысты болып отыр. Қазақстан Республикасының қазіргі шеттілдік білім беру жүйесінің негізгі стратегиялық мақсаты: бәсекелестікке қабілетті, жоғары білімді, шығармашылық мәдениетаралық қатысым субъектісін қалыптастыру болып табылады. Осыған орай шеттілдік білім берудегі әдістемелік және педагогикалық міндет болып тілдік оқу үрдісі дамытушылық сипатта болуы керек. Осыған байланысты Ж.Қараев, М.Монахов, Ф.Я. Вассерман, М.Жайнпейісовалардың жаңа технологияларын толық меңгеріп, тиімді пайдалана білген жөн. Шәкірттің білім дәрежесіне қарап, ұстазын бағалауға болады деген ұлағатты сөздері бар. Кез келген ұстаз кәсіптік білімін шыңдай түсетін, сонымен қатар инновациялық технологияларды ұтымды пайдалана алатын, өзінің мақсатын айқара көре алатын, әлемдік ақпараттық қоғамның толыққанды мүшесін қалыптастыра алатын кәсіби шебер болуы керек.

XXI ғасырда ғылым мен техниканың дамуына байланысты шеттілдік білім беру жүйесінде елеулі жеңілдіктерге қол жеткізуге мүмкіндіктер ашылды. Яғни заман талабына сай шығармашылық ойлау қабілеті қалыптасқан жеке тұлға қалыптастыруда жаңа технологиялар көмегімен жедел дамыған ақпараттық мәліметтер ағыны күшейуіне байланысты болып отыр [1]. Алайда бүгінгі білім кеңістігінде осындай жаңаруларды кеңінен қолдану үшін ұстаздар жан-жақты ізденіп, қажымай ізденуін талап етеді. Себебі оқушыларды өздеріне тән қабілеттеріне қарай бағытталған білім беріп, оларды дербес, ізденімпаз, шығармашыл тұлға етіп қалыптастыру, тәрбиелеу жаңартылған үлкен бетбұрысты талап етеді.

Білім беру саласы қызметкерлерінің алдына қойылып отырған міндеттердің бірі – оқытудың әдіс тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды меңгеру. Қазіргі таңда оқытушылар инновациялық және интерактивтік әдістемелерін сабақ барысында пайдалана отырып сабақтың сапалы әрі қызықты өтуіне ықпалын тигізуде [2].

“Инновация” ұғымын қарастырсақ, ғалымдардың көбі оған әртүрлі анықтамалар берген. Мысалы, Э.Раджерс инновацияны былайша түсіндіреді: “Инновация - нақтылы бір адамға жаңа болып табылатын идея”. Майлс “Инновация – арнайы жаңа өзгеріс. Біз одан жүйелі міндеттеріміздің жүзеге асуын, шешімдерін күтеміз», – дейді.

Инновациялық құбылыстар білім беру саласында өткен ғасырдың сексенінші жылдарында кеңінен тарала бастады. Әдетте инновация бірнеше өзекті мәселелердің түйіскен жерінде пайда болады да, берік түрде жаңа мақсатты шешуге бағытталады, педагогикалық құбылысты үздіксіз жаңғыртуға жетелейді. ” Масырова Р., Линчевская Т. – “Жаңару” дегенімізді былай деп түсіндіреді: “Жаңару – белгілі бір адам

үшін әділ түрде жаңа ма, әлде ескі ме оған байланысты емес, ашылған уақытынан бірінші қолданған уақытымен анықталатын жаңа идея [3].

Қазақстанда ең алғаш «Инновация» ұғымына қазақ тілінде анықтама берген ғалым Немеребай Нұрахметов. Ол “Инновация, инновациялық үрдіс деп отырғанымыз – білім беру мекемелерінің жаңалықтарды жасау, меңгеру, қолдану және таратуға байланысты бір бөлек қызметі” деген анықтаманы ұсынады. Н.Нұрахметов “Инновация” білімнің мазмұнында, әдістемеде, технологияда, оқу-тәрбие жұмысын ұйымдастыруда, мектеп жүйесін басқаруда көрініс табады деп қарастырып, өзінің жіктемесінде инновацияны, қайта жаңарту кеңістігін бірнеше түрге бөледі: жеке түрі (жеке – дара, бір-бірімен байланыспаған); модульдік түрі (жеке – дара кешені, бір-бірімен байланысқан); жүйелі түрі (мектепті толық қамтитын).

Әдіскер С.Көшімбетова өзінің зерттеуінде оқу-тәрбие үрдісінде оқытудың инновациялық әдіс-тәсілдерін қолданудың мынадай ерекшеліктерін атап көрсеткен [5]:

– дербес оқыту технологиясы оқу-тәрбие үрдісінде ғылымның негіздерін игерту үшін ізгілік, адамгершілік қасиеттерді қалыптастыра отырып, жеке тұлғаның әлеуметтік-психологиялық жауапкершілігін арттырады.

– қоғам мен табиғат заңдылықтарын кіріктіру негізінде меңгеруі;

– оқытушы білмейтін шығармашылық ізденіс негізінде өмірге келген жаңа қабілет;

– саралап деңгейлеп оқыту технологиясында оқытудың мазмұны мен әдістері шығармашылық ізденіс іс-әрекет жасау негізінде адамның инновациялық қабілеттерінің қалыптасуына бағытталады.

– ақпараттық бағдарламалап оқыту – оқытудың мазмұнын пәнаралық байланыс тұрғысынан ұйымдастыру;

– иллюстрациялы түсіндірмелі оқытуда «адам-қоғам-табиғат» үйлесімдік бағыттағы дүниетанымында жүйелі саналы мәдениет қалыптасады;

– ізгілендіру технологиясында педагогика ғылымының алдыңғы қатарлы ғылыми жаңалықтарды тәжірибеде «бала – субъект», «бала-объект» тұрғысынан енгізіле бастайды да, ал ғылыми білімдер «оның тұрмысының әлеуметтік жағдайы мен іс-әрекетінің әлеуметтік нәтижесінің бірлігінде қарастырады;

Ал жалпы инновацияны модификациялық, комбинаторлық, радикалдық деп үш түрге бөлуге болады.

Модификациялық инновация – бұл бұрын қолда барды дамытумен, түрін өзгертумен айналысу. Бұған В.Ф. Шаталовтың математикаға жазған тірек конспектісі және оны көптеген мұғалімдердің пайдалануы мысал бола алады.

Комбинаторлық модификация – бұрын пайдаланылмаған, белгілі әдістеме элементтерін жаңаша құрастыру. Бұған пәндерді оқытудың қазіргі кездегі әдістемесі дәлел.

Радикалдық инновация – білімге мемлекеттік стандарттарды енгізу жатады. Мемлекеттік стандарт білім беруде, негізінен, мөлшерлерді, параметрлерді, деңгейлік және сапалы оқытудың көрсеткіштерін қалыптастырады.

Қазір республика оқу орындары ұсынып отырған көп нұсқалыққа байланысты өздерінің қалауына сәйкес кез-келген үлгі бойынша қызмет етуіне мүмкіндік алды. Бұл бағытта білім берудің әртүрлі нұсқадағы мазмұны, құрылымы, ғылымға және тәжірибеге негізделген жаңа идеялар, жаңа технологиялар бар. Сондықтан әртүрлі оқыту технологияларын, оқу мазмұны әрбір білім алушының жас және жеке дара психологиялық ерекшеліктеріне орай тандап, тәжірибеде сынап қараудың маңызы зор. Ғылыми-педагогикалық әдебиеттерде іс жүзінде анықталып табылған оқыту үрдісінің нәтижесін көретін әдіс-тәсілдері, түрлері көбіне жаңашыл, инновациялық болып табылады.

Инновациялық процестерді ендіру үш өзара байланысты күштер анықталады: енгізілген технологияның ерекшеліктерімен; жаңашылдардың инновациялық әлеуетімен; жаңалықты енгізу жолдарымен.

Жаңа инновациялық оқыту технологиясы кәсіптік қызметтің ерекше түрі болып табылады. Инновациялық оқыту технологиясын меңгеру үшін педагогикалық аса зор тәжірибені жұмылдыру қажет. Бұл өз қызметіне шығармашылықпен қарайтын, жеке басының белгілі іскерлік қасиеті бар адамды қажет ететін жұмыс. Шындығында да әрбір педагог жаңа инновациялық технологияны меңгеру барысында өзін-өзі дамытады және өзін-өзі қалыптастырады [6]. ХХІ ғасырда болашақ мамандарды даярлау, олардың кәсіби бейімделуін қалыптастыру мәселелері – кезек күттірмейтін өзекті қоғам талабы. Сондықтай біз болашақ педагог-психологтардың жаңа педагогикалық инновациялық технологияларды қолдануға даярлығын қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық моделін жасадық. Болашақ мамандардың жаңа инновациялық педагогикалық технологияларды қолдануға даярлықты қалыптастыру мына көрсеткіштерді қамтиды:

Мотивациялық өлшемдеріне танымдық қызығуды қалыптастыру бейнесі жатады. Оған болашақ мамандарды қалыптастыру, құндылық қарым-қатынас, болашақ маманның өзінің кәсіби шеберлігін дамытуға талпынуы, болашақ мамандығын ерекше жақсы көруі, ұрпақ тәрбиесінде ұстаздың жетекші орнын сезінуі, кәсіби жеке біліктілік деңгейін көтеруге бағыттылығы, инновациялық іс-әрекетке ұмтылу әрекеттері кіреді.

Мазмұндық өлшемдеріне болашақ маманның жалпы мәдениеттілік дайындығы мен мәндік әдіснамалық дайындығының деңгейі, мамандығы бойынша білімі, педагогикалық біртұтас білім жүйесі, біртұтас педагогикалық үрдістің заңдылықтары, мен қозғаушы күштерінің жалпы теориялық білім негіздерімен қарулануы кіреді. Оған біртұтас педагогикалық үрдістің теориялық негіздерін және жеке тұлға теориясының ғылыми негіздерін меңгеруі, педагогикалық іс-әрекет теориясының негіздерін білуі, білім алушылардың барлық мүмкіндіктерін пайдаланғанда инновациялық іс-әрекеттің көбіне нәтижелі болатындығын сезіне алуы жатады.

Бейімділік өлшемдерін болашақ маманның барлық жағдайға бейімделе алу қабілеті атады: бейімділік жағдайына бағдарлана алуы, микроорта өзгерістеріне сай қолайлы инновациялық педагогикалық технологияларды таңдай алуы. Бейімділік өлшемдері болашақ маманның білімгер мәртебесінен оқытушы, ұстаз мәртебесіне ауысуының ерекшелігін сезіне білуімен бейімділік іс-әрекетті жүзеге асырудың жаңа әдіс-тәсілдерін пайдалана алуларымен ерекшеленеді.

Танымдық өлшемдері болашақ маманның әлеуметтік кәсіби қоршаған ортаны жедел тани алуымен, өзін кәсіби жүзеге асырудың нәтижелі әдіс-тәсілдерін пайдалануымен, инновациялық педагогикалық технологияларға қызығу танытумен ерекшеленеді [7]. Оған болашақ маманның әлеуметтік кәсіби қоршаған ортаны біліп тануы, кәсіптік білімін өз тәжірибесінде қолдана білуі, инновациялық педагогикалық технологияларды оқып меңгеруі, үйренуі жатады.

Іс-әрекеттік өлшемдері болашақ маманның өзінің кәсіби іс-әрекетінің мақсаты мен міндеттерін анықтай алуы және педагогикалық қарым-қатынастық үрдісті тиімді жүзеге асыра алуымен өлшенеді. Оған болашақ маманның өз пәнін жете меңгеруі, біртұтас оқу-тәрбие үрдісінің психологиялық, педагогикалық негіздерін білуі, педагогикалық үрдісті жоспарлап, жүзеге асыра алуымен өлшенеді.

Технологияның өлшемдері оқытудың әдістемелік мақсаттары, оқыту үрдісі, оның міндеттерін анықтай алуы, оқытудың нәтижесін болжай алуы және психологиялық-педагогикалық білімдерді меңгерумен анықталады. Оған болашақ маманның біртұтас оқу-тәрбие үрдісінде сабақты тиімді ұйымдастыра білуі, оқушылармен ынтымақтастық қарым-қатынасты жүзеге асыра алуы, біртұтас педагогикалық үрдісті диагностикалауы және сабақтың нәтижесі жоғары болатындай ең тиімді педагогикалық технологияны таңдай алуы қажет.

Шығармашылық өлшемдеріне шығармашылық ептілікті, шығармашылық белсенділікті болашақ маманның шығармашылық-ізденушілікті дамыту кіреді. Оған болашақ маманның ғылыми – зерттеу жұмыстарына өзіндік талдау жасай алуы, өз білімін көтеруге, жетілдіруге талпыныстың болуы мен инновациялық әдіс-тәсілдерді қолдануға өзіндік жаңалықтар, өзгерістер енгізумен және жаңалықты шығармашылықпен қолдана алуымен сипатталады [8].

Осы аталған көрсеткіштердің әсерінен білім, кәсіп, іскерлік, іс-әрекет, игеру, нәтиже құралады. Білім жалпы, кәсіби, техникалық, арнайы білім болып бөлініп кәсіппен ұштасады. Ал кәсіп – мамандық таңдау, мамандықты меңгеру. Білім алып кәсіп иесі болу үшін іскерлік қажет. Іскерлік – оқу, білім, кәсіп, тәжірибе, ізденушілік, өзіндік жұмыс, іс-шаралар, дағдыдан туындайды. Іскер болу үшін іс-әрекетті меңгеру қажет. Іс-әрекет әрекеттен, операция, қимыл-қозғалыстан тұрады. Барлық үрдіс байланыса орындалғаннан соң нәтиже көрсеткіші пайда болады.

Әрбір педагогтің инновациялық іс-әрекетін қалыптастырудың педагогикалық шарттары: инновация туралы білімі; инновацияны жан-жақты меңгеру; инновациялық іс-әрекет диагностикасын меңгеру; инновацияны тәжірибеге ендіру жұмыстары; инновацияны практикада дұрыс қолдану [9].

Әрбір білім беру ордаларында бүгінгі таңда белең алып отырған кемшіліктері баршылық, атап айтатын болсақ: білім сапасының төмендігі; білім саласына мемлекет тарапынан реформалар жүргізілгенімен оқудың нәтижесінің болмауы; құжаттар көптеп шығарылғанымен мардымсыздығы; білім алушылардың өздігінен білім алу дағдысының болмауы; білім алушылар мен оқытушылардың бірлескен шығармашылық еңбектерінің болмауы.

Бұл тығырықтан шығудың бірден-бір жолы оқу-тәрбие процесінде инновациялық әдіс-тәсілдерін енгізу, әрбір білім алушылардың білімге деген қызығушылықтарын, талпынысын арттырып, өз бетімен ізденуге, шығармашылық еңбек етуге жол ашу. Инновациялық процестің негізі – жаңалықтарды

калыптастырып жүзеге асырудың тұтастық қызметі. Инновация білім деңгейінің көтерілуіне жағдай туғызады.

Білім сапасын арттырудағы жаңа инновациялық технологияларды оқып, үйреніп, сараптай келе, мынадай тұжырым жасауға болады:

– білім алушылардың білім, білік сапасын арттырудағы жаңа инновациялық технология түрлері сан алуан, оларды таңдау және одан шығатын нәтиже оқытушының кәсіби біліктілігіне тікелей байланысты;

– жаңа инновациялық технологияларды енгізу жүйелі әрі мақсатты түрде жүргізілгенде ғана жетістікке жетуге болады;

– жаңа инновациялық оқыту технологияларын енгізу барысында әрбір оқу орнының материалдық-техникалық базасының бүгінгі талапқа сай еместігі, әрі жетіспеуі, кадрлық әлеуметтің төмендігі көп кедергі жасайды.

Технологияны жасау бағыт-бағдары кәсіптік тәжірибелік икемдіктерін жетілдіру жүйесіне бағытталған. Осыған қатысты білім беру ақпараты кәсіптік жұмысты сапалы түрде орындау мүмкіндігін қамтамасыз ететін құрал ретінде қатысты. Ойын әдісі қоғамдық мамандықтарды оқытуда ғана емес, сондай-ақ техникалық мамандықтарға да жоғары тиімді.

Ойын әдісі оқушының материалды ұғынудың барлық амалдарын, қабылдаудың барлық түрлерін қолдана отырып, қанағаттандырады.

Оқушыларға зерттеулік жұмыс және практикалық жұмысы барысында емтиханға дайындалу ұсынылды. Сабақтың жоспары бойынша оқу материалы келесідей модульдерге бөлінеді [5]:

Модуль 1. Қазіргі технологиялық басқару объектілерін жіктеу және олардың құрылымы.

Модуль 2. Техникалық реттеу жүйелерінің негізгі түрлері.

Модуль 3. Объектілердің жіктелуі.

Берілген классификация бойынша ойын бағдарламасы дайындалады. Материалды меңгеру үшін әр бөлімге оқушылар бірнеше топқа бөлінеді. Сол оқушылар берілген материал бойынша дайындық жүргізеді де оны жүзеге асырады. Олардың басты мақсаты — оқу материалын тереңдей өз бетімен талдауға көмектесетін ақпаратты берудегі мультимедиялық және басқа да құралдарын барынша пайдалану.

Ойын әдісін қолданғанда А. Байтұрсыновтың «.....баланы ойынға үйрету, ойынға қатыстыру арқылы ойыны қайсы, үйретуі екенін балалар айырмастай, сезбестей етіп үйрету керек» деген қағидасын өнемі басшылыққа алып отырамын.

Шетел тілі сабақтарында жиі кездесетін сөздер мен сирек кездесетін сөздерді анықтауға жұмыс жасатуға болады. Мысалы: мұндай тапсырмаларды оқушылар бірінен-бірі оқу арқылы көркем әдебиет тілін кеңінен меңгереді.

Жаңа ақпараттық технологияның басты тиімділігі — бұл мұғалімге шетел тілі сабақтарындағы оқу үрдісін өзгертуге, оқытудағы пәнаралық байланысты күшейте отырып, оқушылардың дүниетанымдарын кеңейтуге және қабілеттерін көре біліп, оны дамытуға толық жағдай жасауы.

Шетел тілі сабағында оқушылар, мақал-мәтелдер, ертегілер сияқты ауыз әдебиеті үлгілерімен танысады. Оқушылардың мақалдарды түсініп, есте сақтауын қамтамасыз ету мақсатында интерактивті тақтаның көмегі зор. Оқушыларға тақтаның сурет салу редакторы арқылы тақтада мақалдарды ребус түрінде беріп, студенттер сол ребусты шешеді. Келесі сабаққа өздері де ребус ойлап тауып, тақтаға салып, басқа оқушылардың шешуін сұрайды. Оқушыларға әуелі слайд көрсету арқылы өлең авторының өмір жолымен таныстырып, осы өлеңнің шығу тарихына ерекше тоқталып, мазмұнын меңгертіп, электронды оқулықта берілген әр түрлі интерактивті тапсырмаларды орындатуға болады. Үй тапсырмасы ретінде шығармашылық топ құрып, соларға осы әңгімеден үзіндіні кино қылып түсіріп, келесі сабақта интерактивті тақта арқылы сол киноны сыныпқа көрсетуге болады.

Сөйлем құрату-студенттерді дұрыс та нақты сөйлеуге дағдыландырудың ең тиімді жолы. Студенттердің ақыл-ойын, санасын дамыта отырып өздігінен жұмыс істей білуіне ерекше көңіл бөлдім. Ой дамыту — тіл дамытумен ұштасады. Тіл дамытудың тиімді құралдарының бірі-жаңылтпаш, жұмбақ айтқызып, оның шешімін табу. Себебі бұлар баланың дүниетанымын, түсінігін, болжағыштығын, ұғымын кеңейтуде және тілін ұстартып, ойын дамытуда маңызды рөл атқарады. Баланың тілін шындай түсіп, асықпай, жатық еркін сөйлеуіне көмектеседі. Жаңылтпаштар балаға затты аңғаруға, ой-өрісін дамытуға игі әсерін тигізеді. Балаға жаңылтпаш үйретіп, оны айтқызу сөзді дұрыс сөйлеуге әдеттендіреді, кейбір тілі келмейтін дыбыстарды анық айтуға жаттығады. Жұмбақтарда аталған нәрсенің сипат белгілеріне қарап, балалар олардың шешімін табады. Студенттерді тез ойлауға, шапшаң жауап беруге, тапқырлыққа үйретеді.

Нәтижесінде студенттің тілі, ойлау қабілеті дамиды. Мақал-мәтелдер балаларға ой салумен қатар, оларды көркем және образды сөйлеуге жаттықтырады, сөз байлығын, сөздік қорын дамыта түседі, сөйлеу мәдениетін дамытады.

Студенттердің ой-қиялын дамытып, эстетикалық сезімдерін ұштай түсетін шығармалардың бірі-жағдаят. Шынайы жағдаяттар қай түрі болмасын студенттің ой-өрісін, тілін, дүниетанымын дамытады, сөз байлығын арттырып, сөздік қорын кеңейте түседі. Сөз-тілдің негізгі өлшемі. Тіл дамытудың басқа түрлері сияқты сөздік жұмысы оқу-тәрбие жұмысының барлық саласында жүргізіледі. Балалар сөзді ұғу арқылы сөйлеу үстінде тілін дамытады. Сөздік жұмысы оқушының ойын дамытумен тығыз байланысты.

Қазіргі жас ұрпақтың саналы да сапалы білім алуының бірден-бір шарты – оқу орындарындағы білім беру процесіне жаңа инновациялық технологияларды енгізу екендігі сөзсіз түсінікті. Сондықтан ғылыми-техникалық прогрестен қалыспай, жаңа педагогикалық инновацияларды дер кезінде қабылдап, өңдеп, нәтижелі пайдалана білу – әрбір ұстаздың негізгі міндеті болып табылады. Біздің ойымызша, оқу орындарында инновациялық басқару жүйесін енгізіп, оны жүзеге асыру міндет.

Қорыта келгенде, жаңа инновациялық педагогикалық технологияның негізгі, басты міндеттері мынадай:

- әрбір білім алушының білім алу, даму, басқа да іс-әрекеттерін мақсатты түрде ұйымдастыра білу;
- білім мен білігіне сай келетін бағдар таңдап алатындай дәрежеде тәрбиелеу;
- өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру, дамыту;
- аналитикалық ойлау қабілетін дамыту.

1. Раджерс Э. Инновация туралы түсінік. – //Қазақстан мектебі, №4, 2006.

2. Қабдықайыров Қ. Инновациялық технологияларды диагностикалау. – А., 2004.

3. Жүнісбек Ә. Жаңа технология негізі – сапалы білім. – //Қазақстан мектебі, №4, 2008.

4. Нағымжанова Қ. Инновациялық технологияның құрылымы. – А.: Өркен, 2007.

5. Көшімбетова С. Инновациялық технологияны білім сапасын көтеруде пайдалану мүмкіндіктері. – А.: Білім, 2008.

6. Уразалиева Ж.К. Білім берудегі инновациялық технологиялар — білім сапасын арттырудың негізі //Қазақ тілі мен әдебиеті №3, 2008.

7. Қазақстан мектебі. 2008 ж. №6 «Ақпараттық технологиялардың тиімділігі»

8. Казахстан мектебі. 2008 ж. №11 «Электрондық оқулықтарды пайдаланудың педагогикалық ұстанымдары».

9. Смирнов С.А. Технология как средство обучения второго поколения / С.А.Смирнов. – М., 2001

Резюме

Токсанбаева С.А – магистрантка 2 курса по специальности 6M011900

Иностранный язык: два иностранных языка, salta-20.09@mail.ru

Научный руководитель: Убнйазова Ш.А – PhD, ст.преподаватель

Развитие творческого мышления студентов используя инновационные технологии

В XXI веке интенсификация и модернизация образования требует внедрения таких инновационных технологий, которые преследуют цель творческого воспитания личности в интеллектуальном и эмоциональном измерении. Такими инновационными технологиями являются: развивающее обучение, проектирование, проблемное обучение, уровневая дифференциация, тестовая система, игровое обучение, погружение в иноязычную культуру, обучение в сотрудничестве, самовоспитание и автономия, интеграция, а также - здоровьесберегающие, исследовательские, информационно - коммуникативные и личностно - ориентированные технологии. При такой целевой установке познавательные универсальные действия являются одним из ведущих компонентов образовательного стандарта. Это объясняется тем, что одной из составляющих психического развития ребенка является его познание, подразумевающее сформированность научной картины мира, способности управлять своей интеллектуальной деятельностью.

Ключевые слова: иноязычное образование, инновационные технологии, интеллектуальное развитие, творческое мышление, психическое развитие, личностно – ориентированный подход

Summary

Saltanat Toxanbayeva – 2nd course master, speciality of « Foreign language: two foreign languages” salta-20.09@mail.ru

Scientific supervisor: PhD Shyryn Ubniyazova

Developing creative thinking of students using innovation technologies

In the twenty-first century, the intensification and modernization of education calls for the introduction of such innovative technologies that aim to foster the creative personality of the intellectual and emotional dimension. Such innovative technologies include: developing training, project, problem-solving training, level of differentiation, the test system, game education, immersion in the culture, training works in collaboration, self-education and autonomy, integration, as well as health-preserving, research, information and communication and personality-oriented technologies. When the target installation of cognitive activity are universal, they become one of the leading components of the educational standard. This is because one of the components of the mental development of the child is his cognition, implying the well-formedness of the scientific picture of the world, the ability to manage their intellectual activities.

Keywords: foreign language education, innovative technologies, intellectual developing, creative thinking, psychological developing, student-oriented education

УДК 378.016:811.111

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДА ПРОЕКТОВ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ВУЗЕ

Абдулина М.Е. – магистрантка 2 курса по специальности 6М011900

Иностранный язык: два иностранных языка, nira4ka23@gmail.com

Научный руководитель: **Баданбекқызы З.Б.** – к.ф.н, доцент кафедры профессионально ориентированных языков КазНПУ им. Абая, zaure.badanbekkyzy.51@mail.ru

В статье рассматриваются особенности использования проектных технологий на уроках английского языка в педагогическом вузе, а также специфике реализации проектной методики как личностно- ориентированного обучения. Так как задача современного образования состоит не только в передаче знаний учащимся, но и в том, чтобы научить учащихся применять полученные знания на практике, и таким образом способствовать развитию личности обучающихся. Для решения поставленной задачи необходимы более эффективные методы образования, направленные на индивидуальное развитие личности. Среди современных образовательных технологий, на наш взгляд, метод проектов является одним из лучших способов развития творческих и познавательных качеств.

Ключевые слова: проектные технологии, личностно-ориентированное обучение, межкультурная коммуникация, межкультурно-коммуникативная компетенция.

Система образования находится в постоянной эволюции и переосмыслении старых методов, подходов в создании новых, отвечающих высоким требованиям современного общества. Внедрение проектных технологий в учебный процесс позволило интенсифицировать процесс обучения реализовать идеи развивающегося обучения. Использование проектных технологий в обучении английскому языку привело к переосмыслению уже традиционно устоявшихся представлений, ломке апробированных схем и приемов, смене методических и дидактических положений и взглядов.

Среди многообразия педагогических технологий в системе образования, направленных на реализацию личностно-ориентированного подхода, наиболее характерна проектная методика обучения, где широко используется «эго-фактор» (я-фактор), предполагающий преломление всего обучения через личность учащегося, через его потребности и интересы.

Обращение ученых и практиков к проблеме личностно-ориентированного обучения имеет давнюю историю. В конце XIX века дидактические поиски западных педагогов были проникнуты вниманием к эмоциональной привлекательности обучения. Идеи гуманистического направления в философии и образовании были связаны с методом проектов, который также называли «методом проблем» или «методом целевого акта».

Проектных технологии способствуют интенсификации процесса обучения. Они позволяют сделать знания более доступными, анализировать учебную информацию, творчески подходить к усвоению научного материала. Важным компонентом технологии проектов в обучении является создание комфортных условий, в которых обучающийся чувствует свою успешность, интеллектуальную состоятельность, что делает процесс обучения более продуктивным.

На протяжении последних десятилетий основные ориентации развития образования в обществе нацелены на интеллектуальное и духовно-нравственное развитие личности. Сегодня очевидным становится факт, что знания не передаются, а получаются в процессе личностно-значимой деятельности, так как сами знания, вне определенных навыков и умений их использования, не решает проблему образования человека и его подготовки к реальной деятельности вне стен учебного заведения.[1, с.3-10]

Анализ материалов международных научных конференций убеждает в том, что целью образования в настоящее время становятся не просто знания и умения, но определенные качества личности. Постиндустриальное общество заинтересовано в том, чтобы граждане были способны самостоятельно, активно действовать, принимать решения, гибко адаптироваться к изменяющимся условиям жизни.

Образование в целом должно быть направлено, в соответствии с этим, на решение следующих задач.

1. Формирование готовности к решению различных проблем на уроках английского языка. Очевидно, что в зависимости от ситуации, решение конкретно возникающей проблемы будет опираться на целый спектр знаний, навыков, умений в разных предметных областях.

Для того чтобы данное качество было сформировано, необходимо:

преобразовать преподавание более проблемно-ориентированным;

шире использовать рефлексивный подход в обучении;

стимулировать у обучаемых не только умение отвечать на поставленные вопросы, но и формулировать свои собственные вопросы.

Усилить степень автономии учащихся;

Пересмотреть традиционную роль учащихся и преподавателя на уроке;

2. Совершенствование билингвальной коммуникативной компетенции в устном и письменном общении с учетом социокультурных отличий современного мира.

3. Развитие стремления учиться всю жизнь, обновляя и совершенствуя полученные знания, умения и навыки применительно к изменяющимся условиям.

Проектная методика является педагогической технологией обучения, которая представляет собой возможную альтернативу традиционной аудиторной работе. Необходимость применения проектной методики в современном вузовском образовании обусловлена очевидными тенденциями в образовательной системе к более полноценному развитию личности студента, его подготовки к реальной деятельности в ситуации межкультурного общения. [2, с.567-568]

В процессе целенаправленного анализа теоретической научно-методической литературы по проблеме был сделан вывод, что проектная методика, являясь инновационной технологией, соотносится с основными задачами современного вузовского образования:

- сделать преподавание более проблемно-ориентированным;
- шире использовать рефлексивный подход в обучении (анализ, синтез идей);
- стимулировать у обучаемых умение формулировать собственные суждения;
- усилить степень самостоятельности учащихся;

Проектная методика находит все более широкое применение при обучении учащихся английскому языку, что обусловлено ее характерными особенностями:

а) проектная методика направлена на реализацию личностного потенциала учащегося в процессе иноязычной речевой деятельности;

б) проектная методика предполагает овладение коммуникативной компетенцией при условии личностно-деятельностного подхода в процессе иноязычной речевой деятельности. Коммуникативно-познавательная потребность обучаемого при личностно-ориентированном обучении становится внутренним мотивом его речевой деятельности, при этом язык выступает в своей главной функции – формирования и формулирования мыслей. [3]

К сожалению, в целом по-прежнему недостаточна активная речевая практика на занятиях в расчете на каждого учащегося, отсутствует необходимая дифференциация обучения. Учащиеся, приобретая необходимые умения и навыки общения, практически не имеют возможности говорить на иностранном языке, пользоваться полученными знаниями вне занятий. В результате теряется интерес к изучению иностранного языка. Для того чтобы избежать этого учителю следует использовать особенности проектной методики в обучении иностранному языку. [4, с.264]

В своей работе «Метод проектов на уроках иностранного языка» Е.С. Полат подчеркивает первостепенность обучения способам речевой деятельности в процессе обучения иностранному языку, который выступает средством межкультурного взаимодействия. Автор говорит о посреднической роли языка, как средства для «формирования и формулирования мысли», выдвигая следующие выводы:

• Необходимость активной устной практики для каждого обучаемого с целью формирования умений и навыков речевой деятельности и необходимого уровня лингвистической компетенции.

- Важность предоставления учащимся возможности мыслить, рассуждать над возможными путями решения проблем с тем, чтобы в центре внимания была мысль, а язык выступал в своей прямой функции – «формирования и формулирования этих мыслей».

- Необходимость включения учащихся в активный диалог культур, чтобы язык воспринимался «как средство межкультурного взаимодействия».

Проектная деятельность на уроках английского языка в рамках междисциплинарного общения формирует межкультурную компетенцию, так как дает учащимся возможность соединить ценностно-смысловые основы культуры страны изучаемого языка с процессом деятельной социализации.[5, №3]

Разработка и внедрение проекта позволит создать естественную среду для формирования межкультурной компетенции, поможет освоить новые способы деятельности на основе проектной методики.

Использование метода проектов позволяет развить познавательные навыки учеников, умение самостоятельно добывать информацию, связанную в основном со страной изучаемого языка, ориентироваться в этой информации, уметь обобщать ее, а также уметь представлять свою страну и осуществлять диалог культур, развивая автономию, креативность.

Работая над проектом, учащиеся используют различные источники информации, осознают необходимость грамотно работать с ними (уметь собирать необходимые для решения определенной проблемы факты, анализировать их), выдвигать гипотезы решения проблем, делать необходимые обобщения, сопоставления с аналогичными или альтернативными вариантами решения, устанавливать статистические закономерности, делать аргументированные выводы, применять полученные выводы для выявления и решения новых проблем; быть коммуникативными, контактными в различных социальных группах, уметь работать сообща в различных областях, в различных ситуациях, предотвращая или умело; самостоятельно работать над развитием собственной нравственности, интеллекта, культурного уровня. [6, с.58]

В процессе создания проекта учащиеся овладевают различными умениями и навыками коммуникативной деятельности, происходит творческий процесс генерации идей, а также непосредственное общение учащихся с преподавателем и друг с другом на английском языке. Учащиеся ведут дискуссию, должны слушать и слышать собеседника, отстаивать свою точку зрения.

Проанализировав работы многих ученых мы можем прийти к выводу, что метод проектов имеет много сторонников являясь продуктивным и действенным методом стимулирующий учащихся к самообразованию и личностной мотивации изучения иностранного языка для успешной защиты проекта, и свободного общения в условиях межнационального общения, что в свою очередь формирует у обучающихся межкультурно-коммуникативную компетенцию.

Таким образом, проектная методика реализует личностный подход к учащимся, требующий, прежде всего отношение к обучаемому как к личности с ее потребностями, возможностями и устремлениями.

1. Полат Е.С. Метод проектов на уроках иностранного языка / Е.С. Полат // Иностр. языки в школе. – 2000. – № 2. – С. 3-10.

2. Равкин З.И. Метод проектов / З.И. Равкин // Российская педагогическая энциклопедия в 3 т. – М., 1993. – Т.1. – С. 567-568.

3. Бим И.Л. Личностно-ориентированный подход - основная стратегия обновления школы / И.Л. Бим // Иностр. языки в школе. – 2002. – №2.

4. Кунанбаева С.С. Современное иноязычное образование методология и теории. – Алматы, 2005. – 264 с.

5. Теслина О.В. Проектные формы работы на уроке иностранного языка / О.В. Теслина // Иностр. языки в школе. – 2002. – №3.

6. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. – № 2. – 2003. – С. 58-64.

Түйіндеме

Абдулина М.Е. – Абая атындағы ҚазҰПУ

6M011900- Екі шет тілі мамандығының 2 курс магистрантты, nira4ka23@gmail.com

Ғылыми жетекшіі: Баданбекқызы З.Б. – ф.ғ.к

Абай атындағы ҚазҰПУ кәсіби бағытталған тілдер кафедрасының доценті, zaure.badanbekkyzy.51@mail.ru

Педагогикалық университеттерде ағылшын тілі сабақтарында жобалау әдісін қолдану

Мақалада педагогикалық жоғары оқу орынындағы ағылшын тілі сабағында жобалық технологияны қолданудың ерекшеліктері, сонымен қатар жобалық әдістеменің жеке-бағытталған оқытудағы орындалуының спецификасы қарастырылады. Қазіргі заман білім беру жүйесінің мақсаты білім алушыға білім беріп ғана қоймай, тәжірибеде қолдануын үйрету, осылай оқушының жеке тұлға ретінде қалыптасуына ықпал ету. Қойылған мәселені шешу үшін білім берудің жеке тұлғаны қалыптастыруға бағытталған пайдалы әдістерін қолдану керек. Қазіргі таңдағы білім беру жүйелерінің арасында біздің ойымызша жобалық әдісі шығармашылық және танымды қасиеттерді дамытуға арналған ең жақсы әдіс.

Түйін сөздер: жобалық технологиялар, жеке бағытталған оқыту, мәдени аралық қарым-қатынас, мәдениаралық коммуникативті құзіреттілік.

Summary

Abdulina M.E. – 2 nd course master, specialty

of Foreign languages: two foreign languages 6M011900, nira4ka23@gmail.com

Scientific supervisor: Badanbekkyzy B.A. – candidate of philology, associate professor

of chair Professionally oriented languages, KazNPU named after Abay, zaure.badanbekkyzy.51@mail.ru

The use of the method of projects at English lessons in pedagogical high schools

The article discusses the features of the use of project technologies on English lessons in pedagogical high school, as well as the specifics of the implementation of the project method as a personally-oriented training. The problem of modern education is not only to transfer knowledge to students, but also to teach students to apply their knowledge in practice, and thus contribute to the development of personality of students. To solve this problem need more effective methods of education, aimed at the individual development. Among the modern educational technology, in our opinion, method of project is one of the best ways to develop creative and cognitive skills.

Keywords: project technology, personally-oriented learning, intercultural communication, intercultural communicative competence.

УДК 378.02: 37.016

DEVELOPMENT OF STUDENTS' SOCIO-CULTURAL COMPETENCE IN TEACHING ENGLISH

Mustafina G.K. – candidate of pedagogical sciences, senior teacher of the chair of Methods of Teaching Foreign Languages, Kazakh State Women's Teacher Training University, gulzhan_5657@mail.ru

Modern conception of the foreign languages education is based on the integrated teaching language and culture of the studied language. Thus, in teaching English it is necessary to strengthen its socio-cultural component and make a transit from factological introduction of the material to the value-oriented one.

The given article presents the potential of developing socio-cultural competence in foreign language teaching through the example of a pedagogical experience in a higher education institution.

Key words: communication, education, foreign language, global competence, [intercultural communication](#), socio-cultural competence, socio-cultural activity.

The role that education plays in preparing all students for success in a global world cannot be under overestimated. In a quickly globalized world, it is impossible to be competitive on the labor market without the knowledge of one or two foreign languages and readiness to intercultural communication. Thus the future of the country is being formed in our classrooms already today. Therefore, a great responsibility lies on the university teachers who have to keep up to date and set higher standards and evaluate student progress in more creative ways, prepare globally competent students.

The importance of being globally competent does not mean that a student will get a better job after graduation but global competence suggests being well-educated, curious, and interested in studying the world and the ability to live and work in places where other cultures are the norm. Sociocultural competence is an essential part of comprehensive understanding of other people and their culture.

According to J. L. M. Trim, sociocultural competence is that aspect of communicative ability which involves those specific features of a society and its culture which are manifest in the communicative behaviour of the members of this society. These features may be classified as 'universal experiences', 'social rituals' and 'social conventions' [1, p. 15].

Thus, development of students' socio-cultural competence presupposes:

understanding of the fact that all people show culturally-conditioned behaviour;

realization that social differences (age, sex, social class, place of living, etc.) greatly influence the way people speak and behave;

formation of tolerant attitude to other cultures;

realization by students of their own cultural behaviour and acquiring skills to analyze it;

teaching students to recognize and apply cultural codes for the best results of communication;

✓ developing students' ability to define how their own socio-cultural belonging influences their behaviour and teaching them to correct their own acts according to situations.

Accordingly, globally competent students must have the knowledge and skills to:

Explore the World. Students study and solve problems which are important both for their own country and world over in general. They can express the significance of their questions and know how to react to such questions by comparing and contrasting, analyzing information from various regional, national and international sources. They can link the local to the global, for example, by explaining how local problem like deforestation in their region is closely connected to the issue of global warming and draw reasonable and well-grounded conclusions - be it an essay, a discussion or a debate.

Share or exchange information. Students should realize that people they communicate with may differ because of culture and traditions, history and geography, religion and belief, wealth, and other factors; as a result they may acquire differently one and the same information.

Globally competent students can effectively communicate, verbally and non-verbally, with different audiences. They are able to put themselves in a variety of cultural circumstances, organize and participate in various groups, be a good team player and work effectively to achieve a goal. They know how to choose and effectively use innovative technology to communicate with different audiences.

English is doubtless the world's accepted language for business and communication, that is why our students should be proficient in it as well as in at least one other world language.

The question is: how can our students acquire these knowledge and skills they need?

Of course, considerably more directed interactions between Kazakhstani and international students could be developed. In connection with this it must be stressed that there are many opportunities for the students of Kazakh State Women's Teacher Training University to go global and to get invaluable cultural experience. Currently the university has been successfully implementing programs of internal and external academic mobility. Study of our students, teachers and researchers in foreign educational or scientific institutions, invitation of foreign professors, and study of foreign students in Kazakh State Women's Teacher Training University is considered quite natural nowadays.

It is commonly known that to be successful in [intercultural communication](#), we need some knowledge and skills. Intercultural communication also requires an understanding that different cultures have different customs, standards of behavior or a belief concerning what is and is not acceptable for them to do, and even thought patterns. Moreover, good intercultural communication skills require a desire and willingness to accept these differences and adapt to them. Therefore, intercultural communication should be developed in the process of study at school and university. Teacher should teach students skillfully to understand partners in today's world, because teaching foreign languages are caused by several factors: economic, socio-political and cultural.

Teachers' experiences prove that socio-cultural competence in the classroom can be developed by:

✓ problematic approach to teaching a foreign language;

✓ reading of authentic literature (books, journals, newspapers, brochure, poems, etc.);

✓ guided discussions, role-plays at lessons that address solution of intercultural cases;

✓ conducting traditional festivals of the country of the studied language (learning songs, poems, riddles, making national attributes for the holiday, etc.);

✓ use of authentic materials;

At the English lessons activities to develop intercultural understanding, analyses and engagement could include activities such as:

- ✓ case studies for group discussion and critical analysis relating to cultural differences;
- ✓ role plays and simulation (to facilitate intercultural communication, negotiation and discussion, and engage in experiential learning);
- ✓ pair work and groupwork (to work collaboratively in class and outside of class on group assignments to facilitate intercultural interactions in a different contexts);
- ✓ intercultural games (to encourage students to interact with each other, explore and manage cultural differences, and reflect of changes to cultural understanding, attitudes and behaviours);
- ✓ another way to develop social-cultural competence of students is the use of video. Videos - a kind of cultural portraits of the country: [2, p. 115].

Below is the sample of the lesson to raise awareness of politeness in English, and the potential consequences of neglecting it. We suggest analyzing both culture in the whole and its separate parts (ideas, cultural products, cultural behaviour). It will help students to acquire proper socio-cultural competence, background knowledge and communicate successfully with representatives of other cultures.

Text: A short conversation from the film “Secrets and Lies” between Monica, Morris’s wife, and Cynthia. Cynthia has just arrived at their house for the barbecue and has given Monica a bunch of tulips as a present. The conversation takes place in the dining room, with Morris standing in the doorway looking in on the conversation.

Pre reading stage

Activity purpose: Activate students’ general understanding of politeness.

Activity: Students write down one thing that is considered rude in their culture (e.g. in our country, pointing a finger at someone would be considered rude). Without telling the others in words, each student has to demonstrate or play out the impolite factor. The others then try to guess.

Activity purpose: Prepare students for studying politeness in England.

Activity: Discuss as a group what is considered impolite in England, and what is considered polite. Discuss some possible reasons as to why people are at times impolite, both deliberately and accidentally.

While reading stage

Activity purpose: Highlight relevant points in the text, and keep the reading focused on the lesson purpose.

Activity: Go through text and look for examples of impoliteness. Then watch the clip. – There are arguably five or six: Cynthia assuming she can smoke in their house and directly asking for an ashtray, Monica not finding the ashtray for her guest but merely telling her where it is, Monica commenting on Cynthia’s inability to give up (hinting that she lacks the necessary self-discipline), Cynthia’s way of looking at the flowers and her comment about their brightness (‘prettiness’ would be more usual), and Monica’s ignore of Cynthia’s question. Monica in particular is seen to be deliberately flaunting the convention of commenting positively on a gift to the giver i.e. thanking her.

Post reading

Activity purpose: Raise awareness of the politeness tradition of receiving a gift in England, and reinforce the idea that neglecting politeness rules may cause offence.

Activity: Brief discussion of why Monica is impolite to Cynthia. Discussion of the above instances in terms of what would be more polite, and why people in a different context may wish to be polite. Students, in small groups, then rewrite the dialogues so that it follows the usual convention of thanking. Students then act these out in front of the class, and the teacher and class give feedback. It is essential that students are made as aware as possible of the consequences of not following such conventions.

Activity purpose: Raise cross - cultural awareness of this convention.

Activity: Discuss how this and other conventions differ across cultures. This would be a good opportunity for students to ask the teacher why certain conventions exist in the way that they do i.e. what are the underlying reasons for such modes of communicative behaviour. Sum up by again stating the value placed in societies of following such conventions, and the potential reaction to ignoring or rejecting them. The teacher should be careful not to give the impression that he/she is prescribing behaviour, but is merely developing the students’ knowledge so that they can make more informed choices.

On the whole, acquaintance with foreign language culture provides learners with an additional motive to master a foreign language to carry on a successful international communication and adapt to the global world. Foreign language social competence builds intercultural bridges, contributes to the development of tolerance, speech culture and sense of internationalism and provides an opportunity to compare the culture, traditions and art of home country and the country of the studied language [3, p. 211].

As Nelson Mandela said: “If you talk to a man in a language he understands, that goes to his head. If you talk to him in his language that goes to his heart”.

But good language skills are by no means the only requirement. Good intercultural communication basically requires intercultural awareness, an understanding that different cultures have different standards and norms.

Nowadaysthere is no needtoconvince people that teaching a foreign language is inseparablefrom teaching the culture of its speakers and this should be donenot simply through “teaching the facts” but developing students’ understanding of themselves, inspiring toleranceforotherness.

1. J. L. M. Trim. *Sociocultural competence in Language Learning and Teaching*. Cambridge University Press, 2008. – P. 99 - 105.
2. Gordon J. *Key competences in Europe: Open doors forlifelong learners across the school curriculum and teacher education* / J. Gordon, T. Leney, A. Michel. – Warsaw: Center forSocial and Economic Research on behalf of CASE Network, 2009. – P. 328.
3. James P. Lantolf. *Sociocultural Theory and Second Language Learning*. Oxford University Press, 2005. – P 415

Түйіндеме

Мустафина Г.К. – п.ғ.к., Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің шетел тілін оқыту әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы, qulzhan_5657@mail.ru

Шетел тілін оқытудағы студенттердің әлеуметтік мәдени құзыреттілігін дамыту

Үйретілетін тілдің мәдениетін және тілді кешенді оқытудың базалық шетел тілін оқыту туралы заманауи бағыты қолға алынған. Сонымен қатар, ағылшын тілін оқыту кезінде әлеуметтік бағытын нақталап, материалдың қиындылығына бағытталған білім беру жүйесіне негізделуіміз керек.

Бұл мақала шетел тілін оқытудағы студенттердің әлеуметтік мәдени құзыреттілігін дамыту мәселесіне арналған және жоғары оқу орнындағы ғылыми-педагогикалық тәжірибесінен алынған мысалдар негізделген.

Түйін сөздер: қарым-қатынас, білім, әлеуметтік мәдени құзыреттілік, ғаламдық құзыреттілік, әлеуметтік - мәдени қызмет.

Резюме

Мустафина Г.К. – к.п.н., старший преподаватель кафедры методики преподавания иностранного языка

Казахского Государственного Женского Педагогического Университета, qulzhan_5657@mail.ru

Развитие социально-культурной компетентности студентов посредством английского языка

Современное представление о преподавании иностранных языков базируется на комплексном обучении языку и культуре изучаемого языка. Таким образом, в преподавании английского языка необходимо сделать упор на социально-культурную составляющую и перейти с фактологического введения материала к ценностно-ориентированному.

Данная статья посвящена проблеме развития социально-культурной компетентности в преподавании иностранного языка на примере педагогического опыта в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: коммуникация, образование, социально-культурная компетентность, глобальная компетентность, социокультурная деятельность.

УДК:378:811.111:316.722

ШЕТЕЛ ТІЛІН МӘДЕНИЕТТЕР ПОЛИЛОГЫНДА ҮЙРЕТУ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАЦИЯ СУБЪЕКТІСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Әліпбекова Б.Ө. – Абай атындағы ҚазҰПУ

6М011900 Шетел тілі: екі шетел тілі мамандығының 2 курс магистранты

Ғылыми жетекші: **Кемелбекова З.А.** – ф.ғ.к. доцент м.а Абай атындағы ҚазҰПУ

Кәсіби шетел тілі коммуникациясы және аударма ісі кафедрасының меңгерушісі

Мақалада тілді оқыту мен өзге мәдениетпен қатысымға түсу байланысы мәдениетаралық коммуникация құзіреттілігін қалыптастыру негізі ретінде қарастырылған. Шетел тілін оқыту барысына этномәдени мәліметтерін де практика жүзінде қолдану түсіндірілген. Ондағы мазмұндық және әдістемелік базаның негізгі мақсаты тек студенттердің мәдениетаралық коммуникациясын қалыптастырумен шектелмей, олардың білім мен түсініктен белсенді оқуға, яғни олардың экстремизмдік әрекетін жойып, мәдени агрессиялық түсініспеушілікті азайтуына да аса мән берілген. Шетел тілін оқыту мәдениет полилогында толерантты тұлға қалыптастыру және жеке тұлғаның әлеуметтүән тек мемлекеттің нақты мақсатында емес, тұлғаның өзіндік таңдауын қамтамасыз ету құралы болып түсіндіріледі.

Түйін сөздер: шетел тілін оқытудың әлеуметтік-мәдени компоненті, шетел мәдениетіне оқыту, шеттілдік білім беру, мәдениетаралық коммуникация мен шетел тілінің байланысы, мәдениеттер полилогы.

Адамдар бір тілде сөйлесіп тұрса да, бірін-бірі дұрыс, толық түсінбеуі мүмкін, мұның себебі олар екі мәдениеттің өкілі. Мәдениетаралық полилог түрлі мәдениеттердің екі не бірнеше өкілдерінің коммуникациясының ерекше формасын көрсетеді, оның барысында өзара әрекет етуші мәдениеттердің ақпаратпен және мәдени құндылықтарымен алмасуы жүреді. Мәдениетаралық құтысым үрдісі – іс-әрекеттің спецификалық формасы, онда шетел тілдерін білумен ғана шектелмей, сонымен бірге басқа халықтың материалды және рухани мәдениетін, дінін, құндылықтарын, адамгершілік құрылымдарын, дүниетанымдық көріністерінің білуін талап етеді [1]. Халықаралық қатынас құралы ретінде шетел тілдерін біле отырып, сол тілде сөйлейтін халықтардың мәдениетін, дәстүрін білмеу, меңгермеу мүмкін емес.

Білімнің осы екі түрін сәйкестендіру ғана тіл мен мәдениеттің әсерлі және жемісті байланысын қамтамасыз етеді. Мәдениетаралық қатысымның негізгі мақсаты – адамзаттың мінез-құлқын түсіну, сол арқылы адамдардың өмірін өзгерту.

Тілді мағына мен мазмұн – адамның өмірлік іс-әрекетінің түрлі саласынан жинақталған бай ақпарат екендігі мәлім. Осы мәселеге қазіргі кезде аса ден қойылып, тілді зерттеудің лингвомәдени танымдық аспектісі дамып келе жатыр. Лингвомәдениеттанудың даму барысы енді тілді оқытуға да өзінің ықпалын тигізуде [2].

Әдіскер ғалымдар өзге ұлт өкілдеріне тілді сапалы оқытудың неғұрлым тиімді, рационалды әдістерін тануды, үйренілуі керек тілді сол тілді тасушы халықтың мәдениетімен байланыстыру жолдарын анықтауды, ауызша сөйлеу тілі мен жазба тілдің ерекшеліктерін тану жолдарымен үйретудің сапалы әдістерін жүйелеуді зерттеу мақсаттары етіп қарастырып келді.

Профессор Қ.Қадашева «соңғы жылдарға дейін тілді үйретуде қазақ халқының тарихы мен мәдениетінен, тілдік байлығынан хабардар ету негізгі ұстанымдардың бірі болып келеді. Тілді лингвоелтану аспектісінде оқыту, сөз жоқ, маңызды әрі қажетті фактор» дейді.

Тілдің әлеуметтік ерекшеліктерін танытатын лингвистикалық зерттеулердің бір саласы – лингвоелтанымдық бағыт екені белгілі. Шетел тілін аудиторияда лингвоелтану бағытында оқытудың әлеуметтану ерекшеліктерін қарастыруда маңызды орын алатын мәселе – тілді оқыту үрдісі, оны ұйымдастыру мен басқару болып саналады. Тілдік елтаным ұғымы мәдениеттанумен тығыз байланысты екенін белгілі [3]. Ал білім берудің әлеуметтану саласы – әлеуметтік-мәдени саламен тығыз байланыста болып келеді. Тілді өзге тілді аудиторияда, мемлекеттік қызметкерлерге, ересектерге лингвоелтанымдық бағытында оқытудың қандай әлеуметтік ерекшеліктері негізге алынады?

Қандай тілді меңгеру болмасын, ол – өз төл мәдениетінен басқа келесі мәдениетке қадам басу екені анық. Бірнеше мәдениеттердің өзара ерекше диалогын құра отырып, тілді оқыту барысында лингвомәдениеттану, мәдениетаралық қатысым элементтерін тиімді қолдану үлкен маңызға ие болады.

Тілді меңгеру барысында адам тек қана тілдік дағдыны меңгеріп қоймай, сондай-ақ тәрбиеленеді. Сондықтан, О.Ф. Больновтың қорытындылауымен, тілді оқыту бүкіл тәрбиелеу процесінің негізін құрап, лингвистика адамның тіл құралына бағытталуы тиіс. Тілді меңгеру – бұл сол халықтың мәдениетін де меңгеру деген сөз. Полилог (грекше «көптің сөзі») – көп қатысушылардың әңгімесі. Сонымен қатар, сөз сөйлеушінің рөлі атқарып, бір тұлғадан екіншісіне өтуі мүмкін, бұлай болмаған жағдайда әңгіме монологқа айналады. Диалог сөзінің синонимі болып табылады, себебі «диалог» термині тек екі қатысушылардың барын болжайды деген қате болып саналады (диалог сөзіндегі гректің диа – «аралық» префиксі және гректің диа – «екі» сөздері тек сырттай ғана ұқсас). Сол себепті диалогта да полилогтағыдай қатысушылардың кез-келген саны қатыса алады. Полилог сонымен қатар тілді меңгеруге арналған әр түрлі құралдарды пайдалануды, мысалы, вербалдық және вербалдық емес, әуен синтезі мен суретті немесе ымдау мен ишараттың үйлесуін білдіреді.

Қазақстан Республикасындағы полимәдениетті білім беру теория мен тәжірибе дамуының магистралды бағыттары ретінде соңғысының алдын орауда өзінің іргелі негіздерін іздеуде. Жаңа мемлекеттіктің қалыптасу жағдайында білім беру негізінде – қазақ тілі және сонымен бірге білім берудің жалпы адамдық құндылықтарына алып келетін ұлттық педагогикалық мәдениет дәстүрінің базасындағы әлеуметтік – мәдени институтқа реформаланады.

Президент Н.Назарбаевтың пікірі бойынша «Қазақстан өзінің көпұлттылығымен бірегей әрі күшті. Оның жерінде жүргізуші болып табылатын екі ағымы бірегей, полимәдениетті кеңістікті қалыптастырды.

Біреуі қазақ мәдениетінің өркендеуі және оған құрамдас элементтерінің, тілінің өркендеуін бейнелейді. Жоғалтылғанның қалпына келуінің объективті процесі жүріп жатыр. Екінші ағым – бұл орыс халқының байырғы мәдениетінің негізі және ғасырлық даму барысындағы олардың бойына сіңіргендерінің барлық жиынтығы болып табылатын орыс тілді мәдениет.

Қазақстанның полимәдениеттігі – бұл қоғам дамуының прогрессивтік факторы. Қазақстан халқының еуразиялық түп-тамырлары шығыс, азиялық, батыстық, еуразиялық ағымдары біріктіріп, қазақстандық полимәдениеттіктің бірегей даму нұсқасын жасауға мүмкіндік береді.

Қазақстандағы полимәдениетті білім берудің қалыптасуы диалектикалық даму түріне ие. Мәдениеттер диалогы, өркениеттер диалогы негізінде жатқан мәдениаралық коммуникация идеяларын халықаралық ұйымдар (мысалы, ЮНЕСКО), саяси көшбасшылар, мемлекет басшылары, үкіметтік емес ұйымдар көп қолданады [4]. Қазіргі кезде коммуникативті тәсілмен тығыз өзара байланыста арнайы мақсаттар үшін шетел тілін оқытуға мәдениаралық тәсіл дамуда, немесе солай аталатын лингвистика сала сындағы білімнің мәдениаралық парадигмасы. Оның компетенттік тәсілмен үйлесуі лингводидактикада оның басқа лингвомәдени қауымына тиістілігін саналық және есепке алу негізінде коммуникация бойынша басқа тілді серіктеспен сөйлеу қатысымын құру қабілеттілігі ретінде түсіндірілетін мәдениаралық құзыреттілік ұғымының пайда болуына алып келді. Осыған байланысты тек тілдік емес, сондай-ақ түрлі профильді тілдік емес жоо-дар студенттерінің мәдениаралық құзыреттілігінің белгілі деңгейін қалыптастыру ең өзекті міндеті тұрады [5]. Тілдік емес жоо-дың түлектері басқа мәдениетке тиісті әріптестерімен тікелей қатысымға дайын болу керек. Осындай қатысымның мақсаты – жаңа білімді өзінді құру, жалпы мағынасын өндіру. Осылайша түсінуге болатын мәдениет диалогының мақсаты бір (коммуниканттардың біріне шетел тілі, кейде екеуіне де) тілде олардың тікелей немесе жанама қатысым үрдісіндегі басқа мәдени коммуниканттар (қандай да бір салалардағы кәсіби қызметтегі мамандары) арасында өзара түсінушілікке жетуді қамтамасыз ету керек.

1. Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования. – Алматы, 2010.

2. Концепция развития иноязычного образования в Республике Казахстан. – Алматы, 2004.

3. Елизарова Г.В. Формирование межкультурной компетенции студентов в процессе обучения иноязычному общению: Автореф. дис. ... д-ра пед наук. – СПб., 2001. – 38 б.

4. Қараев Қ.А. Қазіргі білім берудегі техникалар мен технологиялар. «Арман» баспасы, 2009.

5. Верецагин Е.М. Костомаров В.Г. Язык и культура. – Москва: МГУ, 1973.

Резюме

Алипбекова Б.У. – магистранка 2 курса

специальности 6М011900 Иностранный язык: два иностранных языка Каз НПУ имени Абая

Кемелбекова З.А. –

зав.кафедрой профессиональной иноязычной коммуникации и переводческого дела, к.ф.н.доцент

Обучение иностранному языку в полилоге культур в формировании субъекта межкультурных коммуникации

Рассматривается взаимосвязь обучения языку и приобщения к чужой культуре как основа формирования способности к межкультурной коммуникации. Описывается процесс введения этнокультурной линии в практику преподавания иностранного языка, в содержательную и методическую базу обучения, где стратегической целью признано не только формирование межкультурной и коммуникативной компетенции учащихся, но и потенциальная подготовка обучающихся перейти от знаний и понимания к активной деятельности, включающей инициирование и принятие участия в действиях по элиминации экстремизма, минимизации культурной агрессии. Обучение иностранному языку рассматривается как средство формирования толерантной личности, а также средство обеспечения социализации личности не в интересах конкретного государства, но в интересах самой личности.

Ключевые слова: социокультурный компонент в обучении иностранному языку, обучение иностранной культуре, преподавание иностранного языка, взаимосвязь межкультурной коммуникации и иностранного языка, полилог культур

Summary

Alipbekova B.U. – 2nd course master of Foreign Language: two foreign languages,

Scientific supervisor: **Kemelbekova Z.A.** –

The chair of Professional foreign language communication and translation, candidate of Philological Sciences

Teaching a foreign language in polylog culture in formation the subject of intercultural communication.

The relation of language teaching and initiation to a foreign culture as a basis of the ability to cross-cultural communication. It describes the process of introducing ethnic and cultural lines in the practice of teaching a foreign language in a meaningful and methodical basis of training, where a strategic objective is recognized not only the formation of intercultural and communicative competence of the students, but also the potential training of students to pass on the knowledge and understanding to be active, including initiating and taking part in actions to eliminate extremism, to minimize cultural aggression. Learning a foreign language is seen as means of formation of tolerant personality, as well as a means of ensuring the socialization of the individual is not in the interests of a particular State, but in the interests of the individual.

Keywords: socio-cultural components of learning a foreign language, learning foreign culture, foreign language teaching, the relationship of intercultural communication and foreign language, polylog of cultures

УДК 378.016:811.111

ШЕТЕЛ ТІЛІН ҮЙРЕТУ ҮДЕРІСІНДЕ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗІРЕТТІҢ МАЗМҰНЫ

Бақытжан Э.Қ. – Абай атындағы ҚазҰПУ

6M011900 – Шетел тілі: екі шетел тілі мамандығының 2 курс магистранты, bak.elmira@mail.ru

Берілген мақалада шетел тілін оқыту үдерісінде үйренуші бойында мәдениетаралық коммуникативтік құзіреттікті қалыптастырудың заманауи қоғамдағы маңыздылығы қарастырылған. Белгілі ғалым А.Н.Леонтьевтің сөйлеу әрекеті теориясы мен С.Г.Гер-Минасова, Е.И.Пассовтың мәдениетаралық коммуникация, С.С.Құнанбаеваның мәдениетаралық коммуникативтік құзірет тақырыбындағы және басқа да ғалымдардың еңбектеріне негізделі отырып, аталған мақалада мәдениетаралық коммуникативтік құзіреттің жан-жақты аспектісі қарастырылған. Мәдениетаралық коммуникативтік құзірет концепциясының пайда болуын анықтау мақаланың негізгі міндеттерінің бірі болып, берілген мақала шет тілін үйрету үдерісінің негізгі мақсаты «шет тілді тұлға» қалыптастыру екенін дәлелдеуге арналған.

Түйін сөздер: құзірет, коммуникативтік құзірет, қатысым, мәдениетаралық қарым-қатынас, мәдениетаралық қарым-қатынас құзіреті, сөйлеу әрекеті теориясы, шет тілді тұлға, мәдени құндылық, қатысымдық әрекет.

Бүгінгі таңда шетел тілін үйрету үдерісінің заманауи әдіснамасы өткен ғасырмен салыстырғанда елеулі өзгерістерге ұшырады. XX ғасырдың бірінші жартысында қолданылған әдіс-тәсілдер шетел тілін тек аударма мәселесінде үйретуге бағытталған болса, уақыт өте келе, дүниежүзілік саяси және мәдени өзгерістер нәтижесінде жаңаша әдістер сұранысқа ие болды. Дүние жүзі мемлекеттері арасында экономикалық, сауда, мәдениетаралық және басқа да салалар бойынша қарым-қатынастың дамуы шет тілін үйрету үдерісіндегі өзгерістердің негізгі себебіне айналды. Осы себептен өткен ғасырдың екінші жартысында аудио лингвальді әдіс, TPR, тікелей әдіс, суггестопедия және тағы да басқа әдістер қолданыла бастады. Алайда, жоғарыда аталған әдістердің өзіндік артықшылықтары болғанымен, шетел тілін үйрету әдіснамасында елеулі нәтижеге қол жеткізілмеді. Тек XX ғасырдың 90-жылдары ғана әрбір шетел тілін үйренуші бойында «шет тілдік тұлға» қалыптастырып, жалпы коммуникативтік құзіретін дамыту мақсатымен *мәдениетаралық коммуникация* концепциясы кеңінен дами бастады [1]. Берілген мақаланың негізгі мақсаты - шетел тілін үйрету үдерісінде мәдениетаралық коммуникативтік құзіреттің мазмұнын ашып, маңыздылығын айқындау болып табылады.

Шетел тілін үйрету үдерісіндегі мәдениетаралық коммуникативтік құзіретін қалыптастыру мәселесі қолға алына бастағанына көп уақыт өтпесе де, оның негізін әйгілі ғалым Л.Л. Льеонтьев еңбектерінде кездестіруге болады. 800-ден астам еңбектер мен мақалалар жариялаған ғалым шет тілін үйрету үдерісін психология тұрғысынан қарастырып, көптеген нәтижелі еңбектер қалдырды. Аталған еңбектерінің ішінде шетел тілін үйренуде жаңаша көзқарас қалыптастырған «Психология және шетел тілін үйрену» еңбегі 1981 жылы жарияланды. Ол өзіне дейінгі ғалымдар, атап айтқанда Л.Н.Льеонтьев, Выготский Л.С., Эльконин Д.Б. қалыптастырған мәдени-тарихи іс-әрекет теориясын одан әрі дамытты. Аталған теорияның негізгі мазмұны бойынша, тұлғалық таным қоғам мен қоғамдық қарым-қатынас нәтижесінде қалыптасады. Яғни, қандай болмасын тұлға белгілі бір қоғамға өзінің іс-әрекеті нәтижесінде енеді. Тұлға өз қоғамымен немесе өзге қоғаммен қарым-қатынасқа түскен жағдайда (яғни қандай да бір қажеттілік нәтижесінде туындайтын коммуникация барысында) атқаратын іс-әрекеті – сөйлеу іс-әрекеті деп атап көрсетеді. Ғалым адам іс-әрекеті әркезде қоғамдық болып табылатынын атап көрсетеді [2]. Демек, әрбір тұлға белгілі бір іс-әрекеті нәтижесінде қоғамға ене алады. Ғалымның еңбегіне сүйене отырып құрылысшы үй салу барысында қоғаммен тікелей қарым-қатынас барысында салады, тек өзіндік пайданы ғана көрмей, соңғы мақсаты салынған ғимарат қоғам пайдасына бағытталғаны туралы айта аламыз. Осы секілді, шет тілін үйрену үдерісін де қоғамдық іс-әрекет деп толығымен айтуға болады. Үйренуші тек өзі білсем екен деп үйреніп қана қоймай, шет тілінде сөйлеу әрекеті барысында өзге қоғамға түсінікті болу мақсатымен үйренеді. Ғалымның аталған еңбегін шетел тілін үйрету үдерісіндегі мәдениетаралық коммуникативтік құзіретконцепциясының бастамасы ретінде қарастыруға болады.

Сонымен қоса, Л.Л. Льеонтьев [2] өз еңбегінде сөйлеу іс-әрекеті барысында орын алатын мимика мен жесттің ерекше орын алатынын атап көрсетеді. Кейбір психологтардың пайымдауы бойынша мәліметтің шамамен 40%-ы мимика мен жест арқылы беріледі екен. Бұл да өз кезегінде тіл үйренуші бойында коммуникативтік құзіреттілігінің маңыздылығын айқындайды, себебі әр елдің өзіндік тілдік таңбалары мен белгілері болады.

Көптеген методист ғалымдардың пікірінше шетел тілді меңгеру сол тілдің мәдениетімен танысу, сол мәдениетпен диалогтық қарым-қатынасқа түсу болып табылады. Ал ол өз кезегінде коммуникативтік құзіреттілікті белгілі бір деңгейде меңгеру барысында ғана жүзеге аспақ. Заманауи әдіснамада шет тілін меңгеруде қатысымдық әрекет мәдениетаралық құзіреттілік деп көрсетіледі. И.Халеева бұл көріністі әртүрлі мәдениет өкілдерінің интербелсенді қарым-қатынасы ретінде қарастырады [3].

Е.И. Пассовтың пайымдауынша, шетел тілін үйренуші келесі аталғандарды істей алу керек:

- мәдени құндылықтарды көрсете білу;
- шетел мәдениетінен тек айырмашылықтарды ғана байқамай, өзіндік ұқсастықтарды да таба білу;
- болып жатқан жағдайларға өз тұрғысынан емес, сол мәдениет өкілі тұрғысынан көзқарас таныту;
- стереотиптерді дұрыс түсініп, адекватты шешім жасай алу;
- өзге мәдениетті тану барысында өзін өзі бағалауын өзгертіп, өзі де өзгеруге дайындығын көрсету;
- өзге мәдениеттің әдеп-дәстүрін тани алу;
- сол мәдениет өкілдері үшін қуаныш пен мақтаныш сезімдерін көрсете алу;
- мәдениетаралық диалогта өзіндік тәжірибені дамыту [4].

Шетел тілін үйрету үдерісінде коммуникативтік бағытталған әдіс үйренуші бойында коммуникативтік құзіреттілікті қалыптастыру мен дамытуға мақсатталған, яғни ол өз кезегінде тілдік бірлікті қолдану барысында контексті орындылықты есепке ала отырып қолдану дегенді білдіреді.

Коммуникативтік құзірет төмендегі қабілеттіліктерді қамтиды:

- қарым-қатынасқа түсетін коммуникативтік жағдаятқа әлеуметтік психологиялық болжам жасай білу;
- жағдайға сүйене отырып, қарым қатынас үдерісіне әлеуметтік психологиялық болжам жасай білу;

Заманауи бағдарлама бойынша, шет тілін үйрету үдерісінің негізгі мақсаты ретінде үйренушіге шет тілінде қарым-қатынасқа түсу және шеттілдік тұлғаны қалыптастыру мен дамыту болып есептеледі.

Жоғарыда атап көрсеткендей, шет тілін үйрету үдерісінің соңғы мақсаты мәдениетаралық қарым-қатынас құзіреттілігі болып табылады, ол өз кезегінде төмендегідей құзіреттерді қамтиды [5]:

- Лингвистикалық құзірет – шет тілді ойлау және сөйлеу іс әрекеті құралы ретінде қолдану;
- лингвомәдени құзірет – тұлғалық әлем сурет үйреніп отырған тіл мәдениеті негізінде құрады;
- мәдени және мәдени әлеуметтік құзірет – тіл үйренушіні үйреніп отырған тіл мәдениетімен, дәстүрімен және өмір сүру салтымен таныстырады;
- прагматикалық құзірет – қатысымдық мазмұнды қарым-қатынас ситуациясына тікелей беруге дайындық;

– когнитивті құзірет – коммуникативті ойлау іс-әрекетіне дайындық болып табылады.

Сонымен, коммуникативті құзіреттің негізін төмендегідей коммуникативті қабілеттіліктер құрайды:

– Қиындығы орташа деңгейлі аутентикалық текстерді оқып қана білмей, оның мағынасын терең түсіне алу қабілеті;

– Тұрмыстық, мәдениетаралық және оқу-білімдік қарым-қатынасқа түсе алу қабілеті;

– Өзі, өзінің айналасы мен қоғамы туралы мәліметті ауызша түрде түсінікті қылып жеткізе алу, өз ойын білдіру, өз өзін бағалау, оқыған мәліметін жеткізу;

– Негізгі мәліметті жазбаша түрде жеткізе алу, хат жазу;

– Сол тілде оқу іс-әрекетін жүргізу (кітап, оқулықпен жұмыс жасау, аударманы қолану);

Сонымен, жоғарыда аталған қабілеттіліктер мен субкомпетенттілікті тұлға бойында қалыптастыра отырып, шетелдік қоғамда өзін ұстай алатын, өз ойын жеткізіп, өзгенікін түсіне алатын «екінші шет тілді тұлға» қалыптастыру – шетел тілін үйрету үдерісінің негізгі мақсаты. Шетел тілін үйренуші сол тілді сыныптан тыс, шынайы өмірде қолдана отырып қарым-қатынасқа түсе алған жағдайда ғана негізгі міндет орындалып, мақсатқа қол жетті деп есептеуге болады

1. Тер-Минасова С.Г. *Язык и межкультурная коммуникация*. – М.: Слово/Slovo, 2000, 264 с.

2. Леонтьев А.А. *Психология және шетел тілін үйрену*, 1981 ж.

3. Халеева И.И. *О гендерных подходах к теории обучения языкам и культурам // Известия Российской академии образования*. – 2000. – №1.

4. Пассов Е.И. *Коммуникативный метод обучения иностранному говорению*. – М., 1985.

5. Кунанбаева С.С. *Иностранные языки в современном мире: проблемы и перспективы*. – Алматы, 1999.

Резюме

Бақытжан Э.К. – магистрантка 2 курса

по специальности 6М011900 – Иностранный язык: два иностранных языка КазНПУ им. Абая, bak.elmira@mail.ru

Межкультурная коммуникативная компетенция в процессе обучения иностранному языку

В данной статье рассмотрена важность формирования межкультурной коммуникативной компетенции у студентов в процессе обучения иностранного языка в современном обществе. Основываясь на работы А.Н.Леонтьева о теории речевой деятельности, С.Г.Тер-Минасова, Е.И.Пассова о межкультурной коммуникации, С.С.Кунанбаевой о межкультурной коммуникативной компетенции и многих других, данная статья посвящена разным аспектам межкультурной коммуникативной компетенции. В статье ставится задача определить появление концепции межкультурной коммуникативной компетенции и рассмотреть формирование «иноязычной личности» в качестве основной цели обучения иностранному языку.

Ключевые слова: компетенция, коммуникативная компетенция, коммуникация, межкультурная коммуникация, межкультурная коммуникативная компетенция, теория речевой деятельности, иноязычная личность, культурная ценность, коммуникативная деятельность.

Summary

Bakytzhan E.K. – master of the specialty of foreign language: two foreign languages at Abai KazNPU, bak.elmira@mail.ru

Intercultural communicative competence in the process of foreign language teaching

This article is devoted to the importance of formation of intercultural communicative competence in foreign language learners in modern society. The article is based on the works of well-known psychologist L.L.Leontiev's speech act theory, works of S.G.Ter-Minasova and E.I.Passov on intercultural communication, works of S.S.Kunanbaeva on intercultural communicative competence and many other scientists' works, and concerns various aspects of communicative competence. The objective of the given article is to define the concept of intercultural communicative competence and to consider the formation of "foreign language personality" as the main aim of foreign language teaching.

Key words: competence, communicative competence, communication, intercultural communication, intercultural communicative competence, speech act theory, foreign language personality, cultural value, communicative activity.

ӘОЖ 378.091.12:81

БОЛАШАҚ ШЕТЕЛ ТІЛІ МҰҒАЛІМІНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Жасыбаева А.А. – Абай атындағы ҚазҰПУ

6M011900 – Шет тілі: екі шет тілі мамандығының 2 курс магистранты, zhasybayeva@mail.ru

Ғылыми жетекші: **Абдрахимова Г.Б.** – ф.ғ.қ. Абай атындағы ҚазҰПУ

кәсіби шет тілі коммуникациясы кафедрасының доценті

Мақалада болашақ шет тілі мұғалімінің кәсіби құзырлығын қалыптастыруының теориялық негіздері талқыланады. Болашақ құзырлы мұғалім - бәсекелестікке қабілетті, шығармашыл, білімді, білікті, өз қызметін нақты білетін, оқу үрдісін ұйымдастыра алатын, ақпараттық орта әлеуетін пайдалана алатын, жаңа технологияларды қолдана білетін маман иесі.

Түйін сөздер: болашақ мұғалім, білім беру, шет тілі, мағына, кәсіби, құзірет, құзырлық, құзырлық қалыптастыру.

Жаңа қоғам кеңістігінде жас ұрпаққа жаңаша білім беру жолында түбегейлі өзгерістер жүріп жатыр. ХХІ ғасыр ғылым мен білімнің қарыштап дамыған ғасыры деп аталатыны мәлім. Бұл істе нәтижеге қол жеткізу үшін, мұғалім – қоғамдағы болып жатқан тез өзгеріп тұратын әлеуметтік-экономикалық, педагогикалық өзгерістерге тез төселгіш, жаңаша ойлау жүйесін меңгерген, жан-жақты білімдарлығы, тұтас дүниетанымы болуы қажет. Өз пәнінің шеңберінде қалып қойған мұғалім балаға білім, тәрбие берудегі биік мақсаттарға жете алмайтыны анық. Қазақстанның бүгінгі мен ертеңі жас ұрпақтың еншісінде. Ал жас ұрпақты жан-жақты, терең білімді, интеллектуалдық деңгейі жоғары етіп қалыптастырудың бірден-бір жолы – оқушыға білімді терең игертудің тиімді әдіс-тәсілдерін іздестіру, шығармашылыққа жетелеу. Бұл жағдайда мұғалімнің терең біліктілігі қажет. Қазіргі заман талабына сай ойшыл, ғылыми-әдістемелік біліммен терең қаруланған, педагогика мен психологияны жетік меңгерген шебер мұғалім қажет.

Қазіргі таңда Қазақстанда шетел тілдерін оқыту жақсы жолға қойылған. Осыған орай, оқу үрдісінде болашақ шетел тілі мұғалімінің құзырлығын қалыптастыруға көп көңіл бөлінеді.

Құзыр - бұл адамның бойындағы бар білік пен білім және қабілеттері. Құзырлық – қойылған мақсаттарға жету үшін ішкі және сыртқы ресурстарды тиімді іске асыруға дайындық; жеке және қоғамдық қажеттіліктерді қанағаттандыру мақсатында табысты іс-әрекетке дайындық. Ал, құзыреттілік дегеніміз – бұл адамға берілген немесе жүктеген істі нәтижелі түрде орындауын бағалау мінездемесі. Бұл адамның бойында өзіндік, жауапкершілік, коммуникабельдік, жаңалықты жоғары қабылдайтын, мәселені шеше алатын, адамгершілігі мол, білімі жоғары, жаңа технологияларды меңгере алатын, ұжымда жұмыс жүргізе алатын, белсенділік қасиет - қабілеттерінің болуы.

1. Арнайы құзырлық - өзінің кәсіби дамуын жобалай білетін қабілеті.

2. Әлеуметтік құзырлық - кәсіптік қызметімен айналысу қабілеті.

3. Білім беру құзырлығы - педагогикалық және әлеуметтік психологияның негіздерін қолдана білу қабілеті. [1]

Ендеше құзырлық дегеніміздің өзін қазіргі заман талабына сай педагог қауымының өзін-өзі өзгерте алу қабілеттілігі деп түсінуге болады. Білім саясатындағы түбегейлі өзгерістерді күнделікті оқу үрдісінде берілетін тапсырмалардан бастау қажет екендігі айқын көрсетілген. Студенттер оқытушы қауымнан тек білімге ғана емес, өмірге үйрететін қабілеттілікті қажет етіп отыр. Демек, болашақ педагогтеріміз осы ақпараттық қоғамнан қалыспай, жедел ойлаушы, жедел шешім қабылдаушы, ерекше ұйымдастырушылық қабілетті, нақты бағыт-бағдар беруші болып шығуы - бұл қазіргі заманның талабы. Міне, құзырет қалыптастыру дегеніміздің өзі болашақ мұғалім - қазіргі студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамыта отырып ойлаудың, интеллектуалдық белсенділіктің жоғары деңгейіне шығу, жаңаны түсіне білуге, білімнің жетіспеушілігін сезінуге үйрету арқылы ізденуге бағыттауды қалыптастырудағы күтілетін нәтижелер болып табылмақ. Бұның өзі өз кезегінде қазіргі ұстаздардан шәкіртті оқытуда, білім беруде, тәрбиелеп өсіруде белгілі бір құзыретті бойына сіңірген жеке тұлғаны қалыптастыруды талап етеді.

Мұндай құзырлықтың қатарына мыналар жатады:

- бағдарлы (азаматтық белсенділік, саяси жүйені түсіну, баға бере білу, елжандылық, т.б.);
- мәдениеттанымдылық (ұлттық ерекшеліктерді тани білу, өз халқының мәдениеті мен өзге ұлттар, әлем мәдениетін салыстыру, саралай білу қабілеті);
- оқу-танымдық (өзінің білімділік қабілетін ұйымдастыра білу, жоспарлай білу, ізденушілік-зерттеушілік әрекет дағдыларын игеру, талдау, қорытынды жасай білу);

- коммуникативтік (адамдармен өзара қарым-қатынас тәсілдерін білу, мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілінде, халықаралық қатынаста шетел тілінде қатынас дағдылары болуы);
- ақпараттық-технологиялық (ақпараттық технологиялармен, техникалық объектілер көмегімен бағдарлай білу, өз бетінше іздей білу, таңдай, талдай білу, өзгерте білуді жүзеге асыра білу қабілеті);
- әлеуметтік - еңбек (әлеуметтік - қоғамдық жағдайларға талдау жасай білу, шешім қабылдай білу, түрлі өмірлік жағдайларда жеке басына және қоғам мүддесіне сәйкес ықпал ете білу қабілеті);
- тұлғалық өзін-өзі дамыту (отбасылық еңбек, экономикалық және саяси қоғамдық қатынастар саласындағы белсенді білімі мен тәжірибесінің болу қабілеті). [1]

Психологтар да, педагогтар да адамның рухани интеллектуалдық, кәсіби шығармашылықпен өзін-өзі дамытуы өмірінің әр кезеңінде әр қалай деп көрсетеді. Мысалы, ұлы педагогтар А.Дистервег, К.Ушинский, А.Макаренко, В.Сухомлинский т.б мұғалімдік еңбекті адамтану ғылымы, адамның жан дүниесі, рухани әлеміне бойлай алу өнері дей отырып, педагогикалық шеберліктің дамуына зор үлес қосқан. Осы тұрғыдан алып қарағанда педагогикалық шеберлік - кәсіби әрекетті жоғары деңгейге көтеретін мұғалімнің жеке қасиеттерінің, оның білімі мен білігінің жүйесі. Осы мәселені терең зерттеген А.Маркова мұғалімнің кәсіби деңгейге көтерілуінің төмендегідей психологиялық критерийлерін анықтаған:

Объективті критерийлер - жоғары еңбек көрсеткіші, әртүрлі мәселелерді шығармашылықпен шеше алу біліктілігі жататындығын атап өтеді.

Субъективті критерийлер - адамның мамандығы қаншалықты оның табиғатына, қабілеттері мен қызығушыларына сәйкес қаншалықты ол өз ісінен қанағат табатындығымен байланысты. Мұғалім еңбегіндегі субъективті критерийлерге кәсіби – педагогикалық бағыттылық, кәсіптің маңыздылығын, оның құндылығын түсіну, маман иесі ретінде өзіне позитивті көзқарастың болуын жатқызады.

Нәтижелі критерийлер - мұғалім өз ісіне қоғам талап етіп отырған нәтижелерге қол жеткізіп отыр ма деген мәселе тұрғысынан қарастырады. Біреулер нәтиже ретінде оқушылардың білімдерінің стандартқа сай болуын алса, енді біреулер олардың қабілетін дамытуды алады, ал кейбіреулері оқушылардың өмірге дайындығын басты назарда ұстайды, ал оқыту нәтижесі біз үшін баланың психологиялық функцияларын жетіліп, өзінің педагогикалық әрекеті арқылы алған білімдерін өз өмірлік мәселелерін шешуге қолдана алуы.

Шығармашылық критерийлер - мұғалім өз кәсібінің шекарасынан шыға алуы, сол арқылы өз тәжірибесін, еңбегін өзгерте алуы жатқызылады. Шығармашыл мұғалім үшін біреудің тәжірибесін қайталағаннан гөрі өз жаңалықтарын, білгендері мен түйгендерін басқаларға ұсына алуының, шығармашылық бағыттылықтың болуының мәні зор. Кәсібиліктің бірден келе салмайтындығы белгілі, оны әр мұғалім ерте ме, кеш пе меңгеруі тиіс. А.Маркова оның кезеңдерін төмендегідей етіп бөледі: мұғалімнің өз мамандығына бейімделу кезеңі: мамандықта өзін-өзі өзектендіру кезеңі: мамандықты еркін меңгерген кезең: мамандықта шығармашылық деңгейге жеткен кезең. Осылайша ғалым кәсіби құзыреттіліктің сипаттамасын шебер - мұғалімнің, жаңашыл - мұғалімнің, зерттеуші - мұғалімнің, кәсіби дәрежесіне көтерілген мұғалімдердің жиынтық бейнесі ретінде қарастырады. [2]

Білім беруде кәсіби құзыретті маман иесіне жеткен деп, мамандығы бойынша өз пәнін жетік білетін, оқушының шығармашылығы мен дарындылығының дамуына жағдай жасай алатын, тұлғалық - ізгілік бағыттылығы жоғары, педагогикалық шеберлік пен өзінің іс-қимылын жүйелілікпен атқаруға қабілетті, оқытудың жаңа технологияларын толық меңгерген және білімдік мониторинг негізінде ақпараттарды тауып, оларды таңдап сараптай алатын, отандық және шетелдік тәжірибелерді шығармашылықпен қолдана білетін кәсіби маман - педагог. [3]

Мұғалімнің кәсіби құзыреті оның білімінің жан-жақтылығы, ұстаздық шеберлігі, оқытудың жаңа әдістерін, инновациялық технологияны меңгеруімен өлшенеді. Мұғалім қаншалықты білімді шығармашыл болса, оның құзырлық қабілеті де кең. [4]

Құзырлық – тек кәсіби білімі емес, тұлғаның жалпы мәдениеті мен шығармашылық әлеуетін дамыту қабілеті - деп түйіндейді белгілі оқымысты Т.Г. Браже [5]. Сондықтан бүгінгі ұстаз тек кәсіби білімін толықтырып қана қоймай, үнемі шығармашылықпен жұмыс жасауы қажет. Білім беру саласын ізгілендірудің басты бағыттарының бірі - белсенді оқыту түрлері мен әдістерін жетілдіру. Ескі мазмұнды ығыстыра отырып, елімізде білім берудің ұлттық үлгісі қалыптасуда. Әлемнің оқыту технологиялары жоғары дамыған елдерінің (Жапония, Германия, Голландия) тәжірибесіне назар аударсақ, түпкі мақсаты жеке тұлғаның білім алуы арқылы дамуын қояды. Осы мақсатқа орай, бүгінгі педагогика ғылымында жаңа оқыту технологиялары: дидактикалық біліктерді шоғырландыру, ізгілікті - тұлғалық бағдарламалар, дамыта оқыту, тірек сигналдары арқылы, деңгейлеп саралап оқыту, оқушылардың өздігінен ізденіп дамуы, мұғалім оқытудың компьютерлік, модульдік технологияларды ғылыми тұрғыда дәлелдеп, баламен бірге жұмыс жүргізіп, жүзеге асыру.

1. Құдайбергенова Қ.С. «Құзырлық білім сапасының критерийі: әдіснамасы және ғылыми- теориялық негізінде», монографиялық еңбек. – Алматы, 2008. Б.257-258.

2. Маркова А.К. «Психология труда учителя: Книга для учителя». – 2009. – С.6-11.
3. Ж.Б. Қоянбаев, Р. М. Қоянбаев. «Педагогика». – Алматы, 2002. – Б.68-69.
4. Қазақстан Республикасында Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.
5. Браже Т. Г. «Потенциал гуманитарной культуры взрослого как фактор личностного развития». – М: 2009. – С.52-108.

Резюме

Жасыбаева А.А. – магистрантка 2 курса
по специальности 6М011900 Два иностранных языка, zhasybayeva@mail.ru
Научный руководитель: **Абдрахимова Г. Б.** – к.ф.н. доцент кафедры полиязычного образования, КазНПУ им. Абая

Формирования профессиональной компетентности будущего учителя иностранного языка

В статье рассматриваются о теоретические основы формирования профессиональной компетентности будущего учителя иностранного языка. Будущий компетентный преподаватель это – конкурентоспособный, творческий, образованный, квалифицированный, точно знающий свои обязанности, способный организовать учебный процесс а также использовать новые технологий.

Ключевые слова: будущий преподаватель, образование, иностранный язык, значение, профессиональная компетентность, компетенция, компетентность.

Summary

Assem Zhasybayeva – 2nd course master specialty of foreign languages: two foreign languages, zhasybayeva@mail.ru
Scientific supervisor: **Abdrakhimova G.B.** – Candidate of Philology Associate Professor,
chair of the multilingual education, KazNPU named after Abay

Formation of professional competence of future foreign language teachers

This article about theoretical basis of formation of professional competence of future foreign language teachers. Future competent teacher is a – competitive, creative, educated and qualified teacher who knows exactly his duties, being able to organize learning process and who is aware of usage of new technology.

Keywords: future teacher, education, foreign language, meaning, professional competence, competence.

МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЖӘНЕ АУДАРМА МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ И ПЕРЕВОД INTERCULTURAL COMMUNICATION AND TRANSLATION

УДК 81'42; 801.7

ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ИНФОРМАТИВНОГО ТЕКСТА ХИМИЧЕСКОГО ПРОФИЛЯ В СИСТЕМЕ КОНТАКТИРУЮЩИХ ЯЗЫКОВ РУССКИЙ/АНГЛИЙСКИЙ

Махметова Д.М. – старший преподаватель, кафедра иностранных языков,
КазНУ им. аль-Фараби, г. Алматы

Особенность лексики научных текстов из научно-естественной или научно-технической коммуникации связана с частым использованием слов терминов и интернационализмов. Общеупотребительная лексика сохраняет связь с общелитературным языком. Это характерно и для русских, и для английских научных текстов. Грамматический аспект информативной функции текстов сконцентрирован на специфических синтаксических структурах. В этой работе отмечено пять специфических признаков для структурно-синтаксической категории научного информативного текста.

Ключевые слова: лексика, грамматика, синтаксис, союзы, предложения, существительное, атрибутивные группы, перевод, определительные предложения, сложноподчиненные предложения,

Достоверность научного информативного перевода базируется на достоверности лексики. В отличие от художественного перевода, где важен синтаксический строй языка, позволяющий добиться адекватности в переводе не с помощью отдельных предложений, а с помощью контекстно-связанных групп предложений, в научной прозе главное место принадлежит лексически обратимым, т.е. эквивалентным и синонимичным словам. Для переводчика, работающего в системе двух языков, необходимо подойти к тому уровню знаний, в котором оба языка для него становятся исходными или базовыми. Пересечь эту грань позволит тщательное изучение лексического аппарата контактирующих языков.

Особенность лексики информативного текста на химическую тематику заключается в частом использовании слов из категории специальных терминов, слов интернационализмов. Помимо терминов используются также слова общеупотребительной лексики. Благодаря общеупотребительной лексике язык информативного текста по химии сохраняет связь с общелитературным языком и не превращается в язык мудрецов. В зависимости от состава читателей доля общеупотребительной лексики меняется: она уменьшается в работах, предназначенных для специалистов, и возрастает в сочинениях, обращенных к широкой аудитории.

Автор информативного текста из научноестественной коммуникации не просто берет слова из общелитературного языка, он производит тщательных отбор – прежде всего тех, которые наиболее оптимально выполняют главную коммуникативную функцию и прагматическую установку текста.

Н.М. Разинкина называет это консервативностью отбора лексических средств [1, с.155]. Слово в информативном тексте обычно называет не конкретный предмет, а общее понятие. Поэтому, в первую очередь, отбираются слова с обобщенным и отвлеченным значением. Слова в информативном тексте употребляются либо в основных прямых, либо в терминологических значениях, но не в экспрессивно-образных. Такая Унификация средств выражения имеет целесообразный характер, поскольку штамп здесь выступает в роли экономного средства обозначения определенных кусков действительности. В информативном тексте шаблон чаще всего помогает точно и лаконично выразить мысль [1, с.65]. Поэтому при написании научных статей, инструкций, составлении деловых документов, писем автор использует конкретный набор лексических средств, которые помогают ему наиболее точно и кратко выразить свою мысль. Номинативный аспект информативного текста тесно связан с коммуникативным аспектом. Задача информативного текста, связанная, в первую очередь, с логичностью изложения, находит свое последовательное языковое выражение в синтаксическом строе информативного текста по химической отрасли. Формы научного изложения, как объяснение, рассуждение, описание, повествование и доказательство, получают эксплицитное языковое выражение в специфических синтаксических структурах, основной коммуникативной целью которых выступает информативная функция, когда коммуникант вступает в речевой акт с целью получения желаемой информации. Автоматизация целого ряда синтаксических структур информативного текста из научноестественной коммуникации обусловлена созданием устойчивых композиционных структур высказывания, которое формируется в процессе выражения аргументов научной мысли [2, с.156]. Отчетливость логических связей выражается использованием развернутых сложных предложений, которые включают придаточные предложения, однородные члены предложения при перечислении. Наличие развитых периодов и логическая расчлененность сложного синтаксического предложения создают тот тип прозы, который называется иерархическим. В иерархической прозе большой удельный вес имеют синтагматические связи с подчинительными отношениями. В информативном тексте из научноестественной коммуникации сложность синтаксических построений связана:

- С многоступенчатым последовательным подчинением;
- Со смысловой дифференцированностью синтагматических отношений;
- С большим количеством межпредложных средств связи;
- С совпадением границ предложения (как определенной грамматической единицы) с высказыванием, т.е. интонационно законченным сегментом;
- С отнесением высказывания к действительности при помощи грамматических средств языка, т.е. через глагол в личной форме с эксплицитованностью модуса, т.е. достаточно определенным отнесением суждения к автору [1, с.159].

Следует отметить, что для исследуемого текста характерно использование систем предложно-падежного и союзного подчинения. Отдельные предложения интегрируются в усложненный по своей внутренней организации синтаксический строй, в котором обозначены все отношения между элементами,

причем важная роль отводится логическим по своему содержанию связям – целевым, причинно-следственным, уступительным и условным. Эти связи имеют линейный характер, соответствующий последовательному ходу научного изложения, когда каждое последующее предложение развивает предшествующее [3, с. 6].

Продemonстрируем изложенное на следующих примерах.

Thermostatic instabilities arise in power generation devices such as gas turbine and aeroengines when acoustic modes couple with unsteady heat released due to combustion in a positive feedback loop [4, с. 392].	В устройствах по выработке энергии, таких как газовые турбины или авиадвигатели, возникает термостатическая неустойчивость при соединении акустических мод с непостоянным (переменным) теплом, выделяемым в результате процесса горения в положительном контуре обратной связи.
---	---

Предложение, взятое из статьи P.G.Mehta, M.C. Soteriou, A. Banazuk «Impact of exothermicity on steady and linearized response of a premixed ducted flame», относится к числу сложноподчиненных, где придаточное предложение вводится союзом «when - когда». Такой тип предложений характерен для информативного текста из научно-естественной коммуникации. Кроме союза «when», употребляются также союзы «however», «although», «and», «nevertheless».

Although many details of particular cytokines interactions have been elucidated and the effects of cytokines on myride of cellular functions have been described, practically nothing is known about the behavior of the network as a whole [5, с. 507].	Несмотря на то, что большая часть подробностей, связанных с взаимодействиями определенных цитокининов была изучена, а эффекты, оказываемые цитокининами на мириады клеточных функций были описаны, нам практически ничего неизвестно о поведении сети в целом.
--	--

Здесь мы видим, что предложение из статьи Робина Кэллорда, Эндрю Дж.Т. Джорджа и Ярослава Штарка «Cytokines, Chaos and Complexity» начинается с союза «although» - «несмотря на то, что». Само предложение относится к числу сложноподчиненных предложений, где придаточное предложение стоит в начале. Кроме сложноподчиненных предложений, в изучаемом информативном тексте можно встретить определительные предложения, которые вводятся словами «that, which, whose».

One of the biggest challenges facing biologists today is how to integrate the many components that make up a cell, organism or ecological community in a way that helps us to understand the function of the whole [5, с. 507].	Одной из основных проблем, с которой сегодня сталкиваются биологи -это как соединить множество компонентов, которые составляют клетку, организм или биоценоз, таким образом, чтобы это помогло нам понять функцию всего целого.
--	---

В предложении из Робина Кэллорда есть два определительных предложения и один причастный оборот, который был введен на русский язык определительным придаточным предложением, вводимым союзным словом «который». Другое придаточное предложение было переведено посредством союза «чтобы».

Таким образом, в информативном тексте из научно-естественной коммуникации, структурно – синтаксическая категория представлена отработанными конструкциями, характерными для норм книжной письменной речи. Сложные предложения с целым рядом придаточных предложений, утяжеленных вводными оборотами, причастными и деепричастными конструкциями, составляют синтаксическую структуру, соответствующую нормам последовательной аргументации научной мысли. Такая громоздкость синтаксического каркаса обеспечивает ясное логическое построение и четкость в оформлении подчинительных и сочинительных связей в научном тексте.

В информативном тексте по химии часто встречаются и такие синтаксические структуры как А есть Б т.е. простые двусоставные предложения с составным сказуемым, состоящим из глагола связки и именной части. Например:

Cytokines are small protein or glycoprotein messenger molecules that convey information from one cell to another	Цитокинины это молекулы-переносчики небольшого протеина или глюкопротеина, которые
---	--

[5, с. 507].	передают информацию от одной клетки к другой.
--------------	---

В данном случае английский глагол «are» - это глагол связка, «a small protein or glycoprotein messenger molecules» - это именная часть.

К грамматической особенности информативного текста по химии следует отнести факт скрытых определений, которыми являются атрибутивные группы. Например:

- «electric –field induced modifications» равно высказыванию «modifications which are induced by electric field» и в переводе на русский язык означает «изменения, вызванные электрическим полем»;
- высказывание «combustion generated soot» равно высказываниям «soot generated after combustion» или «soot which was generated after (by) combustion» и будет переводиться как «сажа, образующаяся в результате процесса горения»;
- высказывание «stress –induced birefringence» равно высказыванию «birefringence induced by stress», в переводе оно будет означать «двойное преломление, образующееся в результате напряжения»;
- высказывание «constant - volume combustion chamber» равно высказыванию «combustion chamber with constant volume» - камера сгорания с постоянным объемом.

В исследуемом информативном тексте часто встречаются атрибутивные группы, в состав которых входят числительные, например:

20 nm diameter - диаметр, равный 20 нанометрам;

10-nm full width – полная ширина, равная 10 нанометрам.

В связи с тем, что информативному тексту по химии присуща последовательность изложения, то в нем часто используются причинно-следственные союзы и логические связки типа: since, therefore, results in, leads to, thus, so, as a result, finally, it follows, consequently. Например:

Thus the model of the expansion velocity together with the flame location satisfies the mass conservation. [6, с. 371].	Таким образом, модель увеличения скорости вместе с местоположением пламени соответ-ствуют сохранению массы.
--	---

The spatial resolution will therefore be degraded to an extent that depends on the magnitude of the refractive index gradients and on the path length through the index gradient index [6, с. 372].	Следовательно, пространственная разрешающая способность будет уменьшена до такой степени, которая зависит от величины градиентов показателя преломления и от длины пути, пролегающего через область градиента показателя.
--	---

Как видно из вышеприведенных примеров, причинно-следственные союзы могут стоять, как в начале, так и в середине предложения. Кроме указанных, употребляются и другие союзы, а именно:

Additionally , amorphous fused silica is photoelastic [6, с.376].	К тому же , аморфный расплавленный кварц фотоэластичен.
--	--

Среди грамматических особенностей информативного текста по химии – перевод атрибутивных цепочек типа: «fullerene production», «soot particle formation», где первое слово обычно переводится формой множественного числа «получение **фуллеренов**», «образование **частиц** сажи». То же самое касается некоторых существительных, обозначающих разные явления, которые в английском языке могут употребляться во множественном, а в русском языке в единственном числе. Например:

- the investigation of the role of reacting flow dynamics on the onset and the sustenance of thermoacoustic instabilities – исследование роли влияния динамики потока на возникновение и поддержание **термоакустической неустойчивости**.

В информативном тексте по химии часто встречаются слова: «one», «ones» «that of», «those of». В тексте эти слова используются для того, чтобы избежать повторения одних и тех же слов. Например:

The most extensive investigation was that of Lehman. We use the method similar to those delivered in [4]. Among the disadvantages the following ones can be mentioned. [7, с. 61, 64].	Наиболее обширным исследованием было исследование Лемана. Мы используем метод схожий с методами, изложенными в работе [4]. Среди недостатков можно упомянуть следующие (недостатки).
---	--

Чтобы часто не употреблять предлог «of», авторы англоязычных химических статей используют герундий. Например: the model for understanding flame dynamics - модель для понимания динамики пламени. Обычно герундий следует после таких предлогов как: thereby, by, with, for, in, due to, because of. Иногда герундий может стоять вначале предложения и переводиться на русский язык деепричастным оборотом.

Using this system a laminar premixed flat sooting low-pressure toluene / oxygen flame was investigated. [8, с.311]	Используя эту систему, мы провели исследование ламинарного, предварительно смешанного плоского саже образующего толуол/кислородного пламени низкого давления.
--	---

Однако, возможны случаи, когда герундий переводится существительным. Например:

Understanding the mechanisms of pollutant formation and destruction in practical combustion devices is motivated by the need to mitigate pollutant emission. [6, с. 371]	Понимание механизмов образования и разрушения загрязняющих веществ в устройствах для горения мотивировано необходимостью уменьшения выброса этих веществ в атмосферу.
--	---

В последнем примере отметим еще одну грамматическую особенность. В английских научных статьях авторы могут не приводить в тексте в явной форме некоторые слова, но они подразумеваются и тесно связаны со смыслом всего предложения. Например, в приведенном выше предложении автор опустил слово «атмосфера». Это слово логически выводится при помощи словосочетания «pollutant emission» - «выброс загрязняющих веществ». Обычно, загрязняющие вещества, образующиеся в процессах горения, сбрасываются в атмосферу. Прием добавления слов имеет место в случаях, связанных с физическими величинами, такими как давление и температура. Например:

The measurements were carried out at 400 K [8, с. 311].	Измерения проводились при температуре 400 К.
---	---

Из этого примера видно, что в английском языке эти слова можно опускать, если указывается их числовое значение.

Особенностью научнoестественного текста является также употребление инфинитивных конструкций, как пассивных, так и активных, например: to be used, to be widely employed, to expect and to be expected.

Таким образом, на основании представленного материала, можно сделать вывод, что в информативном тексте по химии мы сталкиваемся со сложными синтаксическими структурами. Они обусловлены природой и сущностью научнoестественной коммуникации. Основными требованиями в этой коммуникации выступают последовательность, логичность, четкость в изложении научного материала. Показанные лексические, грамматические и синтаксические особенности научнoестественного текста носят постоянный характер, благодаря которому научнoестественной подстиль приобретает устойчивой выражение.

1. Разинкина Н.М. *Стилистика научного английского текста*. – М.: УРСС, 2005 -216 с.
2. Кожина М.Н. *О речевой системности научного стиля сравнительно с некоторыми другими.*: Учебное пособие. – Пермь, 1972 – 182 с.
3. Скибо В.Н. *О контактности предложений в английской научной прозе.*// Сборник научных трудов МГПИЯ им. М. Тореца. 1973, вып. 73. – 6 с.
4. Mehta P.G., Soteriou M.C., Banazuk A. *Impact of exothermicity on steady and linearized response of a premixed ducted flame.* // *Combustion and Flame (New-York)*. Vol. 141. No. 4, ELSEVIER, 2005. – P. 392 – 405.
5. Callard R., George Andrew J.T., Stark J. *Cytokines, Chaos and Complexity.* // *Immunity*. 1999 November. Vol. 11. P. 507 -513.
6. Musculus Mark P.B., Pickett Lyle M. *Laser diagnostics considerations for optical laser-extinction measurements of soot in high-pressure transient combustion environments.*// *Combustion and Flame (New-York)*. Vol. 141, No. 4, ELSIVIER, 2005. – P.371 -391.
7. Рубцова М.Г.. *Чтение и перевод научной и технической литературы: лексико-грамматический справочник. 2-ое издание*. – М.: АСТ: Астрель, 2006. – 382 с.

8. Takehara Hiroaki, Fujiwara Masashi, Arikawa Mineyuki, Diener Michael D., Alford J. Michael. *Experimental study of industrial scale fullerene production by combustion synthesis*. // Carbon, 43, ELSEVIER, 2005. – 311-319 p.

Түйіндеме

Махметова Д.М. – ал-Фараби атындағы ҚазҰУ шет тіл кафедрасының аға оқытушысы, djamilya_gab@mail.ru

Химиялық ғылыми мәтіндегі орыс/ағылшын тілдер жүйесінде лексика мен грамматикаға байланысты аудармасының өзгешеліктері

Ғылыми – табиғи немесе ғылыми – техникалық коммуникацияларға сәйкес мәтіндердің ерекшелігі лексика мен тіл грамматикасына байланысты. Лексика жағынан терминдер мен интернационалдық сөздерді ең жиі қолданулы байқалады. Бұл орыс және ағылшын тілдегі мәтіндерге тән. Грамматикалық аспект ерекше синтаксис құрылымдарға байланысты. Осы мақалада ғылыми мәтіндерге тиісті құрылымдық-синтаксис категориясы бес ерекше белгілерімен көрсетілген.

Түйін сөздер: лексика, грамматика, синтаксис, одақтар, ұсыныстар, зат есім, атрибутивті топтар, аударма, анықтағыш ұсыныстар, құрамы күрделі ұсыныстар.

Summary

Makhmetova D.M. – senior English teacher, the chair of foreign languages, al-Farabi Kazakh National University, djamilya_gab@mail.ru

Lexical and grammatical peculiarities of scientific chemical text translation in English/Russian language system

The peculiarity of the lexis of the texts of scientific and technical communication is linked with the frequent use of terms and international words. Common lexis preserves the link with literary language. It is peculiar to Russian and English scientific texts. Grammar aspect of informative function focuses on specific syntactical structures. This paper indicates five specific features for structural – syntactical category of the scientific informative text.

Keywords: lexis, grammar, syntax, conjunctions, sentences, noun, attributive chains, translation, attributive clauses, complex sentences.

УДК 422

THE USAGE OF TABOO AND EUPHEMISMS IN THE PROCESS OF COMMUNICATION

Baimahan T. – Kh. A. Yassawi IKTU, Professor

Mustafaeva M. – Kh. A. Yassawi IKTU, master student
of A.Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkistan

This article defines the term euphemism and gives some examples of its use in the language. Besides, the article provides socio-linguistic aspect of this stylistic device and outlines some major differences between euphemisms and taboo. Article, as well, provides some information considering the misuse of euphemisms and taboo. This article explains the etymology of the term euphemism. Author of the article gives an overview of two relatively close terms taboo and euphemism, indicating the difference and similarity between them. These terms are explained with the help of examples illustrating euphemisms and taboo in use. Also, the article provides some examples of incorrect use of euphemisms, thus highlighting the importance of understanding the aim and effect of this stylistic device. The article states that the euphemism is a part of the language with its own semantic, socio-linguistic and historical background. The origin of the term euphemism is from the Greek language, which later spread into other languages as well. Along with that, the article gives some background information of the term taboo and tries to explain why it is associated with religion. Besides, the article refers to the use of term taboo in Western countries, in Russia, England and the relation of this term with their own culture and traditions. This article narrates about the emergence and development of the term euphemism in Slavic, German, Indo-European languages. Finally the article writes about the importance of taboo and euphemisms as a part of culture.

Key words: euphemism, taboo, the misuse of taboo and euphemism, superstitions, differences between taboo and euphemisms, cultural ignorance, religions, etymology of euphemisms, socio-linguistic aspect of euphemisms, the usage of taboo and euphemisms, pronunciations, social context, face-saving, expressions, forbidden, communicants, unpleasantness, negative connotations, successfully communicate, extralinguistic factors, soft words, an idiomatic expression, semantic erosions.

The term euphemism refers to polite, indirect expressions which replace words and phrases considered harsh and impolite or which suggest something unpleasant.

The word *euphemism* comes from the Greek word εὐφημία (*euphemia*), meaning "the use of words of good omen", which in turn is derived from the Greek root-words *eû* (ε), "good, well" and *phmē* (φήμη) "prophetic speech; rumour, talk" Etymologically, the *eupheme* is the opposite of the blaspheme "evil-speaking." The term *euphemism* itself was used as a euphemism by the ancient Greeks, meaning "to keep a holy silence" (speaking well by not speaking at all).

Several are known to have occurred in Indo-European languages, including the presumed original Proto-Indo-European words for bear (*H₂rtos*), wolf (*wíkōs*), and deer (originally, *hart* - although the word *hart* remained commonplace in parts of England until the 20 th century as is witnessed by the widespread use of the pub sign The White Hart). In different Indo-European languages, each of these words has a difficult etymology because of taboo deformations: a euphemism was substituted for the original, which no longer occurs in the language. An example is replacements of the word for "bear": the Slavic root *forbear*, *medu-ed-*, means "honey eater"; names in Germanic languages including English are derived from the color brown. Another example in English is donkey replacing the old Indo-European-derived word *ass*, which coincides with some pronunciations of the word 'arse'. The word dandelion (literally, French for "tooth of lion", referring to the shape of the leaves) is another example, being a substitute for *pissenlit*, meaning "urinate in bed, wet the bed", a possible reference to dandelion being used as a diuretic. The Talmud describes the blind as having "much light" (and this phrase - sagee nahor - is the Modern Hebrew for euphemism[1].

Euphemism is an idiomatic expression which loses its literal meanings and refers to something else in order to hide its unpleasantness. For example, "kick the bucket" is a euphemism that describes the death of a person. In addition, many organizations use the term "downsizing" for the distressing act of "firing" its employees.

Euphemism depends largely on the social context of the speakers and writers where they feel the need to replace certain words which may prove embarrassing for particular listeners or readers in a particular situation.

The relation between taboo and euphemism is thus fairly intuitive. Euphemism occurs when there is a prescription of speech behavior relating to a taboo. The topics most likely to be treated euphemistically are those associated with cultural taboos, such as death, disease, sexuality, and religion. In other words, euphemism results from an interaction between semantics and the social, and has therefore been the purview of socio-linguistics, or of those interested in socio-historical dimensions of language use and transformation. One of the main social functions of euphemism is "face-saving", first to protect one's own face, or to protect the feelings of the other. Further, euphemism may decrease the emotional intensity of the topic under discussion, which can even be measured physiologically [2].

Euphemism is one field in which language change can be observed, not just in terms of semantic erosions, but related to larger social and historical shifts. Taboo or unspeakable in one era become permissible topics in another period. In the Victorian period, for example, euphemism peaked in the English language as a result of the constrictive moral values of the era. Marsh understands euphemism as a process, within the Victorian period, of "making language decent." He examines the proliferation of Latinisms (particularly within medicine) and 'frenchified prudery' within this period as driven by a euphemistic purgation of the language. Marsh's perspective is generally critical of euphemism, which he sees as a diminishment of language and communication that leads toward silencing.

For example, instead of using the expressions like stupid, dim, dull, slow; of subnormal intelligence we are trying to use euphemisms like *mentally challenged*, *intellectually challenged*. Also *bathroom*, *powder room*, *restroom*, *washroom* instead of the word *toilet*.

Taboos and euphemisms exist in every language. They are inseparable of culture. Usage of them appropriately enables us to successfully communicate with other people.

A taboo is something forbidden by religions, laws, morals of society and it is a common social phenomenon of every nation[3].

In Western countries, including Russia the date thirteen or Friday ('Monday' in Russia; 'Blue Wednesday' in England) these words are associated with bad luck based on their superstitions belief. According to the Bible, Judas, who betrayed his master, Christ, was the thirteenth person at Christ's last supper. And Friday was said to be the day Jesus was crucified.

It is also forbidden to ask somebody about private matters such as money, their age and health. There is also a body language taboo. Keeping aloof from communicants, trying to be formal in different social situations caused by extralinguistic factors usually British and American people dislike being too close to each other while talking.

Westerners of the same sex also do not hold hands, as many people in China do. A euphemism is the use soft words or phrases instead of the words required by truth or accuracy. That is, people don't say directly what they mean due to politeness[4].

For example, blind people are sometimes called "sight-deprived" and old people are often called "senior citizens." The euphemistic "sight-deprived" and "senior" are used to avoid offense - people may feel hurt when they are described as old or blind. In fact, a euphemism is a kind of indirect speech. In such speech the speaker gets the listener to understand what he really means according to the shared background information.

When someone says, "Could I ask where the restroom is" he does not mean to ask a question. It is a kind of request. The speaker makes this request indirectly with a question to say that he wants to use the toilet.

On account of the difference between cultures, taboos and euphemisms are varied according to circumstances and situations. In a certain situation, what is accepted in one culture may be forbidden in another culture.

For example, Chinese students often begin their talking with foreigners by asking such questions as "How much is your rent" or "How old are you" They think it is a friendly way to start a conversation and to show their friendliness. In English, these are considered to be private questions and Western people feel uncomfortable being asked such questions when strange people address them.

Another example is "Where are you going" In Chinese, people say something like this as greeting; while in English it is a real question. If we greet foreigners by saying this, it may cause a misunderstanding.

The misuse of taboo and euphemism is caused by cultural ignorance and misunderstanding. A person's culture determines the style of communication.

Here are some particularly amusing examples, except where downright offensive.

1. If you are offered a **career change** or an **early retirement opportunity**, a **career or employee transition**, or you are being **involuntarily separated**, or if **personnel is being realigned** or there is a **surplus reduction in personnel**, or the **staff is being re-engineered or right sized**, or if there is a **workforce imbalance correction** then: You're fired!

2. You aren't poor, you are **economically disadvantaged**.
3. You aren't broke, you have **temporary negative cash flow**.

4. You do not live in a slum but in **substandard housing**, or in an **economically depressed neighborhood**, or **culturally deprived environment**.

5. If you are **managing company stakeholders**, that means you are lobbying, which is really the same as bribing.

6. When you get an unwanted phone call just as you are sitting down to dinner from a representative of the Republican party (and you are a Democrat) or vice versa, this is called a **courtesy call**. Only courtesy has nothing to do with it, it's just freaking annoying.

7. In light of the recent demise of Osama bin Laden, several politicians have stressed that it was the **enhanced interrogation methods** which caused the informants to squeal and give up the nickname of the courier, which we then followed around until he led us to the compound of OBL. This is one of my personal favorites, not the process it refers to of course, but the absolute ludicrousness of this particular phrase. The ultimate of euphemism. It's torture, folks! Torture, and you can't sugarcoat it, and you can't make it sound nice. Torture.

8. Since we've been involved in two wars for ten years, stuff happens, stuff that we don't want to happen. When you come into a country and break it, for a variety of good reasons, you might cause some **collateral damage**, which are really deaths of civilians. Women and children and old people. Accidental death. Accidental – but you can't quite escape the “death” part.

9. You're not buying a used car, you are purchasing a **pre-enjoyed or pre-loved vehicle**.

10. If you are a bank, bad, crappy debts are non- or **under-performing assets**.

11. Ah, **genuine imitation leather**. That new car smell. But really, it's cheesy vinyl. 100% virgin cheesy vinyl.

12. If you want a raise and you deserve a raise, but there's no money or the company just doesn't want to do it, you might get an **uptitle** instead, which is a fancy name for what you already are. Uptitles are fancy job names given in lieu of monetary compensation. An example: Assistant Supervisor of Things Beginning with the Letter “A”.

13. Watch out if the company you work for says it is **levering up**, it means they are spending money they don't have. See “uptitle” above.

14. If you say you **committed terminological inexactitude**, or you **relayed misinformation**, **misspoke** or were **economical with the truth**, well that means you just told a whopper. A bold-faced lie.

15. If you are a politician in Arizona, people who run across the border are **illegal aliens**, unless they are employing these same people to tend to their children or flower gardens, then they are known as undocumented workers.

16. We consume **adult** beverages which are booze drinks, beer and wine and hard stuff. Adults also drink things like water, coffee and tea but these aren't called adult beverages, just beverages. There's adult entertainment too, and we know what that means. So attaching the adjective "adult" to a noun, must mean the same as "sleazy" or "bad for you".[5]

In conclusion we can say that euphemisms enable people to talk about embarrassing, painful or inappropriate issues that are considered to be social taboos. However, in time the euphemistic expressions might receive the same negative connotations that the original term had; new expressions will be needed once again. As long as there continue to be unpleasant topics that people prefer not to refer to directly, people will continue to use euphemisms to talk about these topics. In fact, at present people would not be able to use language effectively without euphemisms; talking to other people would often be uncomfortable without them. It remains to be seen that in future people will feel comfortable talking about anything with anyone in any given situation.

Both taboos and euphemisms are used appropriately in the process of communication.

1. Fieldman, Linda. *Euphemisms on the Euphrates: the War of Words*. Christian Science Monitor. – 1 April 2003.
2. Hughes, Geoffrey. *A History of English Words*. Oxford: Blackwell, 2000.
3. Slovenko, Ralph. *Commentary Euphemisms*. *The Journal of Psychiatry and Law* Winter 2005, Vol. 33, Issue 4
4. Allan, K and K Burridge. *Euphemism and Dysphemism: Language as a Shield and a Weapon*. Oxford: Oxford University Press. 1991.
5. Adams, *The Uses of Euphemisms*. Oxford University Press, 1985.

Түйіндеме

Баймахан Т. – ХҚТУ профессоры,

Мұстафаева М. – 6M021000 Шетел филологиясы мамандығының 2-курс магистранты. Marzhan_093@mail.ru

Қарым-қатынас үрдісінде табу мен эвфемизмдердің қолданылуы

Бұл мақалада эвфемизм және табу терминдерінің маңыздылығы, ұқсастықтары, айырмашылықтары және қолданылуы қарастырылған. Эвфемизмдердің қолданылуы мысалмен көрсетілген. Эвфемизм сөзінің шығу тарихы мен оның анықтамасы берілген. Эвфемизмдерді қолданудағы қателіктер мен дұрыс қолданбауы мысалдармен көрсетілді. Эвфемизмнің социолингвистикалық бөлімдері қарастырылды. Эвфемизм тілдің бір саласы екендігін соның ішінде семантикалық, әлеуметтік және тарихи жағы қарастырылды. Эвфемизм терминінің грек тілінен шығуы және оның басқа тілдерде ұштасуы мысалдармен көрсетілді. Табудың дінмен байланысты екені түсіндірілді. Табу яғни тыйым салынған сөздерге анықтама берілді. Батыс елдерінде, Ресейде сондай-ақ Англияда табу термині қалай қолданады және бұл олардың салт-дәстүріне байланысты екені қарастырылды. Славян, герман және үнді еуропа тілдерінде эвфемизм қалай пайда болды әрі оның этимологиясы түсіндірілді. Қытай еліндегі наным сенімге байланысты эвфемизмнің дұрыс қолданбауы мысалдармен берілді. Белгілі бір жағдайда эвфемизмнің маңызы айтушы мен тыңдаушының арасындағы әлеуметтік контекстке байланысты екендігі қарастырылды. Табу мен эвфемизм салт-дәстүрдің ажырамас бір бөлігі ретінде қарастырылды. Табу мен эвфемизмнің қарым-қатынас үрдісінде өте маңызды орын алатындығы және осы жақсы сөздер арқылы қарым-қатынасты жақсарту үшін қолданатыны қарастырылды.

Түйін сөздер: эвфемизм, табу, наным-сенімдер, эвфемизм мен табудың айырмашылықтары, эвфемизм терминінің анықтамасы, эвфемизм этимологиясы, қарым-қатынас, салт-дәстүр, эвфемизмнің социолингвистикалық бөлімдері, эвфемизмнің қолданылу аясы, эвфемизмнің дұрыс қолданбауы, коммуникация, мәдениет, эвфемия, тыйым салынған сөздер, дін, әлеуметтік контекст.

Резюме

Баймахан Т. – профессор МКТУ,
Мустафаева М. – магистрант 2-курса 6M021000 иностранной филологии.
Marzhan_093@mail.ru

Применение табу и эвфемизмов в процессе коммуникации

В данной статье приводятся определение, а также примеры использования эвфемизмов в языке. Вместе с тем, рассматривается социолингвистический аспект данного стилистического приема и поясняется основное различие между определениями эвфемизм и табу. Также присматривается неправильное использование табу и эвфемизмов и поясняется этимология эвфемизма. В этой статье рассмотрены особенности и сходства терминов табу и эвфемизм. Использование эвфемизмов показаны с образцами, а также мы можем увидеть историю происхождения и описания эвфемизмов. Следующее что мы можем заметить в этой статье, то что, здесь показаны образцы ошибок в неправильном использовании термина эвфемизм. В этой статье говорится, что эвфемизм является частью языка и показаны семантические, социолингвистические и исторические стороны. Происхождение эвфемизма с греческого языка и сходства с другими языками мы можем увидеть на примерах. Статья объясняет, что термин табу связан с религией. Мы еще столкнемся с описанием термина табу, по яснее запрет словам. В статье говорится об использовании термина табу в Западных странах, в России, в Англии и о связи термина с ихними традициями. В этой статье объясняется появление термина эвфемизм в славянских, германских, индо-европейских языках. Показаны примеры неправильного использования термина эвфемизма связанные с культурой Китайских стран. Показаны важности эвфемизма связанные с социолингвистического контекста между истцом и слушателем по определенным ситуациям. Табу и эвфемизм неотъемлемая часть традиции. В конце говорится, что в процессе отношении табу и эвфемизм важно какое занимает место и о том, что с помощью этих терминов будут улучшены отношения между ними.

Ключевые слова: эвфемизм, табу, суеверие, термины эвфемизма, различие табу и эвфемизма, социолингвистические аспекты эвфемизма, этимология эвфемизма, примеры использования эвфемизмов в языке, неправильное использование табу, неправильное использование табу и эвфемизмов, идиоматические выражения, язык тела, произношение, семантическая эрозия.

ӘОЖ 387.016:811.111

ИНТЕРНЕТ - ШЕТЕЛ ТІЛІН ҮЙРЕТУ ҮДЕРІСІНДЕ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН АУТЕНТТІК МАТЕРИАЛДАР РЕСУРСЫ

Ракымбаев А.Ж. – 2 курс магистранты Абай атындағы ҚазҰПУ, Шетел тілі: екі шетел тілі

Шетел тілін оқыту жан-жақты қамтылған күрделі үдеріс, сондықтан да ондағы негізгі мақсат – тұлғаның дамуы, яғни оқытылып отырған тілде мәдениетаралық қарым-қатынас орнатуға, өзін кейінгі шеттілдік сөздік әрекеттерін дамыта түсуге қызығушылығы бар және соған қабілетті тұлғаны даярлау болып табылады. Интернет технологиясын шетел тілін оқыту үдерісіне енгізудің артықшылығы осы күндері ешқандай да күмән келтірмесі анық. Соңғы онжылдықта жергілікті әдіскерлер мәдениетаралық құзіреттілік қалыптастыруға бағытталған интернет-коммуникациясы формалары – электрондық пошта, чаттар, форумдар, веб-конференциялар мен веб-семинарлар – жайлы тек жақсы көзқарастарын жазуда. Қазақстанның заманауи әлеуметтік-мәдени даму сатысында шетел тілін оқу қызығушылығы арта түсті, және осы мақсатта шетел тілін оқыту әдістемелік мамандары шетел әдебиеттері мен оқыту құралдарын мәдениетаралық құзіреттілікті қалыптастыруға аутенттік сипатта құрастыру мақсатталып отыр.

Түйін сөздер: интернет, шеттілдік білім беру, мәдениетаралық құзіреттілік, оқыту принципі, аутенттік материалдар

Қазіргі таңда жаңа дәуірде әлемдегі барлық елдер тығыз интеграциялық байланысқа түсуде. Осыған орай Елбасы ҚР Президентінің «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына жолдауында Азаматтық татулық пен ұлтаралық келісім – біздің басты құндылығымыз. Көпұлтты еліміздегі татулық пен келісім, мәдениеттер мен діндердің үндесуі әлемдік эталон ретінде танылған делінген. Осы тұрғыда тұлғаның мәдениетаралық құзіреттілігін қалыптастыру шетел тілі пәнін оқыту үдерісіндегі негізгі мақсаттардың бірі болып отыр [1].

Шеттілдік білім беру әдістесінде мәдениетаралық құзіреттілік ұғымын ғалымдар жан-жақты зерттеп, түрлі анықтамалар беруде (С.С. Кунанбаева, Г.В. Елизарова, И.С. Соловьева, Н.Е. Яковлева, Ю.Л. Вторушина, Н.М. Губина, Л.И. Гришева, Л.В. Цурикова, А.П. Садохин, Т.В. Ларина, М.В. Плеханова, Н.С. Тыхеева, М.Г. Корочкина, Т. Baumer), сонымен қатар құрылымдық ерекшеліктеріне назар аударылуда (Г.В. Елизарова, К.М. Ирисханова, А.П. Садохин, И.С. Соловьева, Н.М. Губина, М.В. Плеханова, Н.С. Тыхеева).

Мәдениетаралық құзіреттілік дегеніміз тұлғаның өзін мәдениеттер диалогінде, яғни мәдениетаралық қатысым шеңберінде еркін жоғары сапалы коммуникативтік қабілетін көрсете алуы деп анықталады [2]. Жоғарыдағы ғалымдардың анықтамаларын толыққанды түсіне келе бәріне ортақ келесі анықтамамен келісеіз: мәдениетаралық құзіреттілік – бұл қарым-қатынастың нәтижелерінің екі жақ коммуниканттары үшін жинап келгенде позитивті болатын, ортақ мағынаға ие мәдениетаралық қатысым жайлы білім мен білікке негізделген құзіреттілік. [3]

Мәдениетаралық құзіреттілік – бұл белгілі бір әлеуметтің өмірлік дағдыларын, әдеттерін, салт-дәстүрлерін, нормаларын қалыптастыратын жеке тұлғаға және топқа қатысты мотивация, мінез-құлық формалары, вербальды емес компоненттер, құндылықтар жүйесі жайлы білім.

Осы құзіреттілікті қалыптастырудың негізгі принциптері жайлы П.В. Сысоев еңбектеріне тоқталсақ [4]:

• **Мәдениеттер диалогы принципі.** Мұндағы принциптің маңызды құрылымы «мәдениеттер диалогына» алдымен тоқталып кетсек, ол соңғы кездері ғылыми әдебиеттерде жиі кездесетін ұғым. Алайда оның осыншалықты кеңінен қолданыс табуы әдістемелік мағынасына өзгертулер қосуда. Мәдениеттер арасында қарым-қатынас орнату мәселелеріне арналған философиялық анализ жерге сүйенсек, көптеген зерттеушілер «мәдениеттер диалогын» заманауи полимәдени ортада мәдениеттердің қарым-қатынасқа түсу философиясы деп түсіндіреді. Ал, шетел тілін оқыту әдістемесінде аталмыш принципке негізделе оқыту дегеніміз аутенттік және жартылай аутенттік мәдени материалдарды анализдеу, оқушылардың эмпатия, толеранттыққа баулап, оқыту үдерісін оқушылардың өзге мәдени ортада қатысымға дайындығын бағыттау, тіл меңгерушілерінің билингвалды әлеуметтік-мәдени құзіреттілігін қалыптастыруға әдістемелік үлгі құрастыру деп сипаттайды.

• **Мәдени проблемалық тапсырмаларының доминанттығы принципі.** Шетел тілін оқыту үдерісінде мәдениетаралық құзіреттілікті қалыптастыру тек мәдениетаралық маңызды информациямен ғана шектелместен, қайта соның негізінде өз құзіреттіліктерін үздіксіз дамытса өте зор әсерін тигізеді. Аталмыш принципті В.В.Сафонова ұсынып, оның негізінде жүргізілген тәжірибелік жұмыстар келесі жетістіктерін көрсетті: мәдени информацияны жинақтап, жүйелеп, интерпретация жасайды; мәдени іс-әрекеттерді интерпретациялай алады; полимәдени коммуникативтік құзіреттілігін дамытады; белгілі бір мәдениеттердің ерекшеліктері жайлы ғана біліп қоймай оның жалпыәлемдік аяда маңыздылығын түсінеді; мәдени өзін-өзі дамыту стратегияларын меңгереді және мәдени және коммуникативті шығармашылық жұмыстарға қызығушылықтары артады.

• **Билингвалды оқыту принципі.** Көптеген ғалымдар тілді оқытарда тек шетел тілі қолданысының пайдасы мен жетістіктерін айтып, тілді тез меңгеруге әсерін тигізетінін айтса, келесі тарап екі тілді салыстыра оқыту жемісті болады дейді. Осы мақаламызда, мәдениетаралық құзіреттілік қалыптастыруда ана тілін міндетті түрде бірге алып жүру керек дейміз. Себебі аталмыш құзіреттілікті қалыптастыруда оқыту мақсатының барлық аспектісі де қатар дамиды (оқыту, тәрбиелеу, білімділік, дамытушылық). Ал ана тілін қолдану мүмкіндігінсіз мәдени реалийлер мен жалпы фактілерді түсінуде қиындық тудырып, тіпті жалған интерпретациялануына әкеледі.

• **Мәдени вариативтік принципі.** Бұл принцип шетел тіліндегі өзара мәдени әртүрлілік жайлы мағлұматтың болуын меңзейді. Және де оның негізгі бағыты – оқушылардың мәдениет түрлерінің арнайы бір нұсқаларымен таныстыру. Нақтырақ айтар болсақ, этникалық ерекшелік мәдениет түріне жатқызсақ, онда осы мәдениет түріне ақтар, афро-американдықтар, мексикандықтар, азиаттар және тынық мұхиты көшпенділері бола алады.

• **Мәдени оппозиция принципі.** Шетел тілін меңгерушілердің мәдени жағдайларды толыққанды ұғынулары үшін зерттеушілер шетел тілін оқыту үдерісінде мәдени конфликттерге негізделе оқытудың маңыздылығын айта кетеді. Мұндағы мәдени конфликттің контекстінде мәдени топтардың білім, құндылық, норма жүйелерінің ерекшеліктері болып түсіндіріледі. Аталмыш принцип оқушылардың жинаған білімдері, көзқарасы, ойларының оқытылып отырған мәдениеттің білім, қарым-қатынас пен түсініктерінен өзгеше болып мәселелерді шеше алу жағдаяттарын бастан кешіруді мақсаттайды.

Сонымен, мәдениетаралық құзіреттілікті қалыптастыруда негізгі принциптерге тоқталдық. Ондағы ерекшеліктеріне тоқтала кетсек, аталмыш құзіреттілікті қалыптастыруда өзге мәдениеттің тілдік ерекше-

ліктері мен ондағы білім. Құндылықтарды сақтаушы әрі жеткізуші болып түпнұсқалық материалдар жатады. Осындай аутенттік материалдардың өзге мәдениетті танып меңгеруде басты рөл атқаратын аутенттік материалдардың маңыздылығына тоқтала кетсек, алдымен аутенттік мәтіндердің ерекшеліктерін сипаттап көрсетейік.

Ғалым М.Брин түпнұсқалықтың негізгі төрт түрін атап өтеді:

1. Мәтіннің түпнұсқалығы
2. Оқушылардың осы материалды қабылдау түпнұсқалығы;
3. Осы тапсырмалардың түпнұсқалығы;
4. Сабақтағы әлеуметтік жағдаяттың түпнұсқалығы.

Шетел тіліндегі оқулықтарда аутенттік мәтіндердің тақырыптары әртүрлі болып келеді. Мысалы, номинативтік функция атқаратын тақырыптар кеңінен таралған, сонымен қатар, оқушылардың қызығушылығын оятатын, сұрақ түрінде берілетін тақырыптар көптеп кездеседі. Айтылым түпнұсқалы болуы үшін лексика мен фразеологияны іріктеудің маңызы зор [5]. Шетел авторлары құрастырған мәтінде лексикалық жағынан толықтығымен ерекшеленіп, оқушыларды қызықтыра түседі. Идиомалық сөздер, сөз тіркестері және фразеологизмдер мәтінді фразеологиялық жағынан байытпа түседі. Тілдік ерекшеліктер ұлттық өзгешелікті байқауға септігін тигізіп, оқушылардың мұндай ерекшеліктерді ана тілі және бірінші шетел тілімен салыстыра отырып анықтауына мүмкіндік береді.

Аутенттік мәтіндер сол тілдің лексикасымен, фразеологиясымен таныстыруға және онымен жұмыс жасауға жақсы мүмкіндіктердің бірі екені белгілі. Әсіресе нақты мысалдармен тілаларлық айырмашылықтарды көрсеткен жөн. Лексика мен фразеологияны іріктеудің негізгі критерийлері болып кез-келген бірліктің түпнұсқалығы және оның жиі қолданылуы болып табылады. Оқушыларды әртүрлі тематика мен түрлі стильге жататын аутенттік лексикамен таныстыруға болады. Тілдік ерекшеліктері болып анықталатын фразеологиялық тіркестердің ұлттық өзгешелігі бар, сондықтан оны түсіну қиынға түседі, дегенмен оқу мәнерлілігін, өзіндік бір сипатын көрсету үшін ол аса қажет.

Аутенттік материалдарды кеңінен қолдануға болатын, мағлұматтар ресурсы деп интернетті айта аламыз. Көптеген сайттар шетел тілінде оқытуға арналған түпнұсқалық түрлі тақырыптарға материалдар толы. Компьютерлік технологияны пайдалана отырып, шетел тілі сабағында интернет жүйесін қолдану қазіргі таңда аутенттік оқыту амалына бір табан жақын болмақ. Жаһанданған интернет жүйесін қолдану негізінде, тіл үйренушілердің сөз әрекетінің төрт түрінде де біліктілігін қалыптастыруға болады, жүйе материалдарын қолдану арқылы олардың оқу, жазу іскерлігі мен дағдыларын қалыптастыруға, сөздік қорын байытуға мүмкіндік туады. Интернет жүйесін пайдалана отырып, тілін үйренуші елдің өкілдерімен байланысқа түсе алады [6].

«Интернет» деген термин ағылшынның «international net» деген сөзінен, аудармасында «халықаралық байланыс» деген ұғымды береді. Интернет жүйесі арқылы тіл үйренуші тіл өкілімен тура, тікелей байланысқа түсе алады, шетел тілі сабағында Интернетке қосылу арқылы шынайы қарым-қатынас үлгісін жасауға болады. Табиғи тілдік ортада тілді қарым-қатынас құралы ретінде қолдана отырып, тіл үйренушілер айтылымдарға спонтанды түрде, түрлі тілдік формулаларды қолдана отырып, жылдам жауап беруге дағдыланады [6].

Интернет жүйесінің келесі ақпараттық қоры мен ресурстарын шетел тілі сабағында пайдалану бірден-бір тиімді болмақ:

- электрондық пошта(e-mail), телеконференция, видеоконференция;
- жеке ақпараттарды жарыққа шығару мүмкіндігі, немесе басқаша айтқанда Web
- серверге жеке шығару;
- ақпараттық каталогтар (Yahoo, InfoSeek/ UltraSmart, Galaxy) іздеу жүйесі (Alta, Vista, HotBob, Open Text), жүйе ішіндегі әңгіме(Chat).

Шетел тілі сабағында компьютермен жұмыс жасай отырып, студенттер психологиялық тұрғыдан да жеңілдіктерге ие болады. Атап айтқанда, студенттердің жасаған әрбір жұмысына берілетін бағаның, олардың жасаған қатесін қайталаулар негізінде көрсете отырып, яғни жұмыс нәтижесін мақұлдап немесе белгілі бір дәрежеде қолдай, өз пікірін білдіріп отыратын оқытушының тікелей қатыспауы, студенттерге өз бетінше жұмыс жасап, өзіне сенімділік болуын қамтамасыз етеді. Бұдан оқытушының шетел тілі сабағындағы орнын жоққа шығару деген түсінік туындамауы керек.

Керісінше, оқытушы тіл үйренушілердің жеке тұлға ретінде өз тапсырмаларын орындап, жұмыс қорытындысын белгілейтін әлеуметтік-психологиялық жағдай туындата алатын, олардың жұмысына бағыт-бағдар беретін бірден-бір субъект.

Қазіргі уақытта шетел тілін оқытудың коммуникативтігі, интерактивтілігі, аутенттігі тілді үйрену үрдісінің мәдени контексте болуы үстемдікке ие болуда.

Аталған ұстанымдар коммуникативтілік қабілетінің компоненті ретінде мәдениетаралық біліктілікті дамытудың алғышартын жасайды. Шетел тілін дәстүрлі оқытуда тіл үйренушілер тілдік жаттығуларды жасап, қажетті материалды жаттаумен ғана шектеледі. Яғни, ол төмендегідей көрініске ие болады: «сөздік қор + қажетті құрылым = тіл» [7]. Алайда, тілдік құрылымды жаттаумен шектелу, тілді қарым-қатынас құралы ретінде меңгеруге толық мүмкіндік бермейді. Шетел тілінде тілдік қарым-қатынасқа үйрету үшін шынайы, өмірлік жағдаяттар туындату қажет. Ол студенттердің қажетті материалды меңгеруіне және соған сәйкес мінез-құлықын қалыптастыруға жағдай жасайды. Аталған мәселені шешуде Интернет жүйесі айтарлықтай маңызға ие. Біз дәстүрлі шетел тілі сабағына тағы да сипаттама жасайық. Көп жағдайда шетел тілін оқыту үрдісінде оқытушы студент ойын басқарады, яғни, бағыт беру немесе жетекшілік етуден гөрі, ол басшылық қызметіне ауысады. Бұл әрекет, психологтар көрсеткендей, студенттердің ойлау процесін тежейді. Мысалы, дөңгелек үстел, пікірталас мәселесін оқытушы өзі дайындап, жоспарды беріп, студенттен сөйлеу барысында тек соған сүйенуін талап етеді. Яғни, өз ойын айтуда тұлғаға еркіндік берілмейді.

Студент мәселені түсінбей, өзіне қажетті ақпаратты ала-алмай, мәселені шешуге шығармашылық тұрғыдан келу мүмкіншілігінен айрылып, өзінше ой қорытып, оны тұжырымдау және қызықты пікірлер айта алу қабілетіне ие бола алмайды. Ал мәселені шешуде жаңа ой, құнды пікір айту өте маңызды. Және ол міндетті түрде қорытындыланып, көрініске ие болар болса, оның нәтижесі жоғары болмақ.

Студенттің әртүрлі ақпарат көздерін, ресурстарын пайдалану арқылы компьютерлік технологияның көмегімен өздерінің дербес ізденуі арқылы тілді игеруге кәсіби шеберлігін шыңдайды. Жаңа ақпараттық технологияға әртүрлі ақпараттарды электрондық әдіспен енгізу, сақтау және беру болып табылады. Оларды оқу процесінде пайдалану ерекшелігіне сай мына төмендегідей топтастыруға болады [8]:

Компьютерлік оқу бағдарламалары (электрондық оқулықтар, тренажерлар, тьюторлар, лабораториялық жаттығулар, тест жүйесі). Мультимедиялық технологияға сай оқу жүйесі компьютер, видео-техника, оптикалық дискінің жиындысын пайдалану арқылы жүргізіледі. Интеллектуалдық және эксперименттік жүйе.

Қазіргі кезде аудиоақпарат алмасу, видеоақпарат алмасу, виртуалды аудиторлық такта, тақырыптық ақпарат енгізілген клавиатуралар, файлды алмасу, көпжақты конференциялар өткізу кеңнен таралған көпке белгілі компьютерлік видеоконференц байланыстың әдістемесіне жатқызылады.

Бұл технологиялар ағылшын тілін біршама меңгерген студенттің еншісі болып табылады. Өйткені бұл материалдар тек түпнұсқалық түрде ғана беріледі. Компьютер жүйесі оқу процесін жетілдіру құралы болып табылады.

Студенттердің техникалық білімінің кәсіби бағдарламаға сәйкес шет тілін меңгере отырып игеруі, олардың осы мақсатта жүйелі түрде технологиялық ақпараттарды және педагогикалық технологияны пайдалана отырып үнемі дайындығын арттыруына, ізденуіне байланысты. Жаңа педагогикалық технология студенттерді шет тілін меңгеруге жеке бағыттап, даярлық кезінде олардың қарым-қабілетін ескеруге мүмкіндік береді.

Қорыта айтқанда, интернет шетел тілі сабақта оқушылардың мәдениетаралық құзіреттілігін қалыптастыруда қолдану — бұл оның нәтижелігіне қолайлы жағдайды жасаудың бірден – бір жолы, ал ол өз кезегінде бірлесе жұмыс жасауға, адами қарым-қатынастарға себепкер болады және аутенттік мәтіндердің негізгі ресурсы болып табылады. Оқытуға жаңашыл көзқарасты қолдану, тәжірибеге бағытталған оқытудың үлкен жетістігі болып табылады, сондай-ақ оның сапасы алынған білімнің нақты жағдайда мақсатқа жетумен қатар өмірдің сапасын көтеруде үлкен сұранысты қанағаттандыруды қамтамасыз етеді.

1. Назарбаев Н.Ә. *Қазақстан жолы-2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ* // *Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы.* – Астана, 2014.

2. Byram M. *Cultural studies in foreign language education.* Clevedon, Avon, 1989.

3. Сысоев П.В. *Социокультурный компонент содержания обучения американскому варианту английского языка (для школ с углубленным изучением английского языка): дис. ... канд. пед. наук.* – Тамбов, 1999.

4. Воронина Г.И. *Организация работы с аутентичными текстами молодежной прессы в старших классах школ с углубленным изучением иностранного языка* // *ИЯШ.* 1999. № 2. Б. 23–25.

5. Мильруд Р.П., Носонович Е.В. *Критерии содержательной аутентичности учебного текста* // *ИЯШ.* 1999. – № 2. – Б. 8–12.

6. А.А., *Введение в Интернет-образование.* – М.: Логос, 2003. – 76 б.

Резюме

Ракымбаев А.Ж. – магистрант 2 курса

КазНПУ им.Абая по специальности Иностранный язык: два иностранных языка

Интернет как ресурс использования аутентичных материалов для формирования межкультурной коммуникации в процессе иноязычному образованию

Обучение иностранному языку является многогранным процессом, что обусловлено основной целью – развитие личности, способной и желающей участвовать в межкультурной коммуникации на изучаемом языке и самостоятельно совершенствоваться в овладеваемой им иноязычной речевой деятельности. Преимущество внедрения Интернет-технологий в процесс обучения иностранному языку в настоящий момент уже не вызывает сомнений и не требует дополнительных доказательств. За последнее десятилетие было написано немало работ в отечественной методике, в которых исследователи раскрывают позитивное влияние различных форм Интернет-коммуникаций – электронной почты, чата, форумов, веб-конференций и веб-семинаров, направленных на формирование межкультурной компетенции обучающихся. На современном этапе развития социокультурной ситуации в Казахстане наметилось заметное повышение интереса к изучению иностранных языков, что поставило перед специалистами в области методики преподавания иностранного языка задачу аутентичного оформления зарубежных учебников и учебных пособий по иностранному языку для формирования межкультурной компетенции.

Ключевые слова: интернет, иноязычное образование, межкультурная компетенция, принцип обучения, аутентичные материалы

Summary

Rakymbayev A.Zh. – 2nd course master of Foreign Language: two foreign languages at Abai KazNPU

Internet As A Resource Of Using Authentic Materials in The Formation Of Intercultural Communication In Teaching Foreign Language

Learning a foreign language is a multifaceted process that caused the main goal - the development of personality, able and willing to engage in cross-cultural communication in the target language, and self-possessed him to improve in foreign language speech activity. The advantage of the introduction of Internet technology into the process of learning a foreign language at the moment has no doubt and does not require additional evidence. Over the last decade it has been written a lot of work in our country, in which researchers reveal the positive impact of various forms of Internet communications - e-mail, chat, forums, web conferencing and webinars aimed at the formation of foreign language communicative competence of students. At the present stage of development of the social and cultural situation in Kazakhstan there has been a marked increase in interest in the study of foreign languages, which puts the specialists in the field of foreign language teaching task of authentic registration of foreign textbooks and teaching aids for foreign language competence for the formation of intercultural competence.

Keywords: internet, foreign language education, intercultural competence, education principles, authentic materials

УДК 378.091.12

МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ КАК ЦЕЛЬ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Кудьярова М.К. – магистрант 2 курса

КазНПУ им.Абая специальности Иностранный язык: два иностранных языка

Настоящая статья посвящена проблеме определения статуса межкультурной коммуникативной компетенции как цели высшего образования в условиях глобализации. Обосновывается идея о необходимости выдвижения межкультурной коммуникативной компетенции в качестве приоритетной цели высшего образования для всех специальностей. Также отмечается влияние глобализации на повышение роли межкультурной коммуникации для специалистов всех видов. А также рассматривается ряд признанных подходов межкультурной коммуникативной компетенции.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, межкультурное образование, межкультурная компетенция, глобализация, иноязычная коммуникативная компетенция.

В условиях глобализации во всем мире на разных уровнях происходят международные контакты и межкультурные обмены и тем самым налаживаются международные связи. В этом постоянном процессе циркуляций людей и информации могут быть задействованы практически большинство всего мирового

населения. Находясь даже в собственной стране люди способны совершать межкультурную коммуникацию при помощи интернет технологий, т.е. дальние расстояния и даже ограниченная мобильность не является преградой. Для осуществления успешной межкультурной коммуникации необходимы только две вещи. Это средства связи (в отсутствие реального контакта) и навыки межкультурной коммуникации. Последнее является самым значимым, так как требуется больше усилий для приобретения этого навыка, ведь это не ограничивается простым изучением иностранного языка. И в нашем случае межкультурная коммуникация также относится не просто к навыку, а намного шире и сложнее по своему содержанию и поэтому является компетенцией.

Хотя стоит отметить, что задолго до начала глобализационных процессов и на протяжении всей истории человечества происходили процессы межкультурной коммуникации, благодаря чему и развивались целые цивилизации, перенимавшие ценные идеи и технологии у других культур. Исторический аспект межкультурной коммуникации как феномена или явления очень богат примерами. В свою очередь, глобализация лишь актуализировала значимость межкультурной коммуникации. В результате чего, сложилась отдельная компетенция в виде МКК (межкультурной коммуникативной компетенции).

Межкультурная коммуникативная компетенция может преподаваться не только языковым специалистам. Оно имеет большое значение и для неязыковых специалистов и также для обычных людей. По этой причине МКК было включено в профессиональную подготовку студентов не только языковых вузов, но и неязыковых, т.е. независимо от сферы деятельности каждый специалист должен быть готов к межкультурной коммуникации. Это связано с требованиями общественного развития, в котором различные сферы деятельности находятся в постоянной взаимозависимости с обществами других стран и иных культур (также профессиональная социализация). Для эффективного взаимодействия и мирного сосуществования разных сообществ на разных уровнях необходима система межкультурного образования. Это говорит о том, что даже для обычных граждан (без акцента на профессиональную деятельность) знание межкультурной компетенции пригодится. Благодаря подходам межкультурного образования можно будет избавиться от расовых и культурных стереотипов в умах людей, которые является преградой в понимании другой культуры. «Главное препятствие, мешающее успешному решению этой проблемы, состоит в том, что мы воспринимаем другие культуры через призму своей культуры, поэтому наши наблюдения и заключения ограничены ее рамками. С большим трудом мы понимаем значения слов, поступков, действий, которые не характерны для нас самих. Наш этноцентризм не только мешает межкультурной коммуникации, но его еще и трудно распознать, так как это бессознательный процесс» [1]. Окончательным результатом должен стать отход от этноцентристских взглядов в сторону этнорелятивистских. В свою очередь, такое мировоззрение способно минимизировать угрозы межэтнических и межконфессиональных конфликтов.

С точки зрения внутригосударственной стабильности и общенационального единства межкультурная коммуникация также играет значимую роль. По форме проявления межкультурная коммуникация различается как транскультурное и поликультурное взаимодействия. Согласно определению второго вида, «поликультурное взаимодействие сопровождается коммуникативной практикой, охватывающей представителей разных этнонациональных и национально-культурных традиций в рамках одного государства» [2, 13]. Подобным государством полиэтнического характера является множество стран мира, включая Казахстан. Пример Украины последних лет показывает опасность отсутствия общности и единой национальной или гражданской идентичности внутри границ одного государства. Во избежание повторения подобного сценария межкультурное образование способно улучшить многоуровневую связь не только между государствами, но и внутри одного полиэтнического государства. Так как принципы межкультурной коммуникации соответствуют общечеловеческим принципам этики, взаимоуважения и толерантности. С одной стороны значимость МКК не может ставиться под сомнения. Но с другой стороны, главным вопросом является, каким именно образом МКК должно преподаваться и прививаться студентам.

В работах некоторых исследователей, таких как Байрэм и Корбетт (Byram, 2001; Corrbett, 2003) «межкультурное образования определяется как процесс, органичный и динамичный, который обеспечивает развитие межкультурного диалога между представителями различных культур и в результате которого формируется сложный набор различных идентичностей собеседников в разных культурах» [3]. В свою очередь, межкультурное образование направлено на подготовку квалифицированных кадров, свободно владеющих иностранным языком и готовых к тесному профессиональному сотрудничеству на международном уровне. Для формирования подобных навыков и умений у будущих

специалистов используется компетентностный подход (Бим, 2007; Изаренков, 1990; Сафонова, 1996; Common European Framework, 2001; Savignon, 1997).

В научный оборот понятие «межкультурная компетенция» пришло в 1970-80-х годах. На тот период исследованием этой темы занимались такие видные ученые, как М.Р. Хамер (M.R. Hammer), В.Б. Гудикунст (W. B. Gudykunst), Р.Л. Вайзман (R.L. Wiseman), Б.Х. Шпицберг (B.H. Spitzberg) и другие. Были предложены ряд моделей иноязычной коммуникативной компетенции. Различные авторы включили в их структуру от 3 до 7 компонентов.

Шпицберг выполнил обзор литературы, в результате которого вычленил основные факторы МКК и на основе их разработал трехкомпонентную модель МКК:

- индивидуальной системе - характеристикам индивидов, которые облегчают межкультурную коммуникацию;
- эпизодической системе - характеристикам участников интеракции, которые способствуют взаимным атрибуциям компетентности;
- относительной системе - характеристикам, которые позволяют людям переносить свои навыки МКК на различные ситуации и контексты.

Гудикунст предложил немного схожую модель с тремя компонентами, которая состояла из мотивационных факторов, факторов знаний и факторов навыков. Мотивационными факторами являются потребности участников коммуникации, мотивация и заинтересованность участников в общении, социальные связи, представления о себе и открытость. К факторам знаний относится ожидание, общие информационные потоки, понимание различных точек зрения и мнений, знание альтернативных интерпретаций и понимание их различий и сходств. Факторы навыков включает в себя способность к эмпатии, объективности, быть толерантным к многозначности, гибкость в коммуникации, создавать новые категории, менять и адаптировать свое поведение и собирать необходимую информацию.

Хаммер, Уайзмен и Нишида изучили опыт МКК американцев в американо-японских межкультурных ситуациях. Они выделили три фактора МКК: понимание особых ситуаций и поведения японцев, обусловленного специфическими правилами, общее понимание культуры и аффективное отношение к японской культуре. В другом подобном исследовании они выявили, что степень проявления трех названных конструкторов определялась позитивными и негативными установками по отношению к другой культуре. Вследствие чего, они выделили этноцентризм, воспринимаемая социальная дистанция и знание другой культуры.

Наконец, стоит упомянуть исследование Мартина и Хаммера, авторы обнаружили, что данные соответствуют четырем показателям, или группам навыков: коммуникативной функции, невербальному поведению, содержанию и умению вести разговор.

Д.Хаймс показал, что владение языком заключается не только в знаниях грамматики и лексики, но и в понимании уместных социальных условий и ситуаций для их употребления [4, 269-293]. По мнению Хаймса, коммуникативная компетенция состоит из четырех компонентов: лингвистического (правила языка), социально-лингвистического (правила диалектной речи), дискурсивного (правила построения смыслового высказывания), стратегического (правила поддержания контакта с собеседником).

В 1975 году совместно с Советом Европы ван Эк дал описание иноязычной коммуникативной компетенции. В представлении ИКК состояло из шести субкомпетенций: лингвистическую, социолингвистическую, дискурсивную, социокультурную, социальную, стратегическую [5, 33].

Вслед за работой Совета Европы и Ван Эка схожие результаты были выведены и Шейлзом в 1993 году. Но фундаментом для дальнейших исследований методики формирования и оценки ИКК стала модель М. Кэналя и М. Свейна (1980), которая состояла из 3 компонентов: грамматического (владение языковым кодом), социолингвистического (знание социокультурных правил и правил дискурса), стратегического (умение использовать вербальные и невербальные стратегии общения). В 1983 году в Институте Онтарио в М. Кэналь проводит другую работу по проектированию программ коммуникативного тестирования для студентов в области французского языка. В результате чего дополняет предшествующую концепцию дискурсивным компонентом [6, 2-14].

Если проанализировать предложенные концепции Ван Эком и М. Кэналем, то можно сказать что они схожи во многом. В обеих структурах имеются социолингвистическая, дискурсивная и стратегические компетенции. Даже не указанные Кэналем социальные и социокультурные компетенции, свойственные структуре Ван Эка, частично имеют место в его социолингвистической компетенции. Данное сопоставление указывает на релятивность и взаимосвязь их исследований, главным отличием служит различные модели структуры ИКК [7].

Для своей модели коммуникативной компетенции Л.Бахман использовал термин «коммуникативное языковое умение». Несмотря на новое обозначение, модель Бахмана значительно не отличалась от вышеприведенных примеров. Он состояла из семи компонентов. Новыми составляющими среди них были разговорные и когнитивные компетенции. Разговорная компетенция отвечала за умение говорить в естественном темпе без гезитационных пауз. К когнитивной компетенции относились способность создавать коммуникативное содержание в результате речемышлительной деятельности: взаимодействие проблемы, знания и исследования.

В 1990 году П. Дуайэ предложил новую структуру ИКК, состоявшую из четырех компетенции. Это - говорение, письмо, аудирование, чтение [8, 32]. Компетенция в чтении и аудировании направлено на развитие рецептивности, т.е. восприятие грамматических и лексических навыков и умений. В свою очередь компетенция отвечающая за говорение и письмо соответственно развивает продуктивные лексические и грамматические навыки и умения.

В 1996 году Советом Европы было проведено исследование на тему «Общеввропейская компетенция владения иностранным языком. Проект» для определения уровня владения иностранным языком, в частности, способность к выполнению различных видов деятельности, в том числе, и профессиональную деятельность, используя полученную в ходе обучения умений, навыков, знаний, опыта работы. В рамках этой работы детально было разработано понятие коммуникативная компетенция в контексте обучения иностранному языку. В данной работе «Общеввропейская компетенция владения иностранным языком. Проект» (1996) коммуникативная компетенция включает в себя следующие виды компетенции:

- лингвистическая (языковая), т.е. владение знаниями о системе языка;
- социолингвистическая (речевая), т.е. умения формулирования мыслей с помощью единиц и правил языка;
- социокультурная, т.е. знание национально-культурных особенностей социального и речевого поведения носителей языка;
- социальная (прагматическая), т.е. желание и умение вступать в коммуникацию с другими людьми;
- стратегическая (компенсаторная), т.е. определяющая способность корректировать речь, совершенствовать другие виды компетенций, восполнять пробелы в коммуникации;
- дискурсивная, т.е. использовать стратегии для конструирования и интерпретации текста;
- предметная, т.е. определяющая способность ориентироваться в содержании информации;
- межкультурная компетенция, т.е. способность к успешной коммуникации средствами иностранного языка [9].

По сути, это исследование успешно обобщила и интегрировала результаты предыдущих исследований в данной области. Большинство выделяемых компетенций нуждаются установления неразрывной связи между ними, а также в представлении отдельных компетенций как определенной уровневой системы. И именно межкультурная компетенция способно стать ведущий и объединить всех вышеназванных компетенций. Главным основанием явилось то, что коммуникативной компетенция способно представлять все три основные компетенции: лингвистической, речевой и социальной компетенций.

Стоит отметить, что в начале 70-ых годов исследования на тему межкультурной коммуникации в основном затрагивали тему ее структуры и составных частей. Благодаря чему, сейчас производные продукты от тех составных частей или субкомпетенций появились другие виды компетенций, таких как МК, ИКК, МКК и МПКК. По сути своей, МКК это производное от сложений МК и ИКК или МК и ИЯ. Так как, в отличие от межкультурной компетенции, которая заключается в умении преодолевать культурные различия и успешно строить отношения с представителями другой культуры, общаясь на своем родном языке, межкультурная коммуникативная компетенция предполагает умение вести межкультурное общение на иностранном языке» [10, 48].

1. Королева С.М. Ведение дисциплины «Межкультурная коммуникация» и ее роль в современном образовании// Вестник КАСУ №2 – 2008. <http://www.vestnik-kafu.info/journal/14/522/>.

2. Межкультурная коммуникация в условиях глобализации. 2-е издание. Учебное пособие /Ред. составитель Глаголев В.С. – Москва: Издательство Проспект, 2015.

3. Свиридон Р.А. Концепция формирования межкультурной профессионально-коммуникативной компетенции студентов неязыковых специальностей // Фундаментальные исследования. – 2014. – № 8-4. – С. 975-980; <http://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=34706>.

4. Hymes D. On communicative competence // Sociolinguistics / edited by J. B. Pride, J. Holmes. Harmondsworth: Penguin, 1972. – P. 269-293.

5. Тараскина Я. В. Проектная методика как средство формирования иноязычной коммуникативной компетенции студентов языкового вуза: немецкий язык, второй курс: дис. ... канд. пед. наук. – Улан-Уде, 2003. – 206 с.
6. Canale M. From communicative competence to communicative language pedagogy // *Language and communication* / edited by J. C. Richards, R. W. Schmidt. Longman, 1983. 27p.
7. Белякова Е. А. Иноязычная коммуникативная компетенция как цель обучения будущего учителя иностранного языка. *Альманах современной науки и образования. Изд Грамота, 2011. № 2 (45).* – С. 70-73. <http://www.gramota.net/materials/1/2011/2/23.html>
8. Гутарева Н. Ю. Тестирование при определении уровня сформированности иноязычной коммуникативной компетенции: на примере обучения специальности «Экологический менеджмент» в неязыковом вузе: дис. ... канд. пед. наук. – Томск, 2005. – 177 с.
9. *Common European Framework of Reference for Language Learning and Teaching. Draft 1 of a Framework proposal. Language Learning for European Citizenship.* Strasbourg, 1996.
10. Ларина Т.В. Культура как стилиобразующий фактор // *Межкультурная коммуникация и перевод: материалы межвузовской научной конференции.* – М.: МОСУ, 2005.

Түйіндеме

Кудьярова М.К. – 2курс магистранты Абай атындағы ҚазҰПУ Шетел тілі: екі шетел тілі

Жаһандану заманында жоғары білім беруде мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттіліктің алатын орны

Бұл мақала жаһандану кезеңіндегі жоғары білім берудің мақсаты ретінде мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттің дәрежесін анықтауға арналған. Жоғары білім берудегі барлық мамандықтарға мәдениетаралық коммуникативтік құзыретті ең басты мақсат ретінде ұсыну қажеттілік пікірі негізделген. Сонымен қатар, барлық мамандықтардың түрлеріне мәдениетаралық қарым-қатынастың рөлінің жоғарылауына жаһандану үрдісінің әсері көрсетілген. Бұған қоса, мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттің бірқатар әйгілі тәсілдері қарастырылған.

Түйін сөздер: мәдениетаралық қарым-қатынас, мәдениетаралық білім, мәдениетаралық құзірет, жаһандану, шеттілдік коммуникативтік құзірет.

Summary

Kudiyarova M.K. – 2nd course master of Foreign Language: two foreign languages at Abai KazNPU

Intercultural communicative competence as the goal of higher education in the context of globalization

This article is devoted to the problem of defining the role of intercultural communicative competence as a main goal of higher education system in terms of globalization. It assumes the idea that the intercultural communicative competence should be taught to all kind of specialties at university level. Also the influence of globalization has strengthened the significance of intercultural education for the all sort of specialties. And besides, the article is concerned on some universally recognized approaches of teaching intercultural communicative competence.

Key words: intercultural communication, intercultural education, communicative competence, globalization, communicative competence.

377.016:811.111

ЖОБАЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАРЫНЫҢ РӨЛІ

Халманова К.К. – Абай атындағы ҚазҰПУ 6M011900 Шетел тілі:
екі шетел тілі мамандығының 2 курс магистранты, karlyqash_75@bk.ru

Жобалау әдісі – ағылшын тілін оқытуда тиімді әдістердің бірі болып саналады. Жоба – оқушылардың өз бетінше жоспарланған және өздігінше осы жоспарды жүзеге асыратын жұмысы. Әрбір жоба өзегінде белгілі бір шешімді қажет ететін мәселе болады. Мұнда оқушылардан практикалық мақсатқа сай тапсырманы, өздеріне ыңғайлы тәсілмен және ыңғайлы уақытта шығармашылықпен ұйымдастыру талап етіледі.

Жоба әдісінің негізгі мақсаты: жан-жақты өз бетімен жұмыс жасай алатын оқушының терең шығармашылық білім деңгейін дамыту және де жоғары білімді алдындағы мәселені шеше алатын компетентті жеке тұлғалар қалыптастыру. Мұнда оқушылар жеке немесе топпен бірлесіп белгілі бір бағытта әрекет етеді, ізденіс жүргізеді, ол еңбектенуді үйренеді, өз пікірін дәлелдей алады, білімін, күшін сынайды.

Түйін сөздер: табиғи, және әлеуметтік жобалар, коммуникативті, компетентті, жобалаудың деңгейлері, жобалау іс-әрекетінің ұстанымдары.

Басқа пәндерге қарағанда шет тілі жеке тұлғаға бағыттап оқытуды көбірек қажет етеді. Шынымен де, оқушы сөзі - оның өз көзқарасын, эмоциясын, жеке ойын білдіру құралы. Қарым-қатынас кезінде, мүмкіндігінше, оқытушының қызығушылығын арттыратын, жеке тәжірибесімен байланысты ситуацияларды қолдану керек, яғни жеке шет тілін үйренуде қызығушылығын арттыру жолдарын іздестірілуде бірден бір жолы жобалау әдістемесі болып табылады. [350 с.]

Оқушыны оқу процесіне тікелей араластыру қажеттілігі, оны оқу ісінде белсенді субъект жасау, оның басқа оқушылармен бірлесе жұмыс істеуін ұйымдастыру, оқу процесіне шынайы практикалық бағыт беру- оқыту технологиясының бұл әдісін, яғни «жобалау әдісін» мұғалімдер соңғы кездері шет тілдері сабақтарында жиі қолданады.

Жобалау әдісі – ағылшын тілін оқытуда тиімді әдістердің бірі болып саналады. Жоба – оқушылардың өз бетінше жоспарланған және өздігінше осы жоспарды жүзеге асыратын жұмысы. Әрбір жоба өзегінде белгілі бір шешімді қажет ететін мәселе болады. Мұнда оқушылардан практикалық мақсатқа сай тапсырманы, өздеріне ыңғайлы тәсілмен және ыңғайлы уақытта шығармашылықпен ұйымдастыру талап етіледі. [404 с.]

Жобалау әдісі практикаға бағытталған, оқушының өз бетімен жасаған жұмысын топтың және коллективтің жұмысымен ұштастыру мүмкіндігін береді, оқушылардың қажетті ақпаратты өз бетінше іздеуіне түрткі болады, табылған ақпаратты дұрыс ұйымдастырып, оны басқаларға таныстыру үшін шығармашылық фантазияның дамуын талап етеді. [380 с.]

Жобалау әдісі оқушыны жан-жақты белсенді етеді; оның интеллектуалды сферасын, типологиялық ерекшеліктерін және мінез-құлқын; қызығушылығын, еңбекқорлығын, табандылық, коммуникативті іскерлігін, сезімін, эмоциясын. Сабақтан және мектептен тыс жұмыс істегендіктен оқушы мен мұғалім арасында, оқушылардың өздерінің арасында қарым-қатынас қалыптасады.

Әр жоба түрлі фазалардан қадамдардан тұрады. Жоба фазалары қадамдары дұрыс логикалық ретпен бірінен соң бірі өтеді.

Жоба дегеніміз не? Ол оқытудың бір формасы, яғни белгілі бір уақыт ішінде белгілі бір тапсырма орындалады. Шешу жолы, яғни қадамдары өз бетінше жоспарланып, өткізіледі. Көптеген жобаларда жұмыс түрлі топтарға бөлінеді.

Жобалау жұмысы құжаттандырылады да, соңында жұмыс презентацияланады. Презентацияда адам өз жіберген қателерін көріп, үйренеді және келесі жолы қалай жақсырақ жұмыс жасау жолын қарастырады.

Неге оқушы жоба әдісін үйрену керек? Жоба әдісі бойынша оқушы өз бетімен жұмыс жасай алады. Оқушы жұмыс жоспарын өз бетінше құрып, егер де қате жіберсе, қатесін өзі көріп, жіберген қатесінен үйрене алады. Қазіргі уақытта көп тапсырмалар қиын, оны жалғыз адам шеше алмайды, сондықтан белгілі бір тапсырмалар үшін жоба командалары құрылады. Бұл командалар белгілі бір уақыт ішінде белгілі бір тапсырманы шешу керек. Әрқайсысы өзінің пәні бойынша білімін және бейімділігін жұмыста көрсетеді. Жоба жұмысы жүру үшін кім, не, кіммен, қай уақытта, қалай жасайтыны келісілуі керек. Тек қана, егер де әркім жоба жоспарын ұстанса, сол уақытта ғана проблема шешіледі. [217 с.]

Мектеп жобаларындағы жұмыс оқушыны шыңдайды, болашақ мамандықтарының талаптарын орындай алатындай етеді. Сонымен қатар, оқушы жұмыс тапсырмаларын бөліп, ұйымдастыра алуға үйренеді, сөйтіп кез келген жұмысты орындай алатындай шеберлік қалыптасады.

Жоба қалай өтеді? Жоғарыда айтқанымыздай, жоба бірнеше фазалардан қадамдардан тұрады.

Жоба фазалары

Проблема Тақырып таңдау

Жұмысты жоспарлау; жұмыс. . .
жоспарын шешу жолдарын дамыту

- Қандай тақырыпты зерттеуім керек?
- Бұл тақырыпта қандай бөлімдер бар?
- Менің жоспарым не?
- Бұл жоспарға не жатады?
- Проблеманы суреттеу.
- Қай оқушылар бірге топ құрай алады?
- Жекеленген қандай тақырып бөлімдерімен жұмыс жасауым керек?
- Осы тақырып бөлімдерін зертеу үшін қандай қадамдар жасауым керек?
- Қандай қадамдар жасауым керек?

	· Уақыт және жұмыс жоспарын жасау. · Топ ішіндегі бірлескен жұмыс ережелерін түсіндіру. · Жекеленген тапсырма бөлімдерін шешу · Тақырыпшалармен жұмыс. · Жұмысты уақыт және жұмыс жоспарымен салыстыру. · Жоба құжаттарын документтерін толықтырып отыру. · Жоба көрсетіледі: барлық қадамдар/фазалар қысқа,
Жобаны өткізу: жобамен. жұмыс белгілі тапсырмаларды орындау	және жобаның нәтижесі көрсетіледі.
Презентация	· Не жақсы орындалды? · Нәтижесінде нені дұрыстауға болады?
Бағалау	· Келесі жолы шешу жолында нені дұрыстауға болады? · Топ жұмысы қалай өтті? · Жоба материалдарында әр фаза/қадам
Жоба құжаттарын аяқтау	құжаттандырылады. · әр фазада/қадамда не жоспарланғаны, не орындалғаны жазылады. · не жақсы, не нашар өткені жайындағы ойлар да құжатқа кіреді.
Жеке жоба фазаларында/қадамдарында не ескерілуі керек?	
· Таңдалған тақырып оқушыны қызықтыру керек. Оқушы белгілі бір топқа бөлінгенде, ол топта оның достары болғандықтан емес, тақырып оны қызықтырғандықтан сол топта жұмыс істеуі керек. · Жоспарланған тақырып белгіленген уақытта игеріле алуын естен шығармау керек. – [185 с.] · Проблеманы шешуде/тақырыпты игеруде қандай материал және ақпарат қажет? · Презентация мақсаты тыңдармандарға жоба нәтижесін көрсету. · Презентация ауызша және еркін өтеді. · Презентацияға түрлі көрнекі құралдарын қолдана аласыз: сурет, газет қиындылары, презентация плакаты, powerpoint-презентациясы.	
Жобаны қорытындылағанда мыналар ескеріледі:	
· Біз тақырыпты дұрыс таңдадық па? · Уақыт және жұмыс жоспарын дұрыс жасадық па? · Жұмыс жоспарлағандай өтті ме? (егер жоқ-онда неге?) · Біз презентациямызды жақсы дайындадық па? · Презентацияда қолданған материалдар, құралдар көрнекі болды ма? · Келесі жолы қалай жақсырақ жасаймыз? · Біз топта қалай жұмыс жасадық? · Егерде топта жұмыс ойдағыдай өтпесе оның себебі неде?	
Жоба құжаты:	
· Жоба жазбаша мәлімдемемен көрсетіледі. · Жоба мәлімдемесі жоба папкасында жинақталады. · Жоба мәлімдемесіне мыналар кіреді:	
- оқушы аты-жөні, телефон нөмірі, сыныбы, оқу жылы, жобаның тақырыбы	
- әр жоба фазасына/қадамына мәтін	
- әр мәтінде сен қалай жұмыс істегеніңді және жоба нәтижесін суреттейсің	
Жобаны бағалау: мұғалім жоба құжаттарын мынадай жағдайларды ескере отырып қарайды:	
1. Жоба идеясы:	
· Мақсаты/тақырыбы көрсетілген бе? · Тақырыпшалар дәл көрсетілген бе?	
2. Жобаны жоспарлау:	
· Уақытты дұрыс бөлдің бе?	
3. Жобамен жұмыс:	
· Әр жұмыс қадамдарын мұқият жасадың ба? · Сенің басқа оқушылармен жұмысың қалай өтті? · Сен жұмыс және уақыт жоспарыңды басшылыққа алдың ба? · Сенің жоба нәтижең қандай?	
4. Жобаны презентациялау:	

- Сен еркін презентацияладың ба?
- Презентация құралдары жақсы, түсінікті болды ма?

5. Жоба құжаты:

- Сен жобаның барлық фазаларын суреттедің бе?
- Сенің жоба мәлімдемеңнен сенің қандай тәжірибе алғаныңды көруге болады ма?
- Жоба папкасы дұрыс жасалған ба?
 - Көрнекі
 - Түсінікті

6. Қорытынды:

Жобаның өтуі жайлы ойладың ба және жіберілген қателерден болашақтағы жобалар үшін қорытынды жасадың ба?

Қорытындылай келе айтарым, проектилер әдісі шынайы практикалық нәтижеге бағытталған проблемалық, зерттеу, іздестіру әдістерін қарастырады. [522 с.]

Дүние жүзінің барлық елдерінде жобалар әдісі кең қолданылады, себебі, ол бір проблеманы шешу барысында оқушылардың алған білімдерін практикада қолдану мүмкіндіктерін береді.

Жобалау технологиясы дегеніміз не?

Европа тілдерінде «жоба» сөзі латын тілінен алынып, projectus «алдыға лақтырылған» деген мағынаны білдіреді, «сөйлеуші», «көзге түсуші», яғни бір объектінің, бір істің прототипі, прообразы сияқты, осы іс-әрекет жоба жасауға әкеледі. Сонымен жоба жоқты жасауға тырысады, яғни ол бір нәрсені алудың жолын көрсетеді. Жоба сөзінің түсінігі терминологияда «проблема» сөзімен тығыз байланыста болады. Жоба проблема ретінде шығармашылықтың шынайы жағдайын жасауы мүмкін, онда адам идеялардың жаршысы, жүзеге асырушысы. Жоба әдісі оқушылардың бір проблеманы шешуін талап етеді. Ал проблеманы шешу үшін олар бір жағынан әр түрлі әдіс-тәсілдерді қолданса, екінші жағынан әр түрлі пәндерден алынған білімнің интеграциясын пайдалануы керек.

Демек, жоба әдісі оқушылардың білімділік ситуацияға түсіп, өз проблемаларын іздеп, тауып, шешуі, өзіндік жұмыстарын, іс-әрекетін ұйымдастыруы.

Оқу барысында оқушыны өз бетімен іздендіре отырып, өзіне деген сенімділік күшін тудырып, өз ойын арық жеткізе біліп, дұрыс шешім қабылдауға, яғни жеке тұлға болып қалыптасуына бейімдеу қажет. [240 с].

Дәстүрлі сабақ беру жүйесінде оқушыны тұлға ретінде қалыптастыру мүмкін емес. ХХІ ғасырда әлемдік білім беру жүйесінің дамуындағы негізгі басымдықтарының бірі - мектеп білімін жаңарту. Ол оқушылардың неғұрлым өз бетінше білім алып, оны іс жүзінде қолдана білу қажеттілігін тәрбиелеуге бағытталған.

Оқушылардың зерттеу жұмысын ұйымдастыру және жоба жұмысын жасауға мақсатты әрі жүйелі түрде бағыттау керек екені - бүгінгі күн талабы. Сондықтан да жобалау технологиясының тиімділігі күннен-күнге артуда.

Бұл технология әлемдік педагогикада жаңалық емес. Ағылшын тілінен аударғанда «cooperative learning» - бірге үйрену деген мағананы білдіреді.

Түсіндірме сөздікте оған төмендегідей анықтама беріледі: Жобалау технологиясы - оқушылардың жоспарлау және күрделене беретін тапсырмаларды орындау арқылы меңгеретін білімі. [312 с.]

Жобалау технологиясы ХХІ ғасыр сұранысына ие болған ең ұтымды, ең тиімді инновациялық технологиялардың бірі.

Жобалау технологиясы – білімнің тиімділігі мен сапасын оқыту үрдісінде тиімді ұйымдастырумен бірге ақпараттық, зерттеулік, шығармашылық, тәжірибе - жобаларды сапалы түрде жасап, ақпараттық көздерді кеңінен қолдана білуден тұрады. Жалпы әлемдік педагогикада осы технология ешкімге жаңалық емес, барлық елде, әртүрлі салаларда жобалау технологиясын қолдану кең тараған. Жобалау технологиясы ІХХ ғасырдың 2-ші жартысында АҚШ ауылшаруашылығы мектептерінде пайда болған. Оның негізін салған-Джон Дьюи атты психолог және педагог, философ. [331 с.] Дж. Дьюи оқудың белсенді формасын ұсынды. Бұл жерде өмірден алынған проблема қажет, ол бала үшін маңызды әрі таныс болуы керек, оны шешу үшін өз білімін пайдалана алатындай болу керек. Мұғалім ақпарат көздерін қайдан алуға болатынын ғана айтады немесе оқушы ойына өзіндік жұмыс жасау мақсатында бағыт бере отырып, белгілі бір проблемаға қызығушылық тудырып, жобалап оқыту іс-әрекеті арқылы алған білімін пайдаланып, шешім жолдарын ұғындыруға жетелейді. Немесе теориядан практикаға жетуге бағыт жасайды. Дж. Дьюидің ілімін жалғастырушы - Колумбия университетінің жанындағы мұғалімдер колледжінің профессоры Уильям Херд Килпатриктің ойынша, балаларды өз жұмысының жемісін көруге ынталандыру арқылы

үлкен өмірге дайындау - бұл технологияның негізі. «Өзіне көйлек тігіп киген бойжеткенді мысалға алайық. Егер Ло кейін өзі киетін көйлегі үшін жанын аямай, ерінбей, аса қызығушылықпен көйлек үлгісін өзі ойлап тауып, өз бетімен өлшеп, пішіп, тігіп кесе - бұл мысал жобалау технологиясының нағыз типтік үлгісі» - деген екен Хилпатрик.

1. *Сабақ беру тиімділігін арыттыру жолдары: Респ. Пед. Оқулардың материалдары.* – Алматы. – Тамыз, 2002 ж. – Алматы: Мектеп. – [522 с.]
2. *Маркова А.К. Психология профессионализма.* – М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – [312 с.]
3. *Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. Пер.с.нем.* – Москва, 2000. – [400 с.]
4. *Сепир. Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии.* – Москва, 1999. – [404 с.]
5. *Поринев В.Ф. О начале человеческой истории.* – Москва, 1974. – [350 с.]
6. *Ларин Б.А. О народной фразеологии // Ларин Б.А. История русского языка и общее языкознание.* – Москва: Просвещение, 1997. – [380 с.]
7. *Телия В.Н. Русская фразеология.* – Москва, 1996. – [217 с.]
8. *Мелетенский Е.М. Поэтик мира.* – Москва: Наука, 1979. – [185 с.]
9. *Вежбицкая А. Язык, Культура. Познание.* – Москва: Международные отношения, 1996. – [240 с.]
10. *Воробьев В.В. Лингвакультурология. Теория и методы.* – Москва.: Изд. РУДН, 1997. – [331 с.]

Резюме

Халманова.К.К. – магистранка 2 курса

по специальности 6М011900 Иностранный язык: два иностранных языка Каз НПУ имени Абая, karlygash_75@bk.ru

Роль проектной работы в межкультурной коммуникации

Метод Дизайн считается одним из самых эффективных методов преподавания английского языка. Проект, студенты будут самостоятельно и независимо друг от друга работают проведения этого плана. Каждое проекта будет вопрос, который требует решения. Здесь студенты практикуют с целью творческого задания в удобное время и в порядке, удобное для них не требуется.

Основная цель метода проектов: комплексная уровень знаний студента может работать на их собственный творческий решить проблему с развитием высшего образования и формирования компетентного лица. Здесь в одиночку или вместе с группой студентов в определенном направлении, научно-исследовательской работы, и узнать, по мнению испытаний можно доказать силу знания.

Ключевые слова: природные, компетентные, коммуникативные и социальные проекты, принципы дизайна уровней проектной деятельности.

Resume

Khalmanova K.K. – 2nd course master of Foreign Language: two foreign languages, karlygash_75@bk.ru

The role of project technology in intercultural communication

Design method is considered to be one of the most effective methods of teaching English. Project, the students will be on their own and work independently carrying out this plan. Each core of the project will be a question that requires a decision. Here, students practice with the goal of creative job at a convenient time and in a manner convenient to them is required.

The main objective of the project method: comprehensive level of knowledge of the student is able to work on their own creative to solve the problem to the development of higher education and the formation of a competent person. Here, alone or together with a group of students in a certain direction, research, work, and learn, in the opinion of the tests can prove the power of knowledge.

Key words: natural, competent, communicative and social projects, design principles of design activity levels.

КОГНИТИВТІК ЛИНГВИСТИКА КОГНИТИВНАЯ ЛИНГВИСТИКА COGNITIVE LINGUISTICS

УДК 811.512.122'36

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ДІНИ СӨЗДЕРДІҢ ЛЕКСИКА-ГРАММАТИКАЛЫҚ ЖОЛДАРЫН ОҚЫТУ ТУРАЛЫ

Дүйсенбі С.А. – Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық
қазақ-түрік университетінің аға оқытушысы

Бұл мақалада қазақ тіліндегі арабша діни сөздердің грамматикасын оқытудың лексика-семантикалық және морфологиялық жақтары айтылады. Қазақ әдеби тілінде қолданылып жүрген діни сөздердің арабша сөзжасамдық үлгілерін және сол сөздердің қос тілдегі мағыналық ерекшеліктерін салыстырмалы оқыту мәселесі қарастырылады.

Тіл игеруде ауызша және жазбаша түрлерде қолданылатын сөздердің лексика-семантикалық және грамматикалық жақтарын қарастыру керек болады. Тіл оқытуда қажетті оқу материалы ретінде алынатын мысалдарға арабша сөздерді алғанда, оның мамандыққа қатыстылығына да көңіл аудару өте маңызды екені айтпаса да түсінікті. Бұл араб тілін шет тілі ретінде оқытудағы оқу-әдістемелік шарттарға жатады. Өздері оқитын негізгі мамандыққа қатысты теориялық пәндермен қатар араб тілі пәнінің де өзіндік тіл оқыту функциясының ішінде тағы да бір миссиясы жатыр деуге болады. Ауызекі лексикадан басқа кәсіби бағыттағы лексиканы оқыту білімгерлердің пәнге деген қызығушылығын арттырады, сонымен қатар мамандыққа қажетті кәсіби сөздерді жан-жақты игеруіне өз ықпалын тигізеді. Қазақ тілінің сөздік қорында қолданылып жүрген арабша діни мағынадағы кірме сөздерді діни тұрғыдан да, тілдік тұрғыдан да талдап түсіндіріп бере алатыны сөзсіз.

Араб тілі әлемдегі тілдердің ішінде лексикалық сөздік қорының байлығымен таң қалдырады, ал тілдің грамматикалық заңдылықтарының нақты математикалық жүйе арқылы қалыптасқанын лингвист мамандар да, араб тілімен шұғылданушылар да айта алады.

Түйін сөздер: ислам діні, діни кірме сөздер, сөзжасам үлгілері, етістіктің бабтары, масдар, негіз және ырықсыз етіс есімшелері, қосарланған, бос, хамзалы, ұқсас, толымсыз етістіктер, идафа, «әл» артиклі, аппроксимация және ана тілін есепке алу принциптері, грамматикалық-аударма және саналы-салғастырмалы әдістер;

Ислам дінінің қазақ елінің территориясына келуінен бастап, қазақ халқы бұрынғы ата дәстүр салт-жоралғыларына қоса исламның бес парызына қатысты діни рәсімдерді де біртіндеп қабылдай бастады. Дүние жүзінде халықаралық тілдер санатында келе жатқан классикалық араб тілі де басқа ұлт пен ұлыстардың тілдеріне кіріп, қолданыла бастады. Күні бүгінге дейін араб тілі өз маңызын жойған жоқ. Арабша сөздер қазақ халқы өміріне саяси, мәдени, экономикалық және тағы басқа салалар бойынша елдің қоғамдық өміріне әуелі жаңа сөздер ретінде енгізіліп, кейінірек қазақ халқының сөздік қорында беки түсті. Бұл кірме сөздердің тілімізге басқа көршілес жатқан халықтардың тілі арқылы сатылап енгенін олардың дыбыстық және мағыналық өзгерістеріне қарап пайымдауға болады. Қазақша төл сөздер мен арабша кірме сөздерді тек арабтанушы мамандар ғана талдап көрсете алатыны сөзсіз. «Лингвистикалық тұрғыдан қарағанда, араб, парсы сөздерінің қазақ тілі ғана емес, жалпы түркі тілдері лексикасын молайтудағы рөлін, эволюциясын, әсерін, сөздердің семантикалық жақтан дамуын, орфографиялық, орфоэпиялық, грамматикалық жақтан өзгерісін ғылыми тұрғыдан білу – қажетті нәрсе». [9,105] Ислам діні діни наным-сенімге байланысты ұғымды білдіретін сөздерді сол араб тіліндегі өз мағынасы мен дыбысталуын өзгертпей-ақ қолдануды қуаттады. Әр нәрсенің екі жағы болатыны сияқты, кірме сөздердің кез-келген ұлт тілі үшін дұрыс және бұрыс тұстары бар екенін сезінуге болады. Басқа тілден енген кірме сөздер ана тілінде көп болса, онда ана тіліндегі сөздік қорымызға қауіп көбейеді, тіліміз аралас тіл сияқты шұбарланады. Дегенмен де қалыптасқан көптеген терминдер сияқты арабша діни терминдер де еш аудармасыз, ана тіліндегі баламасыз қолданылады. Ислам дініне қатысты терминдерді қазақ халқының дәстүрлі ислам дінін ұстауына қатысты өзгеріссіз қабылдауы мұсылман әлеміндегі халықтармен қарым-қатынас жасауда ортақ түсіністікке әкелетіні де белгілі.

«Язык является хранителем национальной культуры народа, который на нем говорит. Поэтому обучать иностранному языку важно не только как способу выражения мыслей, но и как источнику сведений о национальной культуре народа – носителя языка». [2,55]

Теология және дінтану мамандығы бойынша оқитын білімгерлерге араб тілі пәнін оқытуда оқытушы шет тілін үйретуші ретінде осы екі мақсатты негізге алады.

Оқыту мазмұнының лингвистикалық компоненті нақты таңдап алынған актив және пассив сипаттағы фонетикалық, грамматикалық, лексикалық минимумы бар тілдік және сөйлеу материалын қамтиды. Ол оқыту принциптерімен, оқыту мақсаттарымен, үйреніп жатқан тілдің ішкі тілдік заңдылықтарымен сәйкестікте, оқушылардың оны игерудегі мүмкін болатын қиындықтарын ескере отырып таңдалынған және әдістемелік тұрғыдан ұйымдастырылған болуы қажет. [1]

Тіл игеруде ауызша және жазбаша түрлерде қолданылатын сөздердің лексика-семантикалық және грамматикалық жақтарын қарастыру керек болады. Тіл оқытуда қажетті оқу материалы ретінде алынатын мысалдарға арабша сөздерді алғанда, оның мамандыққа қатыстылығына да көңіл аудару өте маңызды екені айтпаса да түсінікті. Бұл араб тілін шет тілі ретінде оқытудағы оқу-әдістемелік шарттарға жатады. Өздері оқитын негізгі мамандыққа қатысты теориялық пәндермен қатар араб тілі пәнінің де өзіндік тіл оқыту функциясының ішінде тағы да бір миссиясы жатыр деуге болады. Ауызекі лексикадан басқа кәсіби бағыттағы лексиканы оқыту білімгерлердің пәнге деген қызығушылығын арттырады, сонымен қатар мамандыққа қажетті кәсіби сөздерді жан-жақты игеруіне өз ықпалын тигізеді. Қазақ тілінің сөздік қорында қолданылып жүрген арабша діни мағынадағы кірме сөздерді діни тұрғыдан да, тілдік тұрғыдан да талдап түсіндіріп бере алатыны сөзсіз.

Араб тілі әлемдегі тілдердің ішінде лексикалық сөздік қорының байлығымен таң қалдырады, ал тілдің грамматикалық заңдылықтарының нақты математикалық жүйе арқылы қалыптасқанын лингвист мамандар да, араб тілімен шұғылданушылар да айта алады.

Қазіргі уақытта қазақ тілінің сөздік қорында грек, латын, орыс, ағылшын, т.б. еуропалық тілдерден енген сөздер көбейіп келеді. Алайда бұл тілдерден бұрын ана тілімізге орта ғасырлардан бастап әр түрлі тарихи жағдайларға байланысты енген араб және парсы тілі сөздерінің орны ерекше, олар төл сөздеріміздей қолданылып кеткен. Лингвистикалық тұрғыдан ғылыми талдау жасау арқылы ғана ана тіліміздегі сөздердің шығу тарихын анықтай аламыз.

«Различают два способа семантизации лексических единиц: а) переводный; б) беспереvodный; Переводный способ включает следующие приемы: а) перевод лексической единицы на родной язык; б) толкование значения слова на родном языке». [2,105]

Кез-келген шет тіліндегі әр сөздің әуелі аудармасын түсіну қажет, яғни сол сөздердің грамматикалық тұлғаларының жасалу қалыптарын анықтай білу және мағыналық жақтарын талдай білу арқылы ғана олардың қолданылу мүмкіндіктерін пайымдау негізінде жүзеге асыруға болады. Мұнда сөздердің лексика-семантикалық жақтарын қарастырғанда, қазақ тілінің әдеби сөйлеу тілінде қолданылып жүрген діни араб сөздерінің мағыналық және грамматикалық ерекшеліктеріне тоқталамыз.

Тіл оқытудағы ана (қазақ) тілін есепке алу принципі екі тілдің құрылысындағы, лексика-грамматикалық құрамындағы ұқсастықтар мен айырмашылықтарды анықтау үшін салғастырмалы талдауға негізделінеді.

Ауызекі және әдеби тілдерде қолданыста жүрген діни арабша сөздерді жалпы көпшілік қауымның құдайға құлшылық ету барысында, күнделікті өмірде сөз арасында айтып жүргені рас. Сол сөздердің қолданылуына қарап қазақ халқының діни рухани тұрғыдан қаншалықты деңгейде екендігін байқауға болады. Алдымен жиі қолданылып жүрген кейбір белсенді (актив) сөздердің екі тілдегі дыбысталып айтылуы мен лексикалық-семантикалық жағын салыстырып қарау үшін мысалдар келтірейік.

— مُجَاهِدٌ [муджааһид(ун)](مفاعل)[муфа‘ил(ун)] – мужахит – (әділ іс үшін) күресуші, күрескер;

حِجَابٌ [хиджааб(ун)] – хиджап; жамылғы;

جُمُعَةٌ [джум‘а(тун)] – жұма, апта;

زَكَاةٌ [закаат(ун)] – зекет (жылдық кірістің 2,5% -ін құрайтын шариғаттың белгілеу бойынша мүлік пен кіріс салығы; мал-мүлкінің оннан бірін кедейлерге беру); тазалық; садақа беру;

ذِكْرٌ [зикр(ун)] – зікір; еске алу; жады; даңқ;

زِيَارَةٌ [зийаарат(ун)] – зиярат; бару; кіріп шығу;

صُوفِيٌّ [суўфийй(ун)] – сопы(лық); мистик;

طَرِيقَةٌ [тарийқат(ун)] – тариқат, діни ілім; жол әдіс, тәсіл, құрал;

نِقَابٌ [никааб(ун)] – никаб; жамылғы;

سُبْحَانٌ [субхаан(ун)] – сұбыхан; мадақтау; даңқын асыру;

جَنَازَةٌ [джанааза(тун)] – жаназа; мәйітті жерлеу рәсімдері;
مَهْر [mahr(ун)] – mahr (қалыңдыққа некелік сый); қалым төлеу;
مَدْرَسَةٌ [мадраса(тун)] – медресе; мектеп; училище;
غُسْلٌ [ғұсл(ун)] – ғұсыл; дәрет алу; жуыну;
رَسُولٌ [расуұл(ун)] – расул; пайғамбар; елші;
سُورَةٌ [суұра(тун)] – сүре (Құранның тарауы);
صَحَابَةٌ [сахааба(тун)] – сахаба; серіктес;

Мұнда кейбір арабша кірме сөздердің қазақ тіліндегі аудармасымен бірге синоним ретінде жеке сөз түрінде қолданылатынын байқауға болады. Мысалы: صدقة [ṣadaqa(tun)] - қайыр беру, садақа; رَسُولٌ [расуұл(ун)]-расул; пайғамбар; елші; كَفَنٌ [кафан(ун)] - ақырет киімі; кебін; اللَّهُ [ʾallāh(y)]-құдай, Аллах; شَرِيعَةٌ [шарийʿа(тун)]- шарият; мұсылман заңы; т.б;

Бұл сөздерді сабақ кезінде белгілі бір грамматикалық тақырыпты өту барысында не орындалатын жаттығулардың лексикалық материалына мысал ретінде пайдаланып отырамыз. Бұл сөздердің бастапқы мағынасының тура мағынасында әлде ауыспалы мағынасында қолданылып тұрғандығын, сонымен қатар олардың дыбысталуы айтылуын екі тілде жазылған мысалдар арқылы да көрсетуге болады.

Жоғарыда келтірілген мысалдардың сыртқы жасалу қалып (модель) үлгілеріне қарасақ, олар араб тіліндегі белгілі бір етістік бабының есімше, масдар, етістік, сын есім т.б. формалары екендігін көреміз. Араб әдеби тілін сақтап келе жатқан Құран кітабындағы сөздердің қарақаттарымен берілуі оқу процесін жеңілдетеді. Ал басқа араб тіліндегі оқулықтардағы қарақатсыз келген мәтіндерді қай дауысты дыбыс түрімен оқу керек деген кезде, осы морфологиялық сөзжасамдық формаларды білудің қажеттілігін араб тілімен шұғылданып жүргендер ғана айта алады.

Араб тіліндегі сөздерге морфологиялық талдау жасау барысында түбір мен сол түбірдің алдынан, ортасынан және соңынан қосылатын қосымша түрлерін, сөз таптары мен олардың жасалу жолдарын грамматикалық тұрғыдан анықтаумен қатар сол сөздердің мағынасын қоса игеру де негізгі оқыту мақсатына жатады. Араб тіліндегі сөздер сияқты діни сөздер де белгілі бір грамматикалық формалар арқылы жасалады. Сол сөздердің түбірі мен аффикстерін табуда сол формула –үлгілерге сүйенеміз. Сонымен қатар сол сөздердің аудармасын сөздіктен іздеу үшін түбір мен аффикстерін анықтап алу керек.

Қазақ тілінде кездесетін арабша діни кірме сөздерді қазақ тілінің сөз құрамына қарап терең талдасақ, онда бұл сөздердің төл сөзімізге жатпайтынын байқаймыз.

Діни есім сөздер де әр түрлі грамматикалық формаларда түрленіп келеді. Қазақ тіліне басқа тілдер арқылы сатылай енген арабша сөздерді тек морфологиялық талдау арқылы яғни түбір мен қосымша түрлеріне қарап анықтай аламыз. Белгілі бір грамматикалық форма түрінде енген арабша сөздер одан кейін екінші тіл яғни қазақ тілінің грамматикалық қалыптасу қағидалары бойынша тағы да өзгеріске түсіп түрленетінін байқаймыз. Мысалы «әруақты» деген атау арабша رُوح сөзінің дұрыс көпше түрі أَرْوَاحُ сөзіне қазақ тілінің «-ты» деген қатыстық сын есімнің жұрнағы жалғанған. «Құрбандық» атауы арабша قُرْبُ түбір етістігіне اَنْ жұрнағы жалғану арқылы жасалған туынды зат есім قُرْبَانُ сөзіне қазақ тілінің «дык» деген сөз тудырушы жұрнағы жалғанған [6,95].

Есім сөздердегі المعرفة деген белгілі халді білдіретін «әл» (ʾаль)артиклі اَل (құдай) اِلَه сөзімен қосылып, اَللَّهُ [ʾal-lāhu] «Аллах» деген танымал да қасиетті сөз түрінде қалыптасқан, қазақта «құдай, тәңір» сөздерінің баламасы ретінде «Алла» сөзі айтылып жүр.

Жекеше түрдегі اَيَّة [ʾāyat(ун)] (белгі; таңғажайып; аят) сөзінің اَوِي (баспана беру; жасырыну; бір нәрсеге жүгіну) деген мүлдем (хамзалы, бос және толымсыз) бұрыс етістіктен шыққандығын маддалы алифке қарап анықтауға болады.

Көпше түрді اَلْجَمْع (الجمع) немесе нақыс (الفعل الناقص) етістігінің грамматикалық формаларын өткенде, غَزَاة [ғазәуат(ун)] «ғазәуат» (шабуыл жасау, басып кіру) сөзінің غَزَوْا [ғазәуа] I баб нақыс етістігінің غَزَوْا [ғазәуа(тун)] масдарының дұрыс көпше түрінен (الجمع السالم) жасалғандығын, ал اَرْوَاحُ [ʾarwāḥ(ун)] «аруак» сөзінің رَاح (روح) I баб бос етістігінің رُوْح [ruḥ] «рух» деген масдар формасының бұрыс көпше түрінен (جمع التكسير), сол сияқты осы түбірден пайда болған تَرَاوِيْحُ [тарауийх(у)] «тарауык» деген сөздің II баб етістігінің تَرَوِيْحَةٌ [таруийха(тун)] масдарының бұрыс көпше түрінен жасалғандығын сатылап түсіндіріп көрсетуге болады. [3]

Іс-әрекет атауы (المصدر) немесе хамзалы (الفعل المموز) етістіктен жасалған туынды сөздерді талдағанда, نَبِيٌّ [набийʿ(ун), набийй(ун)] «наби» (пайғамбар) деген сөздің III- хамзалы نَبَا [набаʿа] I баб етістігінің масдар түрі екендігін анықтай аламыз.

Ислам дінін құрметтеуге байланысты қойылған адам есімдері түркі халықтарында көптеп кездеседі. Діни наным-сенімге қатысты мағынада ырымдап қойылған кісі есімдері қазақ халқында да қазақ тілінің дыбыстық жүйесінің үндестік заңдылығына сәйкес өзгерістерге ұшыраған нұсқаларында қолданылуда. Мысалы:

عَبْدُ [‘абд(ун)] (құл;еріксіз) «әбд» сөзі اَللّٰهُ [’ал-лааһ(у)] (құдай) сөзімен изафеттік тіркес сөз ретінде عَبْدُ اللّٰهِ [‘абду-л-лааһ(и)] (Алланың құлы) деп айтылған атау қазақшада «Әбділда, Әбілда, Ғабдолла, Қабдолда» деген біріккен сөз нұсқаларында кездеседі. Пайғамбарға деген құрмет ретінде مُحَمَّدٌ[Мухаммад(ун)] (мақтаулы,мақталынған) атауы « Мұқамет», ал مُحَمَّدٌ [Махмууд](мақтаулы) «Махмет, Мақымет», اِسْلَامٌ [’ислаам] (құдайға берілу; мұсылман дінін қабылдау) атауы «Ислам, Еслам, Ыслам», دین الإسلام (ислам діні) «Дініслам», دین محمد (Мұхамметтің діні) «Дінмұхамет», نور الإسلام (ислам нұры) «Нұрмұхамет» түрінде аталған. Адам есімдерінің мағыналық ерекшеліктерін түсіндірумен қатар олардың сыртқы жасалу үлгілерінен изафет, масдар, есімше, сын есім, т.б. түрлерін пайымдай алады. [8]

Арабша сөздерді түбір және оның морфологиялық формаларына қарап талдап, лексика-семантикалық ерекшеліктеріне орай аудармасына назар аударып, қазақ тіліндегі діни мағынадағы кірме сөздерді қос тілде де айқындауды үйренеді.

Сөзжасамда белсенділік танытатын етістіктен жасалатын туынды сөз топтары араб тілінде ерекше назар аударғанды керек етеді. Өйткені мәтіндердегі арабша сөздерді қарақатсыз яғни дауысты дыбыстарымен оқи білу үшін, етістіктің морфологиялық сөзжасамдық үлгілерінен хабардар болу қажет. Сөздердің тұлғалық жасалу үлгілерін игерген білімгер сол жаңа сөздерді қарақатсыз (диакритикалық белгілерін өз бетінше тауып)оқи алады. Сонымен қатар олардың аудармасын сөздің түбірі мен аффикс түрлеріне қарап тауып алады. Бұл жерде бір түбірден таралған түбірлес сөздердің алғашқы түбір етістік формасын білсе, әрі қарай басқа түрлерін жобалап анықтауға болады. Етістіктің баб түрлерін өткен кезде, төмендегі мысалдарды да сөзжасамдық тұлғалық жасалу үлгілеріне қарап топтастыруға болатын сияқты төменде келтірілген таныс діни сөздердің дұрыс және бұрыс етістіктердің I-X бабтарының негіз (اسم الفاعل) және ырықсыз (اسم المفعول) есімше түрлері екендігін анықтауға болады.

فَاتِحَةٌ [фаатиха(тун)] (ашу; кіріспе; басы) «фатиха» сөзі дұрыс етістіктің I бабының негіз етіс есімшесінің فَاعِلٌ > فَاعِلَةٌ үлгісімен жасалған «муъаннас»деп аталатын әйел тегі формасынан пайда болған. Содан سُورَةُ الْفَاتِحَةِ [суұрату-л- фаатихати] деген изафеттік тіркеспен келген «фатиха сүресі» деген атауды анықтауға болады. Қазақ тілінде бұл сөздің «бата,бәтиқа» деген баламасы бар.

اَلْمُحَرَّمُ [’әл-мухаррам(у)] (тыйым салынған; ай күнтізбесінің I-айы) «мухаррам» сөзі مُفْعَلٌ үлгісіндегі II баб етістігінің ырықсыз етіс есімшесі;

مُؤَذِّنٌ [му’аззин(ун)](намазға(азан) шақырушы) «муаззин» сөзі - مُفْعَلٌ [муфа‘ ил(ун)] үлгісіндегі хамзалы етістіктің IY бабының негіз етіс есімшесі;

مُفْتٍ [муфти(н)] (діни-заңдық мәселе бойынша шешім шығаратын заңды тұлға) – «мүфти» сөзі - فَعِيّ толымсыз етістігінің IY бабының مُفْعَلٌ үлгісіндегі негіз етіс есімшесі ;

مُرْشِدٌ [муршид(ун)] – «мүршит» (жетекші; ұстаз; жол көрсетуші) сөзі مُفْعَلٌ үлгісіндегі IY баб етістігінің негіз етіс есімшесі;

مُسْلِمٌ [муслим(ун)] (ислам дінін қабылдаушы, мұсылман)–« мұсылман» сөзі مُفْعَلٌ үлгісіндегі IY бабтың негіз етіс есімшесі;

بَرَكَةٌ [баракат(ун)] (бата беру; құдайдың берген сыйы) «береке» сөзі - فَعْلَةٌ үлгісіндегі I баб етістігінің масдары;

صَلَاةٌ [салаат(ун)] (намаз оқу; тілек тілеу) сөзі - I баб صَلَوٌ [салаўа] нақыс етістігінің масдары;

دُعَاءٌ [ду‘аа(ун)] (шақыру; тілек тілеу;) «дұға» сөзі - دَعَوٌ [да‘аўа]деген толымсыз етістіктің مُفْعَلٌүлгісіндегі I бабының масдары;

دَيْنٌ [дийн](дін;наным-сенім) «дін» сөзі - دَانَ [даана] (бағыну; қайсыбір дінге сену) деген бос етістіктің مُفْعَلٌүлгісіндегі масдары;

تَسْبِيْحٌ [тасбийх(ун)] «таспиық» (мақтау; таспиық) сөзі - سَبَّحَ [саббаха] «мақтау, мадақтау» мағынасындағы تَفْعِيلٌ үлгісіндегі II баб етістігінің масдары;

تَفْسِيرٌ [тафсийр(ун)] «тәпсір» (түсіндіру, түсініктеме беру) сөзі - تَفْعِيلٌ үлгісімен жасалған II бабтың масдары;

تَجْوِيدٌ [таджўийд] (Құранды мәнермен өлендетіп оқу) «тәжуид» сөзі - جَوَّدَ [джаўўада] деген II баб бос етістігінің تَفْعِيلٌ үлгісіндегі масдары;

إِمَامٌ [’имаам(ун)] (басшы,көсем) «имам» сөзі - أَمَّ [’амма(имам болу; құлшылық етушілерді басқару; алдында тұру;)] деген хамзалы және қосарланған мүлдем бұрыс етістіктің I бабының масдары;

إِسْلَامٌ [’ислаам(ун)] (кұдайға берілу; мұсылман дінін қабылдау) «ислам» сөзі - اَسْلَمَ [’аслама] ІҮ баб етістігінің اِفْعَالٌ үлгісіндегі масдары;

اَلْكِتَابُ [’әл-китабу] - «әл-китаб» (Құранның аталуы) сөзі - فَعَالٌ үлгісімен келген белгілі халдегі ІІІ баб етістігінің масдары;

تَصَوُّفٌ [тасаууф(ун)] (суфизм,сопылық) «тасауф» сөзі - бос етістіктің Ү бабының تَفَعُّلٌ үлгісімен жасалған масдары;

Мекен (اسم المكان) атауларын білдіретін сөздердің مَفْعَلٌ,مَفْعَلَةٌ үлгілеріне төмендегі мысалдарды көрсетуге болады.

مَسْجِدٌ [масджид(ун)] (мұсылмандардың Аллаға құлшылық ететін орны; мешіт; ғибадатхана) «мешіт» атауы مَفْعِلٌ үлгісінен жасалған.

مَنَارَةٌ [маф’алат(ун)] үлгісіндегі مَنَارَةٌ [манаарат(ун)] (маяк;минарет) «минарет» атауы نور бос етістігінің І бабынан жасалған.

مِنْبَرٌ [минбар(ун)] (кафедра, мінбе) «мінбар» мағынасын беретін сөз - مَفْعَلٌ үлгісіндегі құрал-жабдық اسم (الألة) атауы;

مَذْهَبٌ [мазһаб(ун)] (жол; діни ілім, секта; идеология; доктрина; теория; бағыт; мектеп) «мазһаб» сөзі مَفْعَلٌ[маф’ал(ун)] үлгісімен жасалған.

جَاهِلِيَّةٌ [джаһилиййа(тун)] (надандық;пұтқа табыну; исламға дейінгі кезең) «жаһилия» сөзі - І баб етістігінің فَاعِلٌ үлгісіндегі негіз етіс есімшесіне қатыстық сын есімнің يَهْ - жұрнағы жалғану арқылы жасалған дерексіз зат есім түрі;

Кейбір сөздерді үлгі ретінде кесте түрінде көрсетуге болады:

Грамматикалық форманың аталуы	Сөз-жасамдық үлгі	Баб түрі	Баб реті	Қазақша айтылуы	Аудармасы	Транскрипциясы	Арабша айтылуы
اسم الفاعل	مَفْعِلٌ	اَسْلَمَ	ІҮ	мұсылман	Ислам дінін қабылдаушы, мұсылман	мұслим(ун)	مُسْلِمٌ
المصدر	تَفْعِيلٌ	فَسَّرَ	ІІ	тәпсір	түсіндіру, түсініктеме беру	тафсийр(ун)	تَفْسِيرٌ
اسم المكان	مَفْعَلٌ	وَلَدَ	І	мәуліт	туған жер; Мұхамет пайғамбардың туылған күні	маўлид(ун)	مَوْلِدٌ
اسم المفعول	مُفْعَلٌ	حَرَّمَ	ІІ	мухаррам	тыйым салынған; ай күнтіз-бесінің 1-айы	Аль-мухаррам(у)	الْمَحَرَّمُ
اسم الفاعل	فَاعِلٌ	فَنِيَ	І	фәни, пәни	ескі; тұрақсыз; өткінші өмір;	фаанин	فَانٍ

Бұл сөздерді араб тілі сабағының типтік бағдарламасы бойынша етістіктің дұрыс және бос, ұқсас, нақыс, қосарланған, һамзалы сияқты бұрыс түрлерін өтілу барысында, грамматиканы түсіндіру барысында діни сөздерді тақырыпқа сай мысалдар ретінде алып, ол сөздердің лексика-семантикалық қолданылуын сөз тіркесі, сөйлем түріндегі жазбаша және ауызша тілдік-сөйлеу мақсатындағы машықтану жаттығуларын жасау арқылы бекіте түсеміз.

Етістік бабтарының сөз жасаушы грамматикалық формаларын,сөз таптарының жасалу модельдерін, сөйлем жасаудың құрылымдық тәсілдерін меңгеру тіл үйренушіге діни мәтіндермен өз бетінше жұмыс істеп кетуіне мүмкіндік береді.

Сөз тудырушы және контекстік болжауды жетілдіруге арналған жаттығуларды орындауда таныс түбірлер мен сөз алдынан, ортасынан және сөз соңынан қосылатын аффикстерден жасалған таныс емес сөздердің мағынасын анықтайды, шетелдік сөздердің мәнін табады.

Кез-келген шет тілін үйренуде жаңа сөздерді аудармасымен жаттау қажет екендігі белгілі. Сонымен бірге ауызша және жазбаша сөйлеу шеберлігін дамытатын мағыналық байланысы бар сөз тіркестерін де қоса меңгеру де өте маңызды екендігін тәжірибе байқатуда.

Сөз тіркестері түрлерін өткенде, араб тіліндегі діни мәнде жиі қолданылатын есімді сөз тіркестері де қарастырылады. Солардың кейбіреулеріне мысал келтірейік:

اَلْهَجْرَةُ النَّبَوِيَّةُ [’әл-һиджрату-н-набауиййа(ту)] - «622 жылы Мұхамет пайғамбардың Меккеден Мединеге эмиграцияға кетуі»;

اَلْإِسْلَامُ السُّنِّيُّ [’әл-’ислааму-с-сунний(у)] - «суннизм, сүнниттік ислам бағыты»;

الْمَوْلِدُ النَّبَوِيُّ [’әл-маўлиду-н-набаўийй(у)] - «Мұхамет пайғамбардың туылған күні яғни рабий ‘у-л-’аўуал(и) (ربيع الأول) айының 12-күні»;

الشَّرِيعَةُ الْإِسْلَامِيَّةُ [’әш-шарий’ату-л-’ислаамиййат(у)] - «ислам заңы, шариғат заңы»;

Бұл сөз тіркестерінің зат есім мен қатыстық сын есімдерден жасалғандығы, сонымен бірге ол екі есім сөздің қағидаға сәйкес хал, тек, сан-мөлшер және септік бойынша толық қиысатыны да қайталанып айтылады.

المَسْجِدُ الْحَرَامُ [’әл-масджиду-л-харааму] «Мекке (’әл-Хараам) мешіті» деген сөз тіркесі заттық мағынағы мекен атауы мен сын есімнің, الْمَسْجِدُ الْأَقْصَى [’әл-масджиду-л-’ақсаа] «’әл-Ақсаа мешіті» тіркесі қиысқан заттық мағынадағы мекен атауы мен сын есімнің асырмалы шырай түрлерінен жасалынған.

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» деп басталатын бұл сөз тіркесінің әр мұсылман үшін аудармасы түсінікті екендігі рас.

Қазақ тілінде қандай жағдайда болсын жиі қолданылатын «бісмілла, бисмилла» деген діни мәндегі сөз بِ (мен, -пен, -бен) септеулігінің بِسْمِ деген зат есімге қосылып, одан кейін -аль артиклімен келген (белгілі халде) اللَّهُ деген зат есім сөздерінің бірігуінен шыққан, ал оның арабшасы بِاسْمِ اللَّهِ [би-сми-л-лааh(и)] «Алланың атымен» деп аударылады.

Ислам дініне қатысты қолданылатын (актив) сөздердің екі немесе үш мүшелі изафеттік тіркестерден жасалған түрлерін төмендегі мысалдарға қарап көрейік:

عِيدُ الْفِطْرِ الْمُبَارَكُ [’ийду-л-фитри-л-мубаарак(и)] «қасиетті ораза айты»;

أَصْحَابُ أَبِي حَنِيفَةَ [’асхаабу ’Абий Ханийфа(тин)] «Әбу Ханифа сахабалары»;

بَيْتُ اللَّهِ الْحَرَامُ [байту-л-аллаһи ал-хараами] - «қасиетті Алланың үйі; Қағба үйі»;

صَلَاةُ التَّرَاوِيحِ [салаату-т-гарааўийх(и)] - «тарауық намазы»;

عِيدُ الْأَضْحَى [’ийду-л-’адхаа] - «құрбан айт»;

يَوْمُ الْقِيَامَةِ [йаўму-л-қиаамат(и)] «қиямет күні»;

عِلْمُ الْإِلَهِيَّاتِ [’илму-л-’илааһиййат(и)] «теология»;

أَصُولُ الدِّينِ [’усуўлу-д-дийни] «дін негіздері»;

لَيْلَةُ الْقَدْرِ [лайлату-л-кадр(и)] «қадір түні»;

Адам есімдерінде кездесетін матаса байланысқан екі сөз тіркесінің аудармасы төмендегідей:

شَيْخُ الْإِسْلَامِ [шайху-л-’ислаам(и)] «діни заңның басты түсіндірушісі (рухани көсемі)»;

دِينُ الْإِسْلَامِ [дийну-л-’ислаами] «ислам діні»;

سُبْحَانَ اللَّهِ [субхаана ’ал - лааһи] - «Аллаға мадақ» сөз тіркесі سُبْحَانَ [субхаан(ун)] және اللَّهُ [’ал-лааh(и)] сөздерінің матаса байланысқан сөз тіркесі түрінен жасалған.

Бұл тіркестердің қазақ тіл білімінде матасу деп аталатын изафеттік сөз тіркестері (араб тілінде المضاف إليه) екендігін сөз тіркесіндегі әр сөздің зат есімдерден жасалғанына қарап анықтап, жеке талдап көрсетуге болады.

أَسْلَامُ عَلَيْكُمْ [’ас-салааму ’алайкум] (Сізге бейбітшілік (тыныштық) болсын!) «ассаламағалайкум» деген есімді сөйлем қазақ тілінде мұсылманша дәстүр бойынша көбінесе үлкен жастағы ер адамдар арасында амандасуда қолданылатынын байқауға болады. Сөз тіркесіндегі سَلَام [салаам(ун)] сөзі «бейбітшілік, қауіпсіздік, сәттілік» деген мағынаны білдірсе, عَلَيْكُمْ септеулігіне де деген 2-жақты білдіретін қосылып жазылатын есімдік жалғанып, عَلَيْكُمْ «сізге» деген ұғымды білдіреді.

أَسْلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ [’ас-салааму ’алайкум ўа рахмату-л-лааһи ўа баракатуһу] «Сізге тыныштық, Алланың рақымын және оның батасын берсін!» деген тілек мағынасындағы сөйлем сәлемдесу барысында қолданылады.

اللَّهُ أَكْبَرُ [’аллааһу-л-’акбар(у)] «Аллаху акбар» (Алла - ең құдіретті (ең ұлысы)) деген есімді сөйлем түріндегі сөз тіркестерін құрап тұрған اللَّهُ деген белгілі халдегі 1-сөзін және كَبِيرٌ (үлкен) «кабийр(ун)» деген сын есімнің жай шырайының күшейтпелі формасында тұрған أَكْبَرُ «’акбар(у)» деген 2-сөзін сол тақырыптарды өту барысында мысал түрінде алуға болады.

Бір нәрсеге тәубе (шүкіршілік) еткенде не құдайға ризашылығын білдіргенде, الْحَمْدُ لِلَّهِ [’әл-хамду лиллааһи] «әл-хамду лиллааһи» (Аллаға мадақ! Алла жасасын!) деген сөз тіркесі жиі қолданылады. Мұндағы الْحَمْدُ (мадақ, дәріптеу) «әл-хамду» деген белгілі халдегі 1-сөз ِل (үшін) «ли» септеулігімен қосылған إِلَاه (құдай, Алла) «’илааh(ун)» деген зат есіммен тіркесіп, есімді сөйлем құрап тұр.

Дін мамандары және діндар адамдар Мұхамет пайғамбардың атын атағаннан кейін ұлықтау мақсатында صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ [саллаа –л-лааһу ’алайһи ўа-с-саллам] «ғалайһиссалам» (қысқаша صلعم) деген тіркесті қосып отырады.

«Иншалла» деген сөз қандай да бір істі бастауға байланысты әңгімеде қолданылады. Бұл біріккен сөз арабша إِنْ شَاءَ اللَّهُ [’ин шаа’а ’аллааh(у)] (егер Алла қаласа) деген үш сөз тіркесінен құралған.

الله [лаа 'илааһа 'иллаа 'аллааһ(у)] (Алладан басқа құдай жоқ) «иллалла» деген қысқаша тіркес мұсылмандарды намаз оқуға шақыру кезінде айтылады.

Адамның бір эмоциялы көңіл-күй жағдайында استغفر الله ['астағфиру аллаһ(у)] (құдай сақтасын!) «Астафиралла! (Астапыралла!)» сөзі айтылады. Бұл сөз тіркесінің استغفر (кешірім сұрау) деген X баб етістігі және الله зат есімінен жасалып тұрғандығын талдау жасау арқылы анықтай алуға болады.

الله جارك [джаарукум аллаһ(у)] (Алла сізге (көмектессін) шапағатын тигізсін! Алла сізге жар болсын!) «Жаракімалла!» сөзі адамның түшкірген сәтінде тілек мағынасында айтылып жүр. Бұл сөздің «йаракімалла» деген де түрі бар. Парсы тілінде یار «йар», ал араб тілінде جَار «джаар» (дос, құрбы) болып келетін зат есімге کم (сізге; сіз үшін) «кум» деген 2-жақтағы қосылатын есімдік жалғанып тұр. [9]

الله بيا [йа-л-лааһи би-л-лааһи] «Оллахи биллахи» (Алланың атымен ант беремін! Құдай ақы!) тіркесі серт, ант бергенде жиі қолданылады. و «ўа» серттесу мәніндегі демеулік пен ب «би» көмектес септігі мәніндегі септеулік الله сөзімен тіркесіп келген.

الله الشفاء [аш-шифаа'у мина-л-лааһи] (Алла шипасын берсін!) деген тілек мәнді сөйлемі (шипа, ем) зат есімі мен шығыс септігі мәніндегі مِّن септеулігімен келген الله (Алла) сөзі арқылы жасалған.

الله تعالى [алла та'аалаа] (құдіретті (жоғары мәртебелі) Алла) «Алла тағала» деген тіркес зат есімі мен علو түбірінен жасалған تعالى «та'аалаа» (биік, жоғары болу; көтерілу;) нақыс етістігінің YI бабынан тұрады.

الله بَارِكْ [баарака 'ал-лааһ(у) фийк(а)!] (Алла сізге берекесін берсін!) деген тілек мәнді етістікті сөйлемді қарастырсақ, ол بَارِك (бата беру; бата тілеу; құттықтау;) III баб етістігі, الله зат есімі мен II жақтағы ك қосылатын есімдігі бар فِي септеулігі арқылы құрастырылған.

الله أعوذ بالله مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ [a'уўзу би-л-лааһи мина-ш-шайтаан(и)] (Қуылған шайтаннан Аллаға сыйынамын!) деген сөйлемнің I жақтағы عَازُ [ааза] (көмекке шақыру) бос етістігі мен көмектес септік мәніндегі ب септеулігі жалғанған الله сөзінен және шығыс септіктегі مِّن септеулігімен келген الشَّيْطَان зат есімі мен الرجيم сын есімінен жасалып тұрғандығын байқауға болады.

الله آمين [аамийн] (амин; құдай тілегімізді қабыл алғай!) сөзінің шығу тарихына қарасақ, оның ежелгі еврей тілінде «Шын, дұрыс болсын!» деген мағынада құлшылықтан соң немесе тілек айтқаннан кейін айтылып, қазір христиан, ислам, иудей діндерін ұстанушылар арасында қолданылып жүр.

الله يا رَمَضَانَ [йаа рамадаан(у)] (О, рамазан!) деген тіркестегі يَا «йа» қаратпа сөзі رَمَضَانَ (ораза айы) сөзімен «жа+рамазан яғни жарапазан» деп айтылатын, ішінара дыбыстық өзгерістерге түсу арқылы өзгерген «дінге қатысты өлеңдер түрі» деген ұғымды білдіреді.

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ. وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ. وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (4,180)

Жоғарыда талданған мысалдарға қарасақ, тілімізге енген арабша діни сөздердің шығу тарихын білу тіл үйренушіні де, дінтанушыны да қызықтыратыны сөзсіз. Кез-келген арабша сөзді грамматикалық жағынан жан-жақты талдау жасау арқылы оқытуды жүзеге асырғанда, сөздің мағыналық жағымен қатар оның түбірі мен алдынан (префикс), ортасынан (инфикс), соңынан (суффикс) қосылатын аффикстерін (қосымшаларын) білу арқылы бұл діни сөздерді есте сақтау, дінтанушы, теолог мамандығында оқытындар үшін араб тілінің грамматикасын меңгеру олардың діни сөздерді лингвистикалық тұрғыдан білуге деген қызығушылығына ықпал етеді, ең бастысы тіл үйренушінің әлеуметтік-мәдени біліктілігін дамытатыны сөзсіз.

Араб тілінің грамматикасынан хабардар болу тілді ғылыми түрде талдай жасай білуге үйретеді, бұл маманды жан-жақты ізденуге баулиды. Дінтанушы теолог тек ислам дініне қатысты тақырыптарды меңгерген маман ретінде ғана емес, сонымен қатар сол өзі ауызша және жазбаша формаларда материал ретінде қолданатын әр сөйлемді, әр сөз тіркесін және әр сөзді тілдік тұрғыдан да игерсе, өзінің жан-жақтылығын көрсете алады деуге болады.

Қазіргі замандағы шет тілін оқытуда талап етілетін әлеуметтік – мәдени біліктілік тіл иелерінің мәдени ерекшеліктерін, олардың әдеттерін, дәстүрлерін, өзін сол ортада ұстау және этикет нормаларын білуді, оларды сонымен қатар әлемдік және ұлттық мәдениеттер жүйесінде тұлғаның интеграциялануы, басқа мәдениетті жеткізуші бола тұрып, қарым-қатынас процесінде түсініп теңбе-теңдікте қолдануды қарастырады.

Қазіргі технологиялық процестердің үздіксіз дамып жатқан заманында шет тілін үйрену де саясаттың қажетті де маңызды бір қыры, өйткені әртүрлі шет тілдерін білу, оларды қолдану арқылы ғана мынау жаһандану заманында ұлттар мен ұлыстар арасында тең дәрежеде қарым-қатынас жасау, өзара төзімділік, сыйласу, санаса білуге тәрбиелейді. Ал көп тілдерді білу арқылы өзара білім алмасу адамзат баласының

ғасырдан-ғасырға дейін сақтап келе жатқан басты материалдық және мәдени құндылықтарын жоғалтпауына және одан әрі дамытуына үлес қосатыны сөзсіз.

Теологтар да екі ұлттың, екі мәдениеттің арасын жалғастырушы сияқты миссияны атқарады. Араб тілі де осы ислам мәдени құндылықтарының қайнар көзі және халықаралық бірегей тілі ретінде адамзат игілігі үшін жасай береді деген пікірдеміз.

1. Шукин А.Н. *Обучение иностранным языкам.* – Москва, 2004
2. *Методика преподавания иностранных языков. Общий курс.* – Москва, 2008
3. Ковалев А.А., Шарбатов Г.Ш. *Учебник арабского языка.* – М., 1998 г.
4. D. Musa Yildiz, Nurettin Ceviz. *مدخل إلى اللغة العربية لكليات اللاهيات. الكتاب الثاني. أنفق 20 م.*
5. *Ислам(қысқыша анықтамалық).* – Алматы, 1988
6. Гранде Б. М. *Курс арабской грамматики в сравнительно-историческом освещении.* – Москва, 1998
7. Хасенов Ә. *Тіл білімі.* – Алматы, 1996.
8. Оңдасынов Н.Д. *Арабша-қазақша түсіндірме сөздік. 1-2 томдар.* – Алматы, 1989
9. Рустемов Л.З. *Казахско-русский толковый словарь арабско-иранских заимствованных слов.* – Алма-Ата, 19

Резюме

Дүйсенбі С.А. – *Казахский турецкий университет имени Қожы Ахмета Ясауи, старший преподаватель*

Обучение лексико-грамматических сторон религиозных слов в казахском языке

В статье рассматриваются лексико-семантические и морфологические стороны грамматики арабских религиозных слов и выражений, вошедших в казахский язык. Представлены примеры арабского словообразования религиозных слов, используемых в казахском языке, проводится исследование вопроса сравнительного обучения смысловых особенностей указанных слов в обоих языках.

При освоении языка необходимо рассматривать слова, используемые как письменно, так и устно, с лексико-семантической и грамматической стороны. В процессе обучения языку для учебных материалов в качестве примера брались арабские слова, при этом особое внимание уделялось их соответствию специальности. В данном случае обучение арабскому языку соответствует учебно-методическим условиям обучения иностранному языку. Вместе со специальными и теоретическими предметами, изучение арабского языка также выполняет особую миссию при изучении его как иностранного языка. Кроме устной лексики изучается и лексика других профессиональных направлений, что повышает интерес учащихся, помогая осваивать профессиональную терминологию. Существует необходимость разъяснить заимствованные арабские слова, имеющие религиозное значение и используемые в словарном фонде казахского языка, как с религиозной, так и с лексикологической точки зрения.

Арабский язык оставил богатое наследие во всех языках мира, а грамматические закономерности языка формируются посредством конкретной математической системы, на что указывают как лингвисты, так и специалисты по арабскому языку.

Ключевые слова: ислам, религиозные заимствования, примеры словообразования, формы глагола, масдар, причастия, идафа, артикль «аль», аппроксимация, грамматический перевод и сознательно-сравнительные методы

Resume

Duisenbi S. – *a master at Yassawi Kazakh-Turkish International University, Turkistan*

Teaching lexical and grammatical features of religious words in the Kazakh language

The article deals with lexical-semantic and morphological part of grammar in Arabic religious words and expressions that are included in Kazakh language. Presents examples of Arabic word formation of religious words are used in Kazakh language and is conducted the investigation of the question on a comparative training of semantic features of these words in both languages.

For language learning it is necessary to consider the words used both in writing and orally, with lexical-semantic and grammatical side. In the process of language learning for the educational materials as an example was taken of the Arabic word, in this case special attention was paid to their compliance with the specialty. In this case, learning Arabic language corresponds to the teaching-methodical conditions of teaching a foreign language. Together with the special and theoretical subjects, the Arabic language also has a special mission in the study it as a foreign language. Besides oral lexis is being studied lexis in other professional direction, which increases the interest of students, helping to develop professional terminology. There is a need for clarification of borrowed Arabic words that have religious significance and are used in the vocabulary of Kazakh language, as religious and lexicological point of view. The Arabic language has left a rich legacy in all

the languages of the world, and grammatical patterns of the language are formed by a specific mathematical system, as indicated by both linguists and specialists of the Arabic language.

Keywords: *Islam, religious borrowing, examples of word formation, verb forms, masdar, participle, idafa, article “al”, approximation, grammatical translation and consciously-comparative methods*

УДК 378

СӨЙЛЕУ ӘРЕКЕТІНДЕГІ ШЕШЕН БЕЙНЕСІНІҢ РӨЛІ

Елшибаева К.З. – Абай атындағы ҚазҰПУ

6M01117 – Қазақ тілі мен әдебиеті мамандығының 2 курс магистранты, kalima.elshibaeva@mail.ru

Ғылыми жетекші: Қосымова Г.С. – ф.ғ.д., Абай атындағы ҚазҰПУ-дың профессоры
gkosym@inbox.ru

Қазақ фольклорының өзіне ғана тән өзгеше жанрларының бірі – шешендік сөздер. Ұлттық фольклордың ерекшеліктерін көрсету, оларға тән негізгі белгілерді айқындау, өзге халықтарда жоқ немесе сирек кездесетін осындай жанрларды зерттеу ісінен басталуы сөзсіз. Сол себептен де, қазақ фольклорындағы өзге салалармен салыстырғанда, шешендік сөздер біршама көбірек зерттелді деуге болады. Дей тұрғанмен де, бұл саланың да зерттелуі тиіс мәселелері жоқ емес.

Әр заманда шешендер саны, шешендік өнер динамикасы және шешендік өнер туралы түсініктер әрқалай өрбіген. Ежелгі шешендік ел басқарудың айнасындай, адамның өзін ұстаудың айғағындай көрінеді. Адамдықтың өтімді құралы ретінде танылған.

Түйін сөздер: тіл мәдениеті, шешендік өнер, шешен бейнесі, сөйлеу әрекеті.

Шешендік өнердегі басты тұлға – шешен. Шешен болу үшін табиғи туа біткен қабілет, кісілік қасиет, жоғары деңгейдегі мәдениет, білім, кәсіби дайындық керек. Бұл қасиеттер шешен тұлғасының тіректері. Шешеннің жүріс-тұрысы, дауысы, яғни сөйлеу мәнері, көппен амандасуы, мінез стилі көпшіліктің түрлі сынынан өткен. Шешен бейнесі, оған деген ілтипат алдымен сыртқы факторлардың ықпалынан туындаған. Мұндай дәстүр біртіндеп шешенді бағалайтын өлшемге айналды. Осындай қабілет-қасиеттерді жандандырудың негізгі амалдары қандай? Шешендік өнері адам ынтасын неге және не себептен аударды? Шешендер бірден даналық деңгейге көтерілген бе? Кім және қандай жағдайда шешен бола алады? Шешендікке қандай адамдар лайық? Деген сауалдардың өздігінен туындауы заңды. Мұның бәрі бей-жай қалдырмайтын, ойланатын, талдайтын мәселелер. Олардың танымдық та, әлеуметтік те маңызы зор.

Тарихи мәліметтерге қарағанда, сонау көне дәуірдегі үйсін Қауымдастығында ел басқарып абырой-атағын арттырғандарды «гунь го», «гунь ми», яғни «күнбиі» деп марапаттаған. «Күнбиі» өзінің қабілет-қасиетімен өзгеден бөлек, биік, әрі беделін жүргізе білген қайраттылар, қолбасшылар болғандай. Олар елін мекенге топтастырумен, мекенде тұрақтандырумен көзге түскен, көптің көңілінен шыққан. Беделдінің айтқаны алғыс та, қарғыс та біржақты болған-ды.

Ғалым Н.Төреқұлов «Даланың дара ділмарлары» еңбегінде 100-ден артық шешендердің аты-жөні мен еңбектерін тізіп әйгілеп берді [1]. Мақсаты ортақ, тілегі бір асылдардың саны мұнымен шектелмейтіні хақ. Шешендердің өсу эволюциясын тарихи кезеңмен сараптасақ, онда бұл еңбекке шешендердің б.д.д. – үшеуі, 12-13 ғғ. – екеуі, 14-15 ғғ. – алтауы, 16-17 ғғ. – алтауы, 17 ғ. екінші жартысымен 18 ғ. бірінші жартысына – жиырма алтысы, 18 ғ. екінші жартысы мен 19 ғ. бірінші жартысына – қырық жетісі, 19 екінші жартысынан – 20 ғ. бірінші жартысы – он бірі енген екен [2, 131 б.].

Халқымызда шешендер қаншама көп болмасын, олардың, біріншіден, орны сыйлы, қоғамдағы әлеуметтік рөлі жоғары бағаланған; екіншіден, қазақ елдігін қалыптастырған сайын олардың саны да, қызметі де артып отырған; үшіншіден, қызметі шектеулі емес.

Шешен өз мәртебесін сырт келбетімен, жан дүниесімен, отбасындағы мінез-құлқымен, әлеуметтік рөлімен көрсетеді немесе көтермелейді;

Адамның дүниедегі орнын, дүниенің адамға тигізер ықпалын өзі арқылы ажырата, айқындай білетін сезімтал, сергек жан;

Тұтас дүниеде адамның өзін тануды жоғары құндылық деп есептейтін, сол бағдарынан ауытқи бермейтін қайсарлы да, өнерлі;

Ақиқатты тануға қабілетті, ақылы мен арын соған жұмылдыратын білгір, сол үшін адалдығын зерделі тазалық деп ұғатын азамат;

Өз пиғылы мен ниетін ұлағатты да ізгілікті іске жұмылдырудан тайынбайтын жайсаң да жаранды және тәжірибелі ел перзенті. Шешен алдымен соған талпынатын талапкер. Сонда қандай талапкерді шешен дей аламыз? Шешен дегеніміз кім? «Шешен» сөзі нені білдіреді?

Қазақ тілінің бір томдық үлкен түсіндірме сөздігінде: «Шешен: 1. Сөзге ағып тұрған, қызыл тілді, тілге жүйрік адам. 2. <лат. orator> *Шаршы топ алдында тапқырлық танытып, нанымды шебер сөйлеуші адам.* 3. э т н. Би, ділмар. // *Домбыраға қатысты әуезді деген мағынада*», - деп көрсетеді [3, 1408 б.].

Ал «Қазақ тілінің қысқаша этимологиялық сөздігінде» (А., 1966, 222 б.) мынандай түсіндірме берілген: «Шечан (сэсэн) сөзі қырғыз, қарақалпақ, өзбек, башқұрт тілдерінде де қазақ тіліндегідей мағынада қолданылады. Түркі тілдерінің бұл тобында шешен сөзінен туындаған *шешенсу*, *шешенсіну* сөздері кездеседі. Өзбек тілінде чечан сөзінің «неге болса да ұста, шебер», тува тілінде (*чечен*) «әдемі көркем» деген қосымша мағыналары бар. Моңғол, бурят-моңғол, қалмақ тілдерінде *кэкэн*, *сэсэ(н)*, *цэцэ* сөзінің данышпан «данышпан, ақылгөй, дана, тапқыр» деген мағыналармен қатар «мерген», дәл тигізетін, дәл басатын» деген мағынасы бар. Чечен (*сасан*) сөзінің бұл мағыналары алтай, якут, тува тілдерінде де кездеседі [4, 222 б.].

Сонымен мамандардың тоқтамы айқын: *Шешен сөзі*– шеш (*чеч*, *сэс*, *цэс*, *цэи*) түбірі менен қосымшасынан тұратын *түркі-моңғол тілдеріне ортақ сөз*. Шешен сөзінің халықаралық баламасын *оратор* дейді. «Оратор» латынның «*очаче*» - «айту», «сөйлеу» деген сөзінен шыққан. В.Дальдің сөздігінде мынандай қосымша түсіндірмелер берілген: оратор – вития (ділмар), краснослов (қызыл сөз), речистый человек (сөзшең адам), мастер говорить (сөйлеудің шебері).

Қазіргі орыс тілінде шешен сөзі көп мағынада қолданылады: шешендік өнермен айналысатын адам; көпшілік алдында сөйлейтін адам; қызыл тілді меңгерген, тауып сөйлеуге қабілетті адам. Ол еңбек-қорлығымен, естілігімен, еріктілігімен көбірек білді, тереңірек көрді, нәзік сезінді, жиірек ойланып-толғанды. Сонымен, *шешен дегеніміз ой-санасымен белсенді, мінез-құлқымен төзімді, өмірлік пайымы мол, әсерлі, әдемі, бейнелі көркем тілімен оқырмандарының бойын билеп әкетерлік әсер ететін, тыңдарманды бір нәрсеге сендіріп, бір нәрсеге ұмтылдыратын, ойлы сөзге тапқыр, талпынысқа ынтықыласы басым тұлға*. Шешен өз тоқтамын – әрекет тәсіліне, тәсілді жеке басының өмірлік тәжірибесіне айналдыра алатын іздемпаз, іркілмейтін кісі [2, 132 б.].

Шешен шебер сөйлеумен ғана емес, әсерлі, мәнерлі жеткізе білу қабілетімен де ерекшеленуі керек. Баяндамасын немесе басқа да сөйлер сөзін басынан аяғына дейін мықтап дайындаумен қатар, мінбеде өзін-өзі еркін, мәдениетті ұстауға тиіс, ашық та айқын даусы, ым-ишараты, сәнді қимыл –қозғалысы, аудиториясын ішкі атмосферасын қадағалайтын қырағы көзі, өз ерік-жігеріне бағындыратын қасиеті болса, тыңдаушыларын жалықтыруы мүмкін емес.

С.Негимов шешен баяндама жасағанда мыналарды қаперге алған жөн деп санайды:

1. Материал жинау, жүйелей білу, көздеген мақсат-нысанаға ыңғайластыра, сәйкестендіре алу, композицияның, логика мен психологияның заңдарына ауызша сөйлеу мен аудиторияның ерекшеліктеріне үйлестіру.

2. Сөзді дауыстап айта білу өнерін меңгеру, мінбеде өзінді-өзін билеу ережесін қатаң сақтау, аудиторияның тілеу, қалауын қабылдау, ескеру.

3. Шешендік өнердің қыры мен сырын мүлтіксіз меңгеру (дауыс, интонация, қимыл-қозғалыс, сөйлеу мәдениетінің бүкіл талаптарын бұлжытпастан сақтау).

4. Аудиторияның тұтқиылдан қойылған сұрақтарына тапқыр жауап беру, білім-ғылым бәсеке-таласын ұйымдастыра білу [5, 35 б.].

Зерттеушілер шешендік өнерді басқа сөйлеу түрлерінен айыратын белгілері ретінде мыналарды атайды: сөйлеудің ұйқасты-ырғағы, сөздерді таңдау талғамы, сөйлеудің көркемдегіш тәсілдері.

Сөйлеудің ұйқасты-ырғағы ойдың бірнеше үзіктерге тыныс арқылы бөлінуінен туындайды. Бірғақтың негізі – айтылудағы үйлесім және тыныс кідірісі. Цицерон шешендік сөздегі тыныс кідірісін үшке бөледі: аз кідіріс –сөз және сөз тіркесі аралығында жасалады, ғылымда оны фраза деп атайды, орташа үзіліс – тармақтар аралығында болады, үлкен пауза – ой аяқталған жерде жасалады, жазуда оны абзац деп атайды [6, 9].

Аудиторияға ең алдымен әсер ететіні – шешеннің дауыс ырғағы. Егер дауыс ырғағы көңілден шықпаса, айтайын деген ойдың бәрі пайдасыз болуы мүмкін. Осы орайда, профессор Г.Қосымова келесідей пікірді айтады: «Шешеннің дауыс ырғағы, күшті шешендік сөздің мазмұнын тыңдаушылардың дұрыс түсініп қабылдауына әсер етеді. Өте тез қарқынмен сөйлеу анықтықты күшейтеді, қатты дауыспен сөйлеу

айқындылықты өсіреді, жай, бәсең дауыспен сөйлеу айқындылықты кемітеді. Үзіп-үзіп сөйлеу көңіл бөлуді әлсіретеді, үзіліссіз сөйлеу көңіл бөлуді күшейтеді. Тыңдаушылар жиналған орынның акустикалық мүмкіншілігінен тыс дауыс қаттылығы немесе мейлінше ақырын дауыс айқындылықты азайтады, бірақ шектен тыс қатты дауыс көңіл бөлуді әлсіретсе, баяу, ақырын сөйлеу көңіл бөлуді күшейтеді» [6,18 б.]

Шешен бейнесі жеке тұлғалық ерекшеліктермен шектелмейді. Ол ел-жұрттың өмір-салтынан, замана талабы секілді көптеген факторлардың ықпалдардың нәтижесінде қалыптасатыны айқын. Әр заманда шешендердің өз келбет-кейпі, бейнесі жасалғаны да шындық.

Шешен болмысы, бейнесі және белсенділігі – күрделі, құпиялы, бірақ келбетті құндылықтар. Шешендік құндылықтардың қасиеттері де әр қалай әрі айқын. Оның болмысы қызметтің қос түрінен – іс-әрекет жиынтығы мен қимыл-істің жиынтығынан құралады. Қасиет жүйесі – бейнені, іс-әрекет жүйесі – белсенділікті құрайды. Бәрін қосқанда шешен келбеті қалыптасады. Ол дегеніміз:

- ақыл еркіндігінің иесі, өзіндегі күйді қорғай алатын және оны оқиғаға айналдыратын қайырымды кісі, өмірдегі түсінікті, татулықты және тәртіпті, үйлестік пен бітімді бетке ұстаған белсенді, байсалды жан;

- адам бойы мен ойындағы жасампаз күшті қолданушының, адал ниетті ондаушының тұлғалық бейнесі және дінгегі;

- жаңа мәліметті, әдепті мінез-құлықты қабылдайтын қасиетімен бітімгер және тәжірибелі қабілетімен өнегелі;

- жаны жайсаң, көңілі ақ, пейілі кең қайырымды қасиетімен бітімгер және тәжірибелі қабілетімен өнегелі [2,146 б.].

Шешеннің беделі шешендік өнерінде, адамдық жаңғыртар қабілетінде. Ол адамдық қабілетімен құнды. Шешен адамдық қабілет-қасиетті жағымды нәтиже енгізумен абыройлы.

Жаңа заман шешеннің жаңа бейнесін жасады, шешендікке тың талаптар қойды. Шешеннің адамдық қасиеті өткір де өтімді, мекем де жоғары өлшеммен бағаланды. Шешендік – ойланудың келбетін келтірген және қоспаған, қабілеттің қисынын іріктеген және қадағалаған, ойлану қисынына ережені ендірген өнерге айналды. Шешендік ендігі ойды парасаттау, парасатты қисындау, қисынның құндылығын айқындау және әспеттеу ретінде қабылданды. Танымдық қабілет пен ойлану қисынының тоғысында шешендік дәстүрі мен шешендік шеберлігі әрқалай қарқындады.

Шешенде көсемдік, әділдік, адалдық, имандылық қасиет болса тереңнен толғап, құштарлықпен сөйлесе, қандай аудиторияны болса да жетектеп әкетеді. Өңменіңе қанжардай қадалған көп көз шешенді сескендірмей қоймайды [5,37 б.].

Көмекей әулие Бұқар жырау: «Ел бастау қиын емес, қонатын жерден көл табылады. Қол бастау қиын емес, шабатын жерден ел табылады. Шаршы топта сөз бастаудан қиынды көргенім жоқ», - деп шешендіктің қиын өнер екендігін ескерткен. Әрине, ой мен сезімді басқалардың жүрегіне, кеудесіне жеткізуге сезгіштік, құдіреттілік қажет. Шын мәнінде, аудиторияның ізгі мұраттарына, асыл армандарына, көкейтесті идеяларына сай келсе қабылдау мен түсіну де жеңіл. Шешеннің беделі де, мәртебесі де жоғарылайды.

1. Төреқұл. Н. Даланың дара ділмарлары. – Алматы: Қазақстан, 2001. – 592 б.
2. Молдабеков Ж. ШЕШЕНДІК: оқу құралы. – Алматы: «Қарасай», 2009. – 432 б.
3. Қазақ сөздігі (қазақ тілінің үлкен бір томдық сөздігі). – Алматы: «Дәуір» баспасы, 2013. – 1488 б.
4. Қазақ тілінің қысқаша этимологиялық сөздігі. – А., 1966. – 222 б.
5. Негимов С. Шешендік өнер. – Алматы: Ана тілі, 1997. – 208 б.
6. Қосымова Г. Қазақ тілі: Шешендік өнер. Әдіст. нұсқау. – Алматы: «Мектеп» баспасы, 2007. – 80 б.

Резюме

Елшибаева К.З. – магистрантка 2 курса

по специальности 6М0111700-Казахский язык и литература, kalima.elshibaeva@mail.ru

Научный руководитель: Косымова Г.С. – д.ф.н., профессор КазНПУ им. Абая, gkosym@inbox.ru

Роль образа оратора в речевой деятельности

Один из типичных жанров казахского фольклора является - ораторское искусство. Изучение основных особенностей жанра, показать его различий начинается с определением место и значения данного жанра. Поэтому ораторское искусство по сравнению с другими отраслями казахского фольклора нужно изучить гораздо больше.

Каждом веке понятия о ораторском искусстве, число ораторов, динамика ораторского искусства были разные. **Ораторское искусство** в древнее времена являлось зеркалом, лицом государственного управления страны. Признавая качество средства человечества отношения.

Ключевые слова: культура языка, ораторское искусство, образ оратора, речевая деятельность.

Summary

Elshibayeva Kalima – 2nd course master of Kazakh language and literature at Abai KazNPU, kalima.elshibaeva@mail.ru
Scientific supervisor: **Kossymova G.** – PhD, professor at Abai KazNPU, gkossym@inbox.ru

Role of an image of the speaker in speech activity

One of typical genres of the Kazakh folklore is - oratory. Studying of the main features of a genre, begins showing its distinctions with definition of a place and values of this genre. Therefore oratory in comparison with other branches of the Kazakh folklore needs to be studied much more.

Every century of concept about oratory, the number of speakers, dynamics of oratory were different. Oratory in ancient times was a mirror, the person of public administration of the country. It is recognized as means of mankind of the relation.

Keywords: culture of language, oratory art, image of the speaker, model of the speaker, speech activity.

УДК 378.091

ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ

Куратова О.А. – кандидат педагогических наук, доцент кафедры иностранных языков
Университета иностранных языков и деловой карьеры
Магистрант 2 курса: Иностранный язык: два иностранных языка - **Истляева Г.Б.**

В данной статье рассмотрены проблемы развития учебно-познавательной компетентности студентов. Автором дано определение понятия «учебно-познавательная компетенция», сделаны выводы о структуре этого понятия. Сформулированы наиболее значимые педагогические условия формирования и развития учебно-познавательной компетенции по иностранному языку, подробно описаны три этапа этого процесса.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, учебно-познавательная компетентность.

Общество выдвигает особые требования к системе высшего образования. Во главу угла ставится вопрос о компетентности специалиста в своей профессиональной деятельности, что предполагает не столько передачу от преподавателя к студенту определенных знаний, умений и навыков, сколько формирование особого типа личности, способной и готовой решать разного рода профессиональные задачи, в том числе нестандартные, непредвиденные, требующие творческого подхода. Поэтому так важно в вузе создать необходимые педагогические условия для развития личности в целом и, в особенности, профессионально значимых качеств и базовых компетентностей. Приоритетной задачей преподавателя в системе современного высшего образования является не передача студенту знаний, а организация учебного процесса таким образом, чтобы студент мог получать эти знания самостоятельно (в том числе и непосредственно от преподавателя), то есть развитие учебно-познавательной компетентности как основы для дальнейшего непрерывного самообразования личности.

Рассматривая близкие, часто синонимичные в педагогической литературе понятия «компетентность» и «компетенция», мы придерживаемся точки зрения, что компетентность рассматривается как личностная категория, в то время как компетенция является единицей учебной программы и необходимой составляющей компетентности [1].

На наш взгляд, интересно было бы сопоставить эти два понятия с такими диалектическими категориями, как сущность и явление. Категория сущности представляет собой устойчивую совокупность всех необходимых связей, отношений, сторон, свойственных рассматриваемому объекту, а явление - это демонстрация присущих объекту свойств «на поверхности», через всю массу конкретностей [2]. Другими словами, сущность можно понимать как абстрактный потенциал, как некую идеальную модель, а явление - как проявление сущности в плоскости реальной действительности. В таком случае можно считать, что компетенция - это сущность, а компетентность - явление.

Также мы можем рассматривать понятия «компетентность» и «компетенция» как компоненты различных систем: компетентность - это личностное качество, следовательно, один из многочисленных компонентов системы «личность». Компетенция - понятие, которым описывают цели обучения, то есть, это компонент системы «учебный процесс».

Потребность современного общества в специалистах, способных адекватно решать профессиональные задачи в изменчивых условиях современного мира вызывает необходимость существенных изменений в образовании – начиная от постановки новых целей, преобразования самой структуры, внедрение

инноваций на самых различных уровнях, и заканчивая разработкой принципиально новых технологий и методов обучения и контроля.

Определяя учебно-познавательную компетентность как сложную структуру, компонентами которой являются различные компетенции учащегося в сфере познавательной деятельности, включающую в себя знание субъектом приёмов, способов и методов учебной-познавательной и учебно-исследовательской деятельности, умение, навыки и опыт их применения в условиях реального учебного процесса для достижения определённых познавательных целей, а также способность и готовность субъекта к их применению в своей учебной и профессиональной деятельности и дальнейшему их совершенствованию.

Рис. 1 - Структура Компетентности

Ниже приведена структура учебно-познавательной компетентности, состоящей из трёх взаимосвязанных компонентов: деятельностного, когнитивного и мотивационно-ценностного, каждый из которых включает различные компетенции (табл. 1).

Табл.1 – Содержание учебно-познавательной компетенции

Деятельностный компонент	Методологическая компетенция	- знание основных методов и приёмов учебно-познавательной деятельности; - навыки логического мышления; - умение интегрировать полученную информацию в свою дальнейшую познавательную, учебную и профессиональную деятельность;
	Организационная компетенция	- умение ставить учебно-познавательные цели и задачи, определять способы их достижения и решения; - планирование своего личного времени; - построение собственной образовательной траектории;
Когнитивный компонент	Информационная компетенция	- умения и навыки работы с информацией (умение находить познавательную значимую информацию, обрабатывать её); - критический подход к отбору объективной и достоверной информации; - умение делать выводы из полученной информации;
	Исследовательская компетенция	- навыки творческой познавательной и исследовательской деятельности; - умение применить знания из разных областей в нестандартных ситуациях; - эвристические методы решения учебных задач; - умение добывать знания из окружающей действительности и культурного наследия;
Мотивационно-ценностный компонент	Рефлексивно-оценочная компетенция	- умение оценить результаты своей деятельности, эффективности приёмов и методов применительно к данной конкретной ситуации;

		- умение корректировать свою познавательную деятельность; - формирование адекватной самооценки субъекта учебно-познавательной деятельности; - толерантность к непониманию.
	Социокультурная компетенция	- эстетическая компетенция (способность воспринимать прекрасное); - отношение к знанию как к ценности; - готовность к непрерывному обучению, самообразованию и самовоспитанию.

Проведя исследование педагогических условий развития учебно-познавательной компетентности студентов, мы разделили этот процесс на три этапа: адаптационно-диагностический, этап становления академической самостоятельности и этап саморегулирования.

Цель первого, адаптационно-диагностического, этапа - диагностировать имеющийся уровень сформированности учебно-познавательной компетентности, выявить существующие проблемы, мешающие эффективной учебно-познавательной деятельности, индивидуально определить наиболее эффективные методы учебно-познавательной, в том числе самостоятельной деятельности в условиях вуза, а также помочь студентам осознать их собственные познавательные мотивы, цели, задачи. Необходимыми педагогическими условиями развития учебно-познавательной компетентности студентов на этом этапе являются: положительная мотивация, адекватная самооценка студента как субъекта учебного процесса, «толерантность к непониманию» [3], преодоление страха перед неудачей. В связи с этим мы считаем необходимым прежде всего развивать рефлексивно-оценочный и социокультурный компоненты учебно-познавательной компетентности (табл. 2).

Табл. 2 – Адаптационно-диагностический этап развития учебно-познавательной компетентности студентов

Компонент	Педагогические условия развития	Способы реализации
Социокультурный	Развитие значимых видов мотивации	- на начальном этапе рекомендуется провести тематическое занятие, стимулирующее студентов задуматься о целях своего обучения, мотивах и непосредственных учебно-познавательных задачах, стоящих перед ним в данной предметной области; - диагностировать значимые виды мотивации (индивидуально, опрос, беседа); - объяснить в доступной форме что такое учебно-познавательной компетенции, её значимость; - при постановке учебно-познавательных задач фокусировать внимание студентов на аспектах, повышающих его мотивацию - на соответствие данной задачи его личностно-профессиональным целям; - при подборе дидактического материала учитывать: - полезность в будущей профессиональной деятельности студента; - доступность (как с лингвистической, так и с профессионально-содержательной стороны); - интересность и проблемность (следует отдавать предпочтение материалам, пригодным для обсуждения, дискуссий, а не только

		декларативно-энциклопедического характера); - при постановке учебно-познавательных задач учитывать: - соответствие уровню учебно-познавательной компетентности студентов; - соответствие личностно-образовательным целям студентов;
Рефлексивно-оценочный	- формирование адекватной самооценки как субъекта учебного процесса; - поощрение «толерантности к непониманию»; - преодоление страха перед неудачей;	- помочь студенту в познании его сильных и слабых сторон как субъекта учебно-познавательной деятельности; - диагностировать уровень иноязычной коммуникативной компетенции и отдельных её аспектов (тестирование); - диагностировать уровень предметной учебно-познавательной компетенции студента, выяснить уровень сформированности его навыков самостоятельной работы, используемые методы и приёмы, её эффективность (опрос); - выявить наиболее эффективные методы и приёмы самостоятельной работы (индивидуально, экспериментально); - осуществлять поэтапный контроль за процессом обучения; - создать психологически комфортную рабочую обстановку.

На втором этапе, этапе становления академической самостоятельности, наиболее важным является понятие эффективности самостоятельной работы студентов, под которым мы подразумеваем наличие организационной, информационной компетенций. При этом необходимо постоянно поддерживать положительную мотивацию студентов, особенно с низким уровнем иноязычной коммуникативной компетенции, так как на этом этапе она может несколько снизиться. Основными педагогическими условиями второго этапа являются положительная мотивация и эффективность самостоятельной учебно-познавательной деятельности. Для их реализации необходимо:

- обучать студентов методам и приёмам, повышающим эффективность самостоятельной работы, обучать студентов навыкам планирования, обсуждать последовательность выполнения заданий, элементы самоконтроля на каждом этапе и распределение элементов самостоятельной работы во времени;
- в связи с тем, что на этом этапе значимым становится мотив получения интеллектуального удовлетворения, во время занятий нужно сокращать однотипные, рутинные виды работы, отдавая предпочтение более творческим, предполагающим выражение собственного мнения, поиск информации;
- осуществлять поэтапный контроль, уделяя внимание способам самостоятельной работы и их эффективности (не только тому, что студенты знают, но и тому, каким образом они это выучили);
- для самостоятельной работы отдавать предпочтение заданиям, выполнение которых занимает немного времени, но требует регулярности (например, 10-15 минут ежедневно в течение недели эффективней, чем 1 час раз в неделю);
- обучать студентов грамотному использованию электронных словарей и переводчиков (отдавая предпочтение первым), которое повышает эффективность самостоятельной работы, в то время как неправильное сводит на нет весь обучающий эффект (следует переводить отдельные незнакомые слова, реже - фразы, и лишь в исключительных случаях фрагменты текста, если они остаются непонятными после перевода всех слов); при этом обязательным условием эффективной работы является последующее заучивание переведённых слов;

- обучать студентов искать значимую для них информацию в сети Интернет, по ключевым словам, а также использовать Интернет-ресурсы на иностранном языке для обучения; развивать критическое мышление [4].

Цель этапа саморегулирования - научить студентов самостоятельно организовывать свою учебно-познавательную деятельность и, в идеале, создавать свой образовательный маршрут. Для этого студенту необходимо уметь не только решать учебно-познавательные задачи, поставленные преподавателем, но и формулировать их самостоятельно, исходя из своих образовательных целей, а также контролировать промежуточные результаты своей учебно-познавательной деятельности. Для постановки новых образовательных целей студенту нужна положительная мотивация и опыт успешной учебно-познавательной деятельности.

На этом этапе формирования учебно-познавательной компетентности важно развивать исследовательскую, а также социокультурную, рефлексивно-оценочную и организационную компетенции. Основными педагогическими условиями их развития являются готовность к самообразованию и применение своих компетентностей в исследовательской деятельности. Очень важно и условие, выходящее за рамки педагогических - востребованность приобретённых компетентностей в профессиональной деятельности. Способы реализации названных педагогических условий:

- помочь студенту в постановке дальнейших образовательных целей и формулировании конкретных учебно-познавательных задач для их реализации;

- при подборе дидактического материала отдавать предпочтение исследовательским и творческим аспектам, материалам, тематически соответствующим профессиональным интересам студентов, содержащим элемент новизны, способствующим обсуждению, дискуссии;

- не отказываться полностью от рутинной языковой подготовки: при достаточном уровне мотивации и осознанности целей и задач студенты положительно относятся к возможности развивать иноязычные навыки в направлении, соответствующем их познавательным интересам;

- при подборе дидактического материала и руководстве проектной деятельностью студентов максимально учитывать их профессионально-направленные интересы; для интегрирования иноязычной коммуникативной компетенции с другими предметами желательно согласовывать темы проектов и дидактического материала с представителями соответствующих кафедр;

- студентам с достаточным уровнем иноязычной коммуникативной компетенции предоставить аутентичные видеоматериалы с методическими разработками, помогающими снять языковые трудности и закрепить материал.

Таким образом, мы рассмотрели содержание учебно-познавательной компетенции и подробно рассмотрели три этапа развития учебно-познавательной компетентности студентов как целостную систему. Также были сформулированы подробные рекомендации преподавателю по развитию учебно-познавательной компетенции студентов на каждом этапе.

1. Velde Ch. 1997. *Crossing borders: an alternative conception of competence*. 27 Annual SCUTREA Conference, pp. 27-35.

2. Арсалиев Ш. М.-Х., Писаренко В. И. *Эволюционный и генетический подходы в теории этнопедогогике // Известия южного федерального университета. Технические науки. Тематический выпуск. Педагогика и психология. – 2013. – № 10 (147).*

3. Ребзуев Б. Г. *Влияние стратегий поведения на мотивацию достижения в процессе учебной деятельности на материале иностранного языка: дис. ... канд. пед. наук. – СПб., 2001.*

4. Matushansky G.U., Kudakov O.R., Plotnikova N.F. *The Competency-based Models: European Traditions and Regional View // Вестник Казанского государственного энергетического университета. – 2011. – № 4. – С. 105–111.*

Түйіндеме

Куратова О.А. – п.ғ.к., Шетел тілдер кафедрасының доценті,
Истляева Г.Б. – Шетел тілі: екі шетел тілі мамандығының 2 курс магистранты

Студенттердің оқу-танымдық құзыреттіліктерін дамыту кезеңдері

Бұл мақалада білім алушылардың оқу-танымдық құзыреттіліктерін дамыту мәселесі қарастырылады. Автор «оқу-танымдық құзыреттілік» ұғымына анықтама берген, осы ұғымның құрылымы туралы қорытынды шығарылған. Шет тілі бойынша оқу-танымдық құзыреттіліктерін дамыту мен қалыптастырудағы ең маңызды педагогикалық жағдайлар бойынша осы процестің үш кезеңі сипатталады.

Түйін сөздер: оқу- танымдық құзыреттілік, ұғым, педагогикалық шебер

Summary

Kuratova O.A. – candidate of pedagogical sciences, docent at the chair of foreign languages,
University of foreign languages and Business career

Istliyeva G.B. – 2nd course master of Foreign Language: two foreign languages

Stages of students' educational-cognitive competence development.

This article deals with the problems of learning and cognitive competence of students. The author defines the concept of «learning and cognitive competence» conclusions about the structure of the concept. Formulated the most important pedagogical conditions of formation and development of learning and cognitive competence in a foreign language that described in detail three stages of the process.

Key words: competence, competency, learning and cognitive competence

УДК 182

АҢШЫЛЫҚҚА ҚАТЫСТЫ АТАУЛАРДЫҢ ЭТНОМӘДЕНИ СИПАТЫ

Абдықадырова А.З. – Абай атындағы ҚазҰПУ

6M01117 – Қазақ тілі мен әдебиеті мамандығының 2 курс магистранты, aikusan@mail.ru

Ғылыми жетекші: **Қоқанова Ж.А.** – ф.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ-дың аға оқытушысы,
zharka75@mail.ru

Бұл мақалада аңшылыққа қатысты атаулардың этномәдени сипаты қарастырылады. Сондай-ақ оның негізгі ерекшеліктері анықталады.

Халқымыздың материалдық және рухани мәдениетіне, дүниетанымына қатысты зерттеулерге аса қажетті дереккөздердің бірі – аңшылыққа қатысты атаулар. Олай болса, зерттеу жұмысының бағыт-бағдары заман талабына сай келетін, тіл білімінің жаңа бағыттарының бірі – “тіл мен ұлт біртұтас” деген қағиданы басшылыққа алатын, этностың болмыс-бітімін “оның тіл арқылы танып білу мақсатынан туындаған зерттеудің этнолингвистикалық бағытына” сай келетін, қазіргі ғылыми сұраныспен өзектес болып отыр.

Адамзаттың рухы мен келбеті, оның ерік бостандығы мен тарихи бейнесі, философиялық жүйелері мен рәміз-таңбалық өсиеттері, өмірлік сабақтары, діні мен тілі, ділі мен мұраты – барлығы мәдениетпен біте қайнасқан.

Түйін сөздер: этномәдениет, мәдениет, тіл, этнос, лексика, лингвомәдениеттану, аңшылық, когнитивтік лингвистика, адамзат рухы.

Адамзат баласының ең басты құралы, яғни қарым-қатынас құралы болып табылады. Тіл болмысына зер салып, сөз мағынасын халықтық таным тұрғысынан өрбіту, тіл тарихын адамның қабылдау, ойлау, пайымдау тарихымен ұштастыру, дәстүр мен жаңашылдық үдерістерін танымның динамикалық болмысымен үйлестіру және сол арқылы қазақ тілінің өрісін кеңейтуге, өркениетті мемлекеттің қоғамдық-әлеуметтік мүмкіндігін арттыруға әсер етері хақ.

Қазақ тіл білімінің сан салалы теориялық ұстанымдары бүгінгі күні тілдік зерттеулердің бағыт-бағдарын анықтауға, маңызды тұжырымдар жасауға мүмкіндік беретіндіктен, олардың жалпы және жеке тіл білімі шеңберіндегі өзіндік белгілерін сұрыптау, өзге ізденістер қатарында алар орнын нақтылау қажеттігі зерттеушілердің алдына тың әрі көкейтесті мәселелер қойып отыр.

Кейінгі онжылдықтар белесіндегі зерттеулер этносты, ұлт мәдениетін тіл арқылы анықтауды негізгі қағида етеді (Ә.Қайдар, Е.Жанпейісов, Р.Сыздық, Н.Уәли, Ж.Манкеева, Г.Смағұлова, Қ.Жаманбаева т.б.). Нақты айтқанда, тілді тұтынушы ұлтты алғашқы орынға қоятын лингвистикадағы антропоцентристік парадигма өз аясында жаңа бағыттарға жол ашуда. Осымен байланысты Ш.Елемесова, Ф.Қожахметова, М.Күштаева, Қ.Қайырбаева, Н.Аитова, А.Әмірбекова, Ж.Саткенова сынды жас ғалымдардың жұмыстарында тіл таным кілті деп қаралып, когнитивтік лингвистика мәселелері этнолингвистика, лингвомәдениеттану, психолінгвистика, әлеуметтік лингвистикамен тығыз байланысты көптеген жұмыстар жүргізді.

Түркі халықтарының сан ғасырлар бойы жасаған “көшпелілер мәдениеті” адамзат өркениетінің, ал қазақ халқының мәдениеті көне түркілер мәдениетінің құрамдас бөлігі болып табылады. Қазақ халқының материалдық мәдениеті тарихи-этнографиялық, әлеуметтік-философиялық, лингвистикалық, өнертану, мәдениеттану тұрғысынан көп жылдар бойы үздіксіз зерттеліп келе жатыр.

Бүгінгі күнде Қазақстан ғылымында ұлтымыздың тілін, дүниетанымын, материалдық және рухани байлығын, ділін, экономикалық-әлеуметтік жағдайын т.б. зерттеу жұмысы жандана түсуде. Өйткені

қазіргі уақытта ғаламның батыстық үлгісі негізіндегі жаһандану процесіне қарсы тұрып, тілімізді, ділімізді, ұлттық төлтума болмысымызды сақтап қалуға айрықша мән беріліп, тәуелсіздікке қол жеткеннен бергі жерде ұлтымыздың тарихы қайта қаралып, қайтадан зерде “сүзгішінен” өткізіліп, ұлттық мәдени құндылықтар жаңғыртылып, ұлттық мәдениеттің қайнар көздері зерттелуде. Олай болса, зерттеу жұмысының бағыт-бағдары заман талабына сай келетін, тіл білімінің жаңа бағыттарының бірі – “тіл мен ұлт біртұтас” деген қағиданы басшылыққа алатын, этностың болмыс-бітімін “оның тіл арқылы танып білу мақсатынан туындаған зерттеудің этнолингвистикалық бағытына” [1, 8 б.] сай келетін, қазіргі ғылыми сұраныспен өзектес болып отыр.

Халқымыздың материалдық және рухани мәдениетіне, дүниетанымына қатысты зерттеулерге аса қажетті дереккөздердің бірі – аңшылыққа қатысты атаулар.

Адамзаттың рухы мен келбеті, оның ерік бостандығы мен тарихи бейнесі, философиялық жүйелері мен рәміз-таңбалық өсиеттері, өмірлік сабақтары, діні мен тілі, ділі мен мұраты – барлығы мәдениетпен біте қайнасқан. Мәдениеттің ішкі мәні қоғамда өмір сүріп жатқан адамдардың ізденістерінде айқындалады. Мәдениетті тек материалдық және рухани түрлерге бөлгенде, мәдениет өзінің ішкі мағынасында менталды екендігін аңғартады. Өйткені адамды қоршаған заттар, дүние – бұл мәдениеттің сыртқы көрінісі ғана, оның мәні адам әрекетінің нәтижесінде руханилықты заттандыруда жатыр [2, 416 б.].

Жалпы мәдениет адамзаттың үнемі рухани жетілуі мен жан-жақты қалыптасуы негізінде сипаттала келе, оның қоршаған орта мен ішкі жан дүниесінен дамытып жетілдірген өнер арқылы бейнелейтін қоғамдық сана мен адамзат танымының негізінде дүниеге келіп, олардың іс-әрекетінің өзіне тән ерекшеліктерімен дараланатын форма және ереше сипатта қалыптасатын туынды. Өнердің сан ғасырлық тарихы бар қолөнер, сөз өнері, бейнелеу өнері, аңшылық пен саятшылық өнері, ән-күй өнері және өткен ғасырларда өмірге келген театр, балет, кино мен цирк және эстрада өнері сияқты т.б. түрлері қазақтың мәдени қоғамында қалыптасып, әрқайсысы өз деңгейінде дамып ары қарай жетілуде. Жоғарыда келтірілген өнер түрлерінің қатарына аңшылық өнерін айтылып өттік. Өйткені аңшылық – дәстүрлі қазақ өнері. Аңшылық – адамзаттың ең көне және алғашқы күнкөріс қаракетінің бірі болғанмен, уақыт өте келе кәсіпке ұласып, ортағасырдың соңына дейін шаруашылықтың негізгі бір түріне айналды. Көшпелі өмір кезеңінде аң аулап, саят құру дәстүрін ұстанған қазақ халқы үшін уақыт өте келе аңшылық үлкен тарихы бар дәстүрлі өнерге ұласқаны тарихи шындық.

Ит жүгіртіп, құс салған Алаш баласы бүгінде ата-бабадан еншілеп алған аңшылық дәстүрі адамзат баласы пайда болған сонау ғасырлар қойнауында-ақ пайда болғаны рас. Қазақ халқы сақтар мен ғұндар кезеңінен-ақ аң аулаудың қыр-сырын жетік меңгерген. Қазақтың аңшылық өнері – ұлттық мәдениетіміздің айнасы. Өйткені этностың күнкөрісіне, өмір сүруіне қажетті азық-түлігі, киімі мен баспанасы, күшкөлігі мен тұрмыстық бұйымдары т.б. бәрі де қол еңбегінің арқасында қарапайым түрде яки шығармашылықпен жасалған материалдық мәдениеттің үлгілері. Бұл тұрғыдан алғанда тіл бірліктерінің аса молдығымен сипатталатын аңшылық өнерінің лексикасының “ғаламның тілдік бейнесін” жасаудағы орны ерекше.

Тұрмыстық лексика жайлы құнды деректерді Ж.А. Манкеева еңбектерінен таба аламыз. Ғалым тұрмыстық лексикаға былайша баға береді: «Сонымен, көне тамырлы этнолексика халықтың этномәдени тарихы және тілдік шығармашылығы туралы баға жетпес ақпарат көзі болып табылады. Оның негізін құрайтын тұрмыстық лексиканың дені – ұлттық материалдық мәдениеттің реликті, әрі рухани байлығымыздың түбірі. Қазақ тіліндегі заттық мәдениетке қатысты атаулар немесе тұрмыстық лексика қазақ халқының материалдық өндірісінің деңгейін, сипатын, түрлерін және шаруашылық пен тұрғын үй мүліктері, киім мен тұрмыс бұйымдарын әшекелеуге қажет мұқтаждықты қамтамасыз етуге бағытталған қазақтың халықтық қолөнер бұйымдарын бейнелейді. Ал олар – қазақ халқының материалдық қана емес, рухани да байлығының көрсеткіші» [3, 5-13 бб.].

Аңшы – аң аулауды кәсіп еткен адам. Оны [құсбегі](#), бапкер деп те атайды. [Қазақ](#) аңшылыққа: “Бүркітші үстінді бүтіндейді, қыбынды қандырады, қақпаншы қарныңды тойғызады, тұзақшы аш қалдырмайды...” деп тіршіліктің бір тұтқасы ретінде қараған. Кейде аңға көңіл көтеру үшін де шығады. Ит жүгіртіп, құс салу серілік салтанат деп саналған. Қазақ ішіндегі аңшылар қолданған құралы, істеген амалына қарай былайша жіктеледі:

1. **Саятшы** – аңға қан сонарда шығады. Қыран бүркіт, ұшқыр тазы, түзу мылтық пайдаланады. Бұзау тіс қамшы, сойыл да ұстайды.

2. [Мерген](#) – садақпен, [мылтықпен](#) аң атады. Аю, қасқыр, бұғы, марал, арқар, елік, таутеке, қарақұйрық т.б. аң алады.

3. [Қақпаншы](#) – аңды [қақпанмен](#) аулайды. Түлкі, қасқыр, суыр секілді аңдардың ініне, жүрегін жолына қақпан құрады.

4. [Моршы](#) – [түлкі](#), [күзен](#) секілді аңдардың ініне түгін салып, іннен шыға қашқанда ұстайды.

Аңшылық дәстүрі адамзат баласы пайда болған сонау ғасырлар қойнауында-ақ пайда болғаны рас. Мындаған жылдар бойы тұтас бір ұрпақтың кәсібі мен нәсібіне айналған ұлы бабалар мұрасы.

Ерте кездерде қазақ даласына саяхаттап немесе елшілік қызметін атқарып келген адамдарға әрқашан қонақжайлылық көрсетіп, иығына шапан жауып, қолына қыран құс қондырып, астына жүйрік ат мінізіп еліне сый-сыяпатпен қайтарып отырған. XVI ғасырдың соңында қазақ мемлекетінің саяси құрылымында, басқару жүйесінде болған үлкен реформалар барысында дүниеге келген, ұлттық мүддеге үйлесетін жаңаша заңдар ережесі - әйгілі «[Жеті Жарғыда](#)» қазақтың аңшылығына ерекше ден қойып, оны бұзғандарды жазаға тарту туралы арнайы бап енгізген. «Жеті Жарғының» 19-бабында «Аңға салатын итті, құсты (бүркітті) өлтірген адамнан олардың иесі бір құл немесе бір күн беруді талап ете алады», - делінген. Халқымыз ұзақ уақыт бойы «төренің иті бір күндік» деп төренің итін де құрметтеген. Көкте самғаған тұз тағысын қолға үйретіп, өз кәдесше жарату - аң аулауға бағыттау, адамзатқа ортақ құбылыс болғанымен, оның тамаша үлгісі далалық көшпенділердің арасында – қазақ, қырғыздарда жақсы сақталған. Тек сақталып қана қоймай оның нақты үлгісі аз да болса табиғи түрде өмір сүреді, ең бастысы құсбегілікке қатысты таным - ырым, тыйым, бейнелі сөз, поэтикалық метафора, теңеу қазақтардың санасында берік орын алғандығы сонша, құсбегіліктегі кең тараған түрі - қыранмен аң аулау, бүркіт баптауды бүгінгі әлем қазақтардың төл мұрасы деп түсінетіндігі ұлт үшін мақтаныш. Бүгінгі егемен еліміздің мемлекеттік рәміздерінде қыран құс соның айқын дәлелі. Сонымен қатар елдің бейресми рәміздерінде барыс, бабыр, бөрі, қабылан сияқты жыртқыштармен әспеттелу сол тамыры терең тарихи сабақтастықтан бастау алған үрдістің жалғасы деуге тұрады [4].

Ол тек күнкөріс қамы ғана емес, демалыстың бір түрі. Ұлы [Мұхтар Әуезов](#) айтқандай: «Аңшылықтың үміт, қуанышы көп. Ыстық оттай қызулы минуты көп, мағыналы өмір. Аңшылықта кісіні ақын күйіне жеткізетін сезім күйі көп. Бұл – салқындап кеткен кәрі ақылдың өмірі емес, сүйген ғашығынды сағынып келіп, күліп-ойнап өткізген күндіз-түніндей ыстық сезім өмір. Өйткені бір минуттың ішінде қуантатын да, жүдететін де сәттерді басынан кешіреді. Соның бәрін айтып жүргендіктен аңшының тілі шешен, қиялы жүйрік. Бүркіттің ұшқанына, түлкінің құтылмақ болған айланына, құсшының ебіне арналған талай шешен сөздер бар. Аңшылық өмірінен ілгері-соңғыдан қалған талай қызықты, жанды, сұлу әңгімелер көп». Шынымен-ақ құсбегіліктің адамды ақындық деңгейге жеткізетін «өнер», әрі халықтың көне дәстүрінің мәйегін сақтап, насихаттайтын, ел арасындағы «еркелері» – [салдар](#) мен серілердің жан жолдасы, жұрттың ермегі ғана емес, кие тұтар құндылығы болып қалды. Халық тіршілігімен біте қайнасқан бұл өнер қазақ халқының бүкіл болмыс-бітімін, даму деңгейін, таным-түсінігін көрсетеді. Академик Ө.Т. Қайдар: «Халық пен тілді біртұтас құбылыс деп қарасақ, тіл – халық өмірінің материалдық және рухани байлықтарын бойына жинаған, оның наным-сенімдерін, дәстүрін көрсететін, ұрпақтан ұрпаққа беріп отыратын баға жетпес байлық» - дейді [5, 304 б.]. Саятшылық өнер көне замандардан бастау алғандықтан, бүгінгі қазақ тілінің ауызекі, жазба әдебиетінде кездесетін жүздеген тұрақты тіркестері мен атауларды қазақ тілінің қазақ тілінің сөздік қорының ең байырғы әрі құнарлы құрамы болып табылады. Профессор Г.Н. Смағұлова: «Тіл өзінің даму сатысында белгілі бір тарихи әлеуметтік жағдайға байланысты, қоршаған орта, адамдар арасындағы түрлі жағдайлардан оқшау өмір сүрмейді» [6, 34 б.]. Ұлттық сөздік қордың кең қабатын құрайтын фразалық тіркестер, түрлі қолданыстағы сөздер құсбегілік, аңшылық кәсіпке байланысты тілімізде молынан кездеседі. Аталмыш сөздердің, ұғымдардың немесе фразеологиялық тіркестердің немесе мақал-мәтелдердің көп ұшырасуы халықтың тіл байлығынан, салт-дәстүрінен, әдет-ғұрпынан мағлұмат береді. Мысалы: Қаршыға салғанның, қанжығасы тоқ, ителгі салғанның етегі бок. Құсбегісі келіссе, күйкентай құс қаз алар. Ат бегі – аттың тұяғына қарар, құс бегі – құстың қияғына қарар. Қыран жүйрік пе, Қиял жүйрік пе? Құстың бәрі сұңқар болмас, аттың бәрі тұлпар болмас. Қаршыға қазан қайнатар, ителгі иығынды талдырар. Екі сұңқар таласса, бірқарғаға жемтүсер. Қаршыға қаз алса, ителгі етек қабады. Саятшының сұңқары, салған жерден іледі. Тауындағы түлкіні, бабындағы бүркіт ғана алады. Құс бағу да бір қызық, құс салу да бір қызық. Сұңқар орманға тартар, тұлпар қорғанға тартар. Ит иесі үшін алады, бүркіт жемі үшін алады. Қолмен бергенге құс тоймас. Ителгінің баласы ілмей қалмас.

1. Оразалиева Э. Когнитивтік лингвистика: қалыптасуы мен дамуы / Ғылыми монография. – А.: Ан-Арыс, 2007. – 312 б.
2. Манкеева Ж.А. Мәдени лексиканың ұлттық сипаты. – А.: Ғылым, 1997. – 272 б.
3. Манкеева Ж. Қазақ тілінің заттық мәдениет лексикасы. Филол.ғыл.док. ... дисс. авторефераты. – Алматы, 1997. – 53 б.
4. <http://kk.wikipedia>.
5. Қайдар Ә.Т. Қазақ тілінің өзекті мәселелері. – Алматы, 1998. – 304 б.
6. Смағұлова Г.Н. Фразеологизмдердің варианттылығы. – Алматы, 1998. – 126 б.

Резюме

Абдыкадырова А.З. – магистрантка 2 курса

по специальности 6М01117-Казахский язык и литература, aikusan@mail.ru

Научный руководитель: **Коканова Ж.А.** – к.ф.н., старший преподаватель КазНПУ им. Абая, zharka75@mail.ru

Этнокультурная характеристика названий связанных с охотничеством

В данной статье рассматривается этнокультурная характеристика названий, связанных с охотничеством. А также определяются его основные особенности.

Очень важным источником аргументов для нашей материальной и духовной культуры и мировоззрения является понятия, связанные с охотничеством. Таким образом, это направление исследований является одним из новых направлений современной лингвистики - "язык и нация едины" этнические группы руководствуются принципом, что "целью исследования является выявление этно-лингвистических направлений посредством изучения языка", это направление в данный момент весьма популярно.

Исторический образ человеческого духа и символ свободы и воли, философские ситемы и ритуальные и символические наследия, жизненные уроки, религии и языка, менталитета и культуры – крепко переплетены с культурой.

Ключевые слова: этнокультура, характеристика, культура, язык, этнос, лексика, лингвокультурология, охотничество, когнитивная лингвистика, духовность человека.

Summary

Ainur Abdykadyrova – ^{2nd} course master of the specialty Kazakh language and literature, aikusan@mail.ru

Scientific supervisor: **Kokanova G.** – senior teacher KazNPU Abai, zharka75@mail.ru

Ethno-cultural characteristics of the names associated with the huntings

In this article the ethnocultural characteristic of the names connected with the hunting is considered. And also its main features are defined.

Very important source of arguments for our material and spiritual culture and outlook is the concepts connected with an okhotnichestvo. Thus, this direction of researches is one of the new directions of modern linguistics - "language and the nation are uniform" ethnic groups are guided by the principle that "a research objective is identification of the ethno-linguistic directions by means of studying of language", this direction is very popular at present.

The historical image of human spirit and symbol of freedom and will, philosophical sitema and ritual and symbolical heritages, vital lessons, religions and language, mentality and culture – are strong bound with culture.

Keywords: ethnoculture, characteristic, culture, language, ethnos, lexicon, lingvokulturologiya, okhotnichestvo, cognitive linguistics, spirituality of the person.

ЛИНГВИСТИКА ЖӘНЕ МӘТІН ЛИНГВИСТИКАСЫ ЛИНГВИСТИКА И ЛИНГВИСТИКА ТЕКСТА LINGUISTICS AND TEXT LINGUISTICS

УКД 378.016:81

АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ МӘТІН ҚҰРАСТЫРУҒА БАУЛУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Сабырбаева Н.Қ. - *әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің аға оқытушысы, nazik_sab@mail.ru*

Баймұратова И.А. - *әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің аға оқытушысы, irash_bay@mail.ru*

Ғұмарова Ш.Б. - *әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің аға оқытушысы, sholpan5619@mail.ru*

Бұл мақалада шетел тілін оқыту мақсатында ағылшын тіліндегі мәтін құрастыру жайлы айтылады. Шетел тілін оқытудың бір мақсаты шетел тілінде әңгіме, мәтін құрастыру немесе өз ана тілінен шетел тіліне ғылыми, көркем тілдегі мәтіндерді аудару білуге үйрету болып табылады. Осы тұрғыда өз ойын жүйелі жеткізу үшін сөйлемдердің бір бірімен мағыналық, логикалық байланыстыра білу тілдік біліктілікті көрсетеді. Осындай айтылмақ ойды бір бірімен байланысты, жүйелі етіп беруде күрделі сөйлем ішіндегі жай сөйлемдерді байланыстырудың негізгі тәсілдерін жазба тілде дұрыс қолдана білуге дағдысын меңгеруге тура келеді. Егер мәтіндегі ойдың бір бірімен байланысы логикалық жағынан да тілдік байланысы да бірізді, жүйелі болса, бұл өз кезегінде мәтінді оқушының негізгі айтылмақ ойды дұрыс түсініп, мәтіннің мазмұнын тез, әрі дәл түсінуге көмектеседі. Осы мақсатта бұл мақалада мәтіннің ішкі байланысы мен күрделі сөйлемдер құрастыруға қатысты мәселелер қарастырылады.

Түйін сөздер: шетел тілін оқыту, мәтін, әңгіме құрастыру, жалғаулықтар, сөйлемнің байланысы, жүйелілік, бірізділік, реттілік, мағынасы, күрделі сөйлемдер.

Шетел тілін үйренушілер үшін шетел тілінде жазбаша түрде ойды жүйелі жеткізу және мәтін, әңгіме құрастыру қиындық туғызатын мәселелердің бірі болып табылады. Шетел тілінде бір бірімен логикалық тұрғыда байланысқан, бір ізді және біртұтас мәтін құрастыруда назар аударылатын мәселелер де баршылық. Сондай мәселелердің бірі олардың арасындағы мағыналық байланыс тәсілдері болып табылады. Сондықтан да студенттерді жазбаша түрде өз ойынан мәтін құрастыру, өз пікірін жүйелі жеткізу немесе күрделі сөйлем құрастыра білуге баулу қажет. Мәтін, әңгіме құрастырғанда немесе күрделі сөйлем ішіндегі жай сөйлемдердің байланыс тәсілдерінің бірі жалғаулықтар болып табылады. Қазақ тілді тіл үйренушілер үшін ағылшын тіліндегі жалғаулықтарға қатысты қиындық туғызатын мәселе олардың қазақ тіліндегі жалғаулықтардан айырмашылығы мен ерекшеліктеріне қатысты туындайды. Мысалы, ағылшын тіліндегі жалғаулықтар сөйлем мен сөйлемді, мәтіннің ішіндегі сөйлемдерді жеке, дербес мағынасы бар сөз ретінде келіп, екі сөйлемді байланыстырып тұрса, ал қазақ тілінде жалғаулықтар жеке жалғаулық түрінде де, ал кейде (мезгілдік, себеп салдар, қарсылықты) бағыныңқылы сөйлемнің баяндауышына жалғанған жұрнақ түрінде келеді, яғни, өз алдына жеке мағынасы бар сөз емес, жұрнақ (+мен/пен; + +ымен/імен; + пастан/местен; + інше/ынша; + дықтан/діктен) болып тек етістікке тіркесіп қана оған қосымша мағына береді. Сондықтан жазбаша түрде мәтіннің, әңгіменің немесе оймен ойды жүйелі байланыстырудың негізгі тәсілі, көзі болып табылатын ағылшын тіліндегі жалғаулықтардың табиғатын, мағыналарын, жұмсалымын, орын тәртібін меңгерудің маңызы зор. Мәтіннің, әңгіменің немесе күрделі сөйлемдердің арасындағы байланыстың бірізділігі, жүйелілігі олардың мағынасын дұрыс және терең түсінуге көмектеседі. Сонымен қатар ағылшын тілінде ауқымды, күрделі әңгіме, мәтін және күрделі сөйлемдер құрастырғанда да жалғаулықтарды дұрыс қолдана білу өте мөте қажет. Жалпы ағылшын тілінде ой мен ойдың бір бірімен жүйелі байланыста болуы үшін жалғаулықтардың рөлі жөнінде Фиилд, Картер, Гозі, Винтер, Халидей, Хазан сияқты бірқатар тіл мамандарының еңбектерінде атап өтіледі. Жоғарыда атап өткендей, шетел тілін оқыту мақсатында студенттерді жазба жұмысына үйретуде ойдың, мәтіннің немесе құрастырған әңгіменің біртұтастығы мен жүйелілігін қамтамасыз ететін жалғаулықтардың табиғатына, түрлеріне, жұмсалымына мән беріп, назар аудару қажет. Ал қазақ тілді тіл үйренушілер үшін ағылшын тіліндегі жалғаулықтарды түсіндірмес бұрын, алдымен осы екі тілдің жалғаулық категориясының арасындағы айырмашылықтар мен ерекшеліктерге баса назар аударуды қажет етеді. Шетел тілін оқыту мақсатында ағылшын тіліндегі жалғаулықтардың түрлері мен жұмсалымына тоқталайық. Жалпы ағылшын тіліндегі мәтіннің немесе құрмалас сөйлемнің мағынасын дұрыс

түсіну үшін, ағылшын тілінде ішінара дұрыс логикалық жағынан байланысқан дұрыс мәтін, әңгіме, күрделі сөйлем құрыстыру үшін оларды арасындағы байланысты және байланыстың түрін толық көрсететін, білдіретін дәл, нақты белгілері болуы керек. Осындай байланыстырушы қызметін атқаратын жалғаулықтарды көпшілік Халидей, Хазан сияқты тіл мамандары төрт топқа бөліп қарастырады үстеме (қосымша), мезгілдік, себеп салдар, қарсылықты мағынаны білдіретін жалғаулықтар. Жалғаулықтың белгілі бір түрінің таңдалуы бір ойдың екінші ойға қандай мағынада қатысын, яғни олардың арасындағы байланыстың түрін білдіреді. Әрине, сөйлемдердің арасындағы байланысты лексикалық тәсілмен де, яғни, зат есім, етістік, сын есім, үстеу, қайталау, синоним, антоним арқылы да беруге болады. Дегенмен шетел тілін оқытқанда лексикалық тәсілдермен қатар бір бірімен байланысты мәтін, әңгіме немесе күрделі сөйлем құрастырудың негізгі тәсілі ретінде жалғаулықтар оқытылады. Өзіміз күнделікті оқу үдерісінде шетел тілін оқытуда практикалық жұмыс барысында мәтін, әңгіме құрастырғанда немесе аударма жұмысын жасағанда ағылшын тілі біршама жетік меңгерген студенттердің өзі жалғаулықтардың жұмсалымын немесе орын тәртібін жете меңгермегенін байқаймыз. Жалғаулықтарды дұрыс қолданыс машығын меңгергендігін тексеру мақсатында магистрлік топтағы студенттер арасында сынақ жұмысын жүргізілді. Магистрлерге “Менің ғылыми жұмысым” атты тақырыпты кең ауқымды етіп, егжей-тегжей баяндайтын жазбаша ғылыми мәтін (әңгіме) құрастыру тапсырылды. Осы тапсырылған жазба жұмысының нәтижесін тексеру барысында ағылшын тіліндегі жалғаулықтарға қатысты жіберілген қателерді төмендегідей топтастарға бөліп қарастыруға болады: Керекті жерінде екі сөйлемнің арасын байланыстыратын жалғаулықты тастап кету жағдайлары шамамен он пайыз жазба жұмысында кездесті. Мысалы, “*Applying Biotechnology in agriculture allows farmers yield annual crops over 30%. The cost of grains is downturn*” деген екі сөйлемнің арасын *in consequence, thus, there fore* деген жалғаулықтардың бірімен байланыстырса, осы екі сөйлемнің арасындағы мағыналық байланыс ашыла түсер еді. Өйткені екінші сөйлемдегі айтылатын ой, сол бірінші сөйлемде айтылған ойдың логикалық жалғасы немесе бірінші сөйлемдегі әрекеттің салдары болып тұр. Екінші бір жалғаулықтарға қатысты жазба жұмысында жиі кездескен қателік жалғаулықтардың қажетсіз жерінде қолданылуы немесе дұрыс жұмсалмау жағдайы. Мысалы, “*For our experiment two types of wheat are taken. Both types of wheat are grown in a laboratory condition. Besides rapid growth of leaves we observe rich flowering of plants.*” деген сөйлемдерде қолданылған *besides* жалғаулығы бұл жерде артық, себебі бұл жалғау арқылы байланысқан екі сөйлемнің арасында үстеме немесе қосымша логикалық байланыс жоқ, яғни *besides* жалғауы мағыналық жағынан да дұрыс қолданылып тұрған жоқ. Бұл сөйлемдерді жай ғана жалғаулықсыз *we observe rapid growth of leaves, rich flowering of plants.* Сонымен қатар магистранттардың жазба ғылыми жұмысында жалғаулықтарды мағынасына қарай дұрыс қолдануда да бір қатар қателіктер кездесті: *Both types of wheat were fertilized in growing season. However each type produced low crops.*” деген сөйлемде де *however* жалғаулығы мағынасы жағынан дұрыс жұмсалып тұрған жоқ, өйткені *however* жалғаулығы қарсылықты мағынаны білдіреді, ал бұл екі сөйлемдегі айтылатын ойдың бір бірімен қарама қайшылығы жоқ. Ондықтан бұл жерде *however* жалғауын қолданудың қажеті жоқ. Жалғаулықтарға қатысты тағы бір ескере кететін жәйт, мәтіндегі байланыс ең алдымен онда айтылатын ойда және мазмұнында жатады. Сондықтан мәтінде айтпақ ойдың реттілігі мен сол ойлардың реттілігі мен бір бірімен қандай мағыналық байланыста және оларды қалай білдіру негізгі мәселе болып табылады. Ағылшын тілін біршама жетік білетін магистрлік топтарда жазба жұмысын жүргізгенде олардың мәтінде айтылатын ойлардың мағынасына қарай оларды бір бірімен қалай байланыстыруға болады және олардың реттілігі, олардың ара қатысын дұрыс қалай беруге болады деген мәселеге келгенде біршама қиындыққа тап болатындығы байқалды. Жалпы тіл үйренушілердің тап болатын қиындықтарын ескере отырып жазбаша мәтін, әңгіме құрастыруға баулығанда қандай нәрселерге баса назар аудару керектігін үйрету қажет. Мысалы мәтін құрастыру барысында оның құрастырылуы, ойдың байланыстылығы, байланысу түрлерінің дұрыс қолданысы, тілдік стильді есте ұстауға тура келеді. Ал жазбаша мәтінді аяқтағаннан кейін оның мазмұны, негізгі айтпақ ойы оқушыға түсінікті ме, дұрыс жеткізілді ме деген талаптарға жауап бере ала ма деген мәселелерге назар аудару қажет. Қорыта айтқанда, жазбаша құрастырылған мәтінді аяқтағаннан кейін төмендегідей талаптарға жауап бере алатынын тағы да бір салыстырып көруге тура келеді: Мәтіннің мағынасына қатысты: мәтіндегі ойдың мазмұны толық ашылу деңгейі; мәтіннің тақырыбына сай ақпарат, мәліметтің нақты берілуі. Мәтіннің құрылымы, байланысына қатысты: мәтіннің әрбір бөлігі яғни, кіріспе, негізгі бөлігі, қорытынды анық берілгендігі; мәтіннің логикалық бөліктерінің реттілігі, бірізділігі; мәтіннің негізгі ойдың жүйелі берілуі; мәтіннің үшкі байланысу тәсілдерінің дұрыс қолданылуы; мәтіндегі айтылатын ойдың нақты мысалдар арқылы дәлелденуі есте ұсталуы қажет. Мәтіннің стилі мен сөз қорына қатысты: мәтінде айтылатын ойдың кең. Бай сөз қорымен жеткізілуі; стилистикалық тәсілдердің дұрыс

және ретімен, орнымен жұмсалыуына мін беруді талап етеді. Ал мәтіннің тілдік жағынан талапқа сай келуі үшін төмендегідей грамматикалық заңдылықтардың дұрыс қолданысы яғни, шақтарды дұрыс қолдану; артикль мен шылаулардың жұмсалымы; сөйлем мүшелерінің орын тәртібі; бастауыш пен баяндауыштың қиылысуы; күрделі сөйлем ішіндегі жай сөйлемдердің байланысу тәсілдерінің дұрыс жұмсалымы, сөйлемдегі тыныс белгілердің сөйлемдегі ойды білдіруде және сөйлемнің коммуникативті түрлерін ажыратуда дұрыс көрсетілуі; сөйлемнің ұзақтылығы тілдік нормаға сай келуі, сілтеме жасау сияқты жақтарына назар аударып, сын көзбен қайта қарап шығып, мәтін құрастыру талаптарына сай болуын қажет етеді.

1. Crewe W., Wright and m.W.K.Leung.1985. *Connectives. On the other hand, who needs them, though. Writing papers in Applied and Linguistics and language teaching*, 8.
2. Field Y.1994. *Cohesive conjunctions in the English writing of Cantonese speaking students from Hong Kong. ARAL*, 17.1.
3. Field Y. and L.M.O. Yip. 1992. *A Comparison of internal connective. Cohesion in the English essay writing of Cantonese speakers and native speakers of English RELC journal*, 23.1.
4. Halliday, MAK. And R Hasan, 1976. *Cohesion in English Language. Longman*.
5. Winter R. 1977. *A clause-relational approach to English texts. Instructional Science*.6.1.
6. Winter R. 1977. *Clause relations as information structure. Two basic text structures in English. In Advances in written text analysis. Ed. M.Coulthard. London. Routledge*.

Резюме

Сабырбаева Н.К. - *ст.преподаватель КазНУ им.Аль-Фараби,nazik_sab@mail.ru*
Баймуратова И.А. - *ст. преподаватель КазНУ им.Аль-Фараби,irash_bay@mail.ru*
Гумарова Ш.Б. - *ст. преподаватель КазНУ им.Аль-Фараби,sholpan5619@mail.ru*

Некоторые вопросы обучения в составлении текста на английском языке

В этой статье рассматривается составление связного текста и сложных предложений в английском языке для учебной цели. Одна из основных целей обучения иностранному языку является обучения студентов к составлению связной речи, текста, а также правильно изложить свою мысль, точку зрения в правильной логической последовательности. Для этого студентов надо обучить освоению способы связи в тексте в целом а также простых предложений в составе сложных предложений. Существуют способы связи в пределах одного текста и сложных предложений или выражения в правильной последовательности высказываемой мысли в предложении. Поэтому следует обучать студентов правильно и по значению уметь использовать средства связи в письменной речи, в частности в составлении текстов или при переводе текстов из родного языка на английский язык. С такой целью в статье рассматривается на что обратить внимание при составлении текстов в письменной речи и использования той или иной способы связи в тексте, сложных предложениях.

Ключевые слова: обучение к иностранному языку, союзы в английском языке, использование, применение, связная речь, составление текстов, изложить мысли, типичные ошибки, уметь правильно использовать, последовательность мысли.

Summary

Sabyrbayeva N.K. – *a senior teacher of Al-Farabi Kazakh National University, nazik_sab@mail.ru*
Baimuratova I.A. – *a senior teacher of Al-Farabi Kazakh National University, irash_bay@mail.ru*
Gumarova Sh.B. – *a senior teacher of Al-Farabi Kazakh National University, sholpan5619@mail.ru*

Some problems in teaching drafting texts in English

The article devoted to coherence and cohesion of texts. As it is known one of the aims of teaching foreign language is to be able to express his or her own ideas and point of view by connected speech. There are different devices of making a text or a connected speech more cohesive. So it is important to teach students to compose a text, to use means of coherence and cohesion in a correct way to show logical link of ideas and their sequence in a text. Choosing correct and epy right connection in a text and between complex sentences helps the reader to understand the main sense of a written text and it makes their writing more cohesive and in consequence it helps the reader infer the nature of the relationship.

Key words: teaching foreign language, to use conjunctions, sequence of ideas, cohesion, coherence, reader, writing, to infer, devices, correct, connected speech.

УДК 81'367

ҚАПАН САТЫБАЛДИННИҢ ПРОЗАЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІҢ ҚОЛДАНЫЛУЫ

Шакирова Қ.М. – *Ы.Алтынсарин атындағы*

Арқалық мемлекеттік педагогикалық институтының аға оқытушысы katira_1971@mail.ru

Мақалада жазушы – драматург Қапан Сатыбалдиннің прозалық шығармаларындағы фразеологизмдердің стильдік ерекшелігі, эмоциялық реңкті көрсетудегі қызметі, семантикалық жүйесі, мағыналық – тақырыптық топтары қарастырылған. Жазушының көркемдік қуаты мен стилистикалық әсері күшті фразеологизмдерді талдап, таңдап қолданудағы, кейіпкердің бейнесін сомдауда, мінез ашу, портрет жасау, шығарманың идеялық – көркемдік жақтарын жетілдірудегі өзіндік дара қолтаңбасы, көркемдік әлемі айқындалды. Сонымен қатар автордың жалпы халықтық тілдің фразеологиялық құрамынан қажеттісін ала отырып, оларды мүмкіндігінше түрлендіргендігі, фразеологизмдерді көріктеу құралы ретінде ғана емес, өзіндік көзқарасын, идеясын, суреттейтін кейіпкерінің ішкі жан дүниесін, болмысын таныту мақсатында қолданғандығы айқындалды.

Қапан Сатыбалдин шығармаларындағы кестелі тіркестер тіршіліктің лебімен тыныстап жататыны, автордың сөз кәдірін білген, халық тілінің байлығын меңгерген, тілдік қабаты қалың суреткер екендігі сараланады.

Жазушының тіл кестесі, қарапайым да қуатты сөз оралымдары мол екендігі, әсіресе жазушы тілі үздік теңеу, салыстыру, астастыруға бейім келіп отыратындығын және кейіпкерлер тілімен сол кезең көрінісін бейнелеуде лексикалық басқа да бірліктермен қатар фразеологизмдерді де кеңінен қолданғандығы талданды.

Фразеологизмдердің қаламгер шығармасындағы қолданысынан эмоционалдық, экспрессивтік талғамына, тілдік қорына жазушының шеберлігіне және сөз саптау мәнеріне тікелей байланысты екендігі байқалды. Халық тілінің кестелі сөз айшықтарын өз туындыларында дәл, нақты, айқын бір ұтқырлықпен қолдана отырып, өзіне тән стиль жасағандығы сараланды.

Автордың жалпы сөз қолданыс жүйесін талдау негізінде фразеологизмдердің табиғатына тән қасиеттер анық аңғарылатындығына көз жеткіздік.

Түйін сөздер: фразеология, стиль, көркемдік, сөздік қор, лексика – семантикалық мағына, образдылық, прагматистикалық қызмет, бейнелі сөз, тілдік табиғат.

Қазақ тілінің бай, қолданылу мүмкіншілігі кең екендігі тілдің сөз байлығынан көрініс табады. Тіліміздің сөздік қорын байытуда әдеби тіл дамуы кезеңдерінің өзіндік ерекшелігін айқындайтын, тілдің ажырамас бір бөлігі болып табылатын фразеологизмдердің алатын орны ерекше.

Барлық тілдерге тән құбылыс болғандықтан осы бейнелі сөз орамдары әлем тілдерінде кеңінен зерттеліп келеді. Соның ішінде қазақ тіл біліміндегі тұрақты тіркестер І.Кеңесбаев, М.Балақаев, Ә.Қайдар, Р.Сыздық, К.Аханов, Р.Әмір, С.Исаев, Ө.Айтбаев, Х.Қожахметова, С.Сәтенова, Г.Смағұлова, Д.Әлкебаева, Х.Әділбекова, т.б. ғалымдардың зерттеулері негізінде жан-жақты қарастырылып, бұл құбылыстың лексика – семантикалық мағыналары, синтаксистік қызметі жайында біраз пікірлер айтылғанымен, олардың өзіне тән тілдік табиғаты, көркемдік қуаты әлі де нақтылауды қажет етеді.

Фразеологизмдер – сөйлеу және жазба тілде жиі қолданылатын, жазу және сөйлеу тілін ажарландырып, көңілдегі көрікті ойды бейнелеп, астарлап, өзіндік бояу-нақышымен жеткізетін, көркем сөз қазынасында қорланып, қолдануға дайын, халық тілі байлығының ауқымды бөлігін құрайтын тұрақты сөз тіркестері.

Зерттеуші А.А. Қорабаева: «Фразеологизмдердің образдылық қасиеті, экспрессивті – эмоционалдық бояуы, компоненттерінің бірлігі контекст арқылы айқындалып отырады, сондықтан бұларды контекст аясында қарастырған жөн» [1,134 б.], – десе, Р.У. Асильбеков: «Фразеологиялық тіркестер көркем әдебиетте эмоционалды – экспрессивті әрі прагма-стилистикалық қызмет атқарады. Ол логикалық мәнге ие болып, ойды ұтымды жеткізуге әрі тұрақты тіркестің астарлы мағынасы арқылы автор ой мен сезімнің тоғысуын ең тиімді тілдік тәсіл, яғни фразеологизммен жеткізуді мақсат етеді» [2, 151 б.], – деп тұжырым жасайды.

Ғалым Х.Кәрімовтің «Әдебиетте шығарма тілін көркемдеп, жандандырып, нәр беруші амалдардың бірі – халық тіліндегі тұрақты фразеологиялық тіркестер. Олар тілдегі бейнелі экспрессивті-эмоциялы бояуы қанық амалдардың қатарынан орын алады. Олар – ұлттық психикалық өзгешелігінің негізінде қалыптасқан образды ойлау тілінің үлгілері, халықтық даналыққа суарылған өткір құралдар» [3,134 б.] деген тұжырымы жоғарыда айтылған ойды дәлелдеп тұрғандай.

Фразеологизмдердің көркем әдебиеттегі қолданысы жөнінде ғалым Д.Әлкебаева: «Фразеологиялық тіркестерді қолдану әр жазушының халықтық тіл байлығын пайдаланудағы өзіндік қолтаңбасына байланысты болса, екіншіден, сол дәуір, қоғамдық орта, адамдардың әлеуметтік жағдайына үйлестіре, соның әлеуметтік тынысын көрсетуімен жиі қолданысқа түседі. Көркем әдебиет – өз дәуірінің айнасы, сол дәуір тынысын адамдардың жан – дүниесінің нәзік қатарларын беруде фразеологиялық тіркестер ерекше рөл атқарады» [4, 139 б.], - деп көрсетсе, «Фразеологизмдердің көркем шығармада атқаратын функциясы образ жасау, кейіпкерге тілдік мінездеме беруде, кейіпкерді мінездеу, белгілі бір ситуацияға қорытынды жасауда күлдіргі-ажуа т.б. қызметінде жиі жұмсалады» [5,56 б.], - дейді ғалым Х.Қожахметова. Жоғарыда айтылған пікірлерге сүйене отырып, фразеологизмдердің поэтикалық құрал есебінде жазушының шығармашылық даралығын, дүниетанымын, көркемдік әлемін көрсететіндігін, көркемдік қуаты мол, стилистикалық әсері күшті тілдік тәсіл болғандықтан кез келген мәтінде стилистикалық категориялардың жиынтығын құрайтындығын, сөзді жандандырып, тілге өткірлік сипат беретіндігін жазушы – драматург Қапан Сатыбалдиннің прозалық туындылары тіліне талдау жасау арқылы анықтауды мақсат еттік. Жазушының «Қараторғай» повесі мен «Сырдария тасыған шақ» лирикалық повесіндегі фразеологизмдерді қызметіне, қолданылу ерекшелігіне қарай төмендегідей топтастырдық.

Жазушы шығармасында кейіпкердің психологиялық сезім күйін суреттеуде қолданылған фразеологизмдер: Ол мұнымен бұрыннан ашу араздығы бар адамдай *қабағынан қар жауып*, дұрыс амандасқан жоқ [6,9 б.]. Не деп отырсың? – деді Айгүл қара көзі *шоқтай жайнап* [6,11б.]. Көргенсізденбей жайыңа отыр! – деп шал оған *тіксіне қарады* [6,11]. Шал да, Айгүл де *ұйып тыңдап, селт етпей құлақ тіге қалды* [6,10 б.]. Сол сол – ақ екен, көңілі алай – түлей Тойбазар бұларды *оқты көзімен атып*, бірдене деп бұрқылдап, атына қарай томпаңдай жөнелді [6,19 б.]. Жай келмейді, кекете, іштей *айызы қанып* табалай келеді [6,20 б.]. Ол ағалы болды, мен балалы болдым, - деп Нүрекең *өңі кіріп*, отырған орнынан шалша шойырылмай ұшып тұрды [6,25 б.]. Бұйымтайым Айгүлдің әні, – деп, Досай қасында тұрған қызға қарап *езу тартты* [6,9 б.]. Ендігі бар демеуім, бар алданышым Айгүлжаным ғана, – дегенде шал кәрі көзі жасаурап, *өңі сына* қалды, содан бойын тез жинап, сөзін сабақтап әкетті [6,25 б.]. Шал да Тойбазардың жасына жетпей шар тарта бастағанын Досайдың байқап қалғанына мәз болып *езу тартты* [6,19 б.]. Нүрекең *сырын бүкпей ағынан жарылып* отыр [6,26 б.]. Данакең дегенде *атарға оғы жоқ* [6,66 б.].

Кейіпкерді мінездеу мақсатында қолданылған фразеологизмдер: *Іші оттай күйген* Тойбазар төсегінде тиыш жата алмады [6,14 б.]. Әнеукүні әкесін Тойбазар қонаққа шақырып, *асты – үстіне түсті* [6,15 б.]. – Қарағым Досай, *жүзі игіден түңілме* деген ғой бұрынғылар [6,25 б.]. Досай қыз лебізін *қолы – қолына жұқпай* қапыл – құпыл қағазға түсіре бастады [6,17 б.]. Өзі жастайынан *жер еміп өскен* адам, диханшылық кәсібіне сондай қанық [6,62 б.].

Мәнерлегіштік-көркемдік бояуы айшықты экспрессивті-эмоционалды фразеологизмдер: Жаңа ғана кәрі көзі ұшқын атқан Нұралы *жанары сөніп*, жарқын жүзі күзгі *шөптей құрап қалды* [6,28 б.]. Сеңсең бас қызды *көзімен ішіп – жей* бастады [6,50 б.]. Әбден *титығына жетіп* болдырғандай әлсін – әлсін сүріне береді [6,7 б.]. Оңашада болса жаңағыдай сөздері үшін Тойбазардың көкесін *көзіне көрсетер еді* [6,11 б.]. Екінші жылға кеткен қырғын соғыстан *ығыр болып, әбден ыңырашағы шыққан* жүдеубас жандар, ұзақ жолды көбіне ұйымен алып келеді [6,61 б.]. Әзірге Сазанды *қарасын көрсететін емес* [6,63 б.]. Поезд бір өкіріп, бір бақырып, ен даланы *басына көшіріп тартып келеді* [6,63 б.].

Адамның әртүрлі жай-күйіне, тіршілігіне байланысты қолданылған фразеологизмдер: Жаман айтпай жақсы жоқ, ертең олай – бұлай болып кетсем, өзің *көзіңнің қырын сал* [6,27 б.]. Тап бүгін түнде қаңғырған әртістің Айгүлмен *көңіл қосуына* мүмкіндік бермеуім керек, аңдуым керек [6,13 б.]. Тойбазардың шешесі әнеукүні құдалық турасында *құлаққағыс қылды* [6,16 б.]. Ауданда өткен әуесқойлар байқауында сондағы жюрилердің *аузын алып*, облысқа жіберткізбей қойды [6,13 б.]. Содан Юрий екеуіміздің *өңіміз қаша бастағанын* көріп, дереу бойын *жинап ала қойды* [6,66 б.].

Уақыт, мезгіл өлшемдеріне байланысты фразеологизмдер: *Егде тартып* қалғаны болмаса, үстіне погонсыз сұр шинель киген Данакең қазірдің өзінде солдат секілді, жүріс – тұрысы жастан ширақ [6,62 б.]. Аумалы – төкпелі аласапыран уақытта не бір шытырманға кірген Данакеңнің онан бері де ойлы, шолақ белсенділерімен белдескен кездері одан да қызық [6,62]. Әлдеқашан *көз байланған* [6,66 б.].

Фразеологиялық түйдектер, мақал–мәтелдердің кейіпкер тілінде қолданылуы: *Жаман айтпай жақсы жоқ*, ертең олай – бұлай болып кетсем, өзің көзіңнің қырын сал [6,27 б.]. Сонда да *талапты ерге нұр жауар* деген [6,22].

Біздің талқылауымызға негіз болған «Қараторғай» және «Сырдария тасыған шақ» повестерінде кезең көрінісін, ұлттық бояу мен болмысты бейнелеуде фразеологизмдердің молынан қолданылғандығын, оның стильдік ерекшелікті, эмоциялық реңкті көрсетуде айрықша қызмет атқарғандығын байқадық. Шығарма-

дағы кейіпкер тілінің мақал – мәтелдерге, тенеулерге, көркемдегіш құралдарға бай екендігі қазақтың тұрмыс салтының ұлттық ерекшелігін, жазушы шығармашылығының өзіндік стилін көрсетеді.

Қорыта келгенде, жазушының сөз қолданыс жүйесін талдау нәтижесінде автордың фразеологизмдерді ерекше талғаммен қолданғандығы, өзіне тән стилі, қаламгерлік дара қолтаңбасы, өзіндік жазу машығы анықталды.

1. Қорабаева А.А. Көркем аудармадағы идиоэтикалық фразеологизмдердің берілу тәсілдері (Ә.Нұрпейісовтің «Қан мен тер» трилогиясының материалдарынан) // *Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ хабаршысы. Филология сериясы. №8(116).* – Алматы, 2008. – 232-236 б.

2. Асылбеков Р.У. Көркем мәтіндегі диалектілік тұрақты тіркестердің ерекшеліктері // *Әл – Фараби атындағы ҚазҰУ хабаршысы. Филология сериясы. №8(116).* – Алматы, 2008. – 151-155 б.

3. Кәрімов Х. Қанатты тіл. – Алматы, 1995. – 144 б.

4. Әлкебаева Д. А. Қазақ тілі стилистикасының прагматикасы. Филол. Ғыл. Докт. Дис. – Алматы, 2006. – 270 б.

5. Қожажметова Х. Фразеологизмдердің көркем әдебиетте қолданылуы. – Алматы, 1972. – 112 б.

6. Сатыбалдин Қ. Қараторғай: Повестер мен әңгімелер. – Алматы: Жазушы, 1968. – 364 б.

Резюме

Шакирова Қ.М. - Ы.Алтынсарин атындағы Арқалық мемлекеттік педагогикалық институтының аға оқытушысы katira_1971@mail.ru

Қапан Сатыбалдиннің прозалық шығармаларындағы фразеологизмдердің қолданылуы

В статье рассматриваются стилистические особенности фразеологизмов в прозаических произведениях писателя, драматурга Капана Сатыбалдина, исследуются также функции их эмоциональных оттенков, семантическая нагрузка, их тематико – содержательные группы. Анализ фразеологизмов выявляет особенности стилистики и художественных средств писателя создания образов героев, описании портретов, в совершенствовании идейно – художественных сторон произведения, в создании своего художественного мира. Автор не только использует фразеологизмы народного языка, различные виды их, с помощью он выявляет свои мировосприятие, идеи, внутренний мир героев.

Автор знакомит с разнообразием словосочетаний в произведениях К.Сатыбалдина, показывая виртуозное владение художником богатством народного языка, разных языковых пластов.

Произведен глубокий анализ языковой системы писателя, подчеркивается богатство оборотов речи, в особенности – мастерское умение писателя в использовании сравнений, эпитетов, сопоставлений, созвучий, показано различие использования фразеологизмов в речи автора и героев.

Фразеологизмы в творчестве Сатыбалдина показаны в различных сферах использования: образной, эмоциональной, экспрессивной, отмечены связь мастерства писателя с манерой говорить. Исследовано влияние народного языка на стиль Сатыбалдина. Используя орнаментализм народной речи в своих произведениях, показав их содержательность, писатель создал свой оригинальный стиль.

Автор проанализировал специфику фразеологизмов в произведениях К.Сатыбалдина.

Ключевые слова: фразеология, художественность, лексический запас, лексико-семантическое содержание, образный, прагматические функции, образное слово, характер языка.

Resume

Shakirova K.M.-senior teacher at Arkalyk State Pedagogical Institute, katira_1971@mail.ru

The usage of phraseologisms in kaplan satybaldin's prose

The article deals with the stylistic features of phraseology in the prose works of the writer, playwright Kapan Satybaldin. A function of their emotional nuances, the semantic load of thematic and meaningful group is investigated in his works. Analysis of phraseology reveals the writer's particular style and artistic media in creating the image of the characters, the description of the portraits in the improvement of the ideological and artistic sides of the work, in the forming of his artistic world. The author not only uses the idioms of popular language, different kinds of them, but also with their help, he reveals his perception of the world, ideas, inner world of characters.

The author introduces the variety of phrases in the works of K. Satybaldin featuring virtuoso artist wealth of popular language, different language layers.

Made the depth analysis of the linguistic system of the writer, emphasized the richness of turns of speech, in particular - a masterful using of comparisons, epithets, comparisons, harmonies, shows the difference in the use of phraseology speech of the author and heroes.

Phraseology in the Satybaldin's works shown in the various fields of use: imaginative, emotional, expressive marked relationship with the writer's skill manner of speaking. The effect of the national language on the style of Satybaldin's is investigated. Using ornamentalism people's speech in his works that shows their meaningfulness, the writer created his original style.

The author analyzed the specifics of phraseology in the works of K. Satybaldin.

Key words: Lexical and semantic content, fiction, vocabulary stock, image, pragmatic functions, characterising word, character language of nature

УДК 398:821:512.122.09

**Сахитжанова З. – филология ғылымдарының кандидаты,
Сәрсенбаева А. – магистрант, ХҚТУ, Түркістан, Қазақстан**

«КӨРҰҒЛЫ» ЖЫРЫНЫҢ ЗЕРТТЕЛУІ

«Көрұғлы» жырының түркі тілдес халықтарға танымал нұсқаларының өзара ұқсастықтарына қарамастан, әр елдің фольклорына тән даралығы да байқалып отырады. Сол себепті оларды әр елдің өзіндік эпикалық мұрасы ретінде қабылдаймыз. Эпоста баяндалған оқиғалар жырланған ортасының сұраныстарына сай түрлі ұлттық бояуға қаныға берген. Жыр өзінің туу, даму жолдары, идеялық тереңдігі, эстетикалық сипаты, көркемдік қуаты және вариант-версияларының молдығымен көптеген зерттеушілердің назарын аударып келеді. Жыр сюжетінің кең таралғандығына орай эпос туралы жазылған зерттеулер де көптеп саналады.

«Көрұғлы» жырының еларалық нұсқалары әр елдің ғалымдары тарапынан көптен зерттеліп келеді.

XIX ғасырдың бірінші жартысында поляк шығыстанушысы Александр Ходзько тарапынан жазылып алынған жыр нұсқасы ағылшын тілінде 1842 жылы жарияланған, ал орыс тіліндегі мәтін 1856 жылы баспадан шыққан. Осы басылымдар тұңғыш рет ғылыми оралымға түсірілді.

Белгілі ғалым И.Н. Березин Көрұғлы жайындағы өлеңді XIX ғасырдың орта шенінде жазып алып, өзі бастырған хрестоматияға енгізген. Академик В.В. Радлов жариялаған көп томдыққа жырдың түрік тіліндегі бір нұсқасы енгізілген. Сондай-ақ ол жырдың сібір татарларындағы вариантын да жариялаған. Сібір татарларының арасынан жазылып алынған тағы бір аңыздау А.Володин еңбегінің ішінде жарық көрді. Н.Марр Көрұғлының Ғират атты тұлпарын Хамзаның ұрлайтыны жөніндегі эпизодты жазып алып, бастырып шығарған.

Түйін сөздер: Көрұғлы, түркі тілдес халықтар, фольклор, жыр, жыр сюжеті, қазақ фольклортану ғылымы

«Көрұғлы» жырының түркі тілдес халықтарға танымал нұсқаларының өзара ұқсастықтарына қарамастан, әр елдің фольклорына тән даралығы да байқалып отырады. Сол себепті оларды әр елдің өзіндік эпикалық мұрасы ретінде қабылдаймыз. Эпоста баяндалған оқиғалар жырланған ортасының сұраныстарына сай түрлі ұлттық бояуға қаныға берген. Жыр өзінің туу, даму жолдары, идеялық тереңдігі, эстетикалық сипаты, көркемдік қуаты және вариант-версияларының молдығымен көптеген зерттеушілердің назарын аударып келеді. Жыр сюжетінің кең таралғандығына орай эпос туралы жазылған зерттеулер де көптеп саналады.

«Көрұғлы» жырының еларалық нұсқалары әр елдің ғалымдары тарапынан көптен зерттеліп келеді. Қазақ фольклортану ғылымында жырға қатысты ой-пікірлер қалдырған зерттеушілер санатында М.Ғұмарова, Ә.Қоңыратбаев, Р.Бердібай, Б.Әзібаева есімдерін атауға болады.

«Көрұғлы» жырының қазақ варианттарына қатысты мәліметтерді Қазан төңкерісіне дейінгі басылымдардан кездестіруге болады. 1905 жылы В.Моценский «Бозай батыр және оның баласы Көрұғлы» деген аңызды орыс тілінде бастырса, 1906 жылы В.Карлсон Қазақпай есімді ақынның «Көрұғлыны» жырлағаны туралы мәлімет береді. Хасан Мирбаба жазып алған «Хикаят Көрұғлы» атты нұсқа 1885 жылы Қазан университеті баспасынан жарыққа шыққан. Жырдың осы нұсқасы Қазан, Ташкент қалаларында 1890, 1895, 1902, 1909, 1911, 1915, 1916 жылдары дүркін-дүркін жарияланған.

1973 жылы жарық көрген «Көрұғлы» жинағына Рахмет Мәзқожаев («Көрұғлы»), Ерғали Есенжолов («Қисса Көрұғлы»), Қошанов («Қисса Ғауазхан»), Қалижан Өтешов («Түрікмен Қасымхан») жеткізген жыр варианттары енген. Бұл жинақ 1989 жылы толықтырылып, қайта басылды. Оған Тәжібайұлы тапсырған «Көрұғлы мен Безерген» және Қазанда жарық көрген «Хикаят Көрұғлы» жырлары енгізілді [1].

Жырдың қазақ варианттары алғаш 1960 жылы жарық көрген «Қазақ әдебиетінің тарихы» басылымының 1-кітабында «Бұрын зерттелмеген жырлар» деген атаумен қарастырылған-ды. Онда жырдың Мұрын, Жамбыл, Нұрпейістер жырлаған бірнеше нұсқаларының сюжеттік желісі баяндалған болатын.

«Көрұғлы» жырының 1973 және 1989 жылғы басылымдарының алғы сөзі мен ғылыми түсініктерін жазған М.Ғұмарова. 1989 жылғы жинақтың алғы сөзі де біршама толықтырылған. М.Ғұмарова жырдың зерттелу тарихына шолу жасап, ұлттық нұсқалар арасындағы ұқсастық пен айырмашылық мәселелеріне, сол сияқты жырдың қазақ нұсқаларын жырлаушыларға кеңінен тоқталған.

«Көрұғлы» жырына қатысты кезекті зерттеу Ә.Қоңыратбаевтың «Қазақ эпосы және түркология» атты монографиясында жарияланған [2, 128-138-б.]. Онда зерттеуші жырдың генезисіне қатысты ғылыми

тұжырымдар сабақтаған. Қазақ эпосындағы тарихи типология мәселелері тұсында жырды Р.Бердібай, қаһармандық жырлардың поэтикасы тұсында Ш.Ыбыраев та арнайы қарастырған. Б.Әзібаева «Көрұғлыға арналған қазақ дастандары хақында» атты мақаласында жырдың қазақ нұсқаларына қатысты тың ойлар сабақтаған. Ол «Көрұғлы» жырының жиналу, хатқа түсу, зерттелу тарихын кең көлемде қарастыра отырып, жырдың генезисіне қатысты ойлы пікірлер айтқан. Жырдың қазақ және түрлі ұлттық нұсқаларындағы сюжеттік ерекшеліктерін салыстырмалы негізде анықтаған. Жырдағы мотивтер жүйесіне талдаулар жасап, бірқатар антропологиялық атаулардың этимологиясына терең бойлаған.

«Мәдени мұра» бағдарламасы аясында М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының дайындауымен «Бабалар сөзі» атты жүз томдық ғылыми серияның 48-ші [3] және 49-томдары «Көрұғлы» жырына арналған, олар 2008 жылы жарық көрді. Бұл екі томда жырдың 16 нұсқасы жарияланды.

Сонымен қатар «Көрұғлы» жырының шетел ғалымдары тарапынан зерттелу тарихы да қарастырылды. XIX ғасырдың 30-жылдары саяхатшы И.Шопен Оңтүстік Әзірбайжанда, болып, түркітілдес айтушының аузынан «Көрұғлы» жырының бір нұсқасын армян аудармашының көмегімен жазып алып, оны «татар аңыз» ретінде жариялаған. Автор аңыз мәтінімен бірге Көрұғлы өмір сүрген қамалды суреттеп, дастанның тарихилығына ерекше ой бөлген.

XIX ғасырдың бірінші жартысында поляк шығыстанушысы Александр Ходзько тарапынан жазылып алынған жыр нұсқасы ағылшын тілінде 1842 жылы жарияланған [4], ал орыс тіліндегі мәтін 1856 жылы баспадан шыққан. Осы басылымдар тұңғыш рет ғылыми оралымға түсірілді.

Белгілі ғалым И.Н. Березин Көрұғлы жайындағы өлеңді XIX ғасырдың орта шенінде жазып алып, өзі бастырған хрестоматияға енгізген. Академик В.В. Радлов жариялаған көп томдыққа жырдың түрік тіліндегі бір нұсқасы енгізілген. Сондай-ақ ол жырдың сібір татарларындағы вариантын да жариялаған. Сібір татарларының арасынан жазылып алынған тағы бір аңыздау А.Володин еңбегінің ішінде жарық көрді. Н.Марр Көрұғлының Ғират атты тұлпарын Хамзаның ұрлайтыны жөніндегі эпизодты жазып алып, бастырып шығарған [5].

Жырдың еларалық нұсқаларының көпшілігі Кеңес дәуірінде жарияланған. Мысалы, жырдың әзірбайжан версиясын 1939 - жылы М.Рафили мен О.Арифтер прозалық мәтін түрінде, ал 1940 - жылы жеке кітап етіп бастырған. В.В.Радловтан кейін түрік версиясына жататын тағы бір нұсқа 1931 жылы Түркияда басылым көрген [6]. Тәжік версиясына жататын 8 вариант 1941 және 1942 жылдары жарияланды. Түрікмен версиясының толық емес нұсқасы да осы тұста баспадан шықса, 1958 - жылы Н.Ашировтың құрастыруымен түрікмен нұсқасы жарияланған.

«Көрұғлы» жырының басымдау жазылып, біршама жарияланған версиясы - өзбек нұсқалары. Өзбекстан Ғылым академиясында Көрұғлы жайында қырықтан астам дастандар сақтаулы. Жырдың өзбек версиясына тән нұсқалар Қазан төңкерісіне дейін-ақ кітап түрінде кең тараған. Белгілі өзбек дастаншысы Пулкан шайырдан жазылып алынған «Көрұғлының туылуы» деген вариант алғаш рет 1941-жылы баспадан шыққан. Эргаш Жуманбулбулулы жырлаған «Құндыз бен Жұлдыз», «Далли», «Равшан», Фазыл Юлдашев жырлаған «Малика аер», «Балагардан» деген варианттары да жарық көрді. Олар циклдану процесіне түскен «Көрұғлы» жырының жеке салалары болып табылады.

Жырдың Қырым татарларындағы варианты алғаш Кеңес заманында жазылып алынған. Керим Джаманаклы жырлауында хатқа түскен бұл вариант кезінде «Әдебиат ве культура» журналында басылып, кейін Қырым татарлары дастандарының жинағына, одан соң хрестоматиялық оқу құралына енген. «Көрұғлы» жырының армян тіліндегі версиясы да 1941 жылы басылып шыққан.

Жырдың тәжік нұсқалары туралы И.С. Брагинский де ұтымды ойлар сабақтаған. Ғалым «Көрұғлы» жырына еларалық шығармашылық байланыс тұрғысынан ой бөле отырып, көркемдік ерекшеліктерін талдаған [7].

И.Шопен мен А.Ходзько пікірлерінен кейін «Көрұғлы» жырына арналған еңбектердің көбі Қазан төңкерісінен кейін жазылған. А.Болдырев жырдың тәжік версиясы туралы жан-жақты мәліметтер келтіріп, «Көрұғлы» жырының тәжіктерге түркілерден ауысып келгендігін атап көрсеткен. Ғалымның тәжік халқының эпикалық дәстүрі, жырдың тәжік версиясы, оның өлең өлшеміне қатысты пікірлері де бар. А.Хамидов та жырдың тәжік нұсқасы төңірегінде тартымды ойлар сабақтаған.

В.И. Жирмунский мен Х.Т. Зарифовтың «Узбекский народный героический эпос» атты зерттеу еңбегінің бір тарауы «Көрұғлы циклі» деп аталған [8]. Онда авторлар Э.Жуманбулбулулы, Ф.Юлдашев, Пулкан шайыр нұсқалары мен қолжазба түріндегі өзбек варианттарының мазмұнына тоқталып, оларды

өзге нұсқалармен салыстырған, жырдың типологиялық белгілерін көрсеткен. Жырдың түрлі варианттары тұтас топтаманың жекелеген салалары ретінде қарастырылып, образдар жүйесіне талдаулар жасалған.

Б.А. Каррыев өзінің «Көрұғлы» эпосына арналған зерттеуінде жырдың түркі халықтарының фольклорынан алатын орнын көрсетсе, Л.Климович пен Х.Короглы мақалаларында жырдың жаңа нұсқалары, олардың көркемдік сипаты туралы пікірлер айтылған.

Зерттеу барысында жырдың қарақалпақ нұсқалары да назарға алынды. Айталық қарақалпақ бақышылары М.Наметуллаев (1941), А.Тариқов (1959), М.Матжанов (1960), Б.Жұманиязовтардан (1961) жазылып алынған жыр варианттары Өзбекстан Республикасы Ғылым академиясының Қарақалпақстан бөлімінің қолжазбалар қорында сақтаулы. Осылардың ішінен эпикалық айналымға түскендері - М.Матжанов пен Б.Жұманиязов варианттары ғана. Оларға қатысты қарақалпақ ғалымдары Қ.Мақсетов пен А.Тәжімұратов қалам тартып, көркемдік сипатына талдау жасаған [9].

«Көрұғлы» жырына қатысты түрік ғалымдарының ізденістері де мұқият ескерілді. Мысалы, Доктор Гулчин Чандакоглы өзінің «Түрік дастандарының қаһармандары» атты еңбегінде «Көрұғлы» жырына тоқталған. 1973 жылы Бехчет Маһир деген кісіден жазылып алынған түрік варианты Анкарада жарияланып, жинақтың алғы сөзін М.Каплан, М.Акалын, М.Валилер жазған. Стамбулда жарық көрген «Ислам энциклопедиясында» П.Н.Боратов жариялаған «Көрұғлы» атты мақала бар. Түрік нұсқасын У.Еберхард та талдаған. Али Берат Алыптекиннің 1997 жылы Анкара қаласында жарық көрген «Halk hikayelerinin Motif uyarısı» атты зерттеу еңбегінің бірінші бөлімінің көп бөлігі «Көрұғлы» жырына арналған. Автор жырды мотивтік негізде жіктеген. Ахмет Өздемирдің зерттеу еңбегінде «Көрұғлы» жырының образдық жүйесіне талдау жасалған. Жас зерттеуші Ахмет Аляз жариялаған мақалада түрік варианттарындағы образдар әлемінің типологиялық мәселелері сөз болады. Неміс профессоры Карл Райхлдың 2002 жылы түрік тіліне аударылған «Түрік тайпаларының дастандары» атты монографиясында «Көрұғлы» жырының бірқатар нұсқаларындағы қаһармандық эпосқа тән сипаттар көрсетілген. Осы еңбектердің барлығы «Көрұғлы» жырының сырт елдерде зерттелу деңгейін анықтайды.

1 Ғұмарова М. «Көрұғлы» эпосы // Қазақ халық әдебиеті: көптомдық батырлар жыры: 4 т. – Алматы: Жазушы, 1986. – 400б.

2 Қоңыратбаев Ә. Қазақ эпосы және түркология. – Алматы: Ғылым, 1987. – 258 б.

3 Бабалар сөзі: Жүз томдық. 48-том. Көрұғлы. Томды құрастырып, ғылыми түсініктемесін жазғандар: Әзібаева Б., Ақан А. Алғы сөзін жазған Әзібаева Б. – Астана: Фолиант, 2006. – 536 б.

4 Chodzko A. Popular poetry of Persia as Found in the Adventures and Improvisations of Koroglu, the bandit- Minstrel of Northern Persia, and in the Songs of the People Inhabiting the Stories of the Caspian Sea.- London, 1842. – 345p.

5 Мэпп Н. Жизнь святого Григория Хандзийского с дневником поездки в Шевышино и Кларджию. – СПб., 1911.- С.61.

6 Кёр-Оглы. Азербайджанский народный эпос. / Составил Г. Ализаде. Pertev Naili. Koroglu destan// Stanbul, 1931.

7 Брагинский И.С. О таджикском эпосе «Гуругли» и его художественных особенностях // Вопросы изучения эпоса народов СССР. – М., 1958. – С.126-148.

8 Узбекский народный героический эпос. – М.: ОГИЗ, 1947. – С. 164-279.

9 Мақсетов Қ.М., Тажимуратов А. Қарақалпақ фольклоры. – Нөкіс, 1979. – 256-258 б.

Резюме

Сахитжанова З. – кандидат филологических наук.,

Сәрсенбаева А. – Казахский турецкий университет имени Қожа Ахмета Яссауи, магистрант

Исследование эпоса «Короглу»

Существуют общие сходства среди вариантов эпоса «Короглу», которые известны в тюркоязычных странах. Но несмотря на эти общие качества, можно заметить и индивидуальность, связанная с фольклором каждого народа. Поэтому эпос можно считать эпическим наследством каждого из них. В эпосе описываются события, отвечающие требованиям того общества, в которых они воспевались разнообразными национальными оттенками. Своим появлением, развитием, идейностью, эстетическим качеством, художественностью и множеством вариантов эпос

привлекает внимания многих исследователей. В связи распространённостью сюжета эпоса насчитывается множество научных исследований.

Международные варианты эпоса «Короглу» исследуются учёными разных стран.

Вариант эпоса, записанный польским востоковедом А.Ходзько в первой половине XIX века, был опубликован в 1842 году на английском языке, а текст на русском языке - в 1856 году. Эти издания впервые были внесены в научные круги.

Известный учёный И.Н. Берёзин записав стих о Короглу в середине XIX века, внёс его в свою изданную хрестоматию. Один вариант эпоса на турецком языке был внесён в многотомные произведения, опубликованные академиком В.В. Радловым. В том числе он опубликовал и вариант эпоса сибирских татаров. Ещё одна легенда татаров Сибири встречается в творчестве А.Володина. Н.Мартт записал и опубликовал эпизод эпоса, в котором Хамза крадёт у Короглу его скакуна Гирата.

Ключевые слова: *Короглу, тюркоязычные народы, фольклор, эпос, сюжет эпоса, казахская наука фольклорологии.*

Summary

Sakhydzhanova Z. – *candidate of Philological Sciences,*

Sarsenbaeva A. – *a master at Yassawi Kazakh-Turkish International University, Turkistan*

Exploration of epos «Koroglu»

There are general similarities among the options the epic "Koroglu", which are known in the Turkish-speaking countries. But despite these common qualities and peculiarities can be seen associated with the folklore of every nation. Therefore, we can assume epic as the legacy of each of them. The epic describes the events that meet the requirements of the society in which they are sung by a variety of national colors. Its appearance, development, ideological and aesthetic quality, art and lots of versions, epic attracted the attention of many researchers. Due to prevalence of the epic story there are a lot of research works.

International versions of the epic "Koroglu" is studied by scientists from different countries.

Epic version written by Polish orientalist A.Hodzko in the first half of the XIX century, was published in 1842 in English, but the text in Russian - in 1856. These publications were introduced in the scientific community.

Well-known scientist I.N.Berezin writing a poem about Koroglu in the middle of the XIX century, has made it into a published anthology. One version of the epic in the Turkish language was introduced in multivolume works published by Academician V.V. Radlov. He also published the epic version of the Siberian Tatars. Another legend of the Tatars of Siberia is found in the works of A. Volodin. N. Marr wrote and published an episode of the epic, in which Hamza steals Koroglu's horse Girat.

Key words: *Koroglu, Turkic-speaking people, folklore, epic, epic story, the Kazakh folklore science*

ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНУ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ CULTURAL LINGUISTICS

УДК 811.111.811.512.122'37

АҒЫЛШЫН ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛДЕРІНДЕГІ ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІҢ КЕЙБІР ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аязбаева Н. – *Қожа Ахмет Ясауи атындағы
Халықаралық қазақ - түрік университетінің магистранты*

Тілдің тарихи даму процесінде бірқатар сөздер белгілі морфологиялық тұлғада бірте-бірте қалыптасып, белгілі бір мағынада қолданылатын тұрақты сөз тіркестеріне айналады. Қабырғамен кеңес, жігері құм болды, қой аузынан шөп алмайтын, деген сөз тіркестері ойла, ойлағаны болмады, момын деген ұғымдарда қолданылып тұр. Бұл тіркестегі сөздердің жеке мағыналары мен тіркес күйіндегі беретін мағыналары бір-біріне сәйкеспейді және бұл тіркестегі сөздерді синтаксистік ара қатынастарын ажыратып талдауға келмейді. Біртұтас тілдік тіркес ретінде, бір ұғым түрінде қолданылып тұр. Бұл сияқты сөз тіркестерінің қалай жасалып, қалай бір ұғым ретінде қалыптасқандығын дәлелдеу қиын.

Сонымен, бір ұғымда қолданылатын, сөйлем мүшелеріне ажыратуға келмейтін, грамматикалық мағыналарын өзгертіп, тіркестегі орындарын алмастыруға болмайтын тарихи қалыптасқан тұрақты сөз тіркестерін фразеология дейді.

Фразеологизмдерді түр-түрге бөліп топтастыру тіл біліміндегі ең күрделі де қиын мәселелердің бірінен саналады. Зерттеушілердің бір тобы тұрақты тіркестердің біртұтас мағынасы мен солардың құрамындағы сыңарлардың ара қатынасына қарай жіктеп бөлсе, екіншілері құрылым-құрылысы жағынан, үшіншілері атқаратын қызметі мен стильдік мәні жағынан топтастырады.

Түйін сөздер: фразеология, тілдік тіркес, тұрақты сөз тіркес, ұғым, тұлға тұрақтылығы, мағына тұтастығы, қолдану тиімділігі

Фразеология деген грамматикалық термин гректің фразис (сөйлемше), логос (ілім) - деген сөздерінен біріктіру арқылы жасалған. Тіл ғылымындағы қазіргі мағынасы тұрақты сөз тіркестері деген ұғымды береді. Сондықтан фразеология деудің орнына кейде грамматикада тұрақты сөз тіркестері деп те қолданылады. Тілдегі жеке сөздер грамматиканың қарамағына еніп, белгілі морфологиялық тұлғаларды қабылдап, өзара бір-бірімен тиісті грамматикалық байланысқа түсіп, сөз тіркестерін құрайды. Сөйлемдегі сөздер, ең алдымен, өзара байланысқан бірнеше тіркестерден тұрады.

Фразеология саласын тіл білімінің жеке саласы ретінде қалыптастыруда, оның нысандарын, тілдегі орны мен табиғатын зерттеу әдістерін анықтауда, маңызды теориялық тұжырымдар жасауда көптеген отандық және шетелдік ғалым-фразеологтардың еңбектері ерекше орын алады. Н.И. Амосова, А.В. Кунин, И.И. Чернышева, В.Флейшер (W.Fleischer), М.М. Копыленко, І.Кеңесбаев, А.Т. Қайдар, А.Д. Райхштейн, С.Е. Исабеков, С.К. Сатенова, З.Қ. Ахметжанова, Д.Добровольский, М.Сабитова, К.К. Дүйсекова т.б. атақты ғалымдардың жалпы және салғастырмалы фразеология мәселелеріне арнап жазған құнды-құнды еңбектері жарық көрді.

Фразеологизмге тән үш түрлі ортақ белгі болғанымен, бұлар бір-бірімен әрдайым ашық ажыратыла бермейді. Бұл белгілер, әсіресе мағына тұтастығы, біреуінен ап-айқын көрінсе, екіншісінен көмескі, үшіншісінен өте солғындау болып кездеседі.

Сондықтан фразеологизмдерді түр-түрге бөліп топтастыру тіл біліміндегі ең күрделі де қиын мәселелердің бірінен саналады.

Зерттеушілердің бір тобы тұрақты тіркестердің біртұтас мағынасы мен солардың құрамындағы сыңарлардың ара қатынасына қарай жіктеп бөлсе, екіншілері құрылым-құрылысы жағынан, үшіншілері атқаратын қызметі мен стильдік мәні жағынан топтастырады.

Сонымен, қазақ тілі фразеологизмдеріне терең, әрі жан-жақты сипаттама жасаған және болашақ зерттеулерге бағыт-бағдар берген І.Кенесбаев фразеологизмдердің үш басты белгісіне (тұлға тұрақтылығы, мағына тұтастығы, қолдану тиянақтылығы) сүйене отырып ең негізгі үлкен екі топқа бөледі: фразеологиялық тұтастық; фразеологиялық тіркес. Бұл еңбектерде фразеологизмдердің негізгі белгілері анықталып, оларды семантикалық және грамматикалық тұрғыдан талдап топтастыру қаралады [1]. К.Аханов қазақ тілі фразеологизмдерін В.В. Виноградов классификациясына сүйене отырып, семантикалық тұрғыдан: фразеологиялық тұтастық; фразеологиялық бірлік; фразеологиялық тізбек; фразеологиялық сөйлемше деп топтастырады [2].

Көптеген фразеологизмдердің құрамындағы зат есімдер жекеше не көпше түрде қолданылады. Мысалы: *keep one's head above water* / ауыртпалықпен күресу; *set one's cap at smb.* /артынан қалмау — *keep their heads above water; they were all setting their caps at me.* Бұл мысалдардан фразеологизмдердің құрамындағы зат есімнің жекеше және көпше түрде де қолданылатынын көреміз. Зат есімнің көпше түрде қолданылуы іс-әрекетті кім орындағанына ғана байланысты емес, сонымен қатар фразеологизмнің кімге қатыстылығына байланысты болып келеді. Мысалы: *to pull his leg – have been pulling our legs* Кейбір фразеологизмдегі іс-әрекеттің бірнеше адамның орындауына қарамастан, фразеологизмдер жекеше және көпше түрде де қолданысқа түседі. Мысалы: *cut off one's nose to spite one's face* / қолын кесу — *cutting off their noses to spite their faces- cut off their nose to spite their face.* Сонда да, көптеген фразеологизмдердің құрамындағы компоненттер нолдік парадигмада, яғни тек қатаң сақталған өзгертуге келмейтін сөздік формада тұрады немесе толық емес парадигмада қолданылады да, басқа шактық формаларда қолданысқа түспейді.

Сонымен қатар ағылшын тіліндегі фразеологизмдердің болымды, болымсыз және сұраулы түрде қолданылуы әрдайым емес, шектеулі болады. Фразеологизмдердің құрамындағы етістік альтернант есімдіктермен (*one, one's, oneself, smb, smb's, smth.*) қолданылады. Альтернанттардың орнына басқа есімдіктер, зат есім немесе басқадай фразалар қолданылуы мүмкін. Мысалы: *One* есімдігі — өздік есімдігімен, *one's* — тәуелдік есімдігімен, *oneself* — тәуелдік есімдігімен, *smb's* — өздік есімдігімен не зат есіммен, *one's* — тәуелдік есімдігімен немесе ілік септігінде тұрған зат есіммен, *smth.* — зат есіммен алмастырылады.

Белгілі бір ұғымды бір сөзбен де, екі немесе одан да көп сөздердің жымдасып келіп, жанама мағынада айтылуы арқылы да білдіруге болады. Ал, фразеологизмдер ағылшын және қазақ тілдерінде де жеке сөздің қызметін атқарады. Қос тілдегі фразеологизмдерге ортақ қасиет, олардың құрамындағы сөздердің дараланбай, мағынасының тұтастығы мен бірлігіне бағынышты әрі тәуелді болып, бір сөздің орнында жүруі. Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдер белгілі бір сөз табына бағынышты болып келіп, мағына жағынан бір ұғымды білдіреді де, бір сөздің орнына жүреді, ал сөйлем ішінде бір ғана сөйлем мүшесінің қызметін атқарады [3].

Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдер құрамындағы басқа сөз таптарымен тіркесе отырып, олармен морфологиялық және синтаксистік байланыстарға түсіп, белгілі қалыптар (модельдер) құрайды.

Қос тілдердегі фразеологизмдердің құрылымдық жағынан бір-біріне сәйкес келмеушілігі, ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдердің құрамындағы сыңарларының орын тәртібінің бірдей болып келмеуімен, яғни қос тілдердің туыс емес тілдер екендігімен сипатталады.

Фразеологиялық ерекшеліктерді анықтау күрделі де, сатылы процесс болып есептеледі. Ағылшын және қазақ тіліндегі фразеологизмдердің қалыптасуы қос халықтың ұлттық-мәдени ерекшеліктері, тұрмыс салт, діни наным-сенімдерге байланысты пайда болып, әр халықтың рухани байлығына айналған және рухани өмірін суреттейді. Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдердің қалыптасуын салыстыра қарастырып, осы деректерді жан-жақты сипаттау екі тілдің фразеологиялық қорының даму белгілерін ажыратуға мүмкіндік берді. Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдердің салғастырмалы құрылымдық анализі қос тілдің типологиялық ерекшеліктерін, грамматикалық жүйедегі ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтайды [4].

Сонымен, тілдің фразеология саласы - өте күрделі құбылыс. Сондықтан ол әр аспектіде, әр қырынан зерттеуді қажет етеді. Тілдік бірлік ретінде фразеологизмдердің семантикалық құрылымы, лексикалық құрамы, лексика-грамматикалық ерекшеліктері, қолданылу тұрғысынан экспрессиялық-стилистикалық реңктері, диахрония тұрғысынан шығу тегі, жасалу жолдары т.б. мәселелер өз алдына жеке-жеке зерттеу объектілері болатындығы даусыз.

Қорыта айтқанда, фразеологизмдердің ерекшеліктері дегеніміз - үнемі мағыналық тұтастықта, тіркестік тиянақтылықта болып келетін, адамның көңіл-күй, ішкі сезім дүниесінің терең қатпарларына

қозғау сала аларлықтай әсерлі, этнос бітімін, ұлт болмысын «образдар галлерейасы» іспетті бейнелейтін, сөзбен өрілетін ойды әуезділікпен әдіптей көмкеріп, оған аса бір көркемдік, нақтылық, ықшамдылық дарытатын тұрақты тіркестерінің төлтума қасиеттері деген сөз.

Қос тілдердегі фразеологизмдердің құрылымдық жағынан бір-біріне сәйкес келмеушілігі, ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдердің құрамындағы сыңарларының орын тәртібінің бірдей болып келмеуімен, яғни қос тілдердің туыс емес тілдер екендігімен сипатталады.

Сонымен, фразеологизмдер - біздің ата-бабаларымыздың ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып, бүгінгі осынау өмірге де өз дәрежесін сақтап жеткен тіл- өнеріміздегі аса баға жетпес қазынамыз. Ол болашақ өмірде де, биік деңгейін жоғалтпас деп білеміз. Әлемдегі әр түрлі тілдер тіршіліктің әрқилы саласын қамтитын әр ұлттың өзіне ғана тән бейнелік, әсерлілік, экспрессивті-эмоциялық суреттеме қасиетімен көзге түсетін фразеологизмдерге бай.

Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдер әр халықтың ерекшелігіне байланысты өсіп өрбіп, сол халықтың дүниетанымын, ой парасатын, ұлттық сезімін суреттейді.

1 Кеңесбаев І.К. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. – Алматы: Ғылым, 1977.

2 Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. – М., 1972.

3 Исина Г.И. Фразеологические сравнения в современном английском языке. – А., 2000. – 124б.

4 Зеленецкий А.Л., Монахов П.Ф. Сравнительная типология немецкого и русского языков. – М.: Просвещение, 1983. – 240 б.

Резюме

Аязбаева Н – Казахский турецкий университет имени Қожас Ахмета Яссауи, магистрант

Некоторые особенности фразеологических единиц в английском и казахском языках

В процессе исторического развития языка некоторые слова в определенном морфологическом смысле становятся словосочетаниями. Қабырғаңмен кеңес, жігері құм болды, қой аузынан шөп алмайтын, деген сөз тіркестері ойла, ойлағаны болмады, момын. Значения слов в этих словосочетаниях не совпадают друг с другом а также нельзя различать и анализировать эти слова в синтаксическом значении. Используется как единая языковая фраза, и как одно понятие. Сложно объяснить как эти словосочетания образовались, и как связались в одно понятие.

Итак, исторически сложившиеся словосочетания, которые не делятся на члены предложения, в которых нельзя менять грамматическое значение и нельзя менять слова в словосочетании называются фразеологией.

Одна из самых сложных проблем в языкознании – это деление фразеологизмов в группы.

Группа исследователей делит фразеологизмы в зависимости от значения и отношении между парами устойчивых словосочетаний, а другая группа делит их в зависимости от структур, а третья группа в зависимости от функции и значении стиля.

Ключевые слова: фразеология, языковая фраза, устойчивое словосочетание, понятие, личностная устойчивость, целостность значения, адекватность применения.

Summary

Ayazbayeva N. – a master at Yassawi Kazakh-Turkish International University, Turkistan

Some peculiarities of phraseological units in the English and Kazakh languages

In the process of historical development of the language some words in a certain morphological meaning become combination of words. Қабырғаңмен кеңес, жігері құм болды, қой аузынан шөп алмайтын, деген сөз тіркестері ойла, ойлағаны болмады, момын. The meanings of the words in these word combinations do not match with each other and also it is impossible to distinguish and analyze these words in the syntactic value. It is used as a phrase and as a concept. It is difficult to explain how these phrases are formed, and as associated in one concept.

So, historically established phrases that are not divided into the parts of a sentence in which you cannot change grammatical meaning and not to change the words in the phrase are called phraseology.

One of the most difficult problems in linguistics is the division of idioms into groups.

A group of researchers divides phraseological units depending on the value and relation between pairs of steady phrase, and another group divides them depending on the structures, and the third group depending on the function and importance of style.

Key words: phraseology, phrase, idioms, concept, personal stability, integrity, values, adequacy of application.

ДИСКУРС ЖӘНЕ ОНЫҢ ТИПОЛОГИЯСЫ ДИСКУРС И ЕГО ТИПОЛОГИЯ DISCOURSE AND ITS TYPOLOGY

ӘОЖ: 378.091.12

«ҚҰЗЫРЛЫҚ» ҰҒЫМЫНЫҢ БІЛІМ ЖҮЙЕСІНДЕГІ АЛАТЫН ОРНЫ МЕН РӨЛІ

Мухитова Г.М. – Абай атындағы ҚазҰПУ 6М011900 - Шет тілі: екі шет тілі
мамандығының 2 курс магистранты, 7_89_7@bk.ru

Ғылыми жетекшісі: Баданбекқызы З.Б. – ф.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ доценті,
zaure.badanbekkyzy.51@mail.ru

Бұл мақалада дүниежүзілік білім кеңістігіне толығымен кіру және білім беру жүйесін халықаралық деңгейге көтеру мақсатында бәсекеге қабілетті, кәсіби тұрғыдан жан-жақты, өзін-өзі дамытуға және өз бетінше дұрыс шешім қабылдауға қабілетті тұлғасын қалыптастыру үшін білім жүйесіндегі қазіргі заманғы жоғары білімнің мақсаты мен басты стратегиялық бағдары айтылған, онда білімге бағытталған мазмұнды құзыреттілік, яғни нәтижеге бағдарланған білім мазмұнына алмастыру қажеттілігі көрсетілген.

Түйін сөздер: бәсекелестік, әлеуметтік құзырлық, кәсіби дағды, құзырлық, құзыр, жүйелілік-практикалық, дәстүрлі оқыту әдістемесі, интегративті қасиеттер, парадигма, тәжірибелік қайта құрушылық, танымдық, құндылық-бағдарлық.

Н.Ә. Назарбаев Қазақстан халқына Жолдауында: «Әлемдік білім кеңістігіне толығымен кірігу білім беру жүйесін халықаралық деңгейге көтеруді талап ететіні сөзсіз. Ұлттық бәсекелестік қабілеті бірінші кезекте оның білімділік деңгейімен анықталады» деген еді. Осы мақсатта болашақ мамандардың сапалы білім алып, әлемдік білім кеңістігіне өз деңгейінде кірігіп кетуі үшін әлеуметтік ойлау мен әлеуметтік құзырлықтың, әлеуметтік интелектінің, қарым-қатынас мәдениетінің жоғары болуын өмірдің өзі талап етуде.

Соның дәлелі ретінде Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасында құзыретті орта білім берудің мақсаты ретінде «...терең білім мен кәсіби дағдылар негізінде еркін бағдарлай білуге, өзін-өзі іске асыруға, өзін-өзі дамытуға және өз бетінше дұрыс, адамгершілік тұрғысынан шешім қабылдауға қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру» деп көрсетілген. [1]

«Құзырлық» сөзі «құзыр» сөзінен алынған туынды сөз екендігіне баса назар аударамыз. Бұл туралы қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігінде: «құзыр (компетенция) – жалпы алғанда қайсыбір тапсырманы орындауға қабілеттілік немесе бір нәрсені жасау» деп берілген. Ал Қазақстан Ұлттық энциклопедиясында «құзырет (компетенция)» - нақты органның не лауазымды тұлғаның заң жүзінде белгіленген өкілеттіліктерінің, құқықтары мен міндеттерінің жиынтығы деп көрсетілген. Латын тілінен аударғанда (competentia – әділ, дұрыс қорытынды; competere – дегеніне жету, сәйкес келу, жақын келу) «құзырлық – өз ісін жетік білу, танымы мол, тәжірибелі» деген мағынаны білдіреді. Белгілі бір саладағы құзырлықты меңгерген тұлға өз саласына сәйкес білім мен біліктілікпен қаруланған қандай да бір негізі бар ой-тұжырым жасайтын және тиімді әрекет ете алатын адамды есептеуге болады. Енді осы ұғымдардың мәнін тереңірек талдайтын болсақ, онда «құзыр» - тұлғаның белгілі бір пәндер шеңберіне қатысты білімі, біліктілігі, дағдысы мен іс-әрекеттері тәсілінің өзара байланысқан сапаларының жиынтығы, ал «құзырлық» - адамның іс-әрекеті саласына сай құзырлықтарды меңгеруі. Бұл екі ұғымды керек болған жағдайда бөліп қарастырады. Мысалы, құзырлық оқушылар дайындығына алдын ала қойылатын талаптарды, ал құзыреттілік олардың қалыптасқан тұлғалық сапасын және белгілі бір саладағы іс-әрекетке қатысты жинақталған тәжірибесін айтады.[2]

Қазақ тілі сөздігінде «құзыр (компетенция)» ұғымының мән-мағынасын анықтауға бағытталған мәселелер ғылыми-әдістемелік басылымдарда, білім саясатын анықтайтын құжаттарда және әлеуметтік, философиялық, психологиялық, педагогикалық әдебиеттерде жиі қолданылатынына көзіміз жетті. Бұл осы ұғымның жалпы білім берудегі жүйелілік-практикалық қызметімен байланысты. Дәстүрлі оқыту

әдістемесінде «құзырлық» жаңа ұғым емес. Мәселен, лингвистикалық құзырлықты орыс тілін оқыту әдістемесінің мамандары пайдаланса, ал филология мен информатика сабақтарында «коммуникативтік құзырлық» ұғымы жиі қолданылады.

Егер отандық әдебиеттерде құзырлық ұғымы жоғарыдағыдай тұжырымдалса, «Ресейдің мектептегі білімді модернизациялау стратегиясында» білім мазмұны – құрылымы бойынша адамның мәдениетіне теңестірілген, изоморфты, педагогикалық тұрғыдан бейімделген, адамзаттың, әлеуметтік тәжірибесі ретінде қарастырылады. Ол негізгі төрт элементтен тұрады: танымдық қызмет тәжірибесі, қызметтің белгілі амалдарын жүзеге асыру тәжірибесі, шығармашылық қызмет тәжірибесі, эмоциялық-құндылық қатынастар жасау тәжірибесі. Осы төрт тұрпатты тәжірибені меңгеру оқушыларда әрекет етудің күрделі мәдениеттілікке сыйымды қабілеттерін қалыптастырады. Бұл қабілеттер құзыреттілік деп аталады.

Соңғы жылдары білім берудің жаңа бағытына қатысты Еуропа Кеңесінің ұсыныстарына сәйкес құзырлық ұғымына көп мән беріліп жүр. Соған сәйкес ғылыми әдебиеттерде құзырлық түсінігіне әр түрлі бағытта анықтамалар берілген. Шетел тілінің сөздігінде «құзыр», «құзырет» (XVIII ғасырдың соңында) – «қандай да бір мекеме, мемлекет органының немесе лауазымды тұлғаның құзырындағы іс-әрекеттері. Сот құзырлығы. Шығындарды бақылау менің құзырыма жатады. Бұл шешім әкімшіліктің құзырында» деп түсінік берген. Ал XIX ғасыр ортасында «құзырет» - адамның жақсы ақпараттандырылған, кәсіби талғамы бар, істің мәнісін білетін сұрақтардан тұрады. Біреудің құзырында болу. Бұл оның құзырында. Шешімді жылдам қабылдауда оның бұл мәселедегі құзыреттілігі қатты әсер етеді.

Мысалы, философиялық энциклопедиялық сөздігінде құзырлық – «компетенция» сөзінің француз (competence - құзыретті, хабардар), латын (competentia – әділ, дұрыс қорытынды; competere – дегеніне жету, сәйкес келу, жақын келу) тілінен келгендігін, әмбебаптық тұрғыда қолданылатын термин екендігі көрсетілген. Өз саласына сәйкес білім мен біліктілікпен қаруланған, негізгі ой-тұжырым жасайтын және тиімді әрекет ете алатын адамды белгілі бір саладағы құзыреттіліктерді меңгерген деп есептеуге болады.

Құзырлықты ғылыми-теориялық негізде зерттеу жұмыстары Л.А. Петровскаядан, ал жалпы білім беру саласын құзырлық тұрғыдан зерттеу И.А.Зимняя еңбектерінен басталғаны белгілі.

Білімдік парадигманы өзгертудің немесе одан шығудың жаңа моделдерін В.С. Леднев пен М.С. Каган ұсынады. Олардың пікірінше білім мазмұнының негізгі ғылыми пәндік сала емес, адам қызметі болуы тиіс. Оның түрлеріне тәжірибелік қайта құрушылық, танымдық, коммуникативтік, құндылық бағдарлық және көркемдік-эстетикалық құзырлықтарды жатқызуға болады.

Құзырлық тұрғыда қарастыру дегенде, бірінші орынға оқушылардың алған ғылыми хабардардығы емес, мәселені шешудегі біліктілігі тұруы тиіс. Мұндай жағдайлар: біріншіден, қоршаған ортадағы құбылыстарды танып білу мен түсіндіруде; екіншіден, қазіргі заманғы техника мен технологияларды меңгеруде; үшіншіден, адамдармен қарым-қатынаста, этикалық нормаларда, өзінің іс-әрекетін бағалауда; төртіншіден, отбасы мүшесі, сатып алушы, көрермен, қала тұрғыны сияқты күнделікті өмірде кездесетін әлеуметтік рөлдерін орындауда; бесіншіден, құқықтық және әкімшілік құрылымдарда талап-тілегін білдіруде және эстетикалық тұрғыда баға беруде; алтыншыдан, мамандық таңдауда, өзінің кәсіптік оқу орнына түсуге дайындығын, анықтауда, еңбек рыногын бағдарлауда, өзінің өмірдегі орнын, өмір сүру мұраты мен стилін, келіспеушілікті шешу амалдарын табу сияқты көптеген тікелей өзіне байланысты мәселелерді шешуде пайда болады. Осы тұрғыдан қарағанда, құзырлық ұғымын кезеңдік сол заманғы оқу парадигмасы мен әлеуметтік тапсырысына сәйкес қолданғанын көреміз. Ұқсас ұғымдардың өзара байланысқан дамуын 1-кесте арқылы жіктеуге болады.

1-кесте. Құзырлық ұғымына ұқсас ұғымдардың өзара байланысқан дамуы

Ұғымдар	Ұғымдарға түсініктеме	Зерттеуші
Іскерлік	Білімді практикада қолдану, саналы түрде белгілі бір іс-әрекетті орындау қабілеті.	К.Д.Ушинский (1824-1870)
Білімділік	Әр түрлі тіршілік әрекетіндегі мәселелерді шешуде өзінің қабылдаған әлеуметтік тәжірибесін пайдалана білу қабілеттілігі. Еріктілікті, қылықтар мен әрекеттерді белгілейді, тұтас тұлғаның моральдық бейнесін айқындайтын мінез-құлық принципіне айналады.	Б.Г.Ананьев (1907-1972) О.Е.Лебедев (1938-2004)
Бәсекелестік	Өзара жарыс; біреуден озу мақсаты көзделген талас, тайталасу, ерегісу, бәсекелесу.	Ю.Бабанский (1927-1987)
Құзырлық	Білімнің интеллектуалды және дағдылық құрамын біріктіреді; табиғи интегративке ие нәтижеден	А.А.Пинский (1956-2006)

	құрастырылған; білімнің мазмұнды түсіндіру идеологиясы орныққан когнитивті, операциялы-технологиялы, мотивациялы, этикалық, әлеуметтік және тәртіптік құрамасы.	
--	---	--

Қазақстандық ғалымдар құзырлық ұғымына үксас ұғымдарға өздерінің түсінігін береді. С.М. Құдайқұлов: «Қабілеттілік – белгілі бір қарекетті нәтижелі орындайтындай тұлғаның жеке дара ерекшелігі. Ол қарекетті жылдам, тұрақты, сапалы орындаудың әдіс-тәсілдерімен сипатталады. [3] Оның жоғары деңгейі – творчестволық, таланттық, дарындылық, данышпандықпен және бәсекелестікпен ерекшеленеді» десе, М.Ж. Жадрин: «Біліктілік – білім жүйесінің соңғы нәтижесі, оқушының жеке пәндер бойынша алған білім, білік дағдылары емес, оларды пайдалану арқылы қалыптасып, дамитын өмірлік дағдылар, құзырлықтар» деп, ал Л.Т. Қожамқұлова: «Әлеуметтік икемділік – әлеуметтік мәртебелер жүйесінде адамның өзгеруіне байланысты әлеуметтік сертификациялар механизмі» деп икемділікті құзырлық ұғымына жақын тұлғаның іс-әрекеті ретінде қарастырады.

А.В. Хуторскойдың пікіріне сүйенсек, «Құзыр – тұлғаның өзара байланысты сапаларының жиынтығы (білімдер, біліктер, дағдылар, әрекет қабілеттері). Ал құзырлық – адамның іс-әрекет пәні мен өзіне қатысты құзыреттіліктерді меңгеруі, игеруі», - дейді. Ол сонымен қатар білімділік құзыретін оқушының шынайы өмірдегі нысандарға қатысты жеке тұлғалық және әлеуметтік маңызды да өнімді қызметтерін жүзеге асыру үшін қажетті мәндік бағдарлардың, білімдердің, біліктердің, дағдылар мен іс-әрекет тәжірибелерінің жиынтығы деп қорытындылайды. [4]

Л. М. Митина «құзыреттілік» ұғымына «білім, дағды, білік, сонымен қатар практикада, тілдесімде, жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуда қолданатын тәсілдері» деген анықтама береді. [5]

Г.Ж. Ниязова зерттеу жұмысында «құзыреттілік» ұғымына «Білім беру құзырлары - бұл студенттің мағыналық бағдарлары, білімдері, біліктіліктері мен тұлғалық және әлеуметтік іс-әрекетін жүзеге асыруына қажетті нақты анықталған объектілер шеңберіне қатысты тәжірибелерінің жиынтығы» деп, - анықтама береді.

Студенттердің кәсіби құзыреттілік мәселелері туралы пікірлер кәсіби маман даярлау мәселелерімен айналысып жүрген отандық және шетелдік ғалымдар, педагогтар, психологтар еңбектерінде көрініс табуда. Бүгінгі күні шетел ғалымдарының еңбектеріндегі кәсіби құзыреттілік анықтамалары «тереңдетілген білім», «міндетті шешудегі теңдік жағдайы», «қызметті орындаудағы қабілеттілік» ұғымымен мағыналас болып келеді.

Осыдан «кәсіби құзыреттілік» ұғымы туралы бірыңғай пікірдің жоқ екендігі байқалады. Көбіне бұл ұғым кәсібиліктің жоғары деңгейін бейнелеуде қолданылады. Кейбір авторлардың еңбектерінде «кәсіби құзыреттілік» ұғымы «кәсіби қызметке даярлық» және «педагогикалық кәсібилік» ұғымымен теңестіріледі.

Қазіргі педагогика сөздігінде «кәсіби құзыреттілік» адамның өзіндік кәсіби білім деңгейімен, тәжірибесімен және жеке қабілеттерімен, өз білімін үздіксіз көтеруге ұмтылысымен, өзін-өзі жетілдірумен, іске деген шығармашылық және жауапты қатынасымен анықталады.

Болашақ маманның кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру туралы мәселе ғалымдар арасында пікір қайшылықтар мен жаңа ойлар тудыруда. Тұлғаның кәсіби процесін көп жағдайда оның біліктілігімен, кәсіптік құзыреттілігімен байланыста қарастырады.

Орыс ғалымдары В.А. Адольф, Н.В. Кузьмина, А.К. Маркова, Э.Ф. Зеер, В.А. Сластенин, Т.Ф. Лошакова, т.б. педагогикалық зерттеулерінде педагог мамандардың кәсіби құзыреттілігі туралы мәселеге көп қызығушылық пайда болғанын айтады.

Д.Дьюи, У.Уоллер, М.Мид, К.Юнг, П.Сорокин, Ф.Знанецкий сынды философтар кәсіби құзыреттілікті адамның ортаға үйренуіне қажетті әрекеттер түрі ретінде қарастырады. Олар адамның мамандығы оның белгілі бір нәрсеге деген қызығушылығын тудыратынын, көзқарасын қалыптастыратынын, мақсатқа жетуге талпындыратынын, ортақ пікір алмасуға жетелейтінін айтады. Д.Л.Томпсон, Д.Пристли кәсіби құзыреттілікті жүйелі түрде алынған білім мен жоғары адамгершілік нормалар мен педагогтік кодексінің нәтижесі ретінде анықтайды.

Демек, құзырлық ұғымы білім, біліктілік, дағдының жай жиынтығы емес, оқу нәтижелерімен қатар, оқушылардың шығармашылық іс-ірекеттері мен құндылық бағдарларының жүйесін де көрсетеді. Құзырлық оқушының алған білімі мен дағдыларын тәжірибеде, күнделікті өмірде қандай да бір практикалық және теориялық мәселелерді шешу үшін қолдана алу қабілеттілігін сипаттайды. Бұл, ең әуелі, мектепте оқыту үрдісі кезінде қалыптасады. Оқушылардың құзырлығы оқу үрдісінің негізгі сапа көрсеткіші, оның жетістігі қойылған педагогикалық мақсатқа жету болып табылады. Жоғарыдағы

айтылған теориялық идеяларға сүйене отырып, құзырлық ұғымына өз анықтамамызды береміз: құзырлық – алған білімін пайдалана білу қабілеті; болашақ тандайтын мамандығына қатысты қабілеттер мен шеберліктерін меңгере білу; әлеуметтік даму деңгейіне сәйкес келетін және қоршаған ортаның әсер ету факторларына төтеп бере алатын тұлғаның интегративті қасиеттер жиынтығы.

1 Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы // Егеменді Қазақстан, 13 сәуір, 2003.

2 Қазақстан Ұлттық энциклопедиясы // Бас редактор Ә. Нысанбаев. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2001. – 6 т. – 720 б.

3 Құдайқұлов С.М., Құдайқұлов М.Ә. Творчестволық және бәсекелестік қабілеттілік. – Алматы: Школа XXI века, 2006. – 82 б.

4 Хуторской А.В. Ключевые компетенции. Технология конструирования // Народное образование. № 3. – 2003. – 55-64 б.

5 Митина Л.М. Психология труда и профессионального развития учителя: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М., 2004.

Резюме

Мухитова Г.М. – магистрантка 2 курса по специальности
6M011900 – Иностранный язык: два иностранных языка 7.89.7@bk.ru
Научный руководитель: **Баданбекқызы З.Б.** – к.ф.н., доцент КазНПУ им. Абая,
zaure.badanbekkyzy.51@mail.ru

Понятие «компетенции» в роли системы образования

В этой статье, в мировое образовательное пространство и конкурентоспособной для того, чтобы улучшить систему образования на международном уровне, профессиональной, всеобъемлющей, саморазвития и своей способности принять правильное решение для формирования личности и цели высшего образования в современной системе образования в основной стратегической ориентации где знание содержания компетенции, то есть необходимость замены содержимого образования, ориентированного на результат.

Ключевые слова: конкуренция, социальная компетентность, профессиональные навыки, компетентность, компетенция, научно-методическое, традиционные методы обучения, интегративные качества, парадигма, практической основоположник, когнитивный, ценностно-ориентированной.

Summary

Mukhitova G. – 2nd course master of Foreign Language: two foreign languages, 7.89.7@bk.ru
Scientific supervisor: **Badanbekkyzy Z.B.** - candidate of Philological Sciences,
Associate Professor zaure.badanbekkyzy.51@mail.ru

The concept of «competence» in the role of the education system

In this article, the global education space and competitive in order to improve the education system at the international level, professional, comprehensive, self - development and their own ability to make the right decision for the formation of the identity and purpose of higher education in the modern education system in the main strategic orientation where knowledge of the content of competence, that is the need to replace the contents of a results - oriented education.

Key words: competition, social competence, professional skills, competence, competence, scientific and methodological, traditional teaching methods, integrative qualities, paradigm, the founder of practical, cognitive, value-oriented.

УДК 81

АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ ОРОНИМДЕРІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Баймұратова Ә.Ж. – Абай атындағы ҚазҰПУ

6M01117 – Қазақ тілі мен әдебиеті мамандығының 2 курс магистранты, asel-aska83@mail.ru

Ғылыми жетекші: **Атабаева М.С.** – ф.ғ.д., Абай атындағы ҚазҰПУ-дың профессоры,
mereke.atabaeva@gmail.com

Ономастика атаулардың шығу, қалыптасу жайын тексереді. Ол зерттеу нысанына қарай топонимика, антропонимика, этнонимика, астронимика, зоонимика, теонимика, фитонимика секілді түрлерге бөлінеді. Топонимика географиялық атауларды зерттесе, антропонимика кісінің аты-жөнін, тегін, лақап, бүркеншік есімдерін қарастырады.

XIX ғасырдың екінші жартысынан бастап кейбір қазақ есімдері, жер-су атаулары мен этнонимиясы жөніндегі аса құнды деректерді Ш.Уәлихановтың, сондай-ақ орыс ғалымдары еңбектерінен кездестіруге болады. Қазіргі таңда дәл осы салада аянбай еңбек етіп келе жатқан отандық ғалымдар: Т.Жанұзақ, Қ.Рысберген, Б.Бияров, қазақ ономастикасын лингвоконцептологиялық тұрғыдан зерттеген Б.Тілеубердиев және т.б. атап өтуіміз керек.

Түйін сөздер: тіл, ономастика, оронимдер, топонимика, топонимжасам, сөзжасам, сөзжасамдық үлгі, лингвистика, антропоника.

Ономастика қазақ тіл білімінің, салыстырмалы түрде айтқанда, кенже саласы болып есептеледі. Қазақ ономастикасының кейбір проблемалары, оны зерттеудің алғашқы адымдары ғылыми кезеңге бөліп қараудан бұрын көптеген орыс және қазақ ғалымдарының еңбектерінде әр кезде де сөз болған. Мәселен, XIX ғасырдың екінші жартысынан бастап кейбір қазақ есімдері, жер-су атаулары мен этнонимиясы жөніндегі аса құнды деректерді Ш.Уәлихановтың, сондай-ақ орыс ғалымдары П.П. Семенов-Тянь-Шаньский, В.В. Радлов, А.В. Левшин, Н.А. Аристов, П.С. Паллас, Г.Н. Потанин, А.Н. Харузиннің еңбектерінен кездестіруге болады. Кеңес дәуірінің 30-40 жылдары ономастикалық материалдарға қазақ ғалымдары да қызығушылық танытып, оның мазмұны мен тәсілдемесін жасауға Қ.Қ. Жұбанов, С.А. Аманжолов, С.Алиев, Н.Баяндиндер зор үлес қосты. Қазіргі таңда дәл осы салада аянбай еңбек етіп келе жатқан отандық ғалымдар: Т.Жанұзақ, Қ.Рысберген, Б.Бияров, қазақ ономастикасын лингвоконцептологиялық тұрғыдан зерттеген Б.Тілеубердиев және т.б. атап өтуіміз керек.

Қазақ ономастикалық кеңістігі бірнеше секторлар мен сегменттерге бөлінеді. Жалқы есімдер атауға ие болатын нысана денотаты сипатына сай түрлі топтар мен кластарға бөлінеді. Қазақ ономаст-мамандары онимдік бірліктерді топтарға бөлгенде Батыс Еуропа және орыс ғалымдары жүйелеулеріне сүйенетіндігін айту керек [1, 6 б.].

Осы орайда сөз болғалы отырған мәселе – оронимдер, соның ішінде Алматы облысының оронимдері. Ороним – гр. *Oros* «тау» + *onoma* «есім» - топоним түрлерінің бірі. «Жер бедерінің төмен және көтеріңкі келетін оң және теріс пішіндерін айқындайтын термин. М.: Каспий маңы жазығы, Ертіс өзені жайылмасы, Бараба даласы, Хантәңірі шыңы, Іле жоталары» [2, 233 б.]. Ороним термині құрғақ жердің барлығын қамтығанымен, негізінен, жер бетінен көтеріңкі орналасқан нысандарды атауға болады.

Қазақ тіл білімінде тау атауларына қатысты зерттеулер көптеген ғалымдар еңбектерінде кездеседі. Мысалы, Есенгелді Керімбаев «Лексико-семантическая типология оронимии Казахстана» атты кандидаттық дицертациялық жұмысында «Қазақстан оронимдерінің қалыптасуы мен дамуы», «Қазақстанның халықтық орографиялық терминологиясы» және «Қазақстан оронимдерінің лексика-семантикалық топтары» жан-жақты талдап, ғылыми негіздерін қарастырды. Шығыс Қазақстан оронимдерін кандидаттық диссертация көлемінде зерттеген Бердібек Бияров өлке оронимдерінің тарихи-лингвистикалық сипатын, семантикалық және этнолингвистикалық жақтары мен құрылымдық жүйесін толық зерттеді. Ғалым өз жұмысында Оңтүстік Алтай Өңірінен 2002 оронимді – тау аттарын жинап, ғылыми жүйеге түсіріп, олардың тізімін диссертациялық жұмысының қосымша ретінде берген.

Алматы облысы – Қазақстан Республикасының оңтүстік-шығысындағы әкімшілік бөлік. Жерінің аумағы 224,0 мың км². Батысында Жамбыл, солтүстігінде Балқаш көлі арқылы Қарағанды, солтүстік-

шығысында Шығыс Қазақстан облыстарымен, шығысында Қытай Халық Республикасымен, оңтүстігінде Қырғызстан Республикасымен шектеседі.

Облыстың табиғаты мен жер бедері ала-құла. Балқаш және Алакөлге ұласатын солтүстігі көлбеуленген құмды жазық алқап. Бұл өңір негізінен антропогеннің аллювийлік және эолдық шөгінділерінен түзілген. Оның басым бөлігін Тауқұмның, Лөккұмның, Қаракұмның, Қорғанқұмның қырқалы және төбешікті құмды алқаптары алып жатыр. Балқаш маңы жазығының Іле аңғары өтетін атыраулық бөлігі көне құрғақ арналармен тілімделген. Солтүстік шығыста Жетісу Алатауы мен Барлық тауының аралығында Жетісу (Жоңғар) қақпасы орналасқан. Облыстың шығысын Жетісу Алатауының сілемдері толығымен қамтыған. Олар тауаралық ойпаңдар мен қазаншұңқырлар арқылы бөлінген. Осы тұста Жетісу Алатауының ең биік тауы – Бесбақан (4442 м) орналасқан. Тау сілемдерінде 1300-ден астам мұздық бар, олардың жалпы ауданы 1,0 мың км²-ге жуық. Жетісу Алатауының кейбір сілемдері (Қолдытау, Алтынемел, Малайсары, Тышқантау, Текелі, Сайқан т.б.) өзен маңындағы жазық өңірлерге сұғына еніп жатыр. Облыстың оңт. және оңтүстік-шығысы Іле, Күнгей, Теріскей Алатаулары, Кетпен (Ұзынқара) жотасы және Солтүстік Тянь-Шань сілемдерінің т.б. жоталарынан құралған. Жетісу Алатауы мен Іле, Күнгей Алатаулары және Кетпен таулары аралығында Іле ойысы (аңғары) жатыр. Алматы облысының оңтүстік-батысын және батысын Шу, Іле таулы үстірттері мен далалары қамтыған (Жусандала, Бозой, Қараой үстірттері).

Ғалым Т.Жанұзақов өзінің «Қазақстан географиялық атаулары. Алматы облысы» атты еңбегінде: «... ұлан-ғайыр жерімізде тау аттарының өте мол екенін көреміз. Таулы аймақ саналатын Алматы облысы жеріндегі тау аттары қазіргі толық жиналып, ғылыми жүйеге түсірілді деп айта алмаймыз» - дей келіп, өз пікірін одан әрі: «Бұл еңбекте өлкедегі белгілі, ірі тау аттарын ғана беріп отырмыз. Аты әлемге әйгілі, күллі қазақ жеріндегі ең биік Хантәңірі тауы, Сартау, Елшенбүйрек, Лабасы, Көмірші, Қошқар, Сүмбе, Қарқара, Шөладыр тауы, Басқарқара, Құлық, Таушелек, Қыземшек, Торайғыр, Бұғыты, Сөгеті, Асы, Бақай, Қараш, Қақпақ, Айғыржал, Құланбасы, Үшқақпақ, Қаракия, Қурайлы, Шәкірамбал, Құсмұрын, Өкір, Сарыбастау, Жабыр, Үшқараш, Талғар шыңы, Алатау, Іле Алатауы, Кетпен, Доңызтау, Қастек, Үшқоңыр, Суықтөбе, Амангелді шыңы, Қалман биігі, Баркөрнеу, Бүркітті, ешкіөлмес, Жабық, Бежінтау, Жаманкөл (тау), Жаманты, Жауырынбайлаған, Жетім, Жетісу тауы (Жоңғар қақпасы), қайшы, Қалмақасу, Қанарак, Қаражырық, Қараүңгір, Қату, Қосқолаң, Қояндытау, Қу, Майтөбе, Малайсары, Матай, Наршаң, Ойқарағай, Өленді, сайқан, Сайымбөлек, Сарқан тауы, Сары жота, Сарытау, Таз, Талдыбұлақ, Тасжүрек, Текелі, Теріскей Алатау, Тянь-Шань, Шыбынды.

Жетісу өлкесіндегі ірі таулар мен жота, қырат, шың, дөң, дөңес, төбе, шоқы, оба, сай, өзек, жыра, шат, шатқал, аңғар, текше, жал атауларының мыңдап кездесетіні көпке мәлім. Олай болса, Алматы облысының оронимдерін жинап, өз алдына зерттеудің мәні зор болмақ», - деп түйіндейді [3, 21 б.]

Б.Бияров орографиялық терминдерден жасалған түбір оронимдерді қарастыра келіп, түрлі мысалдар келтіреді. Соның ішінде Алматы облысындағы Қараш орониміне қатысты: «Қараш – тау. Алматы обл., Еңбекшіқазақ ауд. Қараш – қырғыз тілінде үлкен лауазым аты. Қырғыздар алдымен биік таудың басын қараш деп атап, одан соң лауазымға көшірген сияқты. Бұл орографиялық термин алт. Қарайыш <қара+иыш «орманды тау» оронимінің ықшамдалған түрі болуы да мүмкін», - дейді [4, 66 б.]

Дәл осы атауға байланысты Т.Жанұзақ еңбегінде мынадай дерек келтірілген: «Қараш – тау, биіктігі 3214 м, Еңбекшіқазақ ауданы Жоңғар қалмақтарымен болған соғыстарда қазақ қолын бастаған Ұлы жүздің шапырашты тайпасынан шыққан атақты Қараш батыр құрметіне қойылған атау. Бұл маңда кейде Үлкен Қараш, Кіші Қараш немесе Үшқараш деп та атап кеткен» [5, 115 б.].

Белгілі ғалым Н.А.Баскаков түркі тілдерінің құрылыс жайлы айтқан ой-пікірлерінінде атрибутты тіркеске назар аударған еді. Әсіресе изафет деп аталмай келген дәстүрлі атаудың құрылымдық табиғатына терең тоқталады да оған жаңа атау:табиғатына терең тоқталады да оған жаңа атау: детерминативті (дәстүрлі изафет) тәуелді жалғаулы сөз тіркестері деген ат берген. Түркі тілдеріндегі бұл конструкциялар жалқы есімдердің барығында, оның ішінде, топонимдерде кеңінен қолданыс табады. Зерттеушілердің пайымдауынша, таудың басы деген тіркес тау басы деген тіркестен көне. Соған қарағанда, тәуелдік жалғауларының екеуі бірдей кездесетін географиялық атауларды ең көне, бір ғана тәуелдік жалғаумен келген немесе жалғаусыз конструкциялы топонимдерді соңғы дәуірлерге тән деп қарауға болады. Бұған дәлел ретіде Жетісу өлкесіндегі топонимдерден мына төмендегілер тән екендігі шүбәсіз. Мыс.: Манастың бозтөбесі, Қараштың сазы, Бозайдың үстірті (бұлар ең көне тәсіл), ал Амангелді шыңы, Жамбыл

мұздығы, Жабық жотасы, темірлік асуы, Тұйық шыңы, Көшпелі тауы, Сарқан тауы, іле Алатауы, Қастек асуы, Бозой үстірті тектес атаулар соңғы дәуірлерде жасалған топонимдер болып саналады [3, 37 б.]

Қазақстандағы ең биік шың – Хантәңірі шыңы Алматы облысына тиесілі. Бұл оронимдік атауға қатысты төмендегідей деректерді келтіруге болады.

Хантәңірі (Хан-Тенгри) – Тянь-Шаньның орталық бөлігіндегі оқтай шаншылған, биіктігі 6995 м биік шың. Хантәңірі тауын ақын І.Жансүгіров:

«Асқардың арғы атасы Хантәңірі,
Албанның өрісінің төрінде екен.
Па, шіркін! Болады екен тау да сұлу,
Мұз көйлек көк мұнармен белін буу», -

жырлаған. Тауды көрмеген адамның осы өлең жолын оқыған соң толық мағлұмат алары сөзсіз. Бұл ұлы тау Қазақстан Республикасы мен Қырғызстан Республикасы шекарасында орналасқан. Атаудың бірінші сыңарындағы *Хан* сөзінің байырғы заманда *«тау»* мағынасында айтылғанын ескерсек, екінші құрамындағы сөз көне түркі тілінде *тангр//тәңрі* – «көк, аспан», «құдай», монғол тілінде *тэнэр* – «көк», «аспан» мағыналарын білдірген. Ерте замандарда Тенгір көне түркілердің «ең басты құдайы» саналғаны тарихтан мәлім. Олардың әулие, құдайларын *Тенгри* (Тәңірі), *Умай* (Ұмай) *Иер-Су* (Жер-су) атағаны жайлы V-VIII ғасырларға тән Орхон-Енисей жазба ескерткіштерінде де жазылған. Белгілі ғалым Клоссон *тенгір* сөзін Хун, Үйсін дәуіріне (біздің жыл санауымыздан бұрынғы III ғ., одан да ары) жатқызады да, «аспан», «әулие», «көк» деп түсіндіреді [3, 190 б.]

Е.Қойшыбаев: «Көне түркі тайпаларының бірі тува түркілері де қазіргі Саян тауын Хантәңірі «Аспан тау» деп атаған. Бұл жағдайлардан біз Хантәңірін, көне түркілердің «Аспантау» мағынасындағы атауы деп те айта аламыз», - деп жазды [6, 233 б.]

Осы тектес атаулар түркі халықтары ішінде хакас жерінде *Хан-тигр*, Кузнецк Алатауының оңтүстігінде, Мирнусин мен Кузнецк ойпатының аралығында *Тигір Тізі* атты таулар, Алтайда *Тенери* – «аспан», Тенери-Айры – «аспан айрығы» атты көлдер бар. Бұл тәрізді тау, көл атауларының «аспан», «көк», «құдаймен» байланысты аталуы ертедегі анимистикалық сенімге, сол кездегі адамдардың отқа, аспанға, табиғатқа табынуымен байланысты болған.

Демек, жоғарыдағы деректерге сүйенгенімізде, хантәңірі атауы – «аспанмен ыласқан, көкке тірелген биік тау», «аспан тәңірісі, құдайы», «аспан көкпен тіркескен хан» деген мағынада қойылған сияқты.

Танымал таулардың тағы бірі – Алатау. *Алатау* - тау, басы Хантәңірі шыңынан басталып, аяғы Шымкентке дейін созылып жатқан асқар биік, заңғар тау. Түркілер ежелгі заманнан-ақ биік шыңды, басында мәңгілік мұздар мен аппақ қар жататын тауларды Алатау деп атағаны - Кузбас алатауы, Жоңғар Алатауы, Іле Алатауы, қырғыз Алатауы, Тяньшань атауларынан белгілі. Осы Атаулардағы ала сөзінің төркін, қазіргі қазақ тіліндегі «ақ пен көктің» аралас келген түсіне /орысша пестрый/ қатысты емес, ұлу немесе одан да көнелеу оло тұлғасында артатындай» [6, 233 б.]. Бұған қарағанда, Алатау – «ұлы, аса зор, биік тау» деген мағынаға ие екені байқалады.

Мұзарт (Музарт) – Райымбек ауданындағы мұз таудағы биік асу. Атаудың екінші сыңарындағы арт сөзі көне түркі тілінде «асу, бел» мағынасында қолданылған. Аталмыш ауданның Шөлкөде жайлауында Есекартқан деген тау асуы да бар. Ол «есек асқан асу, бел» деген мағынаны білдіреді. Мұзарттан асып өту қиын болған. Адамның не малдың аяғы таймау үшін киіз үйдің құрым киіздерін мұз үстіне жайып жіберіп, соның үстімен өткен замандар да болған. Атақты ақын І.Жансүгіров Мұзарт туралы:

Меруерт жалтылдайды күнгей Мұзарт,
Көз түгіл үңілесін көңілменен.
Құзары Құдырғының Құлдыр шұнақ,
Өрікті – ол боз биедей желіндеген, - деп тамаша суреттеген [5, 151 б.].

Қорыта айтқанда ұлан ғайыр қазақ даласының оронимдік атаулары әлі де талай зерттеушілердің ғылыми жұмыстарына арқау болатыны сөзсіз.

1. Жанұзақ Т., Рысберген Қ. Қазақ ономастикасы: жетістіктері мен болашағы. – Алматы: «Азия» баспасы, 2004. – 128 бет.

2. Сапаров Қ.Т. Павлодар облысының топонимикалық кеңістігі (қазақтардың кеңістікті игеру тәжірибесінің жер-су атауларындағы көрінісі. Павлодар: «ЭКО» ҒӨФ, 2007. – 308 б.
3. Жанұзақ Т. Қазақстан географиялық атаулары. Алматы облысы. – Алматы: «Арыс» баспасы, 2005. – 265 бет.
4. Бияров Б.Н. Жер-су аттарының сөзжасамдық үлгілері. – Алматы: Мемлекеттік тілді дамыту институты, 2012. – 460 бет.
5. Жанұзақ Т. Қазақ ономастикасы. Атаулар сыры 3. – Алматы: Дайк-пресс, 2007. – 524 бет.
6. Қойшыбаев Е. Қазақстанның жер-су аттары сөздігі. – Алма-Ата, 1985. – 256 б.

Резюме

Баймуратова А.Ж. – магистрантка 2 курса

по специальности 6М01117-Казахский язык и литература, asel-aska83@mail.ru

Научный руководитель: **Атабаева М.С.** – д.ф.н., профессор КазНПУ им. Абая, mereke.atabaeva@gmail.com

Формирование оронимов в Алматинской области

Ономастика изучает историю возникновения и преобразования собственных имен. По предмету исследования она делится на такие направления, как топонимика, антропонимика, этнонимика, астронимика, зоонимика, теонимика, фитонимика. Если топонимика изучает географические названия, антропонимика рассматривает собственные имена, обозначающие имена, отчества, фамилии, прозвища и псевдонимы людей.

Первые ценные данные по происхождению некоторых казахских имен, географических названий и этнонимике можно встретить в трудах Ш.Уалиханова, а также в исследованиях таких русских ученых. В настоящее время по данной проблематике усиленно работают отечественные ученые: Жанузак Т., Рысберген К., Бияров Б., исследовавший лингвоконцептологический подход к вопросам ономастики казахского языка Тлеубердиев Б., также и другие ученые.

Ключевые слова: язык, ономастика, оронимы, топонимика, топооброзование, словообразование, словообразовательные модели, лингвистика, антропоника.

Summary

Assel Baimuratova – 2nd course master of the specialty Kazakh language and literature, asel-aska83@mail.ru

Scientific supervisor: **Atabaeva M.** – PhD, professor KazNPU named after Abai, mereke.atabaeva@gmail.com

Formation of oronyms in Almaty region

The onomastics studies history of emergence and transformation of own names. On an object of research it shares on such directions as toponymics, an antroponymika, an etnonimika, an astronimika, a zoonimika, a teonimika, a fitonimika. If the toponymics studies place names, the antroponymika considers own names designating names, middle names, surnames, nicknames and pseudonyms of people.

The first valuable data by origin of some Kazakh names, place names and an etnonimika can be met in Ualikhanov Sh. works, and also in researches of such Russian scientists. Now on this perspective domestic scientists strenuously work: Zhanuzak T., Rysbergen To., Biyarov B. investigating lingvokontseptologicheskyy approach to questions of onomastics of the Kazakh language Tleuberdiev B. as well other scientists.

The Kazakh onomastics shares on some sectors and segments. Proper names share on groups and classes on belonging to the object called by them according to the denotatny description. It should be noted that at division of onim into groups the Kazakh scientists-onomasty rely on classifications of the West European and Russian scientists.

Keywords: language, onomastics, oronima, toponymics, topoobrozovaniye, slovoobrozovaniye, word-formation models, linguistics, anthroponickname.

УДК 811.111'372

TYPES OF CONVERSION IN ENGLISH

Minasimova Moldir – a master at Yassawi Kazakh-Turkish International University, Turkistan

Standard problems are the unsolved and uncertain ones that have been examined for a long period of time so that these questions always resurface whenever there is a discussion on conversion, such as different considerations on the definition of conversion, directionality and the varied approaches on conversion such as syntactical analysis. On the other hand, there are also some other new problems which were not expected before: for example, the questions of typology, the distinction between word-formation and figurative extension, and the question of the extent to which the meaning of conversion is predictable.

In contrast, some argue that there are rather fuzzy boundaries between each of the word classes, making it quite unreasonable to classify all the elements. However, it is inevitable to speak of word-class when discussing conversion, since conversion is strictly the change of one word category into another word category. Thus, it is sensible and important to differentiate words that are involved in the derivational process of conversion centred on lexical categories.

Every lexical item has its own word-class; therefore, words can be easily grouped together by virtue of their various parts of speech; for example, nouns, verbs, adjectives, adverbs and prepositions.

Key words: conversion, word classes, word category, derivational process of conversion, lexical item

Conversion is one of the very productive means of forming new words in English morphology. It is a derivational process that includes no overt marking; i.e. there is no difference in the form even though the lexical category of the word has changed from one class to another.

Conversion is a non-concatenative process; i.e. derivation without affixes, which is also one of the very productive means of forming new words in English morphology. It is a derivational process that includes no overt marking; i.e. there is no difference in form even though the lexical category of the word has changed from one class to another. According to Dalton-Puffer (1992), the fact that conversion is a productive process reflects on two prospects: speakers of English prefer invariable base forms,¹ and English is tending to become a more isolated language. Some examples of conversion in English are shown below:

Types of Conversion in English

a. Noun > Verb

a bottle > to bottle, the water > to water, a hammer > to hammer

b. Verb > Noun

to call > a call, to guess > a guess, to spy > a spy

c. Adjective > Verb

better > to better, empty > to empty, open > to open

d. Adjective > Noun

poor > the poor, crazy > a crazy, blind > the blind [1,24].

e. Marginal cases:

i) Phrase-compounds

a forget-me-not, a has-been, a must-see

ii) Function words (Prepositions) : *up, down etc Robin climbed **up** the hill.*

*We'll have to **up** all the prices again.*

*We all have our **ups** and downs* [2,212].

There are several types of conversion: noun to verb, verb to noun, adjective to verb, as well as marginal types of conversion such as phrase-compounds and other kinds, like prepositions. As can be seen in the data above, each pair of words is derivationally linked, and they are exactly the same in their phonetic realizations.

Although conversion appears to be simple, there are a variety of problems regarding conversion. There are two main approaches that are going to be presented in this study; namely synchronic and diachronic approaches. For the synchronic analysis, in addition to representing the types of conversion in Present-Day English in greater detail, many controversial questions raised on conversion in English will be thoroughly investigated with numerous examples explicated. According to Bauer and Valera (2005), there happen to be two groups of questions confronting conversion, namely standard problems and so-called „unexpected“ problems.

Standard problems are the unsolved and uncertain ones that have been examined for a long period of time so

that these questions always resurface whenever there is a discussion on conversion, such as different considerations on the definition of conversion, directionality and the varied approaches on conversion such as syntactical analysis. On the other hand, there are also some other new problems which were not expected before: for example, the questions of typology, the distinction between word-formation and figurative extension, and the question of the extent to which the meaning of conversion is predictable.

In addition to this, a historical perspective of conversion in English will be examined as a diachronic approach of analysis. The word formation process of conversion has been present for centuries in the language (Biese 1942). Little attention has been drawn on conversion historically. Apart from the fact that there have not been many studies in this linguistic area, the purposes of this diachronic study are to deliver instructive, unified and meticulous descriptions on conversion with a great deal of comprehensive historical exemplifications and also to be able to trace, with confidence, the practicable and more reliable explanations to the essential questions that arise.

Every lexical item has its own word-class; therefore, words can be easily grouped together by virtue of their various parts of speech; for example, nouns, verbs, adjectives, adverbs and prepositions.

In contrast, some argue that there are rather fuzzy boundaries between each of the word classes, making it quite unreasonable to classify all the elements. However, it is inevitable to speak of word-class when discussing conversion, since conversion is strictly the change of one word category into another word category. Thus, it is sensible and important to differentiate words that are involved in the derivational process of conversion centred on lexical categories.

The major types of conversion consist of three main traditionally known word-classes; that is nouns, verbs, and adjectives. These are said to be the most common types of English conversion.

Nouns are normally defined as lexical items denoting persons, objects and animals. They mostly function as subject and object, but they can sometimes be used as modifiers, too. Usually, distribution of nouns is preceded by articles, both definite and indefinite, and number inflection and genitive inflection are applied to nouns. The definition of verbs is normally in reference to actions or activities, and the prime function of verbs is as predicates. Number, tense, modality, and person inflections are used with verbs. Adjectives function as modifiers and also can be modified by adverbs, and their typical meanings are referring to properties of people or things. There are two inflections that can be applied to adjectives, comparative and superlative attaching either suffixes or more/ the most.

This part is concerned with the adjectives that shift to nouns, and according to Balteiro, this type of conversion is often found in the literature. Examples of deadjectival noun conversion are illustrated below in (2):

(2) Examples of Adjective > Noun Conversion

a. *the poor, the good, the rich, the false, the true, the incredible*

b. *the Spanish, the Danish, the British*

c. *the accused, the taught, 700 wounded, 200 killed*
intellectual, facial, musical, capital, curve [3,12].

In general, those examples shown in (2a-d) have sense in relation to people or special groups of people; i.e. sense of collectivity. The adjectives in (2a) are converted into nouns because they are in the position that nouns usually occupy, that is after definite article „the“. (2b) also has the same structure as (2a), used with definite article „the“, and the adjectives are denoting nationality or the group of nationality. The adjectives in (2c) are also used as nouns, but the adjectives are participial-adjectives. Lastly, the adjectives in (2d) are transferred to a new word class, to nouns, without any syntactic or morphological phenomena like (2a-c).

However, this type of conversion is very controversial. Many scholars do not believe that they are derivational cases of conversion; rather, they are regarded as a result of syntactic phenomena. Some also state that such lexical elements can belong to a number of parts of speech at the same time.

Nouns may also be placed in the position of adjectives, and function as modifiers of other nouns. Examples of this type of conversion are demonstrated in (3):

Examples of Noun > Adjective Conversion : *government official, stone wall, air passage, and zero modification* [3,21].

As shown in (3), *government, stone, air, and zero* fill in the attributive and pronominal position; thus, it is likely to say they are denominal adjectives. Nevertheless, in the same way as 2.1.1, this analysis is also at issue; some declare that this is a derivational process, but others insist that it is odd to name *government, stone, air, and zero* adjectives.

Noun to verb conversion in English. Examples of this type of conversion are shown below in (4):

(4) Examples of Noun > Verb Conversion

a. *captain, father, hammer, saw, dock, bottle*

b. *pressure, brainstorm, eye-witness, headquarter, runway, motorcycle, freefall*

MC, KO [3,28].

(4a) deals with the most productive conversion in noun to verb conversion. It is the shift of simple nouns to verbs. The meaning of the converted verbs is chiefly dependent on the meaning of the nouns. Kastovsky suggests that if the nominal base represents a person, the definition of denominal verbs is “act as N”, such as *captain* or *father*; if the base element refers an instrument, then the derivative form is defined as “performing some appropriate verbal action with or as with N”, for instance *hammer* and *saw*; and if the base form designates a place, the definition of the converted element would become “go, be, put into/in N”, such as *dock* and *bottle* [4,202].

(4b) stands for the conversion from either suffixed nouns or compounds to verbs. The verb *to pressure* is an outcome of conversion from the suffixed noun *pressure*; *brainstorm* becomes a verb from the abstract noun form; and *eye-witness* is a result of conversion from the common person noun. There are also special cases of noun to verb conversions, which are conversions from acronyms or truncated words.

1 Plag, Ingo. *Morphological Productivity, structural constraints in English derivation*. Mouton de Gruyter: The Hague, 2008. – 203 p.

2 Bauer, Laurie. *English Word-formation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. – 328 p.

3 Balteiro, Isabel (2007) *A Contribution to the study of conversion in English*. Münster: Waxmann.

4 Kastovsky, Dieter. *Conversion and/or zero: word-formation theory, historical linguistic, and typology* “In Laurie Bauer and Salvador Valera (eds.), *Approaches to Conversion/Zero-Derivation*. Münster: Waxman, 2010. 210 p.

Резюме

Минасимова М. – *Қазақстанның түрік университетінің Қожа Ахмет Яссауи, магистрант*

Виды конверсии в английском языке

Стандартные проблемы являются нерешенными и неопределенной те, которые были проверены в течение длительного периода времени, так что эти вопросы всегда всплывают всякий раз, когда идет обсуждение на преобразования, такие как различные соображения относительно определения преобразования, направленность и разнообразные подходы при конвертации, такие как синтаксический анализ. С другой стороны, есть также некоторые другие новые проблемы, которых Вы не ожидали и раньше: например, вопросы типологии, различия словообразования и образное расширение, и вопрос о том, в какой степени смысл преобразования предсказуем.

В противоположность этому, некоторые утверждают, что есть довольно нечеткими границами между каждым из классов слов, что делает его довольно неразумно классифицировать все элементы. Однако, это неизбежно говорить о слове-классе при обсуждении преобразования, поскольку преобразование категорически смену одним словом категории в другую категорию слова. Таким образом, целесообразно и важно дифференцировать слова, которые вовлечены в словообразовательный процесс преобразования сосредоточено на лексических категорий.

Каждая лексическая единица имеет свое собственное слово-класс; следовательно, слова могут быть легко сгруппированы вместе в силу их различных частей речи, например, существительные, глаголы, прилагательные, наречия и предлоги.

Ключевые слова: преобразования, классы слов, категория слов, словообразовательная процесс преобразования, лексическая единица

Түйіндеме

Минасимова М. – *Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ - түрік университетінің магистранты*

Ағылшын тіліндегі конверсия түрлері

Жалпы мәселелер ол ұзақ уақыт бойы тексерілген болса да шешілмеген және айқындалмаған мәселелер мысалы синтаксистік талдау сияқты, бағыттау мен конверсиялау үшін түрлі тәсілдер анықтау туралы пікір, сондай-ақ айырбастау бойынша пікірталас болған кезде осы мәселелер әрқашан қайта кездеседі. Екінші жағынан, сондай-ақ кейбір басқа да күтілмеген жаңа мәселелер бар: мысалы, типология мәселесі, сөзжасам және бейнелік кеңейту айырмашылығы, және оның қандай дәрежеде мағынасын түрлендіруді болжауға болады.

Бұған қарама-қарсы, кейбіреулер әр сөз топтары арасында түсініксіз шекара бар екенін және барлық элементтерді жіктеу себепсіз екенін түсіндіреді. Алайда, бұл сөз өзгерістері туралы талқыландықанда сөз топтары туралы айту шарасыз, өйткені түрлендіру кезінде үзілді-кесілді бір сөз санатынан басқа санаттағы сөздерге ауысады. Осылайша, лексикалық категорияның туындыға айналу процесіндегі өзгеріске ұшыраған сөздерін ажырата білу орынды және маңызды.

Әрбір лексикалық мәселенің өз меншікті сөз топтары бар, демек, сөздер әр түрлі сөз таптарымен бірге оңай топтастырылған болуы мүмкін мысалы, зат есім, етістік, сын есім, үстеу мен шылау.

Түйін сөздер: түрлендіру, сөз топтары, сөз санаттары, туындыға айналу процесіндегі түрлендіру, лексикалық мәселе.

КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ MULTILINGUAL EDUCATION

УДК 811.411.2136

АРАБСКОЕ ЗАИМСТВОВАНИЕ В РУССКОМ И КАЗАХСКОМ ЯЗЫКАХ

Оразова Р.К. - *ст.преподаватель*

Оразова А.Ж. - *студентка КазНПУ им.Абая кафедры восточных языков*

В статье рассматриваются заимствованные слова с арабского на русский и казахский языки, их происхождение, семантика, изменения, функциональные особенности. Также в ней описаны причины заимствования, использования арабизмов в художественной литературе. Арабские заимствования, под которыми будем иметь в виду слова исконно арабского происхождения, непосредственно или опосредованно заимствованные русским и казахским языками, привлекали внимание ряда лингвистов.

Ключевые слова: арабизмы, арабский язык, заимствование, религия ислам, причины заимствования, международный язык.

В действительности мы на каждом шагу сталкиваемся с доказательствами того, что мусульмане занимали ведущие места в науке и культуре в средние века. Следы достижений мусульман мы видим на Западе в элементах, начиная с одежды, кухни, культуры поведения и заканчивая такими сферами, как астрономия, география, медицина, математика, химия, архитектура.

Для более глубокого осознания полезно вспомнить о наличии в западных языках слов арабского происхождения. Языковеды отмечают, что сегодня используемые в русском, казахском, английском, французском и других языках тысячи слов связаны корнями именно с арабским языком. К примеру, 10% слов в испанском языке перешли из арабского языка. Количество перенятых из арабского языка слова в русском языке превышают 450, а в казахском более 3000.

«**Язык** - сокровище народа, его история, именно в нем, как в зеркале, отражаются социальные сдвиги общества. Арабский язык оказал огромное влияние на языки многих народов, особенно в области лексики, его значение возросло в связи с арабскими завоеваниями и распространением ислама. В этот период в культурной жизни народов Ближнего и Среднего Востока арабский язык играл роль международного языка» [1,3].

Арабизм — заимствование из арабского языка в другие языки, либо особенность, свойственная арабскому, но перенесенная в другой язык. Арабский язык, как язык религиозного общения мусульман, занимает значительное место в языках мусульманских народов.

Важно отметить причины заимствования арабизмов. Как правило, выделяют:

1. религиозные причины (распространение ислама);
2. экономические причины (торговые связи Европы и Азии с Востоком);
3. научно- культурные причины;
4. политические причины;
5. психологические причины;
6. процессы иммиграции и эмиграции;
7. соседство двух народов с разными родными языками.

Арабизмы делятся на две большие группы: **прямые и опосредованные**. К прямым арабизмам относят слова, перешедшие на другой язык без изменений: шариат, имам, хадис, мечеть, надир. Опосредованные - слова, которые вошли в русский и казахский языки через английский, немецкий, французский и и другие языки: сироп, гарем, софа, жираф, жасмин, магазин, муссон, эликсир, сафари, кофе.

Арабизмы в русском языке. В отношении количества арабизмов в русском языке имеются некоторые разногласия. Т.П. Гаврилов указывает на присутствие в русском языке 193 арабизмов [2,16], М.Х. Халлави считает, что их 260, из которых активно функционирует половина. Большинство арабизмов вошло в русский язык при посредстве тюркских языков.[3,25]

Заимствование происходит устным путём и письменным, может быть, не только непосредственным, но и через посредство третьего языка, при этом, естественно, язык посредник накладывает отпечаток на слово.

Наверняка некоторые предполагают, что часто используемые в обиходе слова «адмирал», «арсенал», «магазин», «азимут», «альманах» имеют западные корни, однако все они имеют арабские корни. Слово «адмирал» произошло от арабского «амируль-бахр» (в военном значении морской владыка), «арсенал» – «дарус-сенайе» (место производства), «магазин» – от арабского слова «мехзен» (казна) или же «ма хезене» (место хранения), «азимут» – «ас-самт» (направление, отношение). Слово «альманах» родилось от арабского слова «аль-манах», что в переводе климат. В средние века время восхода и заката солнца и луны в астрономических дневниках назывались именно так.

Адмирал — أمير amīr, командующий. Amīr al-bihār — командующий морей. Впервые этот титул присвоили и начали употреблять в тогда еще арабской Сицилии, а после того, как остров был захвачен Норманами, слово перекочевало в средневековые французский и генуэзский языки. Короля Эдварда III в XIV веке называли «Амугел». Буква «Д» появилась значительно позже, создав иллюзию заимствования слова из латыни.

Алхимия, химия — الكيمياء al-kīmiyā. Это словечко впервые употребил в 1140 году Платон Тивольский, итальянский математик и астроном, побуквенно перенеся его с арабского в латынь. Часто употребляемое в средневековой Европе слово «алхимия», впоследствии преобразовалось просто в «химию», точную и вовсе не волшебную науку.

Алкоголь — الكحل al-kohl, первоначально обозначало тонко перемолотую в порошок сурьму для век. В таком значении слово и вошло в латинский язык в XIII веке. В XIV стало означать просто нечто хорошо перемолотое и растертое. В средневековой литературе стало означать очищенный материал, или некую «квинтэссенцию», полученную методом дистилляции. Парацельс в XVI веке употребил слово «алкоголь» в значении «квинтэссенция вина». Но только в XVIII веке в английском словаре Бэйли его значение было описано, как «очень чистый ректифицированный спирт».

Алгебра — الجبر al-jabr, восстановление сломанных частей. Математическое значение получило от названия книг, написанной в IX веке математиком Аль-Харезмом «al-kitāb al-mukhtaṣar fī ḥisāb al-jabr wa al-muqābala» (Краткая книга сложения, заполнения и подсчета). В средневековом арабском al-jabr и al-muqābala означало «метод решения уравнений».

Арсенал — دار الصناعة dār aṣ-ṣināʿa, производственное здание. Пришло в остальные языки из итальянского, а точнее, из средневекового венецианского наречия языка. В раннем английском слово стали употреблять в значении портовых доков (XVI век) — постройки, где проходил ремонт военных кораблей. И лишь позже получил свое конечное значение — «места для хранения оружия и боеприпасов».

Азимут — السموت al-sumūt | as-sumūt, путь, направление. Изначально так называли арабскую версию астролябии, инструмента для навигации. Но в «Трактате об Астролябии» 1390 года Джоффри Чоссер так часто употреблял это слово, что оно приобрело несколько иное значение.

Гитара — قيثارة qīṭāra. Современная форма слова этого музыкального инструмента пришло в наш язык от испанского guitarra, модификации арабского qītar. Между тем, есть мнение, ничем не подкрепленное, что арабы взяли слово у древних греков — Kithara — кифара, струнный щипковый инструмент, вроде мини-арфы.

Жасмин — ياسمين yās(a)mīn. Впервые было употреблено в латинском тексте XIII века. А первый куст жасмина вырастили в Европе лишь в конце XVI века.

Каравай — كرويا karawiyā, круглый хлеб.

Карат — قيراط qīrāt, очень маленькая мера веса, 1/24 веса золотого динара, приблизительно равная весу 4-х зернышек пшеницы.

Кофе — قهوة qahwa. Изначально попало в турецкий язык, модифицированным в kahveh, и лишь затем превратилось в итальянское caffè. Последняя форма вошла в европейские языки в начале XVII века, когда наши предки распробовали вкус этого напитка.

Лак — لاک lak. Смола сандарака, используемая для покрытия чего-либо, должно иметь глянцевый блеск.

Магазин — مخازن makhāzin. Собственно означает то, что означает — место, где торгуют. Самое

раннее упоминание этого слова датируется 1228 годом, когда в Марселе был открыт первый «магазин». В XVI веке англичане употребляли это слово в значении — «склад для хранения пороха» (позднее — и пуль). Так что в этом значении — «магазин автомата», мы позаимствовали это слово именно у бритов.

Макраме — مقرامة miqāma, ажурное плетение. Сами знаете — это такое народный промысел из мелких узелков, который обожают наши бабушки. Да и вообще, говорят, отлично успокаивает нервы.

Матрас — مطرح maṭraḥ, большая подушка или коврик, на котором лежат. Дословно с арабского можно перевести, как «нечто, брошенное на пол» (корень tarah = «бросать»). С XIII века слово начало употребляться в Европе в значении «мягкого лоскутного одеяла, на котором можно лежать».

Маска, маскарад — مسخرة maskhara, шут, клоун. Попало в итальянский и французские языки в середине XIII века. Кажется, объяснять не надо — маску носили актеры Комедии Дель Арте, то есть — комики, шуты.

Массаж — مسّ mass, прикасаться. Практика массажа возникла на среднем Востоке в те времена, когда европейцы даже мыться не умели, и уж тем более не пользовались ванными и прочими подобными достижениями цивилизации. Так что в Европу словечко попало сразу во французский язык и лишь в 1779 году, когда в силу вспышки инфекционных заболеваний, народу пришлось тереть себя мочалкой хотя бы раз в месяц по предписанию властей.

Мохер — المخرّ l-mokhaṣṣa, высококачественная одежда, произведенная из тонкой козьей шерсти. Корень здесь отнюдь не «шерсть», а khaṣṣa = «отборный». Впервые появилось в итальянском языке в 1542 году. Мы же заимствовали это слово у французов лишь в XVIII веке.

Ракетка — راحة rāḥa(t), пальцы руки. Игра в подобие бадминтона стало модным явлением в Европе еще во время Крестовых походов, и была взята, у кого бы вы думали? Вот именно...

Сафари — سفر safar, путешествие.

Сахар — سكر sukka. Изначально попал в арабский из санскритского слова sharkara. Кстати, тростниковый сахар начали производить именно в Индии, но он пользовался большой популярностью у средневековых арабов.

Сода — سودة suwāda, سويد suwayd, or سويدة suwayda. Виды растения, произрастающие в соленой среде, в которых содержится карбонат натрия. Первоначально использовалась в производстве стекла. В европейские языки слово попало в раннем средневековье.

Сундук — صندوق 'ondok. Ящик и ничего более.

Табло — طبل tabl, барабан. Изначально действительно был только музыкальным ударным инструментом, но с какого-то момента так стали называть в Европе табличку для записи. Например, побед, или долгов.

Тара — طرحة ṭarḥa, нечто пустое, что можно наполнить. Как ни странно, впервые слово употребили в Париже в 1311 году, когда законом санкционировали перевозку товаров в коробах. Изначально использовалось в значении «вес», то есть из общего веса товара вычитали вес упаковки — его-то и называли «тара».

Тариф — تعريف ta'rif, уведомление. В средневековье на Средиземноморье слово «тариф» — означало утвержденный список товаров к погрузке, составляющиеся на купеческих кораблях, или некая таблица продаваемого товара с указанием стоимости.[4]

Русский язык испытывал влияние в разное время со стороны разных языков. К числу традиционных заимствованных пластов относят англицизмы, галлицизмы и германизмы. Однако, по мнению исследователей, значительное место среди заимствований в лексической системе русского языка занимают арабизмы, которые традиционно рассматривались в кругу ориентализмов.

Арабизмы в казахском языке. На сегодняшний день в казахском языке широко употребляется около 3000 арабизмов. Начало вхождения арабских понятий и терминов в казахский язык связан прежде всего с распространением исламской религии среди казахов. Новые, доселе неизвестные казахам и их предкам религиозные термины не переводились на местные языки, а заимствовались напрямую, но с учетом особенностей казахского произношения. Например, слово «масджид» (мечеть) превратилось в казахское «мешіт». Распространению арабизмов способствовала казахская письменность, основанная на арабском алфавите.

Несмотря на то, что с приходом к власти атеистического строя общий уровень религиозности казахов снизился, арабизмы прочно закрепились в литературном казахском языке и повседневно применяются в разговорной речи, но не так часто, как в более ранний период. Этому не помешало даже введение сначала латинского, затем кириллического алфавита в эпоху СССР. Например, в трудах Абая Кунанбаева присутствует огромное количество слов арабского происхождения. Доходит до того, что неподготовленный читатель-казах не может понять смысл некоторых предложений. Так же дело обстоит с другими казахскими акынами и поэтами того периода.[5]

Адам(آدم) - человек, обладающий мышлением, речью, способностью создавать и пользоваться.

Азамат - (عظمة) - величие, достоинство, гордость, великолепие, гражданин, совершеннолетний человек как личность. «Азамат ердің баласы аз ұйықтар да, көп жортар» (мақал).

Азан (أذان) - призыв к молитве, ранее утро. «Көк пәуеске күймесін Азаннан тұрып жеккін деп, шешесінің сол жерде бұларға берген жауабы» (“Қыз Жібек”).

Ақиқат(حقیقه) – истина, правда, реальность, подлинность. «Айтқаныңа басыңды сал, ақиқатын ойласаң тұрдым деген жерің қал, адамдығың жоймасаң» (мақал).

Ақымақ(احمق) - глупый, дурак. «Қорқақтың көзі үлкен, ақымақтың сөзі үлкен» (мақал).

Алау(علو) - огонь, пламя. «Алаудың ішін күйдіріп, ақша бетің сүйдіріп. Жәдігерді қуантып, әудем жерге жерге жүргізді».

Дастарқан - (دستار+خوان) чалма, тюрбан, хан, скатерть, сервированный стол. «Келіншек азырақ абыржуын басып, өзі дастарқанға келіп отырды» (Абай).

Гауһар - (كوهر) жемчуг, драгоценный камень, сущность, суть. «Жетпедім, не жасырамын, Гауһарымның қадіріне» (Абай).

Гүл - (گل) цветок, роза. «Көңілім гүл, өмірім бақша, тілім бұлбұл» (К.Жүсіп).

Анар (انار) - гранат. «Дірілдеп қос анары ақ төсінде, жатыр-ау құшағында тәтті ұйқының» (Қ.Аманжолов).

Апта(حفت) - неделя, семь. «Жүрмесем есендесіп тұра алмаймын, ішінен асып кетсе бір аптаның» (Балалар, аманбысың, шырақтарым).

Астана - (استان) порог, вход, вход во дворец, столица. «Тербе өзің, мауқым бас, алтын бесік астана» (Қ.Аманжолов).

Әйел-(عيل) дитя, ребенок, женщина. «Әйелінің көзі бұлаудай» (Балалар, аманбысың, шырақтарым).

Ғарыш(عرش) – трон, престол, космос, небесные сферы. «Дариядан артық ақылың, төбең биік ғарыштан, қыртайғанда бір көріп, зират егіп қайтуға, Жамбыл келді алыстан» (Жамбыл).

Ғимарат-(عمارة) строение, надстройка, здание. «Айналасы дуалмен қоршалған екі қабатты үлкен ғимарат көзіне оттай басылды» (С.Сейфуллин)

Дүкен-(دكان) лавка, магазин, ларек. «Біз дүкенге барып қайттық» (Энциклопедия).

Әліппе-(أب+ت) букварь. «Біз арап әліппесімен оқимыз» (Энциклопедия).

Әсел-(عسل) - мед. «Әсел – ара балы» (Энциклопедия).

Кітап-(كتاب) – книга. «Наданмен дос болғанша, Кітаппен дос бол» (мақал).

Хат - (خط) письмо, линия, почерк. «Хаттың көптеген түрі бар: жауапты талап ететін өтініш, ұсыныс, шағым, сұрау салу хаттары т.б. Хабарлама, ақпарат, бас тарту, ескерту т.б. мазмұндағы жауапты талап етпейтін хаттар да кездеседі» (“Егемен Қазақстан” Республикалық газеті)

Мақала – (مقالات) статья. «Мақала жазу барысында әрбір сөз, сөйлемге аса мән беретін болсаңыз, кейін қайта бір өңдеп шығуға уақыт жоғалтпайсыз» (Энциклопедия).

Мемлекет – (مملكة) царство, королевство. «Қазақстан мемлекеті өз алдына дербес даму мақсатында, алдымен елде болып жатқан мәселелерге назар аударып, соларды қалпына келтіру жолы арқылы ол болашаққа батыл және нақ қадам жасайды» (Н.Ә. Назарбаев)

Үкімет – (حكومة) правительство. «Үкімет — мемлекеттік биліктің жоғары атқарушы органы».(Ата-Заң)

Құқық – (حق) права. «Құқық дегеніміз — мемлекет арқылы қамтамасыз етілетін, әділеттілік туралы адамдардың көзқарастарынан көрініс табатын, жалпыға бірдей міндетті нормалардың жиынтығы» (www.zharar.com)

Әділет - (عدالة) справедливость. «Әділдіктің белгісі - біле тұра бұрмаса, ақылдының белгісі - өткен істі қумаса». (Асан қайғы)

Дін – (دين) религия. «Ислам – дін ғана емес, ол біздің мәдениетіміз». (Н. Ә. Назарбаев)

Жамағат - (جمعة) община, общество.

Мешіт – (مسجد) мечеть. «Мешіт ішінде саз балшықтан салынған 50-ге жуық үй, екі мешіт, медресе, оқ-дәрі қоймалары, құдықтар болған». (www.zharar.com)

Многообразные культурные и торговые связи Европы с Востоком отражают заимствования из арабского языка. Длительная арабская оккупация Испании (VIII–XV вв.), Крестовые походы (XI–XIII вв.), а также открытие морского пути в Индию (конец XVI в.), послужили стимулом для оживления торговли Британской империи с восточными странами. Колонизация ряда арабских стран также оставила свой след в словарном составе английского языка в виде арабизмов, относящихся к торговле с арабскими странами, к их укладу жизни и т. д.

Так же, как латинский язык был языком ученых в средневековой Европе, так арабский язык был языком науки для исламского мира. В XIV—XVI вв. ряд слов, использовавшихся арабскими учёными,

попали в английский язык через латинский. Ряд арабизмов попали в словарный состав английского языка через итальянский (algebra, carat, tariff), португальский (apricot), французский (calibre, sultan, magazine), голландский, испанский и другие языки.

В **заключении** можно сказать, что ученых, которые занимались изучением особенностей арабских заимствованных слов в другие языки, очень много. Велика заслуга таких ученых-арабистов, как Х.К. Баранов, составитель арабско-русского словаря, И.Ю. Крачковский, А.П. Юшкевич, А.Е. Крымский, Л.З. Рустемов.

Проведенная работа позволила уточнить особенности процесса заимствования и последующего функционирования слова в лексической системе современного русского и казахского языков, выявить, как арабские заимствования отражают изменения, произошедшие в российской и казахской действительности и ментальности.

1. Рустемов Л.З. «Казахско-русский толковый словарь арабско-иранских заимствованных слов». – А., 1989 г

2. Гаврилова Т. П. «История арабской по происхождению лексики в русском языке». – Моск. гос. пед. ун-т 1981 (Док.дисс)

3. Халлави М. Х. «Лексические арабские заимствования в современном русском языке».- М. Университет дружбы народов, (Док.дисс) 1986

4. <http://www.aspirant.vsu.ru/ref.php?cand=1858>

5. https://ru.wikipedia.org/wiki/Арабизмы_в_казахском_языке

Түйіндеме

Оразова Р.К. - ҚазҰПУ аға оқытушы

Оразова А.Ж. - ҚазҰПУ студенті, orazovagera@mail.ru

Орыс және қазақ тілдеріндегі араб кірме сөздері

Мақалада араб тілінен орыс және қазақ тілдеріне кірген кірме сөздер, олардың мағыналары мен функционалдық өзгерістері қарастырылады. Және де мақалада арабизмдердің кіру себептерін сипаттап, көркем әдебиетте сөздердің қолданылуы көрсетілген. Араб кірме сөздері, тікелей немесе жанама түрде қазақ және орыс тілдеріне енген сөздер, бірқатар лингвистердің назарын аудартты.

Түйін сөздер: арабизмдер, араб тілі, кірме сөздер, ислам діні, кірме сөздердің себептері, халықаралық тіл.

Summary

R.K.Orazova- senior lecturer, Abai KazNPU

A.Zh.Orazova-student, Abai KazNPU, orazovagera@mail.ru

Arab borrowed words in Russian and Kazakh languages

The article gives an analysis of borrowed words from Arabic to Russian and Kazakh languages, their semantics, modifications and functional features. Also it describes the reasons of borrowing and using in imaginative literature. Arabic borrowings, which we will talk about, the words of the native Arab origin, directly or indirectly borrowed into Russian and Kazakh languages, attracted the attention of a number of linguists.

Key words: Arabism, Arabic language, borrowed words, Islam, reasons of borrowing, international language.

УДК 811.512.122.811.111'36

PECULIARITIES OF PRONOUNS IN ENGLISH AND KAZAKH

Berdash Madina - a master at Yassawi International Kazakh-Turkish University

This article deals with the problem of structural peculiarities of Pronouns in English and Kazakh. Traditionally all parts of speech are subdivided on the upper level of classification into *notional words* and *functional words*. Notional words, which traditionally include nouns, verbs, adjectives, adverbs, pronouns and numerals. To the notional parts of speech of the English language belong the noun, the adjective, the numeral, the pronoun, the verb, and the adverb.

The pronoun is a part of speech which points out objects and their quality without naming them as nouns and adjectives do. Thus pronouns function substitutes of nouns or adjectives and have a very general relative meaning. There aren't any reciprocal pronouns in Kazakh. Although if we translate the pronouns each other and one another into Kazakh it will be «бір-бірін», «бір-бірлерін» and it conforms to indefinite pronoun.

The personal pronouns have the grammatical category of person, case, number and (in the 3rd person singular) gender. The personal pronouns have 2 cases: the nominative and the objective case. Possessive pronouns have the same distinctions of person, number and gender as personal pronouns.

Reflexive pronouns refer to the subject of the sentence in which they are used, indicating that the action performed by the doer passes back to him or is associated with him.

Reciprocal pronouns are the group-pronouns each other and one another. They express mutual action or relation. The subject to which they refer must always be in the plural.

The demonstrative pronouns this and that are used as subjects, predicative, objects and attributes.

Key words: personal pronouns, Possessive pronouns, Reflexive pronouns, Reciprocal pronouns, The demonstrative pronouns, The interrogative pronouns, Relative pronouns

Traditionally all parts of speech are subdivided on the upper level of classification into *notional words* and *functional words*. Notional words, which traditionally include nouns, verbs, adjectives, adverbs, pronouns and numerals. To the notional parts of speech of the English language belong the noun, the adjective, the numeral, the pronoun, the verb, and the adverb. «The pronoun is a part of speech which points out objects and their qualities without naming them» [1,67].

«Pronouns, unlike nouns and adjectives, do not denote substance or qualities, but they refer to the substances or qualities expressed by nouns and adjectives in the same context or situation» [2,15].

Classification of pronouns according to Ilysh:

«We usually find in grammars a classification of pronouns into personal, possessive, interrogative, indefinite, relative, etc. It is clear, however, that some points in that classification are not grammatical at all. Thus, if we say, for example, that a pronoun is indefinite we do not characterise it from a grammatical but from a semantic point of view» [3,61].

The personal pronouns are: I, he, she, it, we, you, they. The personal pronouns have the grammatical category of person, case, number and (in the 3rd person singular) gender.

The personal pronouns have 2 cases: the nominative and the objective case.

The nominative case: I, he, she, it, we, you, they.

The objective case: me, him, her, it, us, you, them.

Possessive pronouns have the same distinctions of person, number and gender as personal pronouns.

Possessive pronouns have 2 forms, namely the dependent (or conjoint) form and the independent (or absolute) form.

Reflexive pronouns refer to the subject of the sentence in which they are used, indicating that the action performed by the doer passes back to him or is associated with him.

Reciprocal pronouns are the group-pronouns each other and one another. They express mutual action or relation. The subject to which they refer must always be in the plural [4,61].

Reciprocal pronouns preceded by a preposition are used as a prepositional indirect object: They look at one another for a moment. in silence they started at each other.

The demonstrative pronouns are this, that, such, (the) same. The demonstrative pronouns this and that have two numbers: this – these, that – those.

The demonstrative pronouns this and that are used as subjects, predicative, objects and attributes.

It's all right, but I'd rather try my hand at brokerage, I think that appeals to me. (subject)

The only honest people – if they existed – were those who said:

“This is foul brutality...” (predicative)

Tell me just how you did this. (object)

“If that young fellow wanted a place, I'd give it to him,” he thought. (attribute)

Interrogative pronouns are used in inquiry, to form special questions. They are: who, whose, what, which [5,12].

The interrogative pronoun who has the category of case; the nominative is who, the objective case is whom.

Relative pronouns can also refer to a clause.

Relative pronouns always perform some syntactical function in the clause they introduce.

The negative pronouns nobody, no one, nothing are singular in meaning and when they are used as the subject of the sentence they require a verb in the singular.

The pronoun is a part of speech which points out objects and their quality without naming them as nouns and adjectives do. Thus pronouns function substitutes of nouns or adjectives and have a very general relative meaning. For example: *I have a daughter. She is five years old. Her eyes are blue. She has \$ boyfriend. He is six. Both have a lot of toys. They meet every day. They have some secrets.* -

Pronouns are divided into the following groups:

1) *personal pronouns*: I, we, you, he, she, it, they;

2) *possessive pronouns*: my, our, your, his, her, its, their, mine, ours yours, his, hers, its, theirs;

- 3) reflexive pronouns: myself, ourselves, yourself yourselves, himself, herself itself, themselves, oneself;
- 4) reciprocal pronouns: each other, one another;
- 5) demonstrative pronouns: this, these, that, those, such, (the)same;
- 6) interrogative pronouns: who, whose, which, what;
- 7) connective pronouns: who, whose, which, what, that;
- 8) indefinite pronouns: some, any, somebody, anybody, something, anything, someone, anyone, one;
- 9) defining pronouns: all, each, both, either, every, everybody, everyone, everything, other, another;
- 10) negative pronouns: no, none, neither, nobody, no one, nothing.

In Kazakh possessive pronoun doesn't exist. But possessive pronouns my, his, her, its, their, is given by the way of possessing pronouns (есімдіктердің тәуелдену жолымен) for example: My sister lives in Almaty. Менің әпкем Алматыда тұрады.

There aren't any reciprocal pronouns in Kazakh. Although if we translate the pronouns each other and one another into Kazakh it will be «бір-бірін», «бір-бірлерін» and it conforms to indefinite pronoun. He doesn't know me, but we loved each other. Ол мені танымайтын еді, бірақ біз бір-бірімізді сүйдік.

Relative pronouns introduce attributive clause. They are, who, whose, which, as that. But in Kazakh attributive clause doesn't exist. Conjunctive pronouns generally don't exist in Kazakh.

Interrogative pronouns have not number in English. In Kazakh interrogative pronouns have number, but as Balakaev mentioned not all of them have number [6,61].

In English defining pronouns have numbers. But only: "Other has 2 numbers: singular – other; plural – others" And in Kazakh defining pronoun generally has not number.

In English demonstrative pronoun has not case. And in Kazakh the following pronouns can be declined: бұл, ол, мына, ана, сол.

In English according to Ivanova, Burlakova and Kaushanskaya only possessive and reflexive pronouns have person. And in Kazakh personal, interrogative, reflexive, pronouns have persons. Demonstrative pronouns have not person

Interrogative pronouns have person, but not all of them.

According to Oralbaeva the reflexive pronoun has person in Kazakh, for example: өзім, өзің, өзіңіз, өзі, өзіміз, өздеріміз, өздеріңіз, өздері [7,54].

According to Oralbaeva the negative pronoun has not person

So a pronoun is a word that has replaces a noun or refers to it. There are some differences of Pronouns in English and Kazakh. And there are some similarities as well.

1 Каушанская Л. Грамматика английского языка. – Ленинград: Государственное учебно-педагогическое издательство министерство просвещения РСФСР Ленинградское отделение, 1963. – 398 с.

2 Резник Р.В. Практическая грамматика английского языка. – Москва: Флинта, 2000. – 688 с.

3 Ильин В.А. Строй современного английского языка. – Ленинград: Просвещение Ленинградского отделение, 1971. – 365 с.

4 Hook J. H., Mathews E. G, Modern American Grammar and Usage. – New York, 2006.

5 Cruisinga E, A Handbook of Present-day English, Part II, vol. 1,2,3. Groningen, 2001.

6 Балақаев М. Қазақ тілінің грамматикасы. – Алматы: Ғылым, 1997. – 784 б.

7 Оралбаева Н. Қазақ тілі. – Алматы: Қазақ Университеті, 1993. – 336 б.

Резюме

Бердаш М. – Казахский турецкий университет имени Кожы Ахмета Яссауи

Проблема структурных особенностей местоимений в английском и казахском языках

В данной статье рассматривается проблема структурных особенностей местоимений в английском и казахском языках. Традиционно все части речи подразделяются на верхнем уровне классификации знаменательных слов и служебных слов. Знаменательные слова, те которые традиционно состоятся из существительных, глаголов, прилагательных, наречий, местоимений и числительных. К смысловой части речи английского языка относятся существительное, прилагательное, числительное, местоимение, глагол и наречие.

Местоимение-это часть речи которая указывает на предметы и их качества, не называя их как существительные и прилагательные. Таким образом, функция местоимения-заменители существительных или прилагательных и имеют весьма общий относительный смысл. В казахском языке нет никаких взаимных местоимений. Хотя если перевести местоимения друг друга и один другого, в казахском это будет «бір-бірін», «бір-бірлерін» и это соответствует неопределенному местоимению.

Личные местоимения имеют грамматические категории лица, падежа, числа и (в 3-м лице единственного числа) пола. Личные местоимения имеют 2 падежей: именительный и косвенный падеж. Притяжательные местоимения имеют те же категории лица, числа и пола как личные местоимения.

Возвратные местоимения относятся к теме предложения, в которых они используются, указывая, что действие, выполняемое исполнителем переходит обратно к нему и связан с ним.

Взаимные местоимения являются группы-местоимения друг друга и один другого. Они выражают взаимное действие или отношение. Предмет, к которому они относятся, должен всегда быть во множественном числе.

Указательные местоимения этот или тот, которые используются в качестве подлежащего, предикативных, дополнения и определения.

Ключевые слова: личные местоимения, притяжательные местоимения, возвратные местоимения, взаимные местоимения, указательные местоимения, вопросительные местоимения, относительные местоимения.

Түйіндеме

Бердаш М. – Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің магистранты

Қазақ және ағылшын тілдеріндегі есімдіктерінің құрылымдық ерекшеліктерінің мәселесі

Бұл мақалада қазақ және ағылшын тілдеріндегі есімдіктің құрылымдық ерекшеліктерінің мәселесі қарастырылады. Дәстүрлі түрде барлық сөз таптары жоғарғы деңгейде негізгі сөздер мен қызметтік сөздер болып бөлінеді. Негізгі сөздер дәстүрлі түрде зат есім, сын есім, сан есім, есімдік, етістік және үстеуден тұрады. Ағылшын тілінің мағыналы сөз табына зат есім, сын есім, сан есім, есімдік, етістік және үстеу жатады.

Есімдік - заттың атын, сынын, санын, олардың аттарын білдірмейтін, бірақ солардың (зат есім, сын есім, сан есімдердің) орнына жұмсалатын сөз табы. Осылайша, есімдіктің атқаратын қызметі – зат есім немесе сын есімдерді алмастырғыштар және олардың бір біріне ортақ мағыналары бар. Қазақ тілінде ешқандай өзара есімдік жоқ. Дегенмен, егер друг друга және один другого есімдіктерін аударатын болсақ, қазақ тілінде "бір-бірін", "бір-бірлерін" деп аударылады да, белгісіздік есімдігіне сәйкес келеді.

Жіктеу есімдігі грамматикалық үш жағы, саны және септігі болады. Жіктеу есімдігінің 2 септіктері бар: атау және жанама септік. Тәуелдеу есімдігі де жіктеу есімдігі сияқты грамматикалық жағы, саны және септіктен тұрады.

Өздік есімдігі сөйлеушіні не сөйлемдегі субъектіні өзге субстанциялар мен құбылыстардан бөліп алып көрсетуші сөздер.

Өзара есімдігіне бір-бірін және бір бірлерін деген есімдік топтары жатады. Олар өзара іс-әрекет немесе қатынасты білдіреді. Оларға тиісті зат әрқашан көпше түрде болуы керек.

Сілтеу есімдігі, осы немесе сол сөздері, бастауыш, баяндауыш, анықтауыш және толықтауыш ретінде пайдаланылады.

Түйін сөздер: жіктеу есімдігі, тәуелдеу есімдігі, өздік есімдігі, өзара есімдік, сілтеу есімдігі, сұрау есімдігі, қатысты есімдік.

УДК 811.111.811.512.122'37

АҒЫЛШЫН ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛДЕРІНДЕГІ ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕР

Аязбаева Н. – Қожа Ахмет Ясауи атындағы

Халықаралық қазақ-түрік университетінің магистранты

Фразеологизмдердің сөз табына қатыстылығын әрбір тіркестегі сөздердің грамматикалық сипатына қарап танып білуге болады. Алайда, фразеологизмдердегі негізгі сөздердің лексика-грамматикалық мағынасы мен фразеологизмдердің тудыратын мағыналары үнемі сәйкес келе бермейді. Белгілі бір ұғымды бір сөзбен де, екі немесе одан да көп сөздердің жымдасып келіп, жанама мағынада айтылуы арқылы да білдіруге болады. Ал, фразеологизмдер ағылшын және қазақ тілдерінде де жеке сөздің қызметін атқарады. Қос тілдегі фразеологизмдерге ортақ қасиет, олардың құрамындағы сөздердің дара-ланбай, мағынасының тұтастығы мен бірлігіне бағынышты әрі тәуелді болып, бір сөздің орнында жүруі.

Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдер белгілі бір сөз табына бағынышты болып келіп, мағына жағынан бір ұғымды білдіреді де, бір сөздің орнына жүреді, ал сөйлем ішінде бір ғана сөйлем мүшесінің қызметін атқарады.

Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдердің құрылымдық сипатына назар аударғанымызда, олардың өзіндік ерекшеліктерін байқадық. Қос тілден жинақталған материалдар фразеологизмдердің сыртқы құрылымы жағынан екі, үш, төрт, одан да көп сынарлы болатынын және сөйлемге ұқсас болып кездесетіндерін көрсетеді.

Ағылшын және қазақ тіліндегі фразеологизмдердің қалыптасуы қос халықтың ұлттық-мәдени ерекшеліктері, тұрмыс салт, діни наным-сенімдерге байланысты пайда болып, әр халықтың рухани байлығына айналған және рухани өмірін суреттейді.

Түйін сөздер: фразеологизмдер, сөз табы, ұғым, болымды, болымсыз және сұраулы түрлер, фразеологизмдердің құрылымдық сипаты

Фразеология деген термин негізінен екі түрлі мағынада қолданылады. Бірінші мағынасы тілдегі тұрақты тіркестерді зерттейтін тіл білімінің саласы деген ұғымда қолданылады. Екіншісі - бір тілдегі фразеологизмдердің тұтас жиынтығы дегенді білдіреді. Тілдің құрылым жүйесінде фразеологизмдердің алатын орны ерекше. Бірақ фразеологиялық бірлікті танып-білуде зерттеушілер арасында бірауызды пікір жоқ. Сондықтан да мағынаға ие тілдік бірлік ретінде фразеологизмдер түрлі сөздіктерде әрқилы беріліп жүр. Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдердің қалыптасуына ағылшын және қазақ ғұрыптарының тарихи, рухани және материалдық мәдени дәстүрлері негізгі себеп болған деп тұжырымдаймыз. Қос тілдегі фразеологизмдердің қалыптасуының тағы басқа толып жатқан негіздері баршылық. Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдер белгілі бір сөз табына бағынышты болып келіп, қолын кесу — cutting off their noses to spite their faces - cut off their nose to spite their face. Сонда да, көптеген фразеологизмдердің құрамындағы компоненттер нөлдік парадигмада, яғни тек қатаң сақталған өзгертуге келмейтін сөздік формада тұрады немесе толық емес парадигмада қолданылады да, басқа шақтық формаларда қолданысқа түспейді. Сонымен қатар ағылшын тіліндегі фразеологизмдердің болымды, болымсыз және сұраулы түрде қолданылуы әрдайым емес, шектеулі болады. Фразеологизмдердің құрамындағы етістік альтернант есімдіктермен (one, one's, oneself, smb, smb's, smth.) қолданылады. Альтернанттардың орнына басқа есімдіктер, зат есім немесе басқадай фразалар қолданылуы мүмкін. Мысалы: One есімдігі — өздік есімдігімен, one's — тәуелдік есімдігімен, oneself — тәуелдік есімдігімен, smb's — өздік есімдігімен не зат есіммен, one's — тәуелдік есімдігімен немесе ілік септігінде тұрған зат есіммен, smth. — зат есіммен алмастырылады. Мысалы: Ағылшын тіліндегі фразеологизмдердің синтаксистік ерекшелігі — олардың құрамындағы етістіктің басқа сөз таптарымен байланысу жолдары болып табылады. Мысалы зат есім етістікпен белгісіз және белгілі артикльмен қолданылады. Мысалы, bear a cross /ауыртпашылық кешу/; drop a break [өрескелдік көрсету]; miss the bus, take the blunge /тәуекел қылу. Сонымен қатар зат есім анықтауышпен келіп, етістікпен байланысады. Мысалы: draw the lond low /асыра айту/; have a free hand /теусіз болу/; foul one's own nest /бірсуді қаралау/ т.б.

Кейбір фразеологизмдер тек қана болымсыз түрде қолданылады. Мысалы: not to budge an inch /айтқанынан қайтпау/; not to touch hair of smb's head /көзінен таса қылмау/; not to see the wood for the trees /ештеңе елемей/ т.б. Сонымен қатар фразеологизмдердің құрамындағы болымсыз шылау no етістіктен кейін беріледі. Мысалы: think no small bear of oneself /өркөкірек болу see no further than one's nose /көз алдындағыны көрмей/ т.б. Ағылшын тіліндегі фразеологизмдердің көпшілігі шылаумен қолданылады. Мысалы: have a mills tone about (round) one's neck /жүгі ауыр болу/ beat one's head against a brick wall /айғайға салу/; cut the ground from under smb's feet /аяғынан шалу/; hit the nail on the head /дөп түсу/ т.б. Ал, фразеологизмдердің шылаусыз келуі сирек кездеседі. Мысалы: hold one's head high /өзін жоғары ұстау/; put one's foot down /айтқанында тұру, т.б. Қазақ тіліндегі фразеологизмдердің грамматикалық ерекшелігіне олардың парадигмалық жартылай және толық түрленетіні жатады. Фразеологизмдердің құрылым құрылысы әр түрлі болуына байланысты, олар етістікке тән категорияларды қабылдайды. Бірақ парадигмалық жартылай түрленетін фразеологизмдер етістікке тән категориялар мен формаларды толық қабылдай алмайды, Мысалы, етістіктің салт және сабақтылық категориясы фразеологизмдерге де тән. Бұл олардың жұмсалудың тікелей объектіге қатысын көрсетеді. Мысалы, сыйғызбау”, “құлағына қыстырмау”, “қырық саққа жүгірту” т.б. Салт күйінде жұмсалуды: түймедейді түйедей ету, тіл қата алмау, қытығына тию. Сонымен қатар болымдылық пен болымсыздық категориясы да фразеологизмге тән құбылыс болып табылады. Мысалы: дүниеден қайту, түрпідей тию, төбесін ою – болымды формада қолданылған, болымсыз формада қолданылуына мысалдар келтірейік: тірі жанды жолатпау, үш ұйықтаса түсіне кірмеу, қуанышы қойнына сыймау – бұл фразеологизмдер болымсыз түрде жұмсала тұра, болымдылықты білдіреді. Мысалы: ерніне тимеу” (көп, тез сөйлеу); сыймау” (ашулану), “жер-көкке сыйғызбау” (мақтау) т.б. Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдердің құрылымдық сипатына назар аударғанымызда, олардың өзіндік ерекшеліктерін байқадық. Қос тілден жинақталған материалдар фразеологизмдердің сыртқы құрылымы жағынан екі, үш, төрт, одан да көп сыңарлы болатынын және сөйлемге ұқсас болып кездесетіндерін көрсетеді. А.В. Куниннің сөздігінде ағылшын тіліндегі фразеологизмдердің компонент құрылымы сан қилы [4]. Қазақ тіл білімінде фразеологизмдердің құрылымдық сипатын І.Кеңесбаев, Х.К. Қожахметова, Р.Е. Жайсақова еңбектерінде қарастырса, ағылшын тіл білімінде И.В. Арнольд, О.С. Ахманова, В.Д. Аракин, А.В. Кунин т.б. зерттеушілер бұл салада теориялық тұжырымдар жасаған. Ағылшын және қазақ тіліндегі фразеологизмдердің қалыптасуы қос халықтың ұлттық-мәдени ерекшеліктері, тұрмыс салт, діни наным-сенімдерге байланысты пайда болып, әр халықтың рухани байлығына айналған және рухани өмірін суреттейді. Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдердің қалыптасуын салыстыра қарастырып, осы деректерді жан-жақты сипаттау екі тілдің фразеологиялық қорының даму белгілерін ажыратуға мүмкіндік берді. Қос тілдердегі фразеологизмдердің

құрылымдық жағынан бір-біріне сәйкес келмеушілігі, ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдердің құрамындағы сыңарларының орын тәртібінің бірдей болып келмеуімен, яғни қос тілдердің туыс емес тілдер екендігімен сипатталады. Сонымен, фразеологизмдер - біздің ата-бабаларымыздың ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып, бүгінгі осынау өмірге де өз дәрежесін сақтап жеткен тіл- өнеріміздегі аса баға жетпес қазынамыз. Ол болашақ өмірде де, биік деңгейін жоғалтпас деп білеміз. Әлемдегі әр түрлі тілдер тіршіліктің әрқилы саласын қамтитын әр ұлттың өзіне ғана тән бейнелік, әсерлілік, экспрессивті-эмоциялық суреттеме қасиетімен көзге түсетін фразеологизмдерге бай. Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдер әр халықтың ерекшелігіне байланысты өсіп өрбіп, сол халықтың дүниетанымын, ой парасатын, ұлттық сезімін, ұлттық мінезін, ұлттық салт дәстүрін суреттейді.

1. Исина Г.И. Фразеологические сравнения в современном английском языке. – А., 2000. – 124б.
2. Қожасметова Х. Фразеологизмдердің көркем әдебиетте қолданылуы. – А., 1972. – 110 б.
3. Сабитова М.Р. Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдерді аударудың кейбір тәсілдері (ҚазҰУ хабаршысы филология сериясы. – 2005. – №5. – 26-27 бб.)
4. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – М., 1967.

Резюме

Аязбаева Н. – Казахский турецкий университет имени Қожа Ахмета Яссауи, магистрант

Фразеологизмы в английском и казахском языках

Принадлежность фразеологизмов к частям речи можно установить глядя на грамматический характер каждого слова в сочетании. Лексико-грамматическое значение основных слов во фразеологизме не всегда соответствует значению, которое несет в себе сам фразеологизм, где определенное понятие выражают одно или несколько объединенных в словосочетание слов. В английском и казахском языках фразеологизмы выполняют роль отдельного слова. В обоих языках фразеологизмы зависят от целостности и единства смысла выражения, без сокращения слов, но при этом используются как одно слово.

В английском и казахском языках фразеологизмы зависят от определенной части речи, с точки зрения значения выражают одно понятие, являясь своего рода одним словом, при этом синтаксически являются одним членом предложения.

Если обратить внимание на составной характер фразеологизмов английского и казахского языков, то можно выявить присущие только им особенности. Материалы, собранные в обоих языках, показывают, что внешняя структура фразеологизмов может быть двух, трех и более компонентной и порой представляют собой целые предложения.

Формирование фразеологизмов как в английском, так и в казахском языках, происходит в прямой связи с национально-культурными, бытовыми и религиозными особенностями народа, отражая духовное богатство каждого народа.

Ключевые слова: фразеологизмы, часть речи, понятие, утвердительные, отрицательные и вопросительные формы, составной характер фразеологизмов

Summary

Ayazbayieva N. – a master at Yassawi Kazakh-Turkish International University

Phraseological units in the English and Kazakh languages

Phraseological units belonging to the parts of speech can be set by looking at the grammatical character of each word in the combination. The lexical-grammatical meaning of main words in the phraseology is not always corresponds to the value that bears the phraseology, where express a certain notion of one or more words combination in the phrase. In English and Kazakh languages phraseological units perform the role of the individual words. In both languages phraseological units depend on the integrity and unity of meaning of the expression, without abbreviations, but are used as one word.

In English and Kazakh languages phraseological units depend on a certain part of speech, from the point of view of values express one concept, as a kind of one word the syntax is one member of the sentence.

If you pay attention to the composite character of phraseological units in English and Kazakh languages, it is possible to identify their unique features. The materials collected in both languages show that the external structure of phraseological units can be two, three or more components and sometimes represent the whole sentences.

The formation of phraseological units in both English and Kazakh languages, takes place in direct connection with the national-cultural, domestic and religious peculiarities of the people, reflecting the spiritual wealth of every nation.

Key words: phraseological units, part of speech, definition, affirmative, negative and interrogative forms, the composite character of phraseological units

МАЗМҰНЫ \ СОДЕРЖАНИЕ\CONTENTS

ШЕТЕЛ ТІЛІНДЕ БІЛІМ БЕРУ ИНОЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

Әбуов Ж.Ә., Бекбосынов А.М. Шет тілін оқытуда медиафильмдерді пайдалану әдісі және оның тиімділігі	6
Минаева Н.М., Үсекенова Ж.Н. Шет тілін кәсіби-бағытта оқыту.....	10
Баймұратова И.А., Ғұмарова Ш.Б., Сабырбаева Н.Қ. Шетел тілін оқытуда ана тілінің әсері.....	13
Тенизбаева Н.М., Пак Г.Н. Ергешова Н.Д. Ағылшын тілін оқыту үрдісінде студенттердің коммуникативтік құзіреттілігін дамытуда үйден оқу мәтіндерін тиімді пайдалану.....	16
Тенизбаева Н.М., Тенизбаев Е.Н., Тенизбаева Н.А. Ағылшын тілі сабақтарында интернет-ресурстарды студенттердің әлеуметтік-мәдени құзіреттілігін қалыптастыруда қолдану.....	20
Ахундова Т.Р. Роль инновационных технологий в изучении английского языка в неязыковом вузе.....	23
Халманова К.К. Шет тілдік білім беруде жобалау технологиясының қолдану тиімділігі.....	26
Убниязова Ш.А., Тыналина А.К. Студенттердің кәсіби-коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудағы аудио-лингвалды әдіс.....	30
Жұмағұлова Р.Қ. Шеттілдік білім беруде коммуникативтік құзіреттілікті қалыптастырудың психологиялық ерекшеліктері.....	33
Таутенбаева А.А., Сактаганова К.К. Шетел тілін үйрету үдерісінде студенттердің әлеуметтік-мәдени құзыретін қалыптастыруда лексико-фразеологиялық бірліктер.....	37
Бикеева Д.М. Шетел тілін үйретуде студенттердің танымдық-коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру (C1, C2 деңгейінде).....	41
Беркинбаева Г.О., Адырбеков Қ.М. Жасы ұлғайған адамдарға білім берудегі қолданылатын әдістер.....	44
Убниязова Ш.А., Токсанбаева С.А. Инновациялық технологияларды қолдана отырып студенттердің шығармашылық ойлау қабілетін дамыту.....	47
Баданбекқызы З., Абдулина М.Е. Использование метода проектов на уроках английского языка в педагогическом вузе.....	52
Mustafina G.K. Development of students' socio-cultural competence in Teaching English.....	55
Кемелбекова З.А., Әліпбекова Б.Ө. Шетел тілін мәдениеттер полилогында үйрету мәдениетаралық коммуникация субъектісін қалыптастырудың құралы ретінде.....	58
Бақытжан Э.Қ. Шетел тілін үйрету үдерісінде мәдениетаралық коммуникативтік құзіреттің мазмұны.....	61
Абдрахимова Г.Б., Жасыбаева А.А. Болашақ шетел тілі мұғалімінің кәсіби құзыретінің қалыптасуы.....	64

**МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЖӘНЕ АУДАРМА
МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ И ПЕРЕВОД
INTERCULTURAL COMMUNICATION AND TRANSLATION**

Махметова Д.М. Лексико-грамматические особенности перевода информативного текста химического профиля в системе контактирующих языков русский/английский.....	66
Baimahan T., Mustafaeva M. The usage of taboo and euphemisms in the process of communication.....	71
Ракымбаев А.Ж. Интернет - шетел тілін үйрету үдерісінде мәдениетаралық күзіреттілікті қалыптастыруда қолданылатын аутенттік материалдар ресурсы.....	76
Кудьярова М.К. Межкультурная коммуникативная компетенция как цель высшего образования в условиях глобализации.....	80
Халманова К.К. Жобалау технологиясының мәдениетаралық қарым-қатынастарының рөлі.....	84

**КОГНИТИВТІК ЛИНГВИСТИКА
КОГНИТИВНАЯ ЛИНГВИСТИКА
COGNITIVE LINGUISTICS**

Дүйсенбі С.А. Қазақ тіліндегі діни сөздердің лексика-грамматикалық жолдарын оқыту туралы.....	89
Елшибаева К.З., Қосымова Г.С. Сөйлеу әрекетіндегі шешен бейнесінің рөлі.....	97
Куратова О.А., Истляева Г.Б. Этапы развития учебно-познавательной компетентности студентов.....	100
Абдықадырова А.З., Қоқанова Ж.А. Аңшылыққа қатысты атаулардың этномәдени сипаты.....	105

**ЛИНГВИСТИКА ЖӘНЕ МӘТІН ЛИНГВИСТИКАСЫ
ЛИНГВИСТИКА И ЛИНГВИСТИКА ТЕКСТА
LINGUISTICS AND TEXT LINGUISTICS**

Сабырбаева Н.Қ., Баймұратова И.А., Ғұмарова Ш.Б. Ағылшын тілінде мәтін құрастыруға баулудың кейбір мәселелері.....	109
Шакирова Қ.М. Қапан Сатыбалдиннің прозалық шығармаларындағы фразеологизмдердің қолданылуы.....	112
Сахитжанова З., Сәрсенбаева А. Көрұғлы» жырының зерттелуі.....	115

**ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНУ
ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ
CULTURAL LINGUISTICS**

Аязбаева Н. Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдердің кейбір ерекшеліктері.....	119
---	-----

**ДИСКУРС ЖӘНЕ ОНЫҢ ТИПОЛОГИЯСЫ
ДИСКУРС И ЕГО ТИПОЛОГИЯ
DISCOURSE AND ITS TYPOLOGY**

Баданбекқызы З.Б., Мухитова Г.М. «Құзырлық» ұғымының білім жүйесіндегі алатын орны мен рөлі.....	122
Баймұратова Ә.Ж., Атабаева М.С. Алматы облысы оронимдерінің қалыптасуы.....	126
Minasimova M. Types of conversion in English.....	130

**КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ
ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ
MULTILINGUAL EDUCATION**

Оразова Р.К., Оразова А.Ж. Арабское заимствование в русском и казахском языках.....	133
Berdash M. Peculiarities of Pronouns in English and Kazakh.....	137
Аязбаева Н. Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдер.....	140

CONTENTS

FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

Abuov Z.A., Bekbossynov A. Methods and positive aspects of using video materials in Teaching Foreign Languages.....	6
Minayeva N.M., Ussekenova Z. Professionally-oriented Foreign Language Teaching.....	10
Baimuratova I.A., Gumarova Sh.B., Sabyrbayeva N.K. Influence of mother tongue in Teaching a Foreign Language.....	13
Tenizbaeva N.M., Pak G.N., Yergeshova N.D. Efficient use of texts for home reading for the development of communicative competence of students in the English classes.....	16
Tenizbaeva N.M., Tenizbaev Y.N., Tenizbaeva N.A. Internet resources to develop social and cultural competence of students in English lessons.....	20
Akhundova T.R. The role of innovative technologies in English Language Teaching in non-linguistic university.....	23
Khalmanova K.K. Significance of project technology in Teaching a Foreign Language.....	26
Ubniyazova Sh., Tynalina A. Audio-lingual method in forming students' professional-communicative competence.....	30
Zhumagulova R.K. Psychological features of formation of the Communicative Competence in Foreign Language Education.....	33
Tautenbaeva A.A., Saktaganova K.K. Lexical-phraseological units in the formation of socio-cultural competence of students in Teaching Foreign Languages.....	37
Bikeeva D.M. Formation of cognitive communicative skills of students in Foreign Language Teaching (level C1, C2).....	41
Berkinbaeva G.O., Adyrbekov K.M. Usage of methods in teaching adults.....	44
Ubniyazova S., Tohsanbayeva S. Developing creative thinking of students using innovation technologies.....	47
Badanbekkyzy B.A., Abdulina M.E., The use of the method of projects at English lessons in pedagogical high schools.....	52
Мустафина Г.К. Шетел тілін оқытудағы студенттердің әлеуметтік мәдени құзыреттілігін дамыту.....	55
Kemelbekova Z.A., Alipbekova B.U. Teaching a Foreign language in polylog culture in formation the subject of intercultural communication.....	58
Bakytzhan E.K. Intercultural communicative competence in the process of foreign language teaching.....	61
Abdrakhimova G.B., Zhasybayeva A. Formation of professional competence of future foreign language teachers.....	64

INTERCULTURAL COMMUNICATION AND TRANSLATION

Makhmetova D.M. Lexical and grammatical peculiarities of scientific chemical text translation in English/Russian language system.....	66
Баймахан Т., Мұстафаева М. Қарым-қатынас үрдісінде табу мен эвфемизмдердің қолданылуы.....	71
Rakymbayev A.Zh. Internet as a resource of using authentic materials for the formation of intercultural communication in Foreign Language Education Process.....	76
Kudiyarova M.K. Intercultural communicative competence as the goal of higher education in the context of globalization.....	80
Khalmanova K.K. The role of project technology in intercultural communication.....	84
Duisenbi S. Teaching lexical and grammatical features of religious words in the Kazakh language.....	89
Elshibayeva K., Kossymova G. Role of an image of the speaker in speech activity.....	97
Kuratova O.A., Istliyeva G.B. Stages of students' educational-cognitive competence development.....	100
Abdykadyrova A., Kokanova G. Ethno-cultural characteristics of the names associated with the huntings.....	105

LINGUISTICS AND TEXT LINGUISTICS

Sabyrbayeva N.K., Baimuratova I.A., Gumarova Sh.B. Some problems in teaching drafting texts in English.....	109
Shakirova K.M. The usage of phraseologisms in Kapan Satybaldin's prose.....	112
Sakhdyzhanova Z., Sarsenbaeva A Exploration of epos «Koroglu».....	115

CULTURAL LINGUISTICS

Ayazbayeva N. Some peculiarities of phraselogical units in the English and Kazakh languages.....	119
---	-----

DISCOURSE AND ITS TYPOLOGY

Badanbekkyzy Z.B., Mukhitova G. The concept of «competence» in the role of the education system.....	122
Baimuratova A., Atabaeva M. Formation of oronims in Almaty region.....	126
Minasimova Moldir Types of conversion in English.....	130

MULTILINGUAL EDUCATION

Orazova R.K., Orazova A.Zh. Arab borrowed words in Russian and Kazakh languages.....	133
Бердаш М. Қазақ және ағылшын тілдеріндегі есімдіктерінің құрылымдық ерекшеліктерінің мәселесі.....	137
Ayazbayieva N. Phraseological units in the English and Kazakh languages.....	140

**«ХАБАРШЫ» ЖУРНАЛЫНЫҢ
«КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ТІЛДЕРІ ФИЛОЛОГИЯСЫ» СЕРИЯСЫНДА
БАСЫЛАТЫН МАҚАЛАЛАРДЫ БЕЗЕНДІРІЛУГЕ**

ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР:

I. Қажетті материалдар

1.1. Парақтардың төменгі орта жағы қарындашпен нөмірленген мақала көшірмесі мен оның электрондық нұсқасы.

1.2. Андатпа 200 сөзден және тірек сөздер 10-12 сөзден тұрады және олар қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде болуы тиіс.

1.3. Мақаланың мазмұны: а) кіріспе бөлім; ә) талдау; б) тәжірибе (егер болса); в) қорытынды; г) әдебиеттер тізімі және түйін сөз (екі тілде: егер де мақала қазақ тілінен болса, түйін сөз (15 сөз) - орысша және ағылшынша, ал егер де орыс тілінде болса, түйін сөз (15 сөз) қазақша және ағылшынша болуы тиіс және т.б.) керек.

1.4. Автор (авторлар) жайында берілетін мәліметтер: аты-жөні толық, жұмыс орны (ұжым аты, жоғары оқу орнының толық аты және қысқартылған аты), атқаратын қызметі, ғылыми дәрежесі мен атағы, жұмыс және үй телефоны, электронды поштасы.

II. Мақаланы безендіру ережесі

2.1. Мақала мәтіні терілуі: Word стандартты формат A4, Times New Roman, кегль №14, бір интервал арқылы, парақтың жоғарғы және төменгі бос өрістері-2,5см; оң жақтағы-1,5 см; сол жақтағы-3 см. болуы керек;

2.2. ӘОК - сол жақ жоғарғы бұрышта бас әріптермен (кегль №13);

2.3. Автордың (авторлардың) аты-жөні - жартылай қарайтылған кіші әріптермен ортада және келесі жолға жұмыс істейтін ұжым мен қала, мемлекет аты (кегль №13);

2.4. Мақала аты - бір бос жолдан кейін жартылай қарайтылған бас әріптермен (кегль №13);

2.5. Андатпа және тірек сөздер – мақала жазылған тілде (кегль №12);

2.6. Мақала мәтіні - бір бос жолдан кейін (кегль №14);

2.7. Әдебиеттер тізімі (кегль №13);

2.8. Әдебиеттерге сілтемелер квадраттық жақшада беріледі, мысалы, [1], [2, 315б.], [4-7].

III. Мақалаларды жариялау тілдері – қазақ, орыс, ағылшын, қытай тілдері және т.б.

Редакцияға түскен мақалаларға сала бойынша мамандардың пікірлері беріледі. Пікір негізінде редакция алқасы авторға мақаланы толықтыруға (түзетуге) ұсыныс жасауы, не мүлдем қайтарып беруі мүмкін.

Мекен-жайы: Алматы қаласы, Жамбыл көшесі, 25, Абай атындағы ҚазҰПУ, жұмыс телефоны - 8(727) -2 91-40-87, эл.пошта: kzhg2010@mail.ru

ТРЕБОВАНИЯ

К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ В ЖУРНАЛЕ «ХАБАРШЫ/ВЕСТНИК», серия: ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ИНОСТРАННАЯ ФИЛОЛОГИЯ

I. Необходимые материалы.

- 1.1. Статья в распечатанном и электронном варианте: нумерация страниц внизу по центру.
- 1.2. Аннотация (200 слов) и ключевые слова (10-12 слов) на трех языках (на казахском, русском и английском).
- 1.3. Содержание статьи: а) введение, б) анализ, в) практическая часть (если есть), г) заключение, д) список литературы, е) резюме из 15 слов: если статья на казахском языке – резюме на русском и английском языках, если на русском языке – на казахском и английском.
- 1.4. Сведения об авторе (соавторе): Ф.И.О. полностью, место работы (название организации, вуза полное и сокращенное название), должность, учёная степень, звание, контактный телефон, e-mail.

II. Оформление статьи.

- 2.1. Набор текста статьи: Word стандартного формата A4, Times New Roman, кегль №14, через 1 интервал, поля: верхнее, нижнее – 2,5 см, правое – 1,5см, левое – 3см;
- 2.3. УДК - в левом верхнем углу прописными буквами (кегль №13);
- 2.4. Фамилия, инициалы автора (соавтора) - по центру полужирным строчным шрифтом, (кегль №13), следующая строка - место работы, город, страна;
- 2.5. Название статьи - через интервал полужирным прописным шрифтом (кегль №13);
- 2.6. Аннотация и ключевые слова - на языке оригинала (кегль №12);
- 2.7. Текст статьи - через интервал (кегль №14);
- 2.8. Список литературы (кегль №13);
- 2.9. Ссылки в тексте на литературу даются в квадратных скобках, например, [1], [2, с. 315],[4-7].

III. Язык издания статьи – казахский, русский, английский, китайский и др.

Поступившие в редакцию статьи рецензируются ведущими специалистами и учеными по отраслям знаний. Статья, на основании редактирования, может быть возвращена для ее корректирования и доработки. Статьи, не соответствующие требованиям, возвращаются.

Адрес: г. Алматы, ул. Жамбыла, 25, КазНПУ им. Абая

контактный телефон - 8(727) -2 91-40-87, электронный адрес: kzhg2010@mail.ru

Редакционный совет

REQUIREMENTS

TO THE ARTICLES IN THE JOURNAL "KHABARSHY/VESTNIK" SERIES: MULTILINGUAL EDUCATION AND FOREIGN LANGUAGES

I. Required materials.

- 1.1. An article in the printed and electronic version: page numbers at the bottom center.
- 1.2. Abstract (200 words) and key words (10-12 words) in the original language.
- 1.3. Article content: a) introduction b) analysis c) the practical part (if there is one), d) conclusion, e) references, e) summary/resume consists of 15 words (article in the Kazakh language: a summary in Russian and English languages, in Russian: in Kazakh and English).
- 1.4. About the author (co-author): full name, work place (name of organization, full and abbreviated name of the university), position, academic degree and title, telephone number, e-mail.

II. Designing articles.

- 2.1. Typesetting articles: Word standard A4, Times New Roman, type size 14, 1 interval, margins: top, bottom - 2.5 cm, right - 1,5 cm, left - 3 cm;
- 2.2. UDC - at the top left corner in capital letters (type size 13);
- 2.3. Author's name and initials (co-author) - centered in bold lower case letters (type size 13), the following line - work place, city, country;

- 2.4. Title of the article - in the interval in bold uppercase letters (type size 13);
- 2.5. Abstract and keywords – in the original language (type size 12);
- 2.6. Text of the article – a line after, (type size 14);
- 2.7. References (type size 13);
- 2.8. References cited in the text are given in square brackets, for example [1], [2, p .315], [4-7].

III. Publishing language of articles - Kazakh, Russian, English, Chinese, etc.

Submitted articles are reviewed by leading experts and scholars on the definite spheres. The article based on the editing can be returned to its correction and refinement. Articles that do not meet the requirement will be returned.

Address: 25 Jambyl Str. Abai KazNPU, Almaty
Tel: 8 (727) -2 91-40-87, e-mail: kzhg2010@mail.ru

Editorial Board

**Келесі басылымның негізгі бөлімдері/Рубрики следующего выпуска/
Rubrics of the next issue:**

**ШЕТЕЛ ТІЛІНДЕ БІЛІМ БЕРУ
ИНОЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ
FOREIGN LANGUAGE EDUCATION**

**МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЖӘНЕ АУДАРМА
МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ И ПЕРЕВОД
INTERCULTURAL COMMUNICATION AND TRANSLATION**

**КОГНИТИВТІК ЛИНГВИСТИКА
КОГНИТИВНАЯ ЛИНГВИСТИКА
COGNITIVE LINGUISTICS**

**ЛИНГВИСТИКА ЖӘНЕ МӘТІН ЛИНГВИСТИКАСЫ
ЛИНГВИСТИКА И ЛИНГВИСТИКА ТЕКСТА
LINGUISTICS AND TEXT LINGUISTICS**

**ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНУ
ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ
CULTURAL LINGUISTICS**

**ДИСКУРС ЖӘНЕ ОНЫҢ ТИПОЛОГИЯСЫ
ДИСКУРС И ЕГО ТИПОЛОГИЯ
DISCOURSE AND ITS TYPOLOGY**

**КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ
ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ
MULTILINGUAL EDUCATION**

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК BULLETIN

«Көптілді білім беру және шетел тілдері филологиясы» сериясы
Серия «Полиязычное образование и иностранная филология»
Series «Multilingual education and philology of foreign languages»

№ 1(13), 2016

Басуға 17.03.2016. Пішімі 60X84 1/8.
Қаріп түрі «Тип Таймс» Сыктывкар қағазы.
Көлемі 18,0. Таралымы 300 дана. Тапсырыс 31.

050010, Алматы қаласы, Достық даңғылы, 13.

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасының баспаханасында басылды.